

UNIVERSITAT^{DE}
BARCELONA

Pensament econòmic català, 1840-1898: del proteccionisme al regionalisme econòmic

Francesc Artal i Vidal

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement 4.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento 4.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution 4.0. Spain License.**

HB

100.A12

A78

1991

FRANCESC ARTAL I VIDAL

PENSAMENT ECONÒMIC CATALÀ 1840-1898: DEL PROTECCIONISME
AL REGIONALISME ECONÒMIC

Tesi doctoral dirigida pel Dr. Ernest LLUCH I MARTÍN, Catedràtic d'Història de les Doctrines Econòmiques, i presentada per En Francesc ARTAL I VIDAL per a l'obtenció del grau de doctor en Ciències Econòmiques.

UNIVERSITAT DE BARCELONA
FACULTAT DE CIÈNCIES ECONÒMIQUES I EMPRESARIALS
DEPARTAMENT D'HISTÒRIA I INSTITUCIONS ECONÒMIQUES

Barcelona, 1991

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

0700531344

Í N D E X

PENSAMENT ECONÒMIC CATALÀ 1840-1898:

DEL PROTECCIONISME AL REGIONALISME ECONÒMIC

	<u>Pàg.</u>
INTRODUCCIÓ: CONSIDERACIONS PRÈVIES.	1
1. Liminar: La força de les idees.	2
2. L'objecte de la recerca	5
3. Una línia de continuïtat.	7
4. Intencions	9
5. L'enquadrament cultural i científic en el segle XIX a Espanya	12
6. Reconeixements	31
Notes.	34
Capítol 1	
EL PRIMER IMPACTE DE LA INDUSTRIALITZACIÓ SOBRE LES IDEES ECONÒMIQUES.	37
1. Les entitats proteccionistes de la primera etapa de la industrialització	38
2. Els primers economistes de la nova Catalunya industrial	55
2.1. Josep Pere Badia i la crítica de la política econòmica espanyola.	56
2.2. Les idees econòmiques de Balmes.	57

Pàg.

2.3.	Aribau, o la mala consciència del funcionari públic emigrat a Madrid.	63
2.4.	La presa de consciència de Ferrer i Valls	67
2.5.	El primer malaveig teòric després de 1840	74
2.6.	L'Examen de Joan Reynals	82
2.7.	Bases econòmiques per al regionalisme polític	85
2.8.	La política econòmica proteccionista de Bech i Pujol	91
2.9	Ramon Anglasell o el suport acadèmic	99
 Annexos		
1.1.	Dades estadístiques de la fabricació de gèneres de cotó a Catalunya a principis de 1839	125
1.2.	Estat de primeres matèries, despeses i manufactures que es produïren en 1838	128
1.3.	Comptaduria de la Província de Barcelona. Nota del cotó en floca introduït i despatxat per la Duana de Barcelona en els anys de 1834 a 1838, ambdós inclosos, amb expressió de procedències	129
1.4.	Relación oficial de varios artículos introducidos en Cataluña durante el año 1840 procedentes del Reino con expresión del respectivo valor.	131
1.5.	Tabla estadística de los frutos, jéneros y efectos que anualmente consume Cataluña de las demás provincias de la Península é Islas adyacentes	133
1.6.	Estadística d'Esteve Sayró (1842, xifres referides a 1841).	135
	Notes	137

Capítol 2

TRES CLÀSSICS DEL PROTECCIONISME?	156
1. Güell i Ferrer: el proteccionisme i la preocupació per la balança comercial.	159
2. Els estudis empírics de Ferrer i Vidal	180
3. Bosch i Labrís: el proteccionisme com a obsessió	189
Notes.	195

Capítol 3

EL PENSAMENT ECONÒMIC A LES INSTITUCIONS DURANT LA

SEGONA MEITAT DE SEGLE	205
1. La Diputació Provincial de Barcelona.	206
2. L'esmoreïda Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País	210
3. El conservadurisme dels agraris	218
4. La Junta Provincial	228
5. El Foment de la Producció Nacional	230
6. L'escissió del Foment de la Producció Espanyola .	232
7. L'Institut de Foment del Treball Nacional	239
8. La unificació dels Foments	242
9. L'Ateneu	247

Annexos

3.1. Un exemple de premsa proteccionista: l'òrgan del Foment de la Producció Nacional	251
3.2. Efectes de les reformes i tractats de comerç a la indústria cotonera espanyola, de 1874 a 1888	296
Notes.	300

Capítol 4

EL PAS CAP AL REGIONALISME ECONÒMIC.	312
1. Els epígons del proteccionisme i el progressiu interès per diversificar els temes econòmics	313
2. Manuel Girona i el sistema financer	335
3. Les posicions regionalistes.	341
4. El criteri econòmic general catalanista de Ferran Alsina.	358
Notes.	369

Capítol 5

LES IDEES ECONÒMIQUES DE PERE ESTASEN I CORTADA.	385
1. Pere Estasen, introductor del positivisme i del darwinisme social	386
2. Estasen i l'escola històrica d'economia.	395
3. La geografia econòmica i l'"economia política regional".	398
4. Arguments per a justificar el proteccionisme	413
5. Anàlisi de la crisi econòmica d'Espanya.	423
Notes.	431

Capítol 6

BALANÇ I CONCLUSIONS.	437
1. La lluita per la industrialització	438
2. Proteccionistes i historicistes	444
3. El regionalisme econòmic agafa força.	447

	<u>Pàg.</u>
4. La síntesi d'Estasen.	450
5. Elements teòrics	453
Notes	462
BIBLIOGRAFIA	469

INTRODUCCIÓ: CONSIDERACIONS PRÈVIES

1.- Liminar: la força de les idees

En els seus inicis la present investigació es proposava d'analitzar la producció científica que, en el terreny de les idees econòmiques i de la política econòmica, es va elaborar a Catalunya durant el període comprès entre 1840 i l'entrada del segle XX. A la pràctica, "la delimitació del tema" era massa àmplia i, seguint les recomanacions sempre assenyades d'Umberto Eco (1982, 40), la recerca ha quedat finalment força centrada en el pensament proteccionista i en el període comprès entre 1840 i 1898, entre l'inici del període decisiu de la industrialització i el desastre colonial. Alguns temes, com l'estudi sistemàtic dels lliurecanvistes catalans, la política urbana o les reflexions sobre la hisenda pública o sobre la política agrària, han estat guardats al calaix per a una propera ocasió. El que hom ha intentat, en tot cas, ha estat per una banda donar resposta a una queixa de l'historiador Josep Benet, que en el I Col·loqui de la revista "Recerques" (octubre de 1974) va assenyalar que mancava un estudi sobre el pensament proteccionista català del segle XIX, i, per una altra banda, continuar, en la mesura del possible, la tesi doctoral del professor Ernest Lluch (1970, 1973) A més, hom va quedar enganxat a la idea suggestiva d'un gran historiador de l'economia com és Pierre Vilar, quan en 1974, des de la revista "Serra d'Or", en fer la ressenya del llibre d'Ernest Lluch sobre El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840) (1973), escrivia: "El problema plantejat és fonamental: en una país, en una etapa del seu destí, ¿com s'articula, damunt l'evolució de les forces materials, la producció dels pensaments? Homes de negocis, homes d'estat, intel·lectuals que els jutgen o que els inspiren, damunt quins models construeixen llur discurs? Lògica? Tradició? Lectures? Experiència?. (Vilar, 1974, 49). De fet, té un sentit, per tant, l'anàlisi de les idees que es projecten sobre una

realitat econòmica determinada. Per a Vilar, Joan de Balle, Jaumeandreu, les generacions d'Aribau i d'Illas i Vidal formen una gran escola catalana, que té les arrels en el seu mateix país. Coincidirà <l'escola catalana> amb List i Carey però no en depèn (Op. cit., 49). La conclusió de Vilar és molt suggerent: "Meek ha dit, segons Lluch, que les estructures no escriurien cap tractat d'economia política. Les estructures no baixen al carrer, deien, també, a Roland Barthes, uns contestataris americans. Certament. Però són al carrer. Com són dins l'economia. La teoria no és més que una intuïció del real traduïda en esquema deliberat. Precisament per això el "pensament econòmic" informa sobre el real i els seus moviments" (Op. cit., 49). Els qui defensin la història total comprendran fàcilment que l'estudi de les idees que desvetllen els fets econòmics, l'estudi del coneixement que hom té sobre aquests fets a la mateixa època en què es produeixen, els projectes d'actuació que s'esbossen per a impulsar la realitat econòmica vers una determinada direcció, si són objecte d'una recerca es pot enriquir el coneixement que hom pugui tenir sobre un període o un aspecte determinat del passat històric. Una cosa és la realitat econòmica, certament, però sempre hi està lligada una consciència, equivocada o no, més o menys formulada.

Amb tot, la força de les idees, per a bé o per a mal, té un pes molt destacat, més del que hom havia suposat en bastir les hipòtesis inicials. Al llarg de la recerca hom es pot adonar de la veracitat d'una afirmació que fa Keynes en cloure la seva Teoria general: "(...) les idees dels economistes i filòsofs polítics, tant si són correctes com si són equivocades, tenen més poder del que hom comunament pensa. En realitat, el món és governat per poques coses més. Els homes pràctics que creuen estar totalment exempts de qualsevol influència intel·lectual, són generalment esclaus d'algun economista difunt" (J.M. Keynes, 1987,

316). Els polítics de l'economia tenen en compte esquemes d'idees més o menys remots; la teoria avança a poc a poc. Ramon Anglasell, per exemple, que és un dels teòrics reconeguts del proteccionisme, en el seu tractat de 1858 utilitza idees centrals del Tractat de J.B. Say publicades cinquanta anys abans; Güell i Ferrer fa servir el Das nationale System der polistischen ökonomie (1841) de List vint anys després de la seva publicació.

2.- L'objecte de la recerca

Ha estat fet un tall, sempre necessari, en el tema de la recerca, que gira força al voltant del corrent proteccionista (sense caure però en l'anàlisi detallada dels aranzels, sinó agafant les idees motriu que provocaren), i un tall en el període estudiat: 1840-1898. A la vegada, hom cerca quin és el desenvolupament de les diferents concepcions econòmiques sobre la realitat industrial catalana i, també, les diferents idees sobre política econòmica que generen aquestes mateixes concepcions, malgrat la freqüent pobresa teòrica que ja havia insinuat el professor Fabià Estapé (1972, 298, 299) en la seva conferència de 1966 sobre Proteccionismo, autarquía y libre cambio. Perspectiva histórica y situación actual. El mètode que hom ha utilitzat, en el fons, ha estat inspirat en allò que el professor Manuel Sacristán Luzón anomenava la "motivació immanentista": "el principi - freqüentment implícit, més visible en la conducta que en les paraules del científic- que l'explicació dels fenòmens ha de buscar-se en altres fenòmens, en el món" (Sacristán, 1964, XIV-XV). S'ha intentat pouar dins la realitat de les fonts documentals, ordenar-les i explicar-les sense esquemes apriorístics; hom ha treballat sempre amb fonts primàries i molt poques de secundàries, i ha intentat senzillament d'explicitar el contingut d'aquestes fonts, fer poca literatura. Com a mínim cal intentar explicar les coses, cercar les idees, i defugir la forma d'alguns articles molt atapeïts de cites i notes a peu de pàgina però en els que no hi ha manera de saber què deien els autors citats a peu de pàgina. Aquest és el defecte que varem voler evitar quan, amb Emili Gasch, Carme Massana i Francesc Roca, varem elaborar el llibre sobre El pensament econòmic català durant la República i la guerra (1931-1939) (1976a). El mètode utilitzat en la present tesi pot semblar, però, excessivament positivista, massa lligat als

papers. Però els resultats són el suficientment contundents per a combatre frontalment les interpretacions formulades a partir de 1970 sobre una suposada via nacionalista del capitalisme espanyol. El lector aplicat pot arribar fàcilment a la conclusió que, molt abans de l'adveniment del segle XX a Espanya, a Catalunya hi ha una clara consciència sobre la industrialització capitalista, que genera un gruix de pensament ric i variat. La mentalitat industrialista va lligada a una certa consciència de l'aparició de forma incipient d'un mode de producció que no es dona a la resta de l'Estat. No cal insistir més en què el capitalisme a Espanya s'apuntala, tot i que amb dificultats, per Catalunya, vers 1830-1840, després d'un procés lent però gradual, i que més tard s'instal·la pel nord de la península (Euskadi, Astúries), a finals dels anys setanta (J. Nadal Oller, 1970a, 204; 1970b, 338-379, 395-409; 1975, 195-208; M. Izard, 1973, 39-51; J. Maluquer de Motes, 1976, 133-148; 1983, 431-460; R. Aracil-M. Garcia Bonafè, 1977, 443-450; N. Sánchez Albornoz, 1985, 21; A. Carreras, 1990, 55-64; DDAA, 1991, 21-85, 159-202). La industrialització entra doncs per Catalunya no únicament amb fets, sinó també acompanyada i impulsada amb idees. S'esdevé un canvi de mentalitat que provoca un canvi en les estructures econòmiques.

3.- Una línia de continuïtat

Es tracta de seguir, en part, el rastre obert per Ernest Lluch, que a la seva tesi doctoral (1970) va estudiar dins el període comprès entre 1760 i 1840 com es comença a formar un pensament econòmic "modern": el mercantilisme industrialista, el nou industrialisme prohibicionista, la introducció del pensament clàssic. Francesc Romà i Rossell, Antoni de Capmany, Jaume Caresmar -el plagiador de Necker- el prohibicionista Jaume Amat, Ramon Llätzer de Dou -introduïdor d'Adam Smith-, Antoni Bonaventura Gassó, Joan de Balle, Guillem Oliver, el liberal Eudald Jaumeandreu, mestre de tota una generació de proteccionistes, els primers socialistes, foren estudiats per Lluch en una obra que, malgrat haver transcorregut vint anys des que fou presentada, no compta amb cap investigació comparable. Al costat de l'obra de Lluch, hi ha molt pocs esquemes generals per a interpretar el pensament econòmic català. Per al pensament demogràfic encara és vigent l'esquema publicat fa més de vint-i-cinc anys per Jordi Nadal (1965), com a pròleg dal llibre de Joaquim Maluquer i Sostres sobre Població i societat a l'àrea catalana (1965). Francesc Roca amb l'excusa de la política urbana i territorial, va arriscar-se a una interpretació per al període 1901-1939 (F.Roca, 1977, 1979, 1983), i Carme Massana a esbrinar les relacions entre política econòmica i política urbana per al mateix període (C.Massana, 1981, 1985). Les idees econòmiques en els ambients obrers han estat estudiades per Pere Gabriel, pel que fa referència als corrents anarquistes i anarco-sindicalistes (P. Gabriel, 1981) , i per Emili Gasch, per al cas del marxisme, on s'explica, per exemple, la difusió del proteccionisme a través de "El Obrero" i "La Federación" (E. Gasch, 1977, 200 i ss, 212). Altres esquemes o resums molt sintètics sobre pensament econòmic català han estat publicats per Ernest Lluch, a la veu Economia de la Gran Enciclopèdia Catalana (vol. 6,

Barcelona, 1974, 456) o per mi mateix, en col.laboració amb Francesc Roca (Ictineu, 1979, 157-163; Artal-Roca, 1981, 98-103), o en el número monogràfic de la revista "L'Avenç" sobre Llibertat, nació i democràcia en el pensament econòmic català (s. XVIII-XIX), núm. 67 de gener de 1984, on hi figuren també treballs de Lluís Argemí, Antón Costas, Jacint Ros Hombravella, Francesc Roca i Carme Massana. El número 517 de setembre de 1976 d'"Información Comercial Española" és un número monogràfic sobre Historia del pensamiento económico en España, 2a. parte, siglos XIX y XX on alguns estudiosos catalans presentaren síntesis o avenços de llurs investigacions (Ernest Lluch, Salvador Almenar Palau, F. Roca, E. Gasch, C. Massana, F. Artal i Jordi Pascual Escutia). Finalment, hom ha anat avançant aspectes parcials de la present tesi doctoral a través de conferències (I Reunió d'historiadors del pensament econòmic, Madrid 27-28 de febrer de 1975; Cicle de Conferències sobre Existeix un Pensament Econòmic Català, Col.legi d'Economistes de Catalunya, 27-1-1987; conferència el 21-1-1986 sobre Pere Estasen dins el cicle sobre Història del Pensament Polític Català, Segles XIX-XX organitzat per l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona i la Fundació Jaume Bofill; comunicació a les III Jornades d'Història del Pensament Econòmic celebrades a Barcelona l'11 i el 12-12-1987). Algun d'aquests avenços ha estat publicat (F. Artal, 1988a, 1988b, 1989).

4.- Intencions

Es tracta de no repetir els tòpics que s'han escrit sobre el proteccionisme. Estapé (1972, 294) ja va assenyalar el to "trionfalista" del llibre de Manuel Pugés (1931). La realitat és que al llarg del s.XIX es produeix una variació i una riquesa temàtiques en el pensament econòmic català, sense les quals hagués resultat impossible la formació de la Mancomunitat de Catalunya, el 1914, i tot el que aquesta institució va implicar, i el desplegament industrial català de començaments de segle. Per a desfer tòpics i explicar idees i interpretacions concretes ha calgut indagar metòdicament a la Biblioteca de Catalunya, l'Institut Municipal d'Història i les Biblioteques del Foment del Treball Nacional i de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona. En el fons la present tesi doctoral té dues parts. Una primera analitza la transformació de les entitats econòmiques i de les idees i dels economistes davant l'expansió del fenomen de la industrialització i, en una segona part, hom estudia com es va configurant clarament la formulació d'un regionalisme econòmic o l'"economia política regional" de la que parlava Pere Estasen (1887, 1907). La burgesia industrial catalana resulta ésser una classe dirigent més il·lustrada i intel·ligent del que a vegades se sol suposar. No es tracta tampoc d'un bloc uniforme, i, encara molt menys, d'un bloc d'intel·lectuals orgànics que mereixi ésser sistemàticament omès en la majoria d'anàlisis sobre els orígens i el desenvolupament del capitalisme a Espanya que han estat fetes més enllà de l'Ebre. No s'ha de caure en visions, limitadament perifèriques, però tampoc en visions excessivament centralitzadores.

El mètode de treball és fàcil d'explicar: es basa en una anàlisi de continguts realitzada a partir de la pacient lectura d'una tria rellevant dels nombrosíssims papers que

varen produir economistes i institucions i, a partir d'ací, hom fonamenta les interpretacions que es proposen, tot i que s'exposen els materials amb el suficient desenrotllament com perquè els mateixos lectors puguin també treure'n les que vulguin. Cal insistir en l'ús de les fonts primàries, costum que el professor Jordi Nadal inculcava als seus alumnes en els cursos 1965-1966 i 1966-1967 de la Facultat de Ciències Econòmiques, als quals vaig tenir la sort d'assistir en la meua època d'estudiant, en un context polític i cultural asfixiant imposat pel franquisme. Les classes dels professors Nadal, Sacristán i Estapé ens estimulaven a combatre, en donar-nos els nous instruments intel·lectuals que necessitàvem.

En el moment de seleccionar els papers, ha estat necessari utilitzar una accepció força àmplia del que hom entén per pensament econòmic. Hom ha agafat tant la teoria -o allò que sembla que ho és- com els projectes de política econòmica, com les simples reflexions lligades a problemes econòmics concrets de cada moment. Quan no hi havia model econòmic al darrera, hom ha hagut d'aferrar-se a les propostes programàtiques d'actuació. Però: a sota d'una decisió pragmàtica, no hi ha sempre una idea teòrica, per escadussera que sigui?

La present recerca s'ha de sospesar tenint en compte el pensament econòmic que a la mateixa època es produïa a Espanya. La comparança amb la tesi del professor Rogelio Velasco, de la Universitat de Màlaga, sobre pensament econòmic a Andalusia durant el període 1800-1850, podria il·lustrar, tal vegada, sobre la causa de tarannàs molt diferents. A Espanya, al segle XIX, hi ha hagut bons economistes, àdhuc pel costat dels lliurecanvistes. A més dels catalans lliurecanvistes Laureà Figuerila i Lluís Mª Pastor, hi ha nombrosos casos d'economistes de primera fila: Alvaro Florez Estrada, Manuel Comeiro, Eusebio M^a del

Valle, José Manuel Piernas Hurtado o Adolfo Alvarez Buylla, explicats pel doctor Max Von H. Heckel en el seu article de 1890 sobre Desarrollo de la nueva literatura sobre economía política en España; en tot cas des de fa temps se sap que la bibliografia és abundant, gràcies a l'excel·lent catàleg de Juan Roglà de Leuw (1974). La culpa de la situació de l'economia espanyola en el s. XIX ha estat dels successius governs, poc avesats a entendre què significava la industrialització i incapaços de donar solucions de política econòmica als gravíssims problemes d'ordre social i regional. La insensibilitat industrial i la passivitat dels governs espanyols varen provocar una forta reacció en l'actitud dels industrials i dels economistes catalans, que tenien consciència de les transformacions profundes que s'estaven produint en la base econòmica de Catalunya i en el seu teixit social. La reacció dels governs centrals fou, en general, d'animadversió i malfiança envers els canvis de Catalunya. L'estructura administrativa centralista, a més de no poder fer res per a obrir el país al nou model industrial, fou incapaç d'encaixar políticament dins l'Estat la formació d'una societat molt més semblant a l'europea i que, a més, acompanyava al seu desenvolupament econòmic l'arma diferenciadora d'un passat històric específic, sobre el que era possible de construir, àdhuc a partir de la mitificació de la història, el llançament d'un moviment regionalista primer, nacionalista després, de caire pluriclassista i, per tant, d'abast social ampli.

5.- L'enquadrament cultural i científic en el s.XIX a Espanya.

La generació d'unes idees econòmiques, en el context del marc diferencial català posterior a 1840, no apareix com a fruit de l'atzar, sinó que es tracta d'una manifestació superestructural relacionada amb diferents fets: l'evolució del mode de producció; el context polític espanyol, la reacció contra el sistema administratiu (ineficaç, no derivat d'una revolució burgesa, sinó d'una transformació massa lenta), el marc científic-ideològic i cultural i els canals de propagació de les idees econòmiques a l'època.

En primer lloc, el marc polític espanyol no era pas estimulants ni propens a la renovació intel·lectual. Simultàniament, els intents d'aquesta renovació no es movien en un terreny favorable. Assajar de fer una introspecció, en aquest context, dins de la història de la superestructura no resulta una tasca senzilla. Metodològicament, és convenient de no perdre de vista les observacions fetes per Fulvio Papi en el I Convegno di studi gramsciani (Roma, 11-13 gener 1958), en plantejar-se "què és l'home". Per a Papi cal considerar: "a) Home-natura a través dels nivells diferents en què l'home humanitza la natura en tant que economicitat organitzada, tecnicitat i científicitat a través d'una modificació contínua de l'ambient natural en el qual el procés gnoseo-pràctic pot ésser indicat sota el concepte extremadament ampli i dilatat de treball. b) Home-homes: en el qual hom posa l'accent sobre la constitució d'una dimensió humana relativament autònoma en la que hi troben lloc les relacions de producció, les relacions entre les classes i l'estructura objectiva de la societat civil que en deriva. c) Pla que es pot apuntar genèricament com "de la superestructura". I ací és extremadament important de posar atenció sobre allò que s'entén en Gramsci amb aquesta

expressió. No crec que sigui el cas deturar-se a repetir per enèssima vegada que no es tracta en absolut d'un concepte mecànic, i que les superestructures formen part activament de la historicitat concreta d'una època. En tot cas es tractarà, millor, de precisar què s'intenta afirmar amb aquesta proposició. Analitzant amb atenció el concepte gramscian de superestructura, jo crec que podem indicar-ne sobretot dos aspectes com a fonamentals: /1) pla de les ideologies religioses, polítiques, morals segons diferents ordres de sociabilitat i de tecnicitat interna; /2) pla de la ciència, i no només per la ideologicitat que pugui derivar d'una concepció científica determinada o pels reflexos que un horitzó genèricament ideològic pugui comportar en el pla científic, sinó justament pel mateix caràcter del mètode de la ciència i dels ordres d'objectivitat que aquesta escomet. La ciència apareix com a superestructura en la mesura que és construcció dels homes genèricament racional-operativa, la qual, segons les tècniques diferents i precises dels camps de recerca, estructura el pla dialèctic del coneixement i del procedir tècnico-científic, conforme a una connexió general amb la historicitat sumària d'una època". (F. Papi, 1973, 215-216). Per tant, convé de tenir en compte, alhora, tant com s'opera el domini de la natura per part dels homes a través de la tècnica (i, per tant, el grau de desenvolupament de tots els instruments utilitzats dins dels processos de treball), com les formes sota les quals els homes, principalment a través dels grups, es relacionen entre ells, com els comportaments individuals i col·lectius (moral, ètica, política, religió) i les bases que els sustenten, com l'evolució dels sistemes d'organització política, com el desenvolupament aconseguit en el terreny de les ciències, entre les quals cal comprendre-hi naturalment l'economia política. D'acord amb l'esquema de Papi, les idees econòmiques no es podrien explicar sense

tenir present la història, la "historicitat sumària d'una època", i llur caràcter racional-operatiu.

Endemés, hom pot definir per una banda, a nivell superestructural, l'existència de les ideologies -les "tradicionals" i les noves, aquestes ja més lligades als grups socials- religioses, polítiques i morals, i, per una altra banda, a cada moment històric es genera -o s'intenta generar- la "ciència" (o les ciències). Sovint, però, a les ciències els costa d'obrir-se camí, per causa de la barrera de les ideologies velles i tradicionals.

A Espanya, malauradament, els coneixements qualificables de científics s'obren el pas, durant el s.XIX, amb massa dificultats, entre d'altres raons perquè, tal com afirma Diego Núñez, "la falta de tolerancia era un problema capital en el mundo intelectual español" (D.Núñez, 1977, 22). El tancament dogmàtic del món acadèmic era tan fort que esdevenia pràcticament impossible el desenvolupament de les ciències experimentals, per no parlar del darwinisme. El mateix Diego Núñez explica que "nuestro marginamiento de la modernidad <D.Núñez es refereix a la marginació d'Espanya> era tal, y tanto el influjo de la mentalidad teocrático-integrista, que se había convertido en lugar común entre los adversarios despojar al darwinismo y a toda ciencia empírica del carácter de "verdadera ciencia". Solia ser frecuente calificar a los naturalistas de "científicos vulgares" o "vulgarmente científicos" (D.Núñez, 1977, 18) (1). D.Núñez recorda que J.M. López Piñero (1968, vol.VI, 680) assenyala fins a quin punt, a Espanya, la ciència depenia de la tossuderia d'una sola persona o d'un grup molt reduït que maldava per connectar-se a Europa i que, gairebé sempre, treballava enmig de la indiferència general.

Pel seu costat, Manuel Tuñón de Lara descriu de forma gens afalagadora la situació de la ciència espanyola durant el primer terç del s.XIX: "El trabajo científico tropezaba con los baluartes del oscurantismo, y aún había un reglamento de censura cuyo artículo 12 prohibía: "los artículos en que se viertan máximas o doctrinas que conspiren a destruir o alterar la religión, el respeto a los derechos y prerrogativas del trono, el Estatuto Real y demás leyes fundamentales de la monarquía". Y aún la censura eclesiástica prohibió un Tratado de Geología de don Donato García. El naturalista Mariano La Gasca, gloria de la ciencia española, regresó de su destierro de Inglaterra el año 1833, pero en la aduana le fueron decomisados todos sus papeles de trabajo por carecer de dinero para pagar los derechos arancelarios que le exigían. La Gasca murió en Barcelona en 1839, sin que los gobiernos liberales prestasen ningún apoyo al trabajo de un hombre conocido en el mundo científico internacional que en 1824 se escribía con Goethe, y que más de un siglo después (1949) ha sido señalado por el naturalista soviético Zhegalov como antecesor de la selección de plantas cereales". (Tuñón de Lara, 1975, 1, 138-139). Certament, és simptomàtic que Mariano Lagasca Segura (o La Gasca, com l'anomena Tuñón de Lara), un liberal que també hagué d'exiliar-se a Londres en 1823, no trobés cap facilitat a la duana per a salvar tots els materials que havia anat recollint durant més de 25 anys per a escriure una història universal de les plantes umbel·líferes (Eulàlia Duran, 1976, vol. 9, 47).

Un altre testimoni de l'Espanya intel·lectual del s.XIX, el crític literari nord-americà Irving Babbit, un dels principals fundadors del corrent científic del New Humanism, publicà en 1898 a "The Atlantic Monthly" un article en el que resumia les seves impressions d'un viatge per Espanya, i en el que hom afirmava, entre d'altres coses, que "el español se ha negado a adaptarse a las leyes

del tiempo y del espacio. No quiere reconocer que las empresas más sublimes suelen fracasar por el descuido de los detalles más cotidianos. No ha logrado desarrollar esas facultades de observación y análisis por las que el hombre, desde el Renacimiento, ha ido dominando el universo material con una mano cada vez más firme" (I. Babbit, 1973, 97). Babbit posava l'atenció sobre la manca de curiositat del caràcter dels espanyols, el "deliri d'orgull" provocat per la nostàlgia d'un passat imperial, i sobre els efectes nefastos provocats per la Inquisició o la desconfiança envers la nova civilització industrial i científica, I, a més, feia una recomanació que no es duria a la pràctica fins a primers del s.XX: "En teoría, España debiera haber enviado centenares de jóvenes a las universidades alemanas y a las escuelas técnicas inglesas y americanas, para adquirir el método científico germano y el instinto ejecutivo y práctico de los anglosajones" (I.Babbit, 1973, 101-102). En comptes d'adequar-se als aires nous del progrés, com va saber fer el Japó de l'era Meiji a partir de 1867-1868, obrint-se als països més desenvolupats de l'occident, "España sigue siendo un país de aristócratas. Todo castellano auténtico aspira a ser caballero; el español no desea apearse de su caballo para arrimar el hombro a la tarea de la civilización moderna" (I.Babbit, 1973, 102).

Alfred Rühl, un alemany especialitzat en la psicologia econòmica dels pobles, publicà en 1922 una primera versió, en el "Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde" (Estapé, 1973, 20), del seu assaig Vom Wirtschaftsgeist in Spanien (Sobre l'esperit econòmic d'Espanya), on apuntava algunes idees interessants, malgrat el seu enfocament sovint metafísic, relatives a les causes del fracàs dels espanyols en els afers econòmics. Rühl sentenciava que "España, en realidad, hasta ahora <cal recordar que Rühl publicava això en 1922> no se ha repuesto aun de la caída en la cual se

precipitó en el siglo XVII" (Rühl, 1973, 39). Hom assenyalava alguns orígens de la incapacitat espanyola envers l'activitat econòmica -el fanatisme religiós, l'expulsió dels jueus, el fracàs dels il·lustrats, el fenomen de l'hidalgismo, la deficiència dels mitjans de comunicació, el menyspreu pel treball, la manca de sentit de l'aprofitament racional del temps, l'orgull nacional desmesurat que feia ignorar tot allò de positiu que es podia estar fent per la resta del món, el caciquisme, el retard agrícola, el baix nivell d'instrucció- però, tanmateix, Rühl no col·locava tot el territori espanyol sota el mateix patró: "Hasta ahora siempre se ha hablado del pueblo español como una totalidad, a pesar de que no puede hablarse en absoluto de un espíritu popular español uniforme. No obstante, la relación interior con la vida económica es determinada casi siempre por el espíritu de Castilla con dos excepciones, aunque éstas muy notables. En la costa Norte y en el Noroeste (sic) viven pueblos que no se han dejado corromper, que nunca han perdido totalmente la noción de un trabajo útil, y que por esta razón no han caído tampoco nunca en tal grado en aquella miseria que embargó a las demás provincias. Son los pueblos vasco-asturianos y los catalanes. Son enemigos de los castellanos; pero mientras los vascos sólo insisten en conservar sus antiguos fueros, hallamos en Cataluña tendencias claramente separatistas que tienen por meta desprenderse del dominio castellano o conseguir, por lo menos, una autonomía inclinándose hacia el resto de Europa, que responde mejor a su orientación". (Rühl, 1973, 41).

Sorprenentment (o no tant sorprenentment), les apreciacions d'uns viatgers coincidien amb les crítiques que els autors de la perifèria feien al caràcter castellà i, per extensió, al caràcter espanyol (cal no oblidar que ha estat un vici molt castellà el fet de voler extrapolar per a Espanya allò que no era més que la justificació ètica de les classes

dominants de Castella, justificació d'un fracàs històric descomunal que no era pas reconegut com a tal). Per posar l'exemple d'un historiador romàntic, Antoni Aulèstia i Pijoan, en el discurs llegit en 1895 com a president de la Lliga de Catalunya, criticava l'assimilisme de Castella (A. Aulèstia i Pijoan, 1908) i contraposava a l'esperit "despòtic" castellà el sentit pràctic dels catalans de les necessitats de l'home en tant que ésser que vivia en societat (A. Aulèstia i Pijoan, 1887-1889, I, X). Dins del corrent federalista i republicà, Valentí Almirall i Llozer, a L'Espagne telle qu'elle est (1886a) donava una visió crítica d'Espanya des del perfil català. Per a Almirall, Catalunya havia resistit el centralisme unificador perquè havia creat una societat industrial (potser perquè l'agricultura no havia estat suficient per a sostenir els seus habitants, deia, sense tenir en compte que l'acumulació de capital necessària per a iniciar la industrialització s'havia fet a partir de l'agricultura), però, per una altra banda, Madrid insistia a apoderar-se de la política per a bescantar les regions riques. Almirall desaprojava la incapacitat dels governs centrals per a resoldre els problemes del Deute Públic -cada cop més voluminós-, del traçat de les vies fèrries, del lliurament als capitals estrangers de les principals riqueses mineres, etc. Madrid, capital de la burocràcia i de l'ostentació bastida damunt bases buides, ciutat sense comerç, sense indústria i sense classe obrera, s'havia de sostenir, sempre segons Almirall, damunt els cabals que li arribaven de les zones més riques de l'Estat a través del pressupost. Per a Almirall, calia reconèixer la realitat, és a dir, que Espanya no era pas una nació única i uniforme, car bàsicament hi coexistien dos grups "ètnics": el grup castellà o central-meridional, autoritari, centralitzador, absorbent a ultrança, somiador i idealista, tendent a la magnificència, al formalisme, a l'ampul·lositat; i el grup basco-aragonès o pirinenc, basat en la llibertat i en la

confederació lliure, d'esperit positiu i analític, que tendia a anar al fons de les coses sense considerar-ne la forma. El primer grup, com és fàcil de suposar, vivia a esquenes del segon (V. Almirall, 1886a). Més endavant, Pere Estasen i Cortada vindria a sintetitzar els resultats del sentit pràctic i positiu del poble català (P. Estasen, 1900). En opinió d'Estasen, "Así como chocaron siempre el español i el flamenco por desigualdad de condiciones, tendencias y temperamentos, así han estado en pugna Cataluña y Castilla; pero en unos y otros era y es posible el trato, la relación constante y el cambio de ideas y de mercancías, a condición de que uno de los pueblos no trate de imponerse al otro" (P. Estasen, 1900, 844), tot i que, en el fons, "(...) quizás no hay en España más solución que ésta, o sea que las provincias del Norte administren y dirijan la gestión económica del país", perquè "La uniformidad, ideal constante de la corte de Madrid, ha sido la gran calamidad nacional" (Op. cit., 845). No interessa ara de valorar la justesa dels arguments de les crítiques fetes des de la perifèria pels "assagistes" catalans als trets més definidors del nacionalisme espanyol que es va configurant durant tot el s. XIX (i que segueix configurant-se encara en ple s. XX!); interessa ara només deixar constància d'unes crítiques específiques i coincidents, fetes tant per observadors estrangers (en principi desapassionats) com per autors catalans, per a comprendre millor la situació poc oberta a la renovació de les idees i a les tasques intel·lectuals i científiques que persistí al llarg de tot el Dinou (2).

Si el nivell de les ciències experimentals era desencoratjador, el panorama que oferia la ciència econòmica no era pas molt diferent. Ja a primers de segle, el cas de Flórez Estrada seria dramàtic. Flórez fou un dels escassos economistes que Espanya ha fornit a la història internacional del pensament econòmic, i, durant la seva

època, hagué de romandre temporades llargues a l'exili, a Londres, per causa de les seves idees liberals absolutament indigeribles per a les mentalitats absolutistes que dirigien l'Espanya del primer terç (i no només del primer terç) del Dinou. Flórez Estrada va ésser un dels pocs economistes que introduí, a Espanya, les idees de Ricardo (i de J. Mill, de J.R. Mac Culloch), idees execrables als ulls dels funcionaris absolutistes de Ferran VIIé. o de la regent Maria Cristina. Amb la decapitació científica i política de Flórez Estrada, el país perdé l'oportunitat de plantejar-se la reforma de l'educació, l'aniquilament de les relacions feudals (i, per tant, l'abolició de l'antic règim), la racionalització del sistema tributari, la construcció del mercat interior, i, a més, la possibilitat d'endegar una reforma agrària basada en el repartiment, per part del nou propietari, l'Estat, sota el règim de l'emfiteusi, de les terres del clergat als nombrosos camperols que no tenien un pa a la post. El pensament incisiu de Flórez fou bescantat i oblidat, durant la segona meitat del Dinou, fins al punt que gairebé no se'n tornaria a parlar fins als anys cinquanta del segle XX. Els estudis encetats per S.Almenar (1976, 1980) sobre el pensament de Flórez Estrada són una prova irrefutable tant de l'interès històric de les seves idees radicals com de l'hegemonia intel.lectual, a l'Espanya de primers del Dinou, dels corrents de pensament més reaccionaris -lligats a l'absolutisme polític, expressió genuïna de la monarquia borbònica i de les classes dominants lligades a la tinença de la terra.

Per entendre l'Espanya intel.lectual i científica de la segona meitat del s.XIX, i, alhora, el fracàs (pel seu caràcter ranci, poc modern) en la formulació d'un nacionalisme de tall espanyol, cal tenir present l'evolució dels corrents principals de pensament que tingueren una incidència: krausisme, positivisme, escola històrica,

neotomisme, tradicionalisme. No és aquest, precisament, l'objecte de la present recerca, però val la pena de deturar-s'hi un xic per a fer unes reflexions potser tangencials, però útils per a comprendre fins a quin punt, el marc espanyol, forçosament, condicionava -i limitava- el desenvolupament del pensament científic positiu sorgit des de la societat catalana.

Cal, per tant, plantejar-se el per què de l'aparició del krausisme (i del krausisme en sortirà la Institución Libre de Enseñanza, i la grisor ascètica tant del regeneracionisme republicà com del PSOE primerenc), les causes del retard i de la crisi del corrent positivista, les raons de la repercussió de l'escola històrica del Dret, els motius del triomf d'allò que genèricament podria ésser qualificat de tradicionalisme (on hi intervindrien el neotomisme, el catolicisme, l'ascetisme metafísic, el feixisme), triomf respatllat, en el fons del fons, per la força volcànica de les armes a partir de 1936. Per què, a l'Espanya del Dinou, les idees progressistes tingueren un ressò tan prim; per què els governs progressistes hi tingueren una durada tan efímera?

Un llibre important, de Juan José Gil Cremades (1969), estudia una mica les vicissituds seguides pels corrents principals que configuraven la filosofia del Dret i, en general, el pensament científic en el s.XIX. Gil Cremades veu dins la història d'Espanya dos grans intents conciliadors, 1843-1868 i 1876-1931 (Gil Cremades, 1969, XVII i ss.) -potser caldria dir-ne dos grans intents conservadors-, però assenyala alguns trets encertats. En relació als krausistes, afirma que "De ningún modo (...) pueden ser tildados <els krausistes> de revolucionarios. Es muy vaga, casi etérea, en ellos la idea de progreso. Son pragmáticos y más escépticos, si cabe, respecto a sus colegas catalanes, por lo que hace a la virtualidad de las

mutaciones sociales bruscas" (Op. cit., XX). A més, per al primer krausista, Sanz del Rio, el Dret no era una ciència sinó "un ideal de vida" (Op. cit., 52). Per a Gil Cremades, de la influència krausista en sortirà una nova tradició jurídica, hom creurà en la nació com a concreció nacional de la societat i com a unitat metafísica; la realitat serà mitificada (Op. cit., 6-7). El krausisme fou també, segons L. Legaz Lacambra (1960, 13), "el catalitzador d'un moviment de renovació i d'alliberament espiritual"; i Unamuno feia ressaltar el seu sentit "místic" (3). D'aquesta renovació en sortiria la Institución Libre de Enseñanza, fundada en 1876. Simultàniament, a Catalunya aparegué l'escola històrica de Friedrich Karl von Savigny, de la mà de Manuel Duran i Bas (Op. cit., 7-9), oposat a l'uniformisme implicat per la codificació. L'escolàstica inspirà el tradicionalisme jurídic d'Enrique Gil Robles, i el catolicisme més tancat és el punt de partença, des de bases neotomistes, de la filosofia del Dret de Juan Manuel Ortí y Lara, Nicolás María Serrano o Antoni Josep Pou i Ordinas.

El positivisme s'obrirà el pas amb entrebancs, ajudat, en una part, de la mà del krausisme. Gil Cremades (Op. cit., 71) indica com vers 1877 l'espiritualisme krausista es decantà cap al positivisme, i fins a quin punt el pensament de Spencer fou introduït a Espanya pels krausistes. D'ençà de 1883 es publicaren articles sobre positivisme en el "Boletín de la Institución Libre de Enseñanza" (Op. cit., 211). El krausisme es transformà, a través del positivisme: per a Gil Cremades, no hi hagué una superació de l'organicisme krausista pel positivisme, "sino algo más complejo: la simbiosis" (Op. cit., 225). En síntesi, "España, lejos de estar en un "espléndido aislamiento" que rumia su propia cultura, es, en el siglo XIX, el producto de una discriminada recepción cultural" (Op. cit., 350).

El cas concret de l'impacte del positivisme filosòfic esdevé, a Espanya, una conseqüència més del retard del país. En opinió de Diego Núñez (1975, 18-19), "si en França la doctrina positiva havia llegat a convertir-se en la més firme fundamentació de la "política que ha salvat a la República", en Espanya, per el contrari, la burgesia no havia conseguit llevar a cabo las debidas transformaciones en la realidad del país que permitieran identificar la filosofía positiva con los intereses nacionales (4). De ahí, por tanto, que las posibilidades genéticas y operativas del positivismo en España, salvo en el área cultural catalana, donde el empuje de la civilización industrial era mayor que en el resto del país, andarán bastante mermadas". Per a Ramon Grau i Marina López (1979, 385), "Als Països Catalans, i a l'interior d'Espanya encara més, les limitacions del procés d'industrialització i la debilitat de la societat burgesa expliquen la pràctica absència d'un positivisme original i la relativament tardana penetració de les formulacions estrangeres, ja en el període de la Restauració".

El positivisme començà a obrir-se camí a Espanya sobretot a partir del període encetat amb la Restauració borbònica. Així, durant el curs 1875-1876 tingué lloc a l'Ateneu de Madrid una sèrie de debats sobre el positivisme, i de gener a abril de 1877 Pere Estasen i Cortada donà un cicle de set conferències sobre El positivismo ó sistema de las ciencias experimentales (1877a) a l'Ateneu Barcelonès. Les dues darreres conferències d'aquest cicle no van poder ésser donades a l'Ateneu (5), i Estasen -que es queixava del fet que a partir de la segona conferència se li comencessin a posar entrebancs- hagué d'acabar a l'Acadèmia de Dret. Estasen afirmava que "Stuart Mill y Roscher me han hecho comprender que el procedimiento positivista (denominado así porque la filosofía positivista o positiva, lo adopta y aplica en todo orden de conocimientos), no estaba limitado

al estudio de las ciencias exactas y naturales, si (sic) que también podía hacerse extensivo al de las ciencias sociales, y una de tantas según tenemos sabido es la Economía política" (Estasen, 1876a, 11).

El cas és que, a partir dels anys setanta, començaren a aparèixer, a Espanya, revistes més o menys lligades amb el positivisme i amb el mètode científic inductiu, la qual cosa trencava (o intentava trencar), en el context espanyol, amb les concepcions metafísiques anteriors. Així, per exemple, en 1872 apareguren a Madrid els "Anales de la Sociedad Española de Historia Natural"; en 1874 la "Revista de Antropología" (difusora de les teories de Darwin (6)); en 1875 la "Revista Contemporànea" (important també per la difusió que féu dels corrents neokantians); en 1876, també a Madrid, els "Anales de Ciencias Médicas", a través dels quals els metges (i entre ells el valencià Lluís Simarro) ajudaren a anar introduint els mètodes positivistes; i, també en 1876, es fundà a Barcelona la revista "El Porvenir". L'impacte del positivisme i del darwinisme sacsejava la tradició anterior. Diego Núñez, en explicar la recepció del positivisme escriu: "Revilla <hom es refereix a Manuel de la Revilla> se queja con frecuencia, en sus periódicas reseñas de los debates <es tracta dels debats celebrats a l'Ateneu de Madrid durant el curs 1875-1876>, del "lamentable atraso" en que se encuentran las ciencias experimentales en España frente al favor de que gozan las "bellas letras", con lo que las discusiones intelectuales y filosóficas se suelen mover en gran parte en un terreno artificial y vacuo, al margen de la problemática real que suscita el desarrollo de las ciencias positivas. Ante tal enfoque crítico, la cultura española no podía menos de resultar endeble y anacrónica. Hacia falta robustecerla al contacto con el pensamiento científico. Aquí radica, sin duda, una de las principales aportaciones de la mentalidad

positiva al desenvolvimiento del pensamiento español contemporáneo" (Núñez, 1975, 51).

A Catalunya la base econòmica, diferent de la resta de l'Estat espanyol, facilità l'entrada i la difusió de les idees positivistes. A més del cas d'Estasen, cal destacar l'obra de Valentí Almirall, en la que el positivisme era profusament utilitzat. Per exemple, les Quatre paraules al lector amb les quals Almirall encapçala el seu llibre fonamental Lo Catalanisme (1886b), l'adverteixen que el llibre en qüestió es basa en l'observació directa, en el criteri positivista que és l'únic aplicable per a explicar el particularisme. Per a Almirall, "Lo procediment especialista i el mètode d'observació directa porten directament cap al positivisme científic. La varietat és la regla i lo medi: lo fi, l'enllaç entre les varietats. L'observació directa, practicada per especialistes, fa que els judicis hagin de ser fills de la realitat, i que es tendeixi a presentar tot lo que és objecte d'estudi tal com és i no tal com podria imaginar-se" (1886b, 138). Una de les raons per les quals el positivisme entra a Catalunya és l'existència d'una base industrial, però cal considerar també la influència de l'escola filosòfica escocessa del sentit comú que, en certa forma, no predisposava massa a la metafísica. Segons el parer de Diego Núñez, "Solamente en el área cultural catalana, en la que la sociedad burguesa disfrutaba precisamente de más sólidos cimientos, se va a propagar con mayor fuerza el positivismo comtiano, a través, sobre todo, de la versión de su discípulo Littré. La filosofía política de Comte se va a convertir ciertamente en fuente de inspiración para diversos proyectos catalanes de auténtica racionalización burguesa de la desdoblada sociedad española" (Núñez, 1975, 114). Pere Estasen i Pompeu Gener divulgaren el pensament d'Auguste Comte a través de Littré; per un altre costat, el metge lliure-pensador Gaspar Sentiñón i l'otòleg valencià

Peregrí Casanova foren els divulgadors de les teories d'Ernst Haeckel, un dels principals defensors de Darwin.

Tornant a un pla més general, l'Espanya del s.XIX -el mateix que l'Espanya a cavall entre el s.XIX i el s.XX- presenta, en el fons, una dualitat d'estructures, l'una favorable a la implantació del capitalisme i l'altra resistent a abandonar tant el mode de producció antic com tot el complex superestructural lligat a les estructures pre-capitalistes. Pierre Vilar, en un llibre "clàssic" (Vilar, 1963, 71-72), planteja la qüestió de la forma següent: "Dissemblança entre les estructures?. A Catalunya existeix una burgesia activa, i tota mena de capes mitjanes benestants, que practiquen el treball, l'estalvi, l'esforç individuals, i que estan interessades en el proteccionisme, la llibertat política, la difusió del poder de compra. A Espanya dominen els vells modes de vida: el camperol cultiva per a viure i no per a vendre; el propietari no intenta acumular, ni invertir; l'"hidalgo", per a no anar a menys, cerca refugi dins l'exèrcit o de l'Església, el burgès madrileny dins de la política o dins de l'administració; els conservadors hi condemnen la llibertat política, i els liberals el proteccionisme. Dues estructures, dues psicologies: aquestes s'agriran l'una contra l'altra, polemitzant". Per a Vilar "l'Espanya agrària oposarà al capitalisme obstacles materials, jurídics, psicològics; l'Espanya industrial, per a viure, haurà d'arrecerar-se darrera d'un proteccionisme aviat carregós per a la majoria rural de la nació" (Op. cit., 1963, 62). Del dualisme d'estructures es derivarà un doble complex, que Vilar va encertar de definir amb una sentència que s'ha fet famosa; "Un doble complex d'inferioritat - política en el català, econòmic en el castellà- mena a malfiances insuperables, per a les que la llengua és un signe, el passat un arsenal d'arguments" (Op. cit., 72).

El s.XIX espanyol es mourà sempre dins del dubte, el titubeig entre una mentalitat modernitzadora i una altra de tradicional, entre els aires nous importats d'Europa i la nostàlgia d'un passat pretesament gloriós. Pierre Vilar ho ha explicat així: "Resulten <Vilar es refereix als problemes espirituals>, com en el segle XVIII, d'un conflicte doble: contra el pes de la tradició, el desig de renovació; contra el desig de renovació, l'orgull de l'originalitat nacional" (Op. cit., 76).

Hom podrà fer els matisos que vulgui al punt de vista sintètic de Vilar, coincident amb d'altres posicions ja apuntades (I. Babbit, 1973; A Rühl, 1973, entre d'altres), però en essència ajuda a entendre els problemes de fons amb els que topaven els intents de desenvolupament i de posada al dia de l'Espanya del Dinou -intents sovint avortats-, els "tempteigs" que no aconseguiren d'afegir Espanya al carro dels països industrials d'Europa. I, dins d'Espanya, molts d'aquests tempteigs s'originaran dintre del marc català. Per què? És que Catalunya proposava la modernització d'Espanya en atenció al desenvolupament de les seves bases productives, o bé és l'especificitat nacional catalana el factor que estimulava la modernització, a Catalunya, de la base econòmica (i la formació d'un pensament econòmic, divers, impulsor d'aquesta base)?

El lector pacient podrà fer les interpretacions que vulgui sobre la contribució del pensament econòmic en la configuració d'una superestructura específica i diferenciada nacional-catalana. Justament, fornir elements per a recolzar aquestes interpretacions és un dels objectius de la present indagació. Però abans d'encetar-la, val la pena de posar l'accent un cop més sobre les característiques principals del context superestructural espanyol, poc propens al progrés històric, i cal cridar

l'atenció del lector en un punt molt significatiu; el "nacionalisme espanyol" voldrà basar-se per un costat en el catolicisme tradicional (i el neotomisme) i en l'historicisme jurídic; pel costat més renovador, voldrà recolzar sobre el krausisme, el positivisme i el progrés de les ciències experimentals. Però el krausisme serà un corrent de pensament metafísic i escèptic; i el positivisme, entrat amb retard, no arrelarà prou. D'altra banda, els hereus del krausisme, la Institución Libre de Enseñanza (que es proposava reformar el sistema educatiu) i la generación del noventa-y-ocho, els uns per manca de ressò i els altres per passivitat i per esperit retorçat i masoquista, no aconseguiran d'impulsar un "nacionalisme espanyol" dinàmic i engrescador, propi de les burgesies industrials ascendents. A Espanya, l'hipotètic nacionalisme "progressista" (al que haguessin pogut contribuir des de liberals, republicans laics i lliure-pensadors fins a marxistes i anarquistes) fou reiteradament asfixiat, i sovint confós amb el regeneracionisme utòpico-krausista i les seves derivacions de quarta fila. En canvi, l'altre "nacionalisme", el basat en la tradició més reaccionària, acabà per imposar-se. I, el que és igualment greu, tot un reguitzell d'autors aparentment oposats a la tradició més reaccionària estaven embolcallats al capdavall sota aquella mateixa tradició, en el moment de fonamentar llur "nacionalisme" pretesament diferenciat. Què han estat fent, si no, José Ortega y Gasset, Miguel de Unamuno, Salvador de Madariaga, Claudio Sánchez Albornoz o Américo Castro? (Joan Fuster, 1975, 9-37). Un dels principals defectes d'Espanya ha estat, tal com ha recordat Joan Fuster, que aci hi ha hagut, per dissort, "menys burgesia del que afirmen els seus detractors. Que se m'entengui: parlo de "burgesia" com Déu mana, o sigui, amb "consciència de classe" (Op. cit., 47). I, encara més: molts historiadors progressistes de la banda de Ponent, àdhuc marxistes, no tan sols no han pogut evitar la rêmora del "nacionalisme espanyol" (krausisme +

metafísica + regeneracionisme passiu + generación del noventa y ocho + masoquisme), ple de vacil·lacions teòriques i amb un origen ben diferent del dels altres nacionalismes europeus, sinó que han barrejat sovint aquest llegat nefast amb el marxisme (tret d'algunes excepcions comptades). Fuster ho explica així, seguint en el seu to de carregar una mica les tintes: "La "Historia" siempre fue "de derechas". Marx descubrió que, de hecho, la "Historia" -otra especie de Historia- es, más bien, "de izquierdas". Aquí y ahora, en el embrollo lógico que desencadena la confluencia de ambas actitudes, los resultados acostumbra a ser curiosos. Prevalece don Marcelino <hom es refereix a Menéndez y Pelayo> frente a don Carlos. Y lo peor es cuando don Marcelino se nos aparece arropado por don Carlos: Karl Marx, se entiende..." (Op. cit., '85).

Això ha provocat un fet: per manca de llibertat intel·lectual i científica, els historiadors més crítics i inquiets han hagut de beure prou sovint en unes mateixes fonts adulterades, que enfocaven unilateralment la realitat històrica. Per a entendre'ns, un exemple: els futurs historiadors "marxistes" madrilenys, van haver de llegir la "Revista de Occidente", i es van haver d'impregnar d'orteguisme, de snobisme especulatiu. Hi ha hagut, per tant, poca anàlisi de fets concrets, i un cert excés de divagació deslligada dels fenòmens de la realitat, un cert desinterès per a voler entendre en la pràctica que l'estudi de la història serveix també per a comprendre el present. "La incomprensió del present neix fatalment de la ignorància del passat", va escriure Marc Bloch (1952, 38). L'escola historiogràfica catalana ha tingut un sentit molt més pragmàtic, gens retòric, potser per la imperiosa necessitat de transformar el present.

A Catalunya ha existit primer que en cap altre lloc de la península una burgesia emprenedora amb "consciència de

classe" i, també, amb el seu propi projecte peoner de societat industrial. La contradicció entre el centre i la perifèria, entre el centre burocràtic i les modernes zones industrials condicionarà el contingut del nacionalisme espanyol i afavorirà el desenvolupament dels moviments regionalistes renovadors durant el s.XIX. Els redactors de la "Revista La España Regional" ho veien així: "En España no hay verdadera conciencia nacional porque en realidad no hay nación ni menos unidad nacional, sino un conjunto de nacionalidades dentro de un solo Estado" ("Revista La España Regional", VII, 1889, 182).

6.- Reconeixements

Aquesta tesi no hagués estat possible si no haguessin existit les exigències dels meus col·legues Francesc Roca, Carme Massana, Alicia Arrufat, Emili Gasch i Muriel Casals, amb els que he compartit, des d'aquell any mític que fou el curs de 1962-63, uns neguits i una comunicació intel·lectual que sempre m'han estimulat a caminar endavant pel camí més difícil. Guiat pel professor Joaquim Molas, que una tarda de 1963 va decidir que en Francesc Roca i jo ens havíem de dedicar a estudiar la història del pensament econòmic ("En Lluch em deu un número sobre pensament proteccionista català per a l'"Antologia Catalana" i encara no el té fet", va dir-nos), vaig connectar amb el professor Ernest Lluch, que ràpidament, a partir de 1969, va començar a "donar-me joc" i a "passar-me pilotes", com es diu en argot, i, ben aviat, a exigir-me públicament la greu responsabilitat de continuar la seva densa tesi doctoral i d'estudiar el període (excessivament llarg i complicat!) que va des de 1840 fins a 1939. Les llargues converses amb Ernest Lluch han estat sempre un al·licient.

Cal explicar, també, que molt probablement aquesta tesi no hagués estat tampoc possible si no hagués comptat amb la beca d'investigació que va concedir-me la Fundació Jaume Bofill durant el període setembre 1981-setembre 1983. Aquesta beca fou important per a poder iniciar la redacció, però la perseverància i les qualitats de manager cultural del director de la Fundació, Jordi Porta, foren decisives també perquè jo arribés a tenir el coratge de posar-hi el "punt final", per utilitzar una frase del professor Ezequiel Baró.

Aquesta tesi, total o parcialment, ha estat llegida i comentada a més de pels meus col·legues citats a

l'encapçalament amb els que durant gairebé trenta anys hem format equip -primer com a estudiants, després com a estudiosos-, naturalment pel director de la tesi, el professor Ernest Lluch, que la coneix sencera de començament a final, i per Rafael Aracil, Antoni Montserrat, Alfons Almendros, i Ricard Vinyes. Els professors Enric Lluch i Jacint Ros Hombravella s'han interessat sempre pel meu treball. Jo sempre els he considerat com a mestres, o com uns germans grans, i els dec moltes coses. Amb altres economistes he discutit aspectes parcials: aquest és el cas de Josep M. Carreras i Eugeni Giral, amb els que sempre m'ha unit un interès comú per l'economia catalana, i un punt de vista catalanista, i el de Rogelio Velasco, amb qui he discutit sobre el lliurecanvisme. El meu germà i col·lega Lluís Artal m'ha animat a anar sempre al gra, i a descobrir el secret de la perseverància en el treball. He d'agrair a d'altres economistes, con Joan Trullén i Ferran Brunet que m'hagin animat a donar per enllestit un treball que jo mai podré considerar definitiu. La llista dels agraïments als qui han volgut parlar-me de la meva tesi seria interminable: el "com tens la tesi?" preguntat per Joan Clavera, Pere Gabriel, James Ronald Kelly, Enriqueta Fontquerni, Elisenda Malaret, Lluís Argemí, Joaquim Garriga, Ramon Grau, Marina López, Josep Roig Martí, Rafael Tasis, Roser Revilla i una llista inacabable han contribuït a crear l'ambient -i el pressing- imprescindible per a fer-me creure que tenia una obligació i que l'havia d'acomplir. La meva dona, Pepa Serra, òbviament és qui m'ha marcat més de prop i amb efectes més contundents. No puc tampoc deixar de remerciar a Núria Guxens, Teresa Rovira, Beatriz Gorrochategui i Mari-Carme Nasarre, que han tingut l'enginy, acudint a llur experiència informàtica i a llur coneixement aplicat de la llengua catalana, de transformar uns manuscrits en intel·ligibles. Sóc deutor de tots els qui m'han ajudat a suportar la soledat de l'investigador de fonts i a ells els

dec els encerts; no obstant, com se sol dir en aquests casos perquè és veritat, dels nyaps jo en sóc l'únic responsable.

Tot i que resulta innecessari, cal advertir el lector sobre l'ús de la bibliografia. Al final només s'inclouen les referències citades i utilitzades. La bibliografia està ordenada per ordre alfabètic d'autors i, per a cada autor, per ordre cronològic de l'any de publicació. Per a alleugerir el text, després de cada cita hom posa entre parèntesi el cognom de l'autor, precedit per la inicial del nom, i, a continuació, l'any de publicació de l'edició consultada i, finalment, subratllat, el número de la pàgina (o pàgines) d'on és extreta la cita. Quan es reitera la mateixa referència hom posa entre parèntesi Op. cit. i, a continuació, el número de la pàgina subratllat. Moltes cites d'articles extrets de revistes no figuren acompanyades de la corresponent fitxa dins la bibliografia final, ordenada per ordre alfabètic d'autors, amb l'objectiu de no sobrecarregar-la. El lector trobarà dins el propi text l'autor i el títol de l'article, el número de la revista i les pàgines a les que correspon la cita. Acudint a la bibliografia, hom pot trobar-hi la fitxa sencera de la revista. Acompanyen el text les notes imprescindibles, que en alguns casos contenen afirmacions agosarades. Cal avisar també que l'ortografia del català i del castellà de les cites corresponents a textos del Dinou ha estat sovint normalitzada, bo i intentant de respectar el lèxic en la mesura del possible.

NOTES

- (1) Quant al menyspreu per les ciències experimentals, val la pena d'esmentar l'exemple extraordinàriament revelador que dona Diego Núñez (1977, 14-15): "Acerca de la mezquina situación de la ciencia experimental en España se podrían citar numerosos datos y contar no menos anécdotas. Nos vamos a contentar solamente con una de ellas, la que nos narra don José Rodríguez-Carracido, protagonista de los hechos y científico hondamente preocupado por el problema de la ciencia española. Refiere Carracido que al tomar posesión en 1899 de la cátedra de Química orgánica de la facultad de Farmacia madrileña, "sólo disponía de la silla para la exposición oral de las pláticas de química biológica, careciendo de todo elemento de trabajo, no sólo para la labor práctica de los alumnos, sino también para la comprobación del fenómeno más sencillo indicado en el curso de las explicaciones". El resto de la anécdota es aún más revelador si cabe: "ante tan estremada penuria -añade el catedrático de bioquímica- inicié las gestiones encaminadas a conseguir un mínimo de lo requerido por el carácter experimental de mi enseñanza. Todas las gestiones resultaron infructuosas hasta el año 1901, en que el primer ministro de Instrucción Pública, señor García Alix, de grata memoria para la Universidad española, concedió 6.000 pesetas, por sólo una vez, con destino a la dotación por mi solicitada; pero este rasgo de buena voluntad resultó muy atenuado en sus efectos, porque siendo ineludible comprar en el extranjero el material concedido, y padeciendo entonces nuestra moneda el gran quebranto del 40 por 100, la cantidad antes expresada quedó reducida a poco más de 3.000 francos". "(Diego Núñez treu la cita de J. Rodríguez-Carracido, La enseñanza de la química biológica en España, publicat a "Estudios histórico-críticos de la ciencia española", Madrid, 1917, 2ª ed., pp. 400-401). Un altre exemple, molt significatiu, que dona Diego Núñez (1977, 43) és el del darwinisme: "Con el correr de los años, y al margen de su específico estatus científico, el darwinismo llegará con frecuencia a convertirse en un símbolo más de la escisión ideológica del país; cobrará el perfil de una cuestión que, como eco de las viejas controversias, dará pie de modo automático y casi por incercia a reacciones contrapuestas, bien sea de alarde librepensador anticlerical, bien de alérgica animadversión. Si durante la República nos vamos a encontrar con más de un liberal que, como aquel agente de policía de Vera de Bidasoa que nos describe Julio Caro Baroja en sus Memorias, tendrá a gala pasearse con El origen de las especies bajo el brazo para hacer demostración ostentosa de su republicanismo y de su hostilidad a las ideas tradicionales, unos años más tarde, en plena guerra civil, no faltarán, por el contrario, quienes pasen más de un susto a causa de

sus conocidas simpatías darwinianas. Y tras la guerra, un dato muy revelador: habrá que esperar a los años 60 para encontrar de nuevo ediciones castellanas de las obras de Darwin" (La cita de J. Caro Baroja correspon a Los Baroja, Ed. Taurus, Madrid 1972, p. 272).

- (2) Una mostra de la intolerància intel·lectual i científica que existia a Espanya ens la dóna Rafael M. de Labra (1878, 189), en una recensió sobre l'Ateneo de Madrid publicada a la "Revista Contemporànea": "Y todavía después, en 23 de Octubre del mismo año <1866>, el presidente interino del Ateneo <de Madrid> (que lo era el Sr. Figuerola) se vio sorprendido por el inspector de vigilancia del distrito, que le exhibió una orden del capitán general, por la que, bajo la responsabilidad de la Junta de Gobierno, quedaba "prohibida la lectura de los impresos extranjeros que hubieren dado a luz un solo artículo en que se atacase u ofendiese a la religión o a S.M. la reina y real familia". A esta intimación siguió naturalmente la retirada de los salones de lectura de todos los periódicos y revistas del extranjero".
- (3) La cita de L. Legaz és feta per Gil Cremades (1969, 69-70).
- (4) Per tant, el positivisme quedava exclòs, en gran part, com a element influent dins la formulació del "nacionalisme" espanyol.
- (5) En el nº 12 (1877) de la revista "El Porvenir", a la secció titulada "Crónica General", hom pot llegir: "ha sucedido en el Ateneo Barcelonés <dirigit aleshores per Manuel Duran i Bas> el planteamiento del sistema de censura previa, y luego ha seguido el acuerdo de la Junta Directiva prohibiendo que continuaran dichas lecciones sobre "Positivismo" <el conferenciante era, òbviament, Pere Estasen> y sobre "América precolombina" <el conferenciante era el positivista Joaquim Maria Bartrina>, precisamente las más interesantes y aplaudidas durante el presente año académico" (96).
- (6) En 1876 es publicà, a Barcelona, la primera traducció a Espanya d'una obra de Darwin: El origen del hombre. La selección natural y la sexual, a la Impremta de La Reinaxença. Segons Diego Núñez Ruiz (1975, 171) el traductor era un tal José Mª Bartrina (cal suposar que era Joaquim Maria Bartrina).

CAPITOL 1EL PRIMER IMPACTE DE LA INDUSTRIALITZACIÓSOBRE LES IDEES ECONÒMIQUES

1.- Les entitats proteccionistes de la primera etapa de la industrialització

Cal començar a parlar, en primer lloc, dels papers publicats per la Junta de Comerç (1). En els seus darrers set anys d'existència, cal destacar alguns informes dirigits a defensar els interessos industrials de Catalunya. Cal ressenyar el titulat Datos estadísticos y observaciones importantes... (Comisión Mixta de individuos de la Junta de Comercio de Cataluña, 1840), elaborat conjuntament amb representants de la Comissió de Fàbriques, on s'afirmava que "El principal, o casi exclusivo objeto de la prohibición de los tejidos de algodón extranjeros (subratllat a l'original) (...) no es el fomento de las fábricas de Cataluña, sino el de la Nación Española" (Op. cit., 18). Per a la Junta de Comerç, no era possible de donar entrada lliure a les manufactures de cotó angleses, i això s'intentava de justificar amb les estadístiques sobre la fabricació de gèneres de cotó a Catalunya, a començaments de 1839, i amb l'argument que 3/4 parts del Principat es mantenia econòmicament gràcies a la indústria, indirectament o directa (Op. cit., 26). L'informe estava estructurat a base de respondre un interrogatori sobre la situació de la indústria catalana. A través de les respostes és possible de conèixer amb força precisió la situació de finals dels anys trenta i, per tant, de detectar els inicis del procés d'industrialització. Així, en 1838 van entrar per la Duana de Barcelona 11.256.823 lliures castellanès (una lliura equivalia a 460 gr., i per tant, aquesta xifra equivalia a unes 5.178 Tm) (2) de cotó en floca, fet que representava un augment del 51,58% sobre la mateixa xifra de 1834 i un increment del 19,27% en relació a l'any anterior. (Op. cit., 4-5, darrer full) s.n.) (Vegeu annex 1-3). En 1833 hi havia a Catalunya 810.000 pues, i de 1833 a 1838 hom estimava que hi havia hagut un increment de 63.256 pues (Op. cit., 5) (3). En 1839, existien 48.330 telers (Op. cit., 6).

L'informe de la Comissió Mixta explicava les dificultats que havia d'enfrontar la fabricació de cotó: així, per exemple, la instal·lació de la maquinària costava un 25% més que a França i un 75% més que a Anglaterra (Op. cit., 12), però malgrat això la producció de cotó havia estat d'11 a 12 milions de vares (4), i els excedents eren venuts a la resta d'Espanya. (Op. cit., 13). Una de les conclusions principals que extreia la Comissió Mixta era la següent: "Para ofrecer una idea del estado progresivo de nuestra industria sobre el algodón, basta observar que desde el año de 1833 que se cobraron en esta aduana los derechos de 96 mil quintales de algodón, cada año han ido estos en aumento de tal modo que en el año de 1838, año que se puede llamar de orden y regularidad, han entrado de más 17 mil quintales, prueba evidente del aumento de trabajo que ha tenido Cataluña durante cinco años. ¿Y si esto ha sucedido en medio de la guerra civil, qué no sucedería si hubiese paz y una entera confianza en el Gobierno de que protegería la industria nacional" (Op. cit., 20-21).

Té interès la justificació argumental que feia la Comissió Mixta, muntada sobre bases estadístiques. En primer lloc, hom donava uns Datos estadísticos de la fabricación de géneros de algodón en Cataluña a principios de 1839 (Op. cit., 22 a 25). (Vegeu annex 1-1), dels que es derivava que en 1839 hi havia a Catalunya un total de 125.987 persones ocupades a la indústria tèxtil (5). No es tracta ací de valorar l'ajustament del càlcul, sinó de fer notar el suport que hom intentava de donar als raonaments. El que es tractava era de demostrar -i per això potser es tendia a inflar un poc les xifres- l'envol de la indústria tèxtil, i el seu paper com a motor del desenvolupament econòmic. La inversió fixa a la indústria cotonera es xifrava en 300 milions de rals de billó, el nombre de pues en funcionament s'estimava en 873.256, i la producció anual de filats era, en 1839, de 11.256.823 lliures castellanès (hom suposava que

la producció era equivalent al cotó en floca entrat per la Duana de barcelona). Per a la Comissió Mixta, "casi el todo de los habitantes de estas cuatro provincias <hom es refereix a les catalanes> quedarian en la más completa miseria si ellas perdiesen su actual industria" (Op. cit., 26). A més, la indústria catalana se seguia equipant, perquè en 1839 s'estaven construint màquines per a posar en funcionament 35.000 pues més de filatura, 4.000 nous telers (incloses moltes màquines jacquard i algunes de vapor) i entre 16 i 20 edificis nous per a fàbriques. (Op. cit., 26-27).

Cal afegir, a més, que en 1839 el nombre de telers era de 48.330 (inclosos els mecànics i els jacquard). És interessant, també, l'Estado de primeras materias, gastos y manufacturas que produjeron en 1838 (Op. cit., 30-31; vegeu annex 1-2), perquè exposa els costos necessaris per a una producció xifrada en 322 milions de rals de billó. Finalment, cal esmentar un quadre estadístic, confeccionat per la Comptadoria de la província de Barcelona, sobre el cotó en floca introduït i despatxat per la Duana de barcelona entre 1834 i 1838, tot indicant-ne les procedències (vegeu annex 1-3).

Un altre Informe d'interès fou el publicat amb data de 10 de març de 1841 (Junta de Comercio de Cataluña, 1841) per la mateixa Junta de Comerç, i que no era més que la resposta, article per article, al projecte de Llei de Duanes i Aranzels que li havia remès el govern amb data de 27-11-1840. En aquest Informe, la Junta de Comerç feia observar que els destins dels pobles depenien, en darrera instància, de llur situació econòmica, i que el lliurecanvi era un sistema utòpic. El projecte de Llei era criticat per la Junta, la qual adduïa que "Cataluña sacrifica sus intereses hasta donde es posible para el bien nacional" (Op. cit., 51) i que, en tot cas, "no es el interés de los catalanes, el

que se trata, sino el de la producción nacional española" (Op. cit., 56). Cal fer notar que la Junta tenia la necessitat de justificar-se davant del govern central, bo i intentant de no ferir cap susceptibilitat. A desgrat d'això, la Junta feia veure la conveniència de no cedir davant dels interessos del comerç provinent de l'estranger, i de desenvolupar la indústria -que permetia sempre l'obtenció de beneficis més elevats que l'agricultura-. D'altra banda, amb el proteccionisme s'aconseguia, segons la Junta de Comerç, que el que es produïa al país ho consumissin els seus habitants: això facilitaria un procés d'acumulació i de "reproducció", que a la vegada seria estirat per l'increment del consum (Op. cit., 68-69). Si es deia correntment que Espanya era un país bàsicament agrícola, manifestava la Junta de Comerç, calia tenir en compte que Catalunya es distingia per ésser primordialment manufacturera. I, endemés, el comerç entre el Principat i la resta de les províncies de l'Estat era intens, de forma que si s'arruïnava Catalunya els passaria el mateix a les províncies. Per a recolzar aquest argument, la Junta donava les estadístiques sobre els productes que, en 1840, el Principat va consumir de la resta de l'Estat. (hom distingia per productes, i el valor total estimat per a 1840 pujava 186.790.993 rals de billó (vegeu annex 1-4). A més, entre 1836 i 1840 havien entrat per Barcelona 682.548 lliures de seda -una mitjana de 136.509,6 lliures anuals-, procedents de forma aclaparadora del País Valencià (Op. cit., 91). Hom informava també que en 1840 havien entrat per la Duana de Barcelona 18.232.188 lliures (8.386,81 Tm) de cotó en floca i 7.383 lliures (3,40 Tm) de cotó filat. (Op. cit., 93). Tenen un interès molt destacat les xifres del quadre que expressen la importància del consum de mercaderies procedents de la resta de l'Estat. De l'anàlisi d'aquest quadre en restava un fet prou clar: que les compres fetes des de Catalunya tenien un volum important. Rafael Pujol creu que es tracta d'estimacions encara "molt burdes" (R.

Pujol Marigot, 1975, 454), però tot i amb això servien per a demostrar un tràfic de mercaderies ben viu, i per a assenyalar el caire diferencial manufacturer (en 1840, o sigui en els primers anys de la industrialització) de Catalunya. Encara que s'estigués ja marfont des de feia temps, la Junta de Comerç tenia esma per a protestar davant del que creia que era un perill que amenaçava les províncies industrials (hom es referia al fet que no fossin preses mesures suficientment protectores) (6). I retreia que Catalunya contribuïa a la hisenda pública a través dels impostos que pagaven els fabricants i els consumidors i que, a més, havia tingut l'enginy de difondre un esperit d'invençió i de treball. Per a la Junta, (Junta de Comercio, 1842) les innovacions tecnològiques aplicades a la indústria tèxtil havien permès de passar de 2.840 fàbriques en 1833 a -segons l'estadística de Sayró- més de 4.500 en 1841 (segons Junta de Comercio, 1844b, 8, en 1841 existien 4.587 fàbriques dedicades a la indústria cotonera, a Catalunya).

Segons dades optimistes de la Junta de Comerç, en 1841 hi havia 1.300.000 pues en funcionament (7) per a la filatura de cotó, 150.000 empleats (8) dels que en depenien 216.000 persones més; cada mes el total distribuït en salaris pujava 21 milions de rals, el valor de tots els edificis dedicats a fàbriques era de 276 milions de rals, la inversió en maquinària era de 155 milions de rals, i cada any 290 milions de rals formaven el capital "en circulació i reproductiu" a les fàbriques de filats, teixits i estampats, i per a les fàbriques dedicades a "les arts i oficis connexos" aquest capital "en circulació i reproductiu" pujava 180 milions de rals (Junta de Comercio, 1841, 85 i ss.).

En la Memoria publicada en 1844 (Junta de Comercio de Cataluña, 1844b) s'insistia en què si es protegia la indústria cotonera i s'aconseguia que anés augmentant la

seva producció, creixerien les importacions de cotó i, amb elles, s'expandiria la marina mercant i també les exportacions, car els vaixells sortien dels ports espanyols carregats de fruits i de productes agrícoles per a retornar carregats de cotó. No s'havia de deixar de costat, tampoc, la persecució del contraban, prou important durant la primera guerra carlina. Hom arremetia, a més, contra els arguments brandats pels exportadors de vins andalusos: per a la Junta de Comerç, existia "la idea equivocada que tienen algunos de que concediéndonos la libre entrada de derechos a las manufacturas de algodón extranjeros, los ingleses rebajarían los de los caldos y frutos de la costa de Andalucía aumentándose en consecuencia su exportación. Aunque tuviese lugar esta rebaja de derechos que nunca sería muy crecida porque aquella nación jamás olvidará las razones de conveniencia que tuvo al imponerlas, poco o más sería el consumo de nuestros vinos y demás frutos porque los consumidores que son las clases más acomodadas no reparan en el precio" (Op. cit., 10). Després de donar un repàs a la situació dels principals sectors productius (seda, llana, cotó, teixits de mescla, llenceria, fundició i construcció de maquinària, ebenisteria, joieria, etc.), la Junta extreia una sèrie de reflexions generals: amb el creixement de la indústria, s'aconseguiria també, paral·lelament, l'increment de la població, el desenvolupament de l'agricultura i del comerç i el foment de la marina mercant i de guerra. "Preciso es pues convenir -deia la Junta de Comerç- en que la industria y comercio deciden en el presente siglo la suerte de las naciones" (Op. cit., 16). Per a comprovar els efectes de la indústria, afirmava la Junta, no calia sortir d'Espanya: només calia comparar la situació de Catalunya amb la de les altres províncies. Catalunya tenia una indústria i una agricultura avançades, tothom treballava, no hi quedava un pam de terra per conrear, i "esto convence hasta la evidencia de que la industria agricola prospera donde se desarrolla la fabril" (Op. cit., 16). Ultra això, "Las

prohibiciones y los fuertes derechos tienen dos objetos: favorecer las industrias nacionales y disminuir el consumo de aquello que no se necesita o que puede reemplazarse con otra producción propia". (Op. cit., 18). Finalment, la Memoria formulava vuit peticions concretes, entre les que destaquen les següents: "2º. Que se declaren libres de derechos de puertass todas las primeras materias del país al introducirse en cualquier población para recibir el beneficio de la mano de obra (...) 5º. Que no se relaje en lo más mínimo el sistema prohibitivo respecto a la industria algodonera (...)" ; i, com a 7ª petició, que es revoqués la R.O. del 20-2-1844 per la que no es podien escorcollar magatzems, cases o botigues sospitoses de frau o de contraban (Op. cit., 20).

Entre les entitats proteccionistes més lligades a la indústria (en aquest cas, la cotonera), cal parlar, naturalment, de la Comissió de Fàbriques, que té el seu origen en el Cos de Fàbriques de Filats i Teixits de Cotó, creat en 1799 (J.Vicens Vives, 1974, 54) tant per a impulsar la indústria cotonera, com per a lluitar, igualment a la Junta de Comerç, contra el contraban. El Cos de Fàbriques havia menat una vida subterrània: així, per exemple, en 1804 no aconseguí d'ésser reconegut per les autoritats per culpa de l'obstruccionisme practicat per la Junta de Comerç, de mentalitat més gremialista i molt reticent envers la ideologia liberal incipient dels fabricants del cotó. Calgué esperar el trienni constitucional perquè el Cos de Fàbriques intentés, essent-ne secretari el liberal Eudald Jaumeandreu, el reconeixement oficial. Vers 1820, segons J.Vicens Vives, el Cos de Fàbriques degué de canviar el nom pel de Comissió de Fàbriques de Filats, Teixits i Estampats de Cotó. En 1822, hom presentà un informe al govern amb el fi d'aconseguir l'aprovació del seu reglament, però novament la Junta de Comerç s'hi interferí per tal d'impedir-ho. No cal dir que, a partir de 1823, la Comissió de Fàbriques hagué de

retornar a una vida mig clandestina després de l'entrada a Espanya dels 100.000 Fills de Sant Lluís. Això no obstant, en 1826 fou reorganitzada per Magí Corominas i, aquesta volta sense l'oposició de la Junta de Comerç, un Reial Decret de 1828 signat per Ferran VII reconeixeria de fet la Comissió de Fàbriques, però a canvi de donar suport al monarca, la qual cosa no s'havia pas donat massa freqüentment durant els primers anys del seu regnat (J.Vicens Vives, 1974, 53-58). El reconeixement oficial, però, no arribà fins a la Reial Ordre del 28-9-1841, data en què fou aprovat el seu reglament, durant la regència d'Espartero, amb els anomenats progressistes al poder (9).

Un dels mèrits de la Comissió de Fàbriques consistí en la ràpida presa de consciència sobre l'envol econòmic del Principat, sobre els canvis fonamentals en el sentit de la industrialització, produïts a partir dels anys trenta.

Per comprovar-ho, cal només donar una ullada a la Memoria sobre la necesidad del Sistema Prohibitivo en España (Comisión de Fábricas, 1834) (10), en la que la Comissió de Fàbriques es proposava de fer veure la necessitat de fer avançar la indústria, i com Catalunya havia experimentat canvis d'estructura importants que feien que encapçalés les províncies manufactureres. En què consistien aquests canvis? Bàsicament, en què 1/5 de la població catalana es dedicava a treballar a fàbriques de filats, teixits i estampats (11), en l'increment de capitals i en el creixement del comerç interior (12). I hom no dubtava gens a utilitzar cites de J.B.Say, Smith o Sismondi per a justificar la necessitat, dins d'un país, d'impel·lir el comerç interior (Op. cit., 12-13). Ara: el que és més important, és que es reconeixia de fet -o, millor dit, es descobria- que Espanya havia entrat en la seva primera fase de desenvolupament (Op. cit., 14) i això, en 1834, implicava tenir una gran lucidesa.

Per a la Comissió de Fàbriques, si es repassava la història de la fabricació a Catalunya era possible de comprovar com les èpoques de progrés havien coincidit amb les de major grau de proteccionisme. I, lògicament, hom sostenia que el proteccionisme "es (...) de vida o muerte para los intereses materiales del Principado" (Comisión de Fábricas, 1840, 14), perquè "nuestra industria son nuestros fueros" (Op. cit., 15). I, amb el fi d'evitar malentesos, la Comissió assegurava "que los Catalanes cuando imploran protección y amparo, no sólo abogan en bien suyo propio, sino de toda la Nación de que forman parte" (Op. cit., 16).

El fet de recordar sovint que Catalunya estava dins d'Espanya, i que hom no feia altra cosa que defensar interessos espanyols, era força freqüent a l'època. Així, per exemple, en un fullet publicat en 1841 («Las» Clases trabajadoras, 1841), hom pot llegir: "Requiere la importancia del asunto, que este escrito sea explícito; y por eso deben ante todas cosas protestar los que lo firman, que en lo que dirán y pedirán, no domina el espíritu de exclusivismo y separación con que se pretende siempre tildar las pretensiones de Cataluna" (Op. cit., 3). Segons aquest fullet, els industrials i els catalans volien donar sortida a llurs productes però, ahora, també consumien els articles produïts per les províncies de l'interior. Breu, "«els catalans» miran a las provincias españolas como miembros de la misma familia a que los catalanes pertenecen" (Op. cit., 3). Hom advertia, a més, que el pensament que estava de moda a Madrid acabaria amb la indústria i amb l'agricultura. Allò que calia era, sempre segons aquest fullet, no témer la competència estrangera i llançar-se a desenvolupar el país. I, naturalment, hom preconitzava el proteccionisme per a assolir aquest fi.

Entre els diversos papers proteccionistes publicats per la Comissió de Fàbriques, cal remarcar l'Exposición publicada

en forma de 12 cartes en 1846 (Comisión de Fábricas, 1846). Hom criticava que el govern no hagués fet cap cas de l'informe sobre la situació de les fàbriques catalanes que havia fet Higinio Garcia de Burunda, vocal de la Junta de Aranceles. Tampoc havia fet cas el govern, deia la Comissió, de l'estadística industrial que havia estat confeccionada amb motiu del tractat comercial amb Anglaterra, i que havia estat lliurada al ministre de la governació. Aquesta estadística únicament fou tenida en compte per Manuel Mª Gutiérrez, que la utilitzà per a rebatre un fulletó publicat a Londres per Pebrer. Quan el ministre d'Hisenda encarregà a Esteve Sayró que realitzés un informe sobre la situació de la indústria cotonera catalana, els lliurecanvistes no havien fet cap cas dels resultats de la seva investigació. Tampoc es féu cap cas de les dades obtingudes per Pascual Madoz en el seu viatge a Catalunya i, a Madrid, hom arribà a assegurar que "los catalanes son los primeros contrabandistas" (Op. cit., 1846, 44), fet que provocà una resposta airada de la Comissió: "pero decir, que los fabricantes de Cataluña introducen algodones extranjeros para ponerles sus respectivos sellos, y hacerlos circular como suyos, no es solo un error, ni una mentira, sino también una calumnia" (Op. cit., 44). òbviament, la tensió entre la Comissió de Fàbriques i el govern de l'Estat era molt elevada.

Per a provar els seus arguments proteccionistes, la Comissió, a la carta 5^a de la Exposición -probablement, la més suggestiva de les 12 cartes- donava les xifres sobre importacions de cotó corresponents a 1845, el nombre de fusos instal·lats (1.000.200), el capital fix i el capital flotant dedicat a teixits, filats, estampats i rams auxiliars (867.611.980 rals), el nombre d'obriers ocupats (119.309) (13), el detall de les xifres sobre salaris, i xifres sobre costos de producció (hom compara els costos a Espanya amb els registrats a Anglaterra) i sobre preus. La

conclusió era que "Ningún pueblo de Europa tiene más derechos que Catalunya para ser favorecido, porque antes que ellos, cuando la industria de algodones era pobre o improductiva, ya la cultivaba con afán; y no tan sólo abastecía el mercado doméstico, sino también los de ultramar, que eran a la verdad muy extensos" (Comisión de Fábricas, 1846, 59). En tot cas, mentre que el proteccionisme proporcionava feina als treballadors del país, el lliurecanvisme donava feina als obrers de l'estranger. No cal dir que l'Exposición de 1846 duia a terme una anàlisi minuciosa sobre la situació de diferents productes dins dels aranzels vigents aleshores i dins dels aranzels que projectava el govern. I hom insistia en un fet: la situació real de la indústria cotonera catalana reclamava el proteccionisme per a sobreviure i poder desenvolupar-se.

Com és sabut, el 27-3-1847 la Comissió de Fàbriques optà per canviar el seu nom, sota l'impuls de Joan Güell i Ferrer, pel de Junta de Fàbriques (14). La nova entitat, a més dels empresaris cotoners, incloïa els dedicats a les indústries de la llana, la seda, la metal·lúrgia i la construcció. Si la nova Junta de Fàbriques passava a ésser un organisme para-oficial, que perduraria fins a 1861, paral·lelament en 1848 fou constituït l'Institut Industrial de Catalunya, igualment inspirat per Güell i Ferrer (J. Vicens Vives, 1958, 134-135). La Junta de Fàbriques es dedicà a emetre informes sobre la situació de la indústria, així com a respondre les enquestes del govern formulades a les entitats econòmiques.

En 1847 la Junta publicà un fulletó sobre El comercio y el libre cambio (Junta de Fábricas, 1847a), en el que s'afirmava que la llibertat comercial absoluta conduïa al retrocés econòmic i a la ruïna d'Espanya, encara que reconeixia que alguns països, en aplicar el proteccionisme, ho feien amb criteris flexibles. Hi ha, aci, la idea de la protecció total a les indústries naixents i, també, el

començar a admetre, en certa forma, que un cop pres el primer envolt convé gradualment no aplicar criteris proteccionistes de manera absolutament radical, ja que d'aquesta manera els fabricants no es preocuparien per una cosa tan necessària com la competència internacional. En el mateix sentit proteccionista la Junta es manifestà en diverses ocasions al govern de Madrid (Junta de Fábricas, 1847b, 1849). En 1847 la Junta publicà una memòria dirigida al capità general de Catalunya, per a manifestar "la postración y estado angustioso en que se encuentran los industriales de este antiguo Principado" (Junta de Fábricas, 1847c, 3), per a condemnar el lliurecanvisme practicat per Anglaterra, per a fer constar un cop més que els fabricants catalans feien un servei a la "pàtria" (=Espanya) i, el que és molt significatiu, per a manifestar que la indústria catalana no era prou coneguda pels qui havien de legislar sobre ella. Les crítiques sistemàtiques al govern no implicaven pas, però, un desacord de fons amb el model de societat. En efecte, la Junta proclamava que "por esto los fabricantes catalanes lejos de tener tendencias revolucionarias, están más interesados que nadie en que se afiance y consolide el Gobierno para que en la administración pública haya orden y regularidad" (Op. cit., 13). Per posar un altre exemple, en un escrit titulat Observaciones sobre la industria lanera (Junta de Fábricas, 1848), hom afirmava que, gràcies al proteccionisme, la indústria llanera podia competir amb les indústries de l'estranger.

Cal destacar també els informes presentats per Joan Illas i Vidal (1849, 1852), Eusebi Soler (1850) i Julián Peláez del Pozo (1850) a la Junta. Serà necessari, més endavant, analitzar amb deteniment la Memoria d'Illas i Vidal de 1849 (vegeu l'apartat 2.5), car es tracta d'un dels textos proteccionistes més importants del s.XIX. En síntesi, es tracta d'una Memoria que demostra de forma clara i rotunda

que Espanya és més rica en els anys quaranta que a començaments de segle, i que la causa d'això residia en l'adopció de mesures proteccionistes. Hi havia també, al davall d'aquest argument, la consciència de l'entrada del país dins del procés d'industrialització. I, igualment, el fet de detectar que aquest procés s'estava duent a terme només a Catalunya. Quant a la Memoria d'Eusebi Soler, més breu i d'un interès potser més limitat, defensava també el proteccionisme i reflectia, de la mateixa manera, el fet que Catalunya hagués començat a assolir, en pocs anys, un nivell de complexitat de dimensió europea. I, naturalment, deia Soler, "Esta influencia, o mejor, ese estado excepcional de Cataluña le ha excitado la animosidad de algunas provincias" (E.Soler, 1850, 24). Soler feia veure les diferències entre Catalunya i la resta de l'Estat, i afirmava que Catalunya era Europa, perquè estava al dia dels avenços tècnics registrats als països europeus més avançats. A més, esgrimia que la resta de les províncies treien un profit del fet que Catalunya els comprés mercaderies diverses: llana, seda, midó i fècules, sabó, oli, sals, sofre, salnitre, etc. El comerç interior amb la resta d'Espanya era important, perquè "según los documentos oficiales las importaciones de frutos y efectos de esas Provincias en los puertos de Barcelona y Tarragona y las entradas por tierra incluidas las venidas por el territorio de Lérida ascendieron en 1846 a 405.969.560 reales de vellón" (Op. cit., 26). I, de les xifres elaborades per Sayró i Pascual Madoz, hom n'extreia la conveniència d'adoptar el sistema proteccionista.

Quant a la Memoria presentada a la Junta de Fàbriques per Julián Peláez del Pozo (1850), cal remarcar que hom s'oposava a la lliure entrada de productes perquè implicava un greu perjudici per al "treball nacional" i perquè "Ya el célebre Say, a vueltas de algunas contradicciones que, respecto a esta cuestión se advierten en su doctrina, dijo que "la única cosa que una excesiva importación podía hacer

temer era la deserción del capital nacional" (Op. cit., 30). En opinió de Peláez, la indústria no podria resistir la competència estrangera si era adoptat el lliurecanvisme, i això perquè "En España se produce peor u más caro que en otros países, y esto es así, no por culpa, no por torpe indolencia de nuestros fabricantes; sino por causas poderosísimas, aunque independientes de su voluntad y de sus esfuerzos" (Op. cit., 32). Hom es lamentava del retard econòmic d'Espanya, explicava com el lliurecanvisme no afavoria gens ni l'agricultura ni el comerç, criticava l'existència del contraban i, davant de l'argument lliurecanvista que sostenia que els productes, a fi de comptes, eren intercanviats per productes, Peláez mantenia que sovint això no era pas exacte (que, per tant, calia acudir a la sortida de capitals del país) i que Espanya, en tot cas, només podia oferir per a l'intercanvi blat i productes agrícoles. Una de les conclusions més importants a les que arribava Peláez era que "La absoluta e ilimitada libertad de comercio exterior ataca la independencia, la dignidad, y por lo tanto la existencia de las naciones, no inmediata pero sí mediatamente" (Op. cit., 21).

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País és una altra entitat defensora del proteccionisme sobre la que també cal parlar (15). I cal destacar, sobretot, durant els primers anys quaranta, les Exposiciones... publicades en 1842 (Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, 1842^a) que rebatien, punt per punt, una Memòria lliurecanvista publicada en 1841 per la Societat Econòmica de Cadis. Segons el parer de la Societat barcelonina, la indústria catalana era molt atacada per les altres regions i, per un altre costat, estava condemnada a abaixar la seva producció si no li eren aplicades mesures de signe protector. Els lliurecanvistes de Cadis pretenien, en el fons, impulsar llur comerç de vins, però aquesta no semblava pas una bona raó, per a la Societat barcelonina, per a

deixar de protegir una indústria naixent com era la catalana: "Sacrificar el éxito de las demás industrias a la industria catalana! Pues qué, ¿no consume Cataluña, por efecto de las prohibiciones, en frutos, ganados y manufacturas por valor de unos 250 millones?" (Op. cit., 9). Hom adduïa que Catalunya disposava de l'utilitat més modern d'Espanya i que necessitava prosperar, i que el progrés no depenia, com creien els lliurecanvistes de Cadis, de l'agricultura, del comerç i de la navegació, sinó fonamentalment de la indústria. Si els lliurecanvistes argüien que les manufactures de cotó catalanes mai arribarien a assolir el nivell de les angleses, aquest no era, a l'entendre de la Societat barcelonina, un motiu prou convincent per a abandonar la indústria cotonera catalana de la que en depenien, d'altra banda, les collites de cotó d'Andalusia, Cuba i Filipines. En tot cas, i una vegada més, s'afirmava que calia protegir la indústria naixent i que, d'aquesta forma, hom no feia més que defensar els interessos generals d'Espanya. Al final de les Exposiciones, s'inclouïa una taula estadística sobre les mercaderies que Catalunya consumia cada any provinents de la resta de les províncies espanyoles, Balears i Canàries incloses (vegeu annex 1-5). No cal dir que, per a la Societat Econòmica barcelonina, qualsevol ocasió era bona per a sumar-se a la campanya proteccionista. I, en aquest sentit, per citar dos exemples, cal esmentar una exposició publicada en 1840 (Sociedad Econòmica Barcelonesa de Amigos del País, 1840b) o la vetllada necrològica que fou dedicada a l'industrial Josep Sol i Padrís (J. Illas i Vidal, 1856).

L'Institut Industrial de Catalunya fou fundat en 1848 per Angel de Villalobos, Joan Illas i Vidal i Joan Vilaregut, amb el fi de contrarestar al caire massa oficial que havia adquirit la Junta de Fàbriques (M. Izard, 1979, 77-82). Tingué vida fins al 1879, quan es fusionà amb el Foment de la Producció Nacional per a constituir l'Institut de Foment

del Treball Nacional. L'Institut Industrial de Catalunya intentà d'influir a través del seu òrgan "El Bien Público", l'aparició del qual coincidí amb la campanya dels fabricants catalans davant de l'arancel de 1849, que de fet -i malgrat els temors inicials- acabà per no perjudicar massa els fabricants de cotó (M. Izard, 1973, 49).

L'any 1848 l'Institut Industrial de Catalunya publicà un fulletó molt significatiu d'Illas i Vidal, el bibliotecari de l'entitat, titulat Barcelona antigua y Barcelona moderna (J. Illas i Vidal, 1848), fulletó que era una diatriba contra la lliurecanvista "Guía del Comercio". En opinió d'Illas, l'antiga Corona d'Aragó va prosperar mentre aplicà el proteccionisme i mentre l'estat medieval va fer costat a les "classes productores". Hom es preguntava: "¿A qué se debe el que en 1800 Barcelona hubiese vuelto a ser lo que era en 1500, o más aún, y el que mayores sean su caserío, su vecindario, su importancia y su riqueza actualmente?" (Op. cit., 12-13). Per a Illas, "Esa protección, esos derechos de aduana, esas prudentes prohibiciones que anatemiza la Guía han hecho que la España con limitadísimas colonias sea hoy más poblada y más rica que cuando se abrigaban dos mundos bajo el manto de sus reyes; ha hecho que con más población rindan sobrantes exportables nuestras cosechas, insuficientes antes para el nacional consumo" (Op. cit., 13). Calia no dubtar, per tant: Barcelona havia començat a prosperar amb el proteccionisme, i quan Espanya va adoptar una política lliurecanvista a partir del s. XVII, entrà en un període llarg de decadència, que no fou possible de corregir fins a l'adopció del sistema protector, amb la industrialització del tèxtil. L'argument era massa simplista, perquè es evident que el proteccionisme no és pas, de cap manera, la condició sine qua non per al desenvolupament del mode de producció capitalista, i molt menys l'única condició; així i tot, el fulletó del jove Illas representava, indirectament i malgrat el seu caràcter

propagandista, un exemple més de la presa de consciència industrialista a Catalunya. Calia, primer, prendre consciència dels canvis en l'estructura econòmica. La presa de consciència política ja vindria després.

Per un altre costat, el 16-5-1870 l'Institut Industrial de Catalunya va signar, al costat dels Instituts Industrials de Sabadell i de Terrassa, i de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, entre d'altres, un manifest, A las Cortes Constituyentes, per a protestar contra els projectes de tractats de comerç amb Bèlgica, Itàlia i Àustria (A las Cortes Constituyentes, 1870). Per a les entitats que firmaven aquest manifest la situació econòmica, financera, administrativa i social del país no permetia d'establir acords comercials de signe lliurecanvista amb l'estranger. Espanya, es deia, havia de desenvolupar els seus mercats interiors i necessitava instal·lar més fàbriques; d'altra banda, el Tresor podria sofrir greus dèficits si no es mantenien els mateixos aranzels. En conseqüència, s'hauria d'eixigir el dèficit del Tresor públic mitjançant nous emprèstits -amb la qual cosa s'augmentaria, de forma preocupant, el Deute- i a través de la puja de la imposició. És ben clar que l'Institut Industrial de Catalunya, que agrupava diverses branques fonamentals de la producció industrial catalana, es va sumar sempre a les iniciatives que defensaven el proteccionisme (16).

2.- Els primers economistes de la nova Catalunya industrial

Existeix el tòpic, força freqüent entre historiadors no catalans, consistent a creure que el tret definidor i predominant de la política econòmica preconitzada des de Catalunya al llarg del s. XIX era la defensa del proteccionisme. Però això no és exacte. El proteccionisme, certament, fou una qüestió important durant una bona part del segle, però no fou pas l'única. A més, també hi hagueren economistes catalans que defensaren el sistema lliurecanvista, de la mateixa forma que autors no catalans foren també proteccionistes. (M. Izard, 1979, 97; A. Costas, 1982, 1988). I, el que interessa destacar ara, existeix el cas d'autors que preconitzaren el proteccionisme, però al costat d'altres temes. Aquesta diversitat anirà configurant la política econòmica i el pensament econòmic sorgits des de i per a Catalunya.

2.1.- Josep Pere Badia i la crítica de la política econòmica espanyola

No deixa de tenir un atractiu el treball de Josep Pere Badia Los verdaderos intereses de la Patria, extinción de la deuda española y venta de todos los bienes nacionales dentro del término de un año (J.P.Badia, 1842), que és un projecte de venda en el termini d'un any dels béns en mans del clergat secular i regular, amb l'objectiu de fer desaparèixer el deute de l'Estat. En opinió de Badia, la legislació desamortitzadora promulgada pels liberals no havia tingut -no estava tenint- la repercussió pràctica que hom esperava, i això perquè els enemics seculars de la prosperitat d'Espanya -els de sempre, els partidaris de la Inquisició i de l'obscurantisme, deia Badia- s'havien entestat a obstruir la venda de béns. Hom coneixia casos de vendes de finques a les províncies de Barcelona i de Girona que demostraven l'existència de dificultats i entrebancs. Amb tot, per a Badia el culpable, en darrera instància, era el govern central (o, millor dit, els governs espanyols successius). Altrament hagués succeït, deia Badia, si Espanya hagués tingut una tradició de governs forts i eficients, protectors de la producció. El problema principal d'Espanya no es derivava pas de la seva riquesa, creia Badia, sinó de la imperícia dels seus dirigents, els quals no mostraven pas cap interès per fomentar la ciència, la cultura, la construcció de canals de navegació i de rec i l'associacionisme, així com tampoc cap preocupació per protegir les indústries agrícoles, manufactureres i mercantils. En tot cas, del que es tractava era d'aconseguir que fossin venudes les finques en el termini d'un any, a través d'una actuació molt més enèrgica per part del govern, de forma que hom pogués acabar amb el malversament dels "retrograds" i dels carlins. Badia tenia una consciència molt clara del retard històric d'Espanya.

2.2.- Les idees econòmiques de Balmes

No s'han de'ometre les reflexions de Jaume Balmes sobre la Catalunya que havia començat a entrar dins l'etapa de la industrialització, reflexions que foren publicades en gran part a "La Sociedad" en 1843 i 1844 i que, de fet, manifestaven una inclinació i una simpatia envers el nou model de societat que havia de comportar la revolució industrial. Malgrat les seves arrels filosòfiques neoescolàstiques i els seus ideals polítics monàrquics, ha estat afirmat freqüentment per l'escola de Fabian Estapé que el pensament de Balmes tenia més punts en comú amb la nova societat preconitzada per la burgesia industrial ascendent que no pas amb la mentalitat pròpia de l'antic règim (17). Per a Balmes estava molt clar, tal com escriví a Medios morales que debe emplear Cataluña para evitar su desgracia y promover su felicidad, que "Cataluña es la única provincia que participa, propiamente hablando, del movimiento industrial europeo" (J.Balmes, 1925, vol.XIII, 112). I, com a exemple d'aquesta predisposició, hom pot referir-se a l'article La suerte de Cataluña, inclòs a la 2ª edició de "La Sociedad" publicada en 1851 (J.Balmes, 1886) i reivindicat pels regionalistes catalans dels anys vuitanta. Balmes escrivia, en aquest article, que les causes de la crisi espanyola residien en dos fets: d'una banda, la situació diferencial de Catalunya en relació a les altres províncies, tant sota el punt de vista de la riquesa com sota el punt de vista de "las ideas, costumbres, hábitos e índole de los habitantes"; i, per una altra banda, la rivalitat d'Anglaterra en el comerç exterior. La solució s'esdevindria "Cuando la Inglaterra deje de estar sometida a la fatal alternativa de vender o morir (...); cuando las demás provincias del reino no encuentren ventajas en surtirse de las manufacturas inglesas, entonces se declararán en nuestro favor y se

opondrán con nosotros a los proyectos mercantiles de la Gran Bretaña" (Op. cit., 369).

Era molt difícil, certament, que Gran Bretanya canviés la seva estratègia en política comercial exterior. Balmes, a la vegada, veia com a Espanya Catalunya començava a instal·lar fàbriques, i com Catalunya i el proteccionisme que preconitzava podien perjudicar el comerç britànic dirigit cap a Espanya. D'altra banda, calia tenir en compte, segons Balmes, que Espanya registrava un tipus de creixement territorialment molt desequilibrat, perquè "La vida de España está en las extremidades; el centro está exánime, flaco, frío, poco menos que muerto (...). En Madrid, y en todos sus alrededores a larguísima distancia, nada encontráis de semejante. Ni agricultura, ni industria, ni comercio; a la primera ojeada conoceréis que allí hay una corte, que allí se han amontonado inmensidad de empleados, con sus oficinas, su orgullo tradicional, su olvido del país que gobiernan; os convenceréis de que es una conquista sobre el desierto, como ha dicho un escritor ingenioso, pero que esta conquista muy propia para lisonjear la vanidad, de nada sirve para fomentar la riqueza; os persuadiréis de que aquél es un centro sin vida, incapaz de dar impulso y dirección al movimiento de un gran pueblo" (Op. cit., 374-375). Espanya, per tant, estava dirigida per un centre burocràtic que no era gens conscient de la importància de la industrialització. Catalunya havia de defensar el seu model de societat, venia a dir Balmes, encara que "sin soñar en absurdos proyectos de independencia, injustos en sí mismos" (Op. cit., 375) però, això sí, procurant de fomentar "cierto provincianismo legítimo, prudente, juicioso, conciliable con los grandes intereses de la nación" (Op. cit., 376). Hi ha, ací, un atac contra el fantasma del separatisme, que devia existir als anys trenta del segle XIX, com demostra Ernest Lluch (1973, 294-295), però que sobretot existia en la ment dels

polítics de Madrid, que tergiversaven freqüentment la més mínima apreciació del fet diferencial català, per tímida i moderada que fos, com si es tractés d'una conspiració tendent a la separació de Catalunya.

En tot cas, cal que resti clar que Balmes era, a més de moltes altres coses, un defensor més del proteccionisme. Al Prólogo editorial del volum XIII de l'edició de les seves Obras Completas -a cura del jeruïta Ignasi Casanovas- (J. Balmes, 1925, vol. XIII) hom afirmava que "Balmes fue partidario del sistema que ampara la producción nacional" (Op. cit., 9). Ultra això, però, convé de donar una repassada, ni que sigui breu, als escrits de Balmes publicats a "La Sociedad" i "La Civilización" i agrupats temàticament per Casanovas als volums XI i XIII de l'edició crítica que féu de les obres complertes de Balmes (volums titulats Estudios sociales i De Cataluña, respectivament). En relació als articles referits a Catalunya, és necessari destacar la sèrie de cinc articles titulada genèricament Cataluña. El primer d'aquests articles, La suerte de Cataluña (18). (J. Balmes, 1925, vol. XIII, 73-86), ja ha estat disceptat. Quant al segon, Medios que debe emplear Cataluña para evitar su desgracia y acrecentar su prosperidad (19) (Op. cit., vol. XIII, 87-102), hom defensava la importància de l'ensenyament tècnic de cara al progrés industrial. A més, Balmes criticava l'estat lamentable en què es trobaven les comunicacions interiors, la manca d'esperit associacionista i l'escassa atenció a la construcció de nous canals de reg per a potenciar l'agricultura. "Las demás provincias -escribía Balmes- pueden señalar por excusa de descuidos semejantes la falta de capitales, la natural indolencia de los habitantes del país, quienes no se aprovecharían de los mismos beneficios que se les pondrían en las manos, y otras razones por el mismo tenor o menos sólidas y especiosas; pero en Cataluña no existen por fortuna estas circunstancias desgraciadas;

sólo puede atribuirse al proverbial desgobierno de España y a cierto aislamiento mal entendido que se opone a la formación de las grandes asociaciones indispensables para esa clase de empresas" (Op. cit., vol XIII, 93). L'article tercer, Medios morales que debe emplear Cataluña para evitar su desgracia y promover su felicidad (20) (Op. cit., vol. XIII, 103-120), sosté que "Conviene no perder de vista que Cataluña es la única provincia que participa, propiamente hablando, del movimiento industrial europeo, y así sólo en ella se presentarán los nuevos problemas sociales; no en las demás, que, a excepción de cierto movimiento febril y somero que se observa en la estrecha esfera de la política, continúan en todo lo demás como allá en el reinado de Carlos II" (Op. cit., vol. XIII, 112). Si bé per un costat Balmes sostenia que amb el progrés de la indústria, de l'agricultura i del comerç no n'hi havia prou, perquè el progrés no tenia perquè millorar els costums i estendre el que ell en deia -com a capellà que era- la "moralitat", no deixava de reconèixer (i de constatar), per una altra banda, la importància que tenia, socialment, el progrés material. Balmes defensava que amb una baixada dels aranzels la indústria catalana s'esbaldregaria i que, amb l'esbaldregada, sorgiria l'atur. És clar que, deia Balmes, el desenvolupament industrial tenia també els seus aspectes negatius, perquè comportava l'augment de la població i, amb ell, l'increment del nombre de pobres. Finalment, a l'hora d'analitzar la contradicció entre "rics " i "pobres", Balmes mantenia que la igualtat social era sempre impossible i que el dret a la propietat era inviolable (21).

Pel que fa referència a la sèrie Barcelona, composta per sis articles (22), cal destacar que a l'article segon, La cuestión del derribo de murallas y fortalezas examinada bajo el punto de vista militar y político, hom defensava l'enderrocament de les muralles perquè "al fin se

abandonaria semejante idea <encerclar novament la població amb una altra línia de fortificació, atès que es preveia que la ciutat creixeria molt per fora de les muralles existents> y se dejará que las cosas sigan su curso natural y poco menos que necesario" (Op. cit., vol. XIII, 173). A l'article 5è., Consideraciones generales sobre los efectos del desarrollo de la industria en las sociedades modernas, Balmes advertia els problemes que implicava l'aparició de la societat industrial, i, sobretot, l'augment del nombre de pobres, augment que era provocat per l'acumulació de la riquesa en poques mans i per l'alça de la fertilitat. Balmes no deixava de parar esment en la contradicció que hi havia entre, per un cantó, el fet que la introducció de maquinària fes que els costos s'abaixessin i que quedés cada cop més gent sense feina, i, per un altre cantó, el fet que les innovacions tecnològiques coadjuvessin al creixement de la indústria i a la multiplicació de les activitats (Op. cit., vol. XIII, 216). I, a l'article 6è titulat Relaciones entre fabricantes y trabajadores, Balmes sostenia que la misèria encara no havia entrat de forma aclaparadora a Catalunya, com havia passat als suburbis de les ciutats angleses industrialitzades, però que calia preveure el fenomen. A més, afirmava que una conducta dura dels "rics" enfront dels "pobres" no faria altra cosa que fomentar l'odi, i proposava d'impulsar, per a evitar el que succeïa a Anglaterra, l'associacionisme apolític, les societats de socors mutus. Amb això s'aconseguiria, segons Balmes, que els salaris no baixessin massa i que no hi haguessin abusos en la durada de la jornada de treball. Calia donar, als pobres, una instrucció basada en la religió catòlica (23).

El volum de l'obra completa de Balmes agrupat per Ignasi Casanovas amb el títol d'Estudios sociales (J. Balmes, 1925, vol. XI) reproduïx articles publicats a "La Sociedad" i a "La Civilización" i tres textos inèdits que havien estat

publicats a les "Reliquies literarias de Balmes" (núms. 7 i 13). Dins d'aquest volum, a l'article 3er de la sèrie La población (24), Balmes es mostra anti-malthusià, car considera simplista de creure que la població creix en progressió geomètrica mentre els mitjans de subsistència ho fan en progressió aritmètica. Per a combatre Malthus, Balmes utilitzà els seus coneixements que tenia com a professor de matemàtiques per a demostrar que la població anglesa, des de 1700 fins a 1830 no havia crescut seguint cap progressió. El mateix s'esdevenia amb la població dels EUA des de 1780 fins a 1825. Quant a la sèrie de set articles sobre El socialismo, Balmes hi criticà les teories socials de Robert Owen (25). A l'article Verdadera idea del valor o reflexiones sobre el origen, naturaleza y variedades de los precios (26), Balmes refutava la idea de valor de Destutt de Tracy, el qual, segons Balmes, "ha dicho que la medida del valor de las cosas era el trabajo que costaba, y como el trabajo debía también tener su valor, ha añadido que el trabajo tiene dos valores: uno natural y necesario, y, de consiguiente, fijo en cuanto lo consiente la naturaleza de la cosa; otro convencional, eventual y variable" (J. Balmes, 1925, vol. XI, 334). Per a Balmes, les coses no valien el treball que costaven, perquè no s'havia de confondre cost amb valor, car -sempre segons Balmes- si un bé abundava tenia poc valor, però si començava a escassejar augmentava el seu valor, de la mateixa manera que un artista podia fer obres d'art de gran valor però que li costessin poc treball. Balmes no estava d'acord en què, com deia Destutt de Tracy, el valor fos la utilitat produïda, en darrera instància, pel treball. (Op. cit., vol XI, 335-337, 346-347). La definició que donava Balmes deia que "El valor material o economico de un objeto (sea persona o cosa) es la cantidad de su utilidad para satisfacer una necesidad, una comodidad o un placer" (Op. cit., vol. XI, 351). (27).

2.3.- Aribau, o la mala consciència del funcionari públic emigrat a Madrid

Bonaventura Carles Aribau visqué, en plena maduresa intel·lectual, la primera etapa de la industrialització de Catalunya (28). I, no cal dir que a més de poeta i d'home de lletres, Aribau era un expert en economia (que no és el mateix que un "buròcrata de la Banca", com afirma superficialment Fèlix Cucurull (1975, II, 19). Entusiasmada, de jove, amb la lectura de les Memorias históricas ... (6 vols., Madrid 1779-1792) d'Antoni de Capmany, activista liberal durant el Trienni Constitucional, empleat del banquer Gaspar de Remisa un cop retornats els absolutistes al poder, alt funcionari de l'Estat central, propagandista -des de Madrid, on s'havia instal·lat des de 1826- de les idees proteccionistes i dels interessos dels fabricants catalans, Aribau, a més de poeta i d'escriptor culte i intel·ligent, coneixia l'economia concreta de la seva època, com ho demostra la Història de la Indústria Cotonera que li edità Josep Fontana (1963), redactada probablement vers 1860 (29). Fontana descobrí, entre els manuscrits on figurava aquesta Història de la Indústria Cotonera, uns capítols d'una Historia de la Hacienda Española (J. Riera i Bertran (1883) en parlà com a obra inacabada), molts papers d'una Historia del Banco de San Carlos, i un treball titulat Arroz, entre d'altres escrits.

Els punts que tenen més interès de la història que fa Aribau sobre el cotó són: el contraban que acompanyà l'entrada dels cent mil fills de sant Lluís, la crítica a la introducció de gèneres de cotó estrangers (el 1825) -fet que desanimà els fabricants catalans-, el gir donat per Ferran VIIè en cercar el suport de la burgesia industrial, la desviació dels capitals (gran part d'ells, repatriats d'Amèrica a Catalunya) dels medis bursàtils (sobretot valors públics) vers les inversions industrials, els

efectes negatius sobre la indústria cotonera de la guerra civil de 1833-1840 (que, de fet, facilità el contraban), l'expansió de 1843-1849 (o 1847, segons Fontana), el creixement de la indústria durant el decenni 1850-1859 i la seva concentració a Barcelona i la seva província. L'Aribau economista es propicià també a "La Verdad Económica", revista que dirigí fins als juliol de 1861 (J. Fontana, 1963, 19). Aquesta revista, mantinguda i patrocinada pels proteccionistes catalans per tal d'influir dins l'opinió pública de Madrid, inclou nombrosos articles polèmics sobre el tema, naturalment, de la política aranzelària. La revista, formalment, era l'òrgan del Círculo Económico Español, i estava lligada a l'Institut Industrial de Catalunya (30).

Entre els papers publicats per Aribau a "La Verdad Económica" cal esmentar Ley de cereales (Op. cit., I, 113 i ss. i 195 i ss.), una recensió del Diccionario de materia mercantil, industrial y agrícola de José Oriol Ronquillo (Op. cit., 304-309), l'article Producción del aceite de olivo en España, interessant perquè Aribau hi demostra que coneixia perfectament les xifres reals del sector (Op. cit., I, 324-329) i, molt especialment, els dos articles sobre Estadística general del comercio exterior y del cabotaje en España en el año 1859 (Op. cit., I, 357-387 i 478-501), que expliquen la situació del comerç exterior d'Espanya i reproduïxen el moviment general de les duanes, any per any, entre 1850 i 1859. Aribau hi explicava també com, en 1859, la meitat del comerç es feia amb Europa i prop del 25% amb les colònies americanes. Aribau signa també, entre d'altres, l'exposició que el Círculo Económico envià a les Corts amb data de 31 de març de 1861 per a protestar contra la reforma aranzelària que el govern estava preparant (Op. cit., II, 149-153).

"La Verdad Económica", ultra l'interès que puguin tenir els papers que hi publicà Aribau, destaca per tres motius. En primer lloc perquè algun dels articles publicats era interessant sota el punt de vista teòric. Aquest és el cas, per exemple, del treball Población y riqueza signat per Genaro Morquecho y Palma (Op. cit., I, 214-229) (31), defensor de Malthus. Així, Morquecho escrivia: "Garantizar el desarrollo del trabajo nacional es garantizar la producción de las riquezas o de las subsistencias disponibles; y favorecer el desarrollo de las riquezas no es otra cosa en sustancia que favorecer el aumento de la población y de su bienestar, la fuerza, la independencia y la libertad de las naciones" (Op. cit., I, 228). La veritat és que Morquecho es mostrava força impressionat pel gran dilema plantejat per Malthus, i que tenia un gran respecte pel seu pensament.

El segon motiu d'interès seria la inclusió de documents útils per a resseguir la polèmica entre lliurecanvistes i proteccionistes, com per exemple la reproducció dels debats haguts a la Borsa de Madrid presidits per Lluís Mª Pastor, i on intervingueren Echegaray, Joan Elói de Bona i Figuerola, entre d'altres (Op. cit., II, 37-82, 125-140, 228 i ss., 310-329, 412-434, 483-516). I, lògicament, el tercer motiu és la publicació de textos propagandístics del sistema protector (32).

Aribau demostra per tant, a través dels seus escrits, haver sabut aprofitar els seus diferents llocs de treball com a funcionari públic per a tenir un coneixement molt directe sobre economia concreta. No disposava de coneixements teòrics, però probablement la facilitat de ploma i la feina quotidiana el menaren no tan sols a escriure sobre temes econòmics, sinó també a impulsar, des de terreny enemic - des de Madrid! - un corrent d'opinió favorable a la industrialització d'Espanya, una industrialització que des

de Catalunya es pretenia canalitzar sota pressupòsits
proteccionistes.

2.4.- La presa de consciència de Ferrer i Valls

Les Cartas históricas, filosóficas, estadísticas, agrícolas, industriales y mercantiles de Jeroni Ferrer i Valls (1846) estan formades per un recull heterogeni d'escrits diversos, però són interessants de cara a conèixer les idees d'un dels primers economistes de la industrialització, i com s'opera en aquest autor la transició entre un pensament agrarista i un pensament industrialista.

La primera carta de Ferrer i Valls tracta sobre la Navegación de los ríos de España, y proyecto para mejorar, prolongar y conservar la del río Ebro (J.Ferrer i Valls, 1846, 7-28), i conté un projecte, datat el 2 de maig de 1832, de millora i prolongació de la navegació a l'Ebre que fou enviat al govern per l'autor i que quedà en suspens amb la mort de Ferran VIIè. Ferrer i Valls estimava que calia aprofitar al màxim la potencialitat de navegació dels rius espanyols i, per al cas de l'Ebre, estudiava quines obres calia dur a terme per a salvar els obstacles que presentava el curs del riu. No es tractava, però, d'un projecte desinteressat, perquè Ferrer i Valls era fundador i director de la Compañía Ibérica de Seguros, que es dedicava a assegurar les mercaderies que eren transportades amb llaguts a través de l'Ebre des de Tudela fins a Tortosa. La segona carta, titulada Ventajas de regularizar los pesos, medidas y monedas en España, y proyecto que al efecto se acompaña (Op. cit., 29-40), que era un projecte d'uniformització de les mesures, els pesos i les unitats de compte per a Espanya, amb la intenció de simplificar la comptabilitat mercantil, justificava l'oportunitat de la regularització amb una cita de Jeremy Bentham que preconitzava "la uniformidad de pesos y medidas en un mismo estado" (Op. cit., 37-39) i amb els arguments donats per Baltasar Anduaga, comentarista de Bentham: "Como dice muy

bien Bentham (...) «la uniformització de pesos i mesures» sirve para satisfacer al comprador, para terminar las disputas, y para prevenir los fraudes, estableciendo un marco o modelo al que hayan de atenerse todos los de la nación con precisión" (Op. cit., 39). Amb la uniformització, s'impulsarien el comerç i les relacions mercantils, que esdevindrien molt més clares i ràpides.

La tercera part, La España puede regenerarse por los medios de la riqueza que encierra en sí misma (Op. cit., 41-60), no era més que una memòria que Ferrer i Valls va enviar al govern pel juny de 1834, i reflecteix encara, com és lògic, una mentalitat agrarista. Per a Ferrer i Valls les indústries i els capitals eren moridors, i, en canvi, el sòl i la terra eren elements segurs, permanents. Conseqüentment, calia aplicar tota la intel·ligència a la creació d'un nou sistema agrícola que millorés tant els productes agraris com la mentalitat dels homes del camp. "La agricultura -deia Ferrer i Valls- combinada com la higiene pública y privada será, pues, un poderoso medio de buen gobierno en las manos de un legislador hábil y moralista (Op. cit., 43). Com Flórez Estrada i els liberals del primer terç del s. XIX, Ferrer i Valls creia que el desenvolupament econòmic d'Espanya havia de basar-se en l'agricultura. En efecte, "La Agricultura y el beneficio de las tierras es el único antídoto que puede salvar la España" (Op. cit., 46) hom afirmava, tot i que sense descartar la protecció. Calia aconseguir augmentar el nombre de propietaris agrícoles i, també, desenvolupar les comunicacions. I, encara que no considerava que la indústria fos el motor del desenvolupament econòmic -creença que rectificà més tard, quan s'adonà de la importància que havia adquirit la indústria tèxtil-, Ferrer i Valls matisava que el voler fomentar l'agricultura no havia pas d'implacar l'abandonament de les indústries. El que passava era que Espanya havia perdut les seves

possessions a Amèrica, i devia de cercar un model econòmic que permetés el seu auto-sustent, un model que devia assemblar-se a l'agricultura del País Valencià (Op. cit., 56-57); és a dir: una agricultura de regadiu, amb propietats repartides.

Si es volia que Espanya modernitzés la seva agricultura, esdevenia imprescindible organitzar un conjunt d'escoles d'agricultura on els joves camperols, a més d'aprendre a llegir i a escriure i a comptar, coneixerien les tècniques de conreu i els mètodes que eren ensenyats a les escoles del mateix tipus que existien als països avançats d'Europa (33).

és curiós de constatar, encara que no ha de sorprendre, l'actitud pro-esclavista de Ferrer i Valls, que és palesa a la setena carta titulada Reflexiones sobre el tráfico de los negros, y miras de la Inglaterra en este negocio (Op. cit., 113-126), en la que hom reconeixia que l'esclavitud havia permès de "civilitzar" els negres que vivien en estat salvatge a l'Àfrica (no obstant això, Ferrer i Valls denunciava la hipocresia de la política britànica), per a acabar afirmant, sense ambages, que "Muchos escritores creen que para el esclavo la libertad es el supremo bien; yo opino lo contrario, y fundado en hechos prácticos, positivos y auténticos digo; que la libertad es el más funesto de los dones que puede hacerse al africano infeliz que no ha recibido educación alguna" (Op. cit., 124). Que la burgesia catalana fou esclavista fins al final no és pas cap secret, i les raons d'aquesta actitud tan poc "moderna" han estat explicades, amb claredat, per Jordi Maluquer de Motes: "L'actitud decididament esclavista de la burgesia catalana comporta una aparent contradicció, puix que no fóra sensat dubtar de la mentalitat "moderna" d'aquest estament. Però aquesta contradicció resulta poc sorprenent quan s'adverteix que en defensar l'esclavitud no es feia

altra cosa que tractar de conservar el mitjà més segur de mantenir la dominació colonial (per part d'una metròpoli col·locada en una situació precària dins del concert del capitalisme "central") i, amb aquesta, una reserva pre-capitalista, on era possible acumular grans i petites fortunes, que acabaven per injectar-se en l'economia i l'estructura productiva catalanes". (J. Maluquer de Motes, 1974, 122).

Amb tot, la desena carta, Industria española y sus adelantos (Op. cit., 151-286), tant pel seu contingut com pels documents que reproduïx, constitueix el nucli més important i bàsic de les Cartes històriques... de Ferrer i Valls, alhora que reflecteix la presa de consciència decididament industrialista. Restava molt clar, per a l'autor, que "en este siglo de luces i de conocimientos, el pueblo que alcanza mayor poder político y más independencia, es aquél que es más rico o que tiene más industria y produce más" (Op. cit., 154).

A aquesta carta, i amb la intenció de demostrar l'avenç ràpid que havia experimentat la indústria catalana, Ferrer i Valls reproduïx les estadístiques, que elaborà Esteve Sairó (o Sayró) per ordre del govern (Op. cit., 155-181). D'acord amb l'estadística de Sayró de 1842, referida, però, a 1841, hi havia a Catalunya, a la indústria cotonera, 81.676 operaris que guanyaven mensualment un total salarial de 10.291.624 rals de billó. Hi havia, a més, 113.991.499 rals de billó invertits en edificis, 72.170.569 rals de billó en maquinària, un capital circulant de 134.827.710 rals de billó, i un total de 4.583 establiments (34). La potència dels motors instal·lats era de 2.478 cavalls (originats per vapor: un 13,44%); 11.032 màquines i 1.206.378 fusos estaven destinats a filar; eren dedicats a tórçer 1.154 torns i màquines i 92.013 rodets o aranyes; i 32.521 telers eren emprats per a teixir (Op. cit., 177;

vegeu també l'annex 1-6). D'altra banda, la producció total era valorada en 521.556.305 rals de billó (Op. cit., 178-181). Les diferències amb les xifres que dona Miquel Izard (1973, 43) per a 1841, partint de la mateixa font, són mínimes o, en tot cas, no significatives; Jordi Nadal (1975, 196), sempre realista, dona unes xifres més baixes quant a telers i fusos, partint de l'estadística de Laureà Figuerola (1849). No es tracta ací, però, ni de discutir les fonts ni les reelaboracions estadístiques dels historiadors de l'economia, sinó de descriure els documents que aportava Ferrer i Valls per a ajudar a muntar arguments que justificuessin una nova política econòmica adequada a la societat industrial que s'estava formant a Catalunya.

Les Cartas històricas ... de Ferrer i Valls reproduïen, també, les respostes donades per una comissió especial a l'interrogatori adjunt a la Reial Ordre de 12 de juliol de 1842, interrogatori que versava sobre la situació de la indústria a Catalunya (i, molt especialment, la indústria cotonera) (Op. cit., 182-219). Les respostes a les 33 preguntes constitueixen una font estadística interessant - basada en les dades de Sayró - per a conèixer l'estat de la indústria. Entre moltes altres coses, la Comissió Especial explicava: que en 1830 no es coneixia la força motriu originada pel vapor, les dades recollides per Sayró (35) sobre la indústria catalana, les diferències amb els costos industrials de la indústria tèxtil europea, els principals centres de consum espanyols i els impostos que gravaven la producció. Finalment, la comissió especial adjuntava una conclusió, redactada per Sayró, sobre la situació dels sectors diferents de la indústria catalana (Op. cit., 212-219).

Ferrer i Valls inclogué també, a les seves Cartas històricas ..., un interessant Informe de los señores Don Pascual Madoz y Don Miguel Alejos Burriel (Op. cit., 220-

229). Els autors d'aquest informe explicaven, per exemple, que "todos sus esfuerzos <hom es referia als esforços que van fer per a corroborar l'estadística de Sayró> se estrellaron contra la inveterada preocupación en que están los fabricantes, de que semejantes indagaciones pueden perjudicarles en el señalamiento de las antiguas o nuevas contribuciones que acaso se intenten poner. Este temor bastante general produjo notables ocultaciones de husos, telares y capitales, y de consiguiente los trabajos del Sr. Sayró debieron resentirse de ellas, como nosotros comprobamos por varias confrontaciones, y como lo confirma la comparación de algunos de sus mismos datos" (Op. cit., 223). És a dir: les xifres que havia donat Sayró no havien estat gens inflades, sinó més aviat al contrari. Els empresaris havien intentat, sobretot, amagar xifres sobre capitals invertits en edificis i màquines i sobre capitals en circulació. Segons aquest informe, a Catalunya es filaven anualment 19.083.844 lliures de cotó, que produïen uns 100 milions de vares de teixits de diferents classes (incloent la fabricació de mocadors) (Op. cit., 225). Després d'explicar els progressos tècnics de la indústria, amb la instal·lació de 175.000 nous fusos, i de posar l'atenció sobre els efectes negatius del contraban, Madoz i Burriel defensaven la necessitat de protegir la indústria cotonera, perquè sense una política clara en aquest sentit els capitalistes no s'acabarien de llançar en una política decidida d'inversions.

Hom reproduïx, també, el document titulat Progresos de la industria española en 1847, interessant sota un punt de vista estadístic (36) (Op. cit., 229-232), així com dues cartes de Ramón de la Sagra a J.A. Blanqui (Op. cit., 244-259 i 260-269), que tracten de l'exposició espanyola del maig de 1845 i la contestació corresponent de Blanqui (Op. cit., 269-272), en la que l'economista francès plantejava: "No hay duda que los precios de los productos son todavía

muy subidos; más, ¿cómo es posible que suceda otra cosa, con unos caminos tan imperfectos y unos medios de conducción tan costosos?" (Op. cit., 270).

El text final de les Cartas históricas és del propi Ferrer i Valls (Op. cit., 272-286), el qual exposa que els seus propòsits consistien a combatre la llibertat de comerç i a demostrar la conveniència de posar-se a l'alçada del segle, implantant el "sistema industrial". Per a Ferrer i Valls, "Las armas de los reinos actuales, son las artes y la industria; sus trofeos, las invenciones y descubrimientos; su estratégica el orden y la libertad bien entendida, y sus conquistas los bienes positivos de la paz y de la justicia" (Op. cit., 273-274) i, a més, "no basta a la España restablecer su agricultura: necesita fábricas" (Op. cit., 278). Per tant, Ferrer i Valls passava a creure que la indústria havia d'esdevenir el veritable motor del desenvolupament econòmic, a diferència del que creia en 1834. En dotze anys la fesomia econòmica del Principat s'havia transformat massa com per a restar insensible als avantatges de la industrialització.

2.5.- El primer malaveig teòric després de 1840

A finals dels anys quaranta i durant tota la dècada dels cinquanta, Joan Illas i Vidal, antic alumne de Jaumeandreu a la càtedra d'Economia Política de la Junta de Comerç (37), fou un dels economistes que més contribuï a enriquir el panorama del pensament econòmic català. A més del fulletó ja esmentat sobre Barcelona antiga y Barcelona moderna (J.Illas, 1848), cal destacar Cataluña en España (J.Illas, 1855?). Tot i que es tracta d'un fulletó sense signar, cal atribuir-lo a Illas d'acord amb el seu biògraf Pere Estasen (1879a). Quant a la data de publicació, amb tota seguretat es pot afirmar que fou escrit en 1855, car en un moment hom hi afirma: "ahora en 1855" (Op. cit., 6). A aquest fulletó Illas es plantejava el paper que havia de jugar Catalunya dins d'Espanya, una Catalunya amb indústria que no era compresa pel govern central, el qual no la tenia gens en compte a l'hora de confeccionar aranzels. Illas era també contrari a l'intent d'unificació del Dret Civil que no tenia present l'existència del Dret Civil català, i conclouia el seu fulletó advertint que, a Espanya, hi havia un concepte equivocacat de la "unitat nacional". En opinió de J.Vicens Vives, "sense l'opuscle d'Illas i Vidal <hom es refereix a Cataluña en España> restaria oculta l'arrel del regionalisme de dreta que representaren des de 1860 Manuel Duran i Bas i Joan Mañé i Flaquer" (J.Vicens Vives, 1958, 270-271).

Paga la pena d'examinar amb deteniment la Memoria sobre los perjuicios que ocasionaria en España, así á la agricultura como á la industria y comercio, la adopción del sistema del libre cambio (J.Illas i Vidal, 1849), que porta data de 28 de maig de 1848, perquè és on s'exposa amb més claredat tot el seu pensament proteccionista. En opinió d'Illas: "Dice la escuela proteccionista: queremos garantias de poder

producir; y dicen los de la escuela del libre cambio: queremos libertad de comprar al más bajo precio posible. ¿Cuál de ambos sistemas será en abstracto más cierto? Sin duda aquel cuyo principio una vez obtenido, baste siempre por sí solo para que se satisfagan las humanas necesidades. Y es evidente que si puedo producir, habré logrado este objeto; mientras que aún cuando nadie me impida comprar al más bajo precio posible, inútil me será esta facultad si antes no he producido algo para ofrecer en cambio de lo que compro <els subratllats són de l'autor>" (Op. cit., 5-6). Per tant, tot país havia de plantejar-se, abans de res, el problema de la seva producció. Si no es produeix no s'és ric, i si no s'és ric no es pot comprar a fora, ni car ni a preu baix. Comprar barat per efecte d'uns aranzels baixos, deia Illas, podia detreure capacitat productiva i, a la llarga, podia minvar els recursos propis per a destinar al consum. Encara que el proteccionisme impliqués a curt termini gaudir menys i treballar més, era preferible al lliurecanvi perquè la llibertat de comprar podia acabar per arruïnar un país, si aquesta llibertat impedia que hom pogués produir per a vendre.

Per a Illas el principi de la divisió del treball (que era una conseqüència del lliurecanvisme) es podia aplicar a l'interior d'un país, si això implicava la llibertat per als canvis interiors, l'abolició dels monopolis i la circulació lliure de les mercaderies. Naturalment, la llibertat interior comportava, segons Illas, que a través de la competència algunes empreses s'arruïnessin, i l'Estat intentava de fer repartiments equitatius per a pal·liar els problemes interiors. Però la divisió del treball, que podia funcionar a l'interior d'un país, aplicada a nivell internacional podia ensorrar els països incapaçs de resistir la competència. Amb la posada en pràctica del lliurecanvi, cada país caldria que s'especialitzés només en aquells productes que poguessin tenir un grau major de

competitivitat internacional, i resultaria impossible per a un país pobre iniciar un procés d'industrialització. D'altra banda, el lliurecanvi podia acabar afavorint els capitalistes ociosos i perjudicant els dedicats a la producció. I si, al final, la demanda de productes acabava per ensorrar-se, molts treballadors quedarien abocats a l'atur.

Illas prosseguia el seu raonament explicant que, en situació d'aranzels baixos, els pagaments de les importacions en forma de numerari repercutiria en el nivell interior dels pagaments, car baixarien els preus dels productes del país importador. En efecte: si, per exemple, hom importava de fora una màquina determinada a un preu inferior al del preu de la màquina homòloga fabricada a l'interior del país, és palès que la tendència consistiria en què s'abaixarien els preus de les màquines en qüestió en el país importador. Els lliurecanvistes asseguraven que aquest procés conduiria a una reducció general en el nivell de preus de l'interior, que es milloraria la producció interior i que, si la màquina en qüestió havia millorat tant la qualitat com el preu, ja no caldria importar tant i, alhora, els preus de l'interior podrien resistirien millor la competència estrangera. Però les coses no succeïrien així, segons Illas, perquè la llibertat d'importar implicaria la sortida de capitals i, per tant, una carestia de capitals i de numerari a l'interior del país. L'escassetat de capitals provocaria, a l'entendre d'Illas, una alça en el tipus d'interès. Restarien, a l'interior del país, menys capitals disponibles per a fer inversions, i d'això se'n ressentiria la producció. En baixar, globalment, el nivell de producció, cada cop hi hauria menys demanda de capitals, menys circulació i menys demanda de numerari. I, en definitiva, per a Illas una sortida constant de capitals implicava una baixa en el nivell de capitals assolit a l'interior.

Illas combatia l'opinió d'aquells que creien que calia fomentar les importacions. Les raons que donava eren les següents: "Lo importado consiste generalmente en objetos destinados al consumo, aunque a veces puede representar ahorros que han de acrecer el capital productor; más cuando se importa dinero para saldar un exceso de productos exportados se verifica siempre una acumulación de ahorro, porque no puede ser destinado al inmediato consumo, y o ha de embeberse en un aumento de circulación o ha de reservarse como un sobrante para futuras adquisiciones. Esta última importación debe ser por ello causa o efecto de mayor producción. Generalmente lo exportado son productos sobrantes de un trabajo actual: mas cuando se exporta numerario en saldo de objetos importados, o se invierte un anterior ahorro, o se disipa imprudentemente un capital, o se escupe un sobrante proveniente de haberse restringido la circulación interior. Luego la exportación del numerario si puede dar más goces en aquel momento, puede también ser efecto o causa de decadencia en la producción" (Op. cit., 17). I, és clar, la sortida de capitals acabava provocant la destrucció de la indústria interior.

Hom, exposava un exemple per a il·lustrar que, en tot país, l'important era l'augment de la producció. Illas deia: suposem que un país produeix 200 unitats de la mercaderia A, i que exporta 100 A a canvi d'importar 100 unitats de la mercaderia B. Si aquest mateix país passa a una nova situació -augmentant la seva producció- que li permeti de produir 200 A i 100 B, i hom exporta a l'exterior 50 A a canvi d'importar 50 B (es passa, per tant, a una disminució del nivell del comerç exterior) i, dins del mercat interior, s'intercanvien 50 A per 50 B, el resultat serà que hi ha hagut un increment de la producció (de 200 A a 200 A + 100 B), encara que amb una disminució, a curt termini, de les exportacions i de les importacions. No obstant, l'augment productiu provocaria l'existència de més

sobrants exportables, i això tendria a fer créixer les exportacions. Aleshores, les majors disponibilitats de capital permetrien passar a un altre estadi de més consum i, com a conseqüència, d'augment de les importacions.

L'augment de la producció, per tant, creia Illas, acabaria sempre menant a un increment del consum i de les importacions. Ara bé: l'augment de les importacions havia d'ésser l'efecte provocat per l'augment de la producció; el que no podia ésser era iniciar el cicle a l'inrevés, i creure que començant per un augment de les importacions s'acabaria aconseguint un augment de la riquesa. Illas pensava que "Si una nación comienza a desnivelar su balanza exportando más de lo que importa, recibiendo por saldo numerario, en aquel acto o extiende su producción y circulación, o acumula un ahorro, o verifica ambas cosas a la vez. Si el desnivel comienza con un exceso en lo importado, pagando el saldo en numerario, en el mismo instante se desprende de un capital o lo aniquila, pues restringe la circulación, a menos que el haberse ésta previamente restringido fuese la causa de la salida del dinero ya superfluo" (Op. cit., 17-18). Per a Illas si l'exportació de numerari no es derivava d'una acumulació o d'un estalvi previ, s'estava sacrificant la producció. La sortida de diners d'un país podia no ésser preocupant si era conseqüència d'una acumulació prèvia, però seria "un síntoma fatal una constante serie de exportaciones metálicas efecto de un perenne desnivel en la balanza, y nos afligiremos cada vez que numerario demos sin previa acumulación del mismo" (Op. cit., 18). La conclusió era que "para fomentar sucesivamente la prosperidad nacional hemos de procurar aumentos en la producción y exportaciones, no en los consumos y en la importación que son un efecto suyo; pues no es preciso incitar al rico a que consuma, sino procurar que se enriquezca el indigente" (Op. cit., 18). Illas considerava fonamental fixar l'atenció sobre el

numerari, al que reconeixia un paper essencial en la circulació. El numerari o sortia d'un país, o hi entrava, ja fos per a pagar els intercanvis internacionals de mercaderies, ja fos com a instrument de les operacions de capital. Illas creia, sempre referint-se al numerari, que "Cuando se acumula en mayor cantidad que la precisa para la circulación, fácilmente se enajena con ventaja. Cuando no llega a esa cantidad, la circulación y la producción se restringen, y se necesita menos, y si por más escaso vale más, por ser menos pedido disminuye su valor. Luego han de alarmarnos sus reiteradas salidas por saldos, porque las más veces restringen la circulación. (Op. cit., 18-19).

Illas observava com les grans potències -Anglaterra, França, Rússia, els EUA, etc.- havien començat per ésser proteccionistes. A França, Colbert havia aixecat una indústria a base de mesures protectores. A més, la Memoria analitzava minuciosament l'evolució econòmica d'Espanya i del seu comerç exterior, d'ençà dels segles XV i XVI, amb una finalitat: la de demostrar que el país, a l'alçada de 1840, havia fet una transformació econòmica fonamental, i que, a més, aquesta transformació havia estat possible gràcies al proteccionisme. Illas assajava de demostrar també, per branques industrials, els perjudicis que provocaria la supressió dels aranzels. Els lliurecanvistes al·legaven que de cara a l'exportació de vins de Jerez calia abaixar els aranzels, però Illas argumentava que el xerès era una mercaderia de luxe, i que els ingressos obtinguts a través de l'exportació no arribarien a cobrir mai, ni de lluny, l'ensorrament de la resta de branques industrials provocada per l'abando del proteccionisme. Endemés, deia Illas, Espanya no es podia jugar tota la seva economia a una sola carta: el xerès.

En tot cas, hom pretenia de demostrar una cosa molt clara: "sin admitir el absurdo principio de la balanza mercantil,

debe considerarse como un síntoma alarmante el de un perenne desnivel pasivo en la balanza, y ha de atenderse como punto muy importante el cómo comienza el desnivel entre lo importado y lo exportado, pues dista mucho de ser esto indiferente para la riqueza y el porvenir de las naciones. (Op. cit., 80). El que era básico, per a tot país, era incrementar la producció i les exportacions. El lliurecanvi provocava que uns països s'enriquissin perquè uns altres s'empobrien; i "para que la adopción del libre cambio no perjudique a un país, es preciso que posea industrias con él compatibles, capaces de adquirir bajo él extensión bastante a suplir las que hubiesen de extinguirse por las nuevas importaciones; lo cual no ha de acontecer siempre forzosamente, ya que cuantas más industrias destruya la libertad absoluta de cambiar, menos probabilidades habrá de que cree otras equivalentes" (Op. cit., 80).

Illas es queixava, també, de la manca de suport oficial, per part del govern, a la indústria. Així, comentant la primera Exposició Internacional de Londres de 1851, Illas escrivia: "La España representaba en la exposición, fuerza es decirlo, un papel muy subalterno; pero podía descubrir allí, cualquier mirada escudriñadora, que era en gran parte voluntaria esta humillación; y más voluntaria era, de lo que pudiera haber adivinado quien no conozca lo que realmente somos, lo que realmente hacemos. Tan diminutas muestras de minerales y producciones vegetales se enviaron, que apenas se percibían en aquel inmenso océano; sobrenadaban a lo más las profusísimas muestras de tabacos; mas quien de intento las buscaba y las reconocía, admiraba o envidiaba tanta natural riqueza. Tan escasas eran nuestras individualidades de artefactos, que a primera vista debía creerse que en España no se conocía industria alguna; pero al considerar la perfección de lo poco expuesto, se sospechaba ya lo mucho que no se quiso

exponer" (J. Illas, i Vidal, 1852, 9); a més, "Si con justicia se dice que estamos en sensible atraso; distamos mucho de ir tan rezagados como pretenden algunos" (Op. cit., 13). I, un dels fets que més li cridà l'atenció de l'exposició, fou la supremacia de França sobre Anglaterra en alguns productes (estampats, sederies, mobles porcel·lanes), supremacia que Illas atribuïa al proteccionisme que aplicaven els francesos (Op. cit., 36).

En tot cas, cal deixar ben clar que Illas era conscient de la importància que tenia per a Catalunya el canvi de model que implicaria la implantació generalitzada de la indústria. I, això, era un fet nou en el context d'una societat bàsicament rural, com era l'Espanya de la primera meitat del s. XIX. Però Illas volia anar més enllà, en voler teoritzar, i demostrar -d'una forma encara rudimentària, a partir d'escasses lectures-, la necessitat del proteccionisme de cara a l'impuls industrial. I, cal reconèixer-li-ho, després de Jaumeandreu, Illas estigué entre els primers economistes que assajaren de teixir -d'acord amb els interessos de la classe social ascendent- un cos de pensament que interpretés la nova realitat econòmica del seu temps.

2.6.- L'Examen de Joan Reynals

En 1849, Joan Reynals publicà un Examen del nuevo proyecto de aranceles (es tractava d'una crítica a la reforma del ministre Bravo Murillo). Hom hi advertia, en primer lloc, que si la producció era rica el Tresor també era ric i que, per tant, l'important en els aranzels no eren els seus rendiments en termes absoluts sinó veure si escudaven la "producció nacional". Fomentar la producció era l'element prioritari. Per a Reynals, calia que el sistema impositiu gravés els sobrants, però mai les rendes necessàries per a fer possible la producció. En efecte: "Si la contribución se saca de la cantidad necesaria -escrivia Reynals- la producción mengua y de consiguiente la renta baja. El secreto está en sacarla de lo sobrante, de lo que no haga falta a la producción y en aumentar a ésta hasta su máximo: enriquecer pagando o aumentar pagando: disminuir pagando es lo mismo que aniquilarse" (J.Reynals, 1849, 6). Abans de plantejar-se l'adopció del sistema lliure-canvista, en opinió de Reynals calia prèviament millorar el comerç interior, el comerç colonial i de cabotatge, les comunicacions terrestres i fluvials, l'agricultura, i fomentar la indústria i la navegació (Op. cit., 9-10). Un cop assolits aquests objectius s'estaria en igualtat de condicions amb els països desenvolupats i aleshores esdevindria possible -perquè la competència ja no seria desigual- començar a pensar en la compra dels productes més barats i de major qualitat. El projecte de Bravo Murillo era titllat, en alguns aspectes, de prohibicionista sense necessitat i, en d'altres aspectes, de lliure-canvista sense contrapartides ostensibles. Hom criticava que no s'atorgues l'exclusiva als vaixells de pavelló espanyol en la navegació de cabotatge. A més, hom no concretava massa en els nous aranzels quins eren els productes reclamats pel consum i no subministrats per la indústria espanyola.

Després d'analitzar unes quantes disposicions molt concretes del nou projecte, Reynals intentà d'explicar allò que ell anomenava la qüestió catalana cotonera: "Somos catalanes -escrivia- y examinaremos la (...) cuestión algodонера como si fuéramos españoles, porque las industrias en general y la Catalana en particular son Españolas no son Catalanas" (Op. cit., 19). I, per a explicar la qüestió catalana cotonera, hom es remuntava al segle XVIII, quan a Catalunya li estava vetat el comerç amb Amèrica. Quan fou permès el comerç de Catalunya amb el nou continent, Barcelona comptava ja amb més de 90 gremis i col·legis d'arts i oficis, i amb una marina important. Reynals explicava com a Catalunya començà a assentar-se una indústria de filats i de teixits de cotó i, de la mà de la Junta de Comerç, una indústria d'estampats de cotó. Hom explicava l'aplicació del vapor a la indústria cotonera (per als filats, els teixits i els estampats), com la indústria es diversificava amb foneries i caldereries de ferro i tallers de maquinària, com en 1834, a Catalunya, s'introduïa el vapor a la navegació. En opinió de Reynals, i un cop explicat l'impuls industrial català, "El Gobierno ha sabido desde 1840 los medios que hay para conseguir que con el auxilio del vapor fuese España como debe ser por su situación la portera del Mediterráneo esto es, tener las llaves de él para que no salga ni entre ninguna bandera sin su permiso" (Op. cit., 25).

Hom criticava que el govern afirmés que només admetria "aquells teixits que el consum exigeix imperiosament i que no proporcionen les fàbriques nacionals", perquè a la relació annexa al capítol 2on del projecte hi figuraven classes de teixits que es fabricaven a Catalunya i que necessitaven de protecció (Op. cit., 26-27). Hom criticava, a més, que la prohibició quedés aixecada de forma instantània, en contra del parer expressat per Andrés Borrego (Op. cit., 27); A. Borrego, 1844, 263), car

d'aquesta forma no es deixava temps als fabricants per a adaptar-se a les noves circumstàncies.

2.7.- Bases econòmiques per al regionalisme polític

Un dels homes que contribuï, indubtablement, a fer de pont entre el proteccionisme estricte i el naixent regionalisme polític -superador de l'anterior consciència purament "provincianista"- fou Lluís Cutchet i Font (38). Cutchet fou dels primers a aplicar els nous esquemes polítics a l'anàlisi de la realitat econòmica, és a dir, a aplicar una nova ideologia regionalista (més o menys definida) a un camp diferent a la literatura i la història (tot i que Cutchet fou també literat i historiador). En 1851 publicà un Ensayo económico-político a propósito de la reforma de Aranceles (Ll. Cutchet, 1851), crítica abrandada contra els suposats enemics de les províncies industrials. Cutchet es proposava de demostrar la necessitat del proteccionisme envers la indústria, i no dubtava a criticar Smith, Say o Bastiat per la defensa que feien del lliurecanvisme. A més, Cutchet relacionava la reivindicació de l'industrialisme català amb el passat històric rellevant de Catalunya, i amb la desfeta de 1714.

Cutchet observava com, segons Malthus, el millor sistema per a sortir de la misèria consistia a introduir, de forma combinada, la indústria manufacturera i el comerç. L'italià Rossi ja havia advertit que un país purament agrícola no podia prosperar. D'altra banda, Malthus sostenia que "la libertad de comercio empobrecerá infaliblemente a algunos estados y disminuirá su población (...). Por consiguiente, una completa libertad de comercio es una ilusión, una perspectiva ideal cuya realización no debe esperanzarse; sin embargo, conviene ir tendiendo hacia ese ideal" (Op. cit., 96-97. Calia posar atenció, segons Cutchet, al progrés experimentat per les polítiques comercials dutes a terme pels Estats Units i per França, sota el signe del proteccionisme.

Per a Cutchet, els lliurecanvistes es basaven en el principi, formulat per Say, que consistia a afirmar que els productes es canviaven per d'altres productes, que el comerç consistia en l'intercanvi entre mercaderies. Però per a Cutchet la llei dels mercats de Say prescindia d'un element molt important: el diner, la naturalesa de la moneda, i Cutchet rebatia aquesta mancança amb arguments extrets del Systeme des contradictions économiques ou la Philosophie de la misère (1846) de Proudhon (Op. cit., 103 i ss.). Cutchet feia seva una idea de l'economista francès Fix, que afirmava que la llibertat de comerç arruïnava els països importadors, que es quedaven sense capitals per a produir i veien créixer l'atur. A més, creia que el defecte principal dels lliurecanvistes era que no tenien un coneixement prou extens de la realitat econòmica ("El afán por llegar de un salto a los últimos resultados y a las conclusiones prácticas de la economía política, es el error común de los que no han estudiado suficientemente", escrivia Cutchet citant McCulloch) (Op. cit., 116).

Cal dir, també, que Cutchet acudia sovint a Malthus talment com si volgués fer veure que Malthus demostrava la misèria a la que havia arribat el món per culpa d'Anglaterra. I, quant a la situació de la península Ibèrica, reproduïa uns mots de Smith: "La miseria de España y de Portugal debe atribuirse a diversas causas, pero principalmente a la administración irregular y parcial de la justicia, la cual suele proteger al poderoso en menoscabo del hombre sin apoyo" <subratllat a l'original> (Op. cit., 130). Les monarquies absolutistes eren, en gran part, les responsables dels mals que fuetejaven Espanya, i per a demostrar-ho Cutchet utilitzava els escrits del pare Mariana. No cal dir que França, amb la seva política proteccionista, era el país que hom proposava com a model.

Les conclusions que hom treia eren que, òbviament, calia impulsar la indústria, que el lliurecanvisme conduiria a l'enfonsament del país i que justament els països més pròspers eren els que aplicaven el proteccionisme a la indústria, perquè "el trabajo agrícola solo, trae consigo la miseria general y el establecimiento del gobierno despótico y estacionario" (Op. cit., 209).

Les reflexions de Cutchet sobre les relacions entre Catalunya i Espanya tenen un gran interès. "La España sin Cataluña, o con una Cataluña pobre <escribia Cutchet>, es otro Portugal, es una colonia inglesa. Cataluña sin las demás provincias no puede ser sino francesa, y eso repugna mucho al instinto de los catalanes. Una vez, en días de justo enojo, se hizo el ensayo de un proteccionismo de Francia, mas luego se echó de ver que las provincias del antiguo Principado tenían ya hartó vinculadas sus tradiciones con las demás provincias españolas para separarse así de un modo definitivo. (...) Es preciso que los castellanos toleren nuestra rudeza y que consuman tejidos catalanes, que también consumirán los catalanes buena parte de sus productos agrícolas, y especialmente de trigo; y además seguirán enviándose a Madrid buenas sumas de dinero sacado en contribuciones, dinero que no iría si Cataluña fuese pobre" (Op. cit., 187).

Amb tot, la defensa del proteccionisme anava lligada a la protesta per l'estat de setge: "pero, nos limitaremos a manifestar por ahora, que las provincias de Cataluña están cansadas de ocho años de estado de sitio, (...) <i, a més,> merecen los actuales catalanes ser libres como lo fueron sus mayores desde tiempos inmemoriales" (Op. cit., 211). Cutchet insistia: els catalans volien ésser lliures, com a mínim, igual que els altres espanyols, i el govern devia d'escoltar-los. L'estat de setge, deia Cutchet, "ya no es excepcional sino ordinario entre nosotros" (Op. cit., 212).

L'ideari polític de Cutchet s'inscrivia dins del liberalisme. Partidari de la descentralització i del regionalisme, era molt crític envers el sistema monàrquic i creia que el sistema republicà estava més d'acord amb els nous aires del segle. En plantejar-se el problema de la sobirania, amb motiu de la revolució de setembre de 1868, Cutchet escriví: "¡Ah! si muchos pueblos conocieran todas las calamidades que les han sobrevenido por culpa de sus príncipes, no pasarían un solo día sin pedir al cielo les otorgase la sabiduría conveniente para poder vivir sin monarquía. La mejor propaganda que puedan hacer los partidarios de la república, la más fecunda incontestablemente para su idea, es ir elevando la inteligencia de las masas a fin de que éstas lleguen a penetrarse bien de que el gobierno del pueblo por el pueblo, debidamente practicado, es sin disputa el mejor de todos; pero, que para alcanzarlo, y sobre todo para conservarlo, es preciso se arraigue antes mucho la convicción general de que habrá suficiente dosis de sensatez pública, de que la libertad personal y la propiedad de cada ciudadano serán mejor garantidas que bajo régimen monárquico, de que la estabilidad del orden público estará suficientemente asegurada, de que el rico no habrá de temer al pobre ni el pobre al rico, porque a todas las personas, a todas las clases, será siempre y de veras superior la ley" (Ll. Cutchet, 1868, 25). Cutchet explicava la decadència de la casa d'Austria, i l'absolutisme dels Borbons. Fora del cas excepcional de Carles III, "Decididamente -deia Cutchet- la casa de Borbón no sirve para la libertad" (Op. cit., 42). "Fernando VII era el primer villano de España" (Op. cit., 37), i Isabel II s'havia deixat instrumentalitzar massa. Per a Cutchet, en un segle cada cop més democràtic no hi havia lloc ni per a l'absolutisme ni per als Borbons. Pel que fa referència als problemes polítics de Catalunya, hom els remuntava al compromís de Casp, i la solució viable era apuntada vers el

sistema de la república democràtica, que no estava exempta, però, de problemes. De tota manera, deia Cutchet, allò que necessitava Espanya era afermar la llibertat; el problema era que "las clases que principalmente disponen de la opinión pública" creien que la llibertat estaria més segura amb un rei que no pas sense (Op. cit., 60). A Espanya, per tant, era força difícil que les classes dominants acceptessin un règim democràtic sota la forma republicana. En tot cas, però, allò que era essencial era, per a Cutchet, la construcció d'un sistema democràtic i l'acabament de l'absolutisme monàrquic. I, d'acord amb aquest principi, una monarquia democràtica, com a mal menor, no tenia per què ésser descartable.

En 1869 Cutchet publicà un fulletó proteccionista (Ll. Cutchet, 1869), sota els efectes de la manifestació proteccionista multitudinària del 21 de març del mateix any, que s'havia oposat a l'aranzel de Figuerola. Cutchet feia veure com el fet que Catalunya demanés proteccionisme no volia pas dir que pretengués monopolitzar Espanya, i com els països rics, començant pels EEUU d'Amèrica, practicaven el proteccionisme. En un to extraordinàriament reivindicatiu, Cutchet denunciava que Catalunya havia estat "humiliada" i "calumniada", i que a Espanya hi havia qui es dedicava a posar obstacles sistemàtics a tot allò que provingués de Catalunya. Quant a la política econòmica menada per Gran Bretanya, hom feia veure com era només lliurecanvista de cara als altres, mentre aplicava el proteccionisme quan es tractava d'importar mercaderies provinents de fora de les seves fronteres. Cutchet criticà l'obra del lliurecanvista Jérôme Adolphe Blanqui, deixeble de Say i redactor en cap del "Journal des économistes", Histoire de l'économie politique en Europe depuis les anciens jusqu'à nos jours (1837-1845). Finalment, hom conclouïa que Catalunya no feia més que defensar la independència d'Espanya envers l'estranger i que el

lliurecanvisme era una pseudo-ciència. És palès, en els papers de Cutchet, al costat dels arguments proteccionistes, un carregament de les tintes polítiques, així com un augment de la consciència regionalista enfront del centralisme. Per un altre costat, el lliurecanvisme era acusat de teoria abstracta, deslligada de la realitat. L'industrial Joan Alsina, per exemple, deia el següent referint-se als lliurecanvistes: "Apoyados en la teoría abstracta de una ciencia económica que no toma en cuenta los hechos y la experiencia, quieren establecer un sistema, que únicamente da buenos resultados, cuando hay completa seguridad de que la industria nacional pueda luchar con ventaja con las de las naciones con las cuales deba entrar en concurrencia" (J. Alsina, 1869, 4).

2.8.- La política econòmica proteccionista de Bech i Pujol

Cal situar Antoni Bech i Pujol entre els proteccionistes lligats a la industrialització i, en el pla polític, entre els més fermes partidaris de la reforma administrativa. En 1865 hom publicà un interressant fullet sobre La situació econòmica de España. Su presente. Su porvenir (A. Bech Pujol, 1865), en el que, a més de la qüestió del proteccionisme, hi eren tractats tres temes més fonamentals: la situació de la hisenda pública espanyola, el sistema fiscal i la reforma administrativa de l'Estat.

Bech i Pujol començava criticant un emprèstit de l'Estat per valor de 600 milions de rals, que venia a empobrir encara més la situació de la hisenda. Per a Bech "la causa primordial de la decadència en que nos encontramos, estriba en la exuberancia de gastos en desacuerdo con la riqueza pública, en la falta de producción comparada con la exigida por las necesidades que el progreso ha creado entre las naciones" (Op. cit., 7). La situació de bancarrota era de tal envergadura que es considerava un èxit poder fer front al pagament semestral dels interessos del deute, sense que existís seguretat de poder satisfer el pagament del semestre següent. Si el dèficit augmentava d'any en any i si les possibilitats d'endeutament estaven esgotades, l'única sortida havia de consistir, segons Bech, a rebaixar la xifra del pressupost. A més, calia afegir els problemes derivats de la mateixa existència de la Caixa de Dipòsits, creada per a anar cobrint sense emprèstits els dèficits pressupostaris. El Tresor s'havia d'enfrontar amb problemes addicionals quan havia de reintegrar les imposicions fetes a la Caixa de Dipòsits, imposicions que havien estat dedicades a eixugar el dèficit. El problema de fons radicava en un excés de despeses improductives dins dels pressupostos. Per un altre costat, l'Estat no havia de cercar més recursos augmentant

la recaptació via tipus impositius, sinó que el que calia era, a l'entendre de Bech, procurar que creixés la "riquesa imposable".

L'Estat, per tant, no podia plantejar cap nou endeutament si, paral·lelament, no reduïa la despesa. Com a mesura immediata, hom proposava apujar fins al 9% el tipus d'interès de les imposicions a la Caixa de Dipòsits, amb una doble intenció: d'una banda frenar els reintegraments, de l'altra aconseguir capitals sense necessitat d'acudir directament a l'emprèstit. A partir dels cabals obtinguts amb el retoc del tipus d'interès, calia fixar el dèficit del Tresor. Un cop determinada la xifra del dèficit assumible, calia contreure la despesa i no excedir-se dels límits fixats.

Quant a la càrrega fiscal, hom criticava el fet que "toda contribución pesa irregularmente sobre todas las clases del Estado, y desgraciadamente, en su mayor parte, sobre las más necesitadas" (Op. cit., 12). I, com que tot impost tenia uns efectes generals però que gravaven les classes socials de forma desigual, calia anar vers la reducció dels pressupost per tres camins diferents: "la minoración de sueldos y asignaciones, disminución del personal de empleados, modificación y simplificación del sistema administrativo del Estado" (Op. cit., 13). Hom havia de començar per abaixar les assignacions més elevades, tenint sempre present que Espanya no era pas precisament un país ric. Bech sostenia que "nuestra fórmula para los empleados en la administración es esta: los necesarios, los aptos y bien y dignamente retribuidos" (Op. cit., 15).

En relació a l'organització administrativa de l'Estat, Bech sostenia que, a l'era del ferrocarril i del telègraf, que havia revolucionat les comunicacions, ja no tenia sentit una divisió molt fraccionada de l'Estat, i que es podia passar

de 49 províncies a 15, amb la qual cosa s'estalviarien com a mínim 80 milions de rals. Bech pensava que la supressió de 34 tresoreríes provincials representaria un estalvi no menyspreable per al pressupost. Aquesta reorganització havia d'anar acompanyada d'una "descentralització prudent" que permetés d'anar reduint l'excés de burocràcia, que era un luxe per a un país pobre com era Espanya.

El problema central d'Espanya era, per a Bech, el nivell baix de producció: "Nuestra decadencia, nuestra ruina, debiéramos decir, depende de la falta de producción, (...): la falta de producción dimana de la ausencia de protección, de estímulo, de apoyo a los productos nacionales" (Op. cit., 20). La producció era, per tant, la base fonamental de la riquesa, i la manca de producció explicava per què l'or i la plata que venia d'Amèrica se n'anà, durant el regnat dels Austries, cap als Països Baixos i els països més rics d'Europa. L'economia espanyola es distingia, doncs, per una constant sortida de capitals en metàl·lic. Naturalment, aquesta sortida tenia el seu origen en el dèficit en la balança comercial. Per a Bech, "Si a la demanda de hierro, carbón y buques que hemos hecho al extranjero hubiese correspondido un aumento en la exportación de nuestros productos, ni habría sobrevenido la crisis actual, ni el bienestar de la clase trabajadora y de la nación toda fuera tan desconsolador". (Op. cit., 23). La crisi es caracteritzava per l'escassetat de cotó (per causa de la guerra de Secessió americana), que havia provocat una pujada de preus, una escassetat de diner que havia fet augmentar els tipus d'interès (i, en conseqüència, el preu dels crèdits) i disminuir els terminis i els ajornaments en els pagaments. Per a Bech calia implantar un sistema protector que assegurés les vendes interiors dels productes nacionals. Sense producció no podia haver-hi comerç.

L'obra fonamental d'Antoni Bech i Pujol és la Memoria sobre las causas que han impedido el desarrollo y han motivado la decadencia de la industria en España, y medios que deberían adoptarse para fomentarla, premiada en 1869 i publicada entre 1879 i 1882 en el "Boletín del Ateneo Barcelonés". Bech iniciava les seves reflexions en l'activitat comercial catalana del s XIII, i explicava també les causes per les quals Espanya no pogué beneficiar-se del descobriment d'Amèrica. No fou capaç d'exportar-hi un esperit industrial i emprenedor. A més, en ple segle XVII, a Espanya queia la producció mentre pujaven preus i salaris. Bech es basava en Say quan aquest sostenia que si la mercaderia-moneda augmenta en relació a les altres mercaderies, aleshores es produeix un encariment de totes les mercaderies. Si els preus interiors pujaven, començava a interessar comprar productes a l'estranger. S'arribà a una situació, a Espanya, en la que començaren a plegar indústries castellaness i andaluses, mentre la indústria estrangera cobria 5/6 del consum espanyol i absorbia 9/10 parts del comerç amb Amèrica. Agreujava la situació la política bel·licosa dels Austries i dels Borbons, que implicava acudir a l'endeutament per a fer front al manteniment de la guerra. L'anàlisi acurada de la història d'Espanya servia per tant a Bech per a demostrar la manca de preparació i de visió, per part d'Espanya, per a emprendre una política industrial.

Bech utilitzava els arguments de J.B.Say per a combatre Malthus. No estava d'acord amb Malthus quan aquest sostenia que la població tendia a situar-se en el nivell dels mitjans de subsistència, perquè amb l'aparició de la indústria, capaç de generar més beneficis que l'agricultura i amb molta major rapidesa, segons Bech l'impuls del comerç podria potenciar el creixement demogràfic i aquest, a la vegada, era el suport del creixement de la riquesa. A Catalunya, on tradicionalment no hi havia cap menyspreu per les arts mecàniques i pels artesans, s'inicià a finals dels anys vint

del s. XIX un procés d'implantació d'innovacions tècniques que feren possible un desplegament industrial basat en el cotó. Catalunya, però, necessitava la protecció a la seva nova indústria i havia de lluitar contra Anglaterra, que volia convèncer els altres països adduint que el progrés anglès provenia de l'adopció del lliurecanvisme. Bech combatia el lliurecanvi amb una cita de Ramon Anglasell (1858): "Científicamente considerado el sistema del libre cambio, toma su origen en la teoría de la división del trabajo, aplicada a las naciones, al efecto de conseguir la perfección y baratura en los productos que de ella emanan, estableciendo como consecuencia, la libertad de los cambios entre las mismas, y proponiéndose la creación de un mercado universal al que concurren todos los pueblos del globo, unidos por su interés común en proporcionarse los productos mejores y más baratos de la tierra. La base de este sistema es inatacable cuando no se la asienta de una manera absoluta; la medida en que se apoya es justa en la esfera de lo abstracto y considerando al género humano en conjunto: pero puede dejar de serlo por razón de las circunstancias especiales de los pueblos á que se aplique, y el objeto que propone es un bello ideal irrealizable" (A. Bech Pujol, 1879-1882, núm. 4, 1880, 370). El lliurecanvisme no tenia en compte, senzillament, la situació concreta de cada país. Garnier sostenia que l'Economia Política tenia com a objectiu aconseguir que un país pogués mantenir el nombre màxim d'habitants; en canvi, allò que provocava el lliurecanvi, en els països que quedaven empobrits, era no donar ocupació a tota la població, una part de la qual es veuria forçada a emigrar. Un país, a més, no podia renunciar alegrement a deixar de produir certs productes (sobretot els bàsics de subsistència) per a passar a importar-los, perquè podia caure en una relació d'excessiva dependència envers l'exterior. En un món dividit en nacions i Estats, amb interessos molt diversos, el sistema lliurecanvista no era

altra cosa, segons Bech, que una mera utopia, un sistema artificios.

Hom explicava el sistema prohibicionista, que impedia l'exportació de primeres matèries i, alhora, vedava la importació de productes estrangers i afavoria la sortida de productes nacionals. El prohibicionisme perseguia la captació de diner, però era un sistema que conduïa a l'aïllament, car per a poder vendre també s'ha de poder comprar. El sistema protector, en canvi, només limitava la concurrència estrangera establint uns drets d'importació.

Bech sostenia que el lliurecanvisme condemnava Espanya a ésser només agrícola, mentre que el proteccionisme protegia, a la vegada, l'agricultura i la indústria (capaç d'obtenir uns rendiments més elevats). A més, la protecció havia d'estendre's també a la navegació nacional. Calia augmentar la producció, millorar-ne la qualitat i obtenir productes sobrants per a exportar, fet que permetria una acumulació de capitals (A. Bech Pujol, 1882, 289-294). Per a defensar els seus arguments, Bech acudia sovint a la història d'Espanya, a les experiències europees, a analitzar les estadístiques de la producció industrial i a la crítica de la política aranzelària seguida pels governs espanyols, als papers de Güell i Ferrer i al Compendio de las lecciones de Economía Política de Ramon Anglasell (1858). La crítica a la política aranzelària del ministre Laureà Figuerola era frontal. Les mesures lliurecanvistes eren, per a Bech, una rêmora i un obstacle insuperable per al desenvolupament industrial. Per una altra banda, "la situació, les condicions que acompanyen la capital, Madrid" no predisposaven a dirigir des de la capital una política industrial (A. Bech Pujol, 1879-1882, 1881, núm. 2, 381-386), perquè es tractava d'una ciutat consumista, desconnectada de la prosperitat agrícola, industrial o comercial, plena de paràsits, centre de discòrdies polítiques. Després de donar un repàs a la

situació dels diferents sectors industrials a Espanya (Op. cit., 1881, 80-97), Bech conclouia que calia que es desenvolupessin molt més, i proposava un conjunt de mesures per a aconseguir-ho. Calia evitar l'emigració a Amèrica i dedicar aquesta població emigrant a l'explotació del sòl agrícola del país i, en la mesura del possible, a les activitats industrials; calia signar tractats comercials raonables i alleugerir la càrrega fiscal que gravava les indústries. Bech proposà unes Bases para una legislación arancelaria (Op. cit., 1881, 202-203; 1882, 281-289). En síntesi, les Bases proposades per Bech i Pujol deien el següent: "Corto ó ningún derecho sobre las primeras materias no producidas; algo mayor para las que el país suministra, aunque con abundancia, no lo suficiente para el consumo; protección decidida á los efectos que elabora, suscitando una indirecta limitación ó los de lujo y fantasía importados del extranjero, simples derechos fiscales para los artículos no producibles en cuanto no alteren la existencia de otros análogos de la nación; posibilidad y estímulo para que se establezcan y crezcan nuevas industrias; derecho diferencial de bandera para proteger la navegación y el comercio propios; determinadas prohibiciones para favorecer el trabajo, las rentas y la tranquilidad del Estado; seguridad y aliciente á los capitales empleados y por emplear en la industria, atrayéndoles igual respeto que á los representados por la propiedad inmueble; establecimiento de puertos de depósito para animar el comercio de buena fé; fijación de un tipo eficaz de protección en las tarifas arancelarias, determinada prohibición para cierta provincia á efecto de elaborar una primera materia, cuyo monopolio en parte le asegura la naturaleza; recargo de los derechos en circunstancias especiales para garantir nuestras producciones contra la ruinoso importación estraña; finalmente designación del impuesto según el valor de las cosas y no por cabida ó cantidad fija y determinada; tales

son los principios generales consignados en la legislación arancelaria propuesta" (Op. cit., 1882, 288-289).

En conjunt, la Memoria de Bech i Pujol és un veritable tractat de política econòmica proteccionista i, malgrat ésser en molts passatges repetitiu, és una obra d'un cert gruix dins la literatura econòmica catalana del Dinou. Bon coneixedor dels il·lustrats (Jovellanos, Bernardo Ward, Campomanes), dels lliurecanvistes francesos (J.B.Say, F.Bastiat) i anglesos (R.Cobden) i de l'escola proteccionista catalana (J.Güell i Ferrer, R.Anglasell), Bech defensava la implantació de la societat industrial a Espanya i els canvis de mentalitat que aquesta transformació havia d'implicar (F. de Anton, 1860). La seva Memoria està impregnada, però, de l'esperit conjuntural del moment, provocat per l'aranzel Figuerola. No obstant, l'extensió de l'obra donà ocasió a l'economista gironí de compendiar de forma força completa tot el conjunt d'arguments utilitzats pels proteccionistes catalans, i només per aquest fet ja mereix d'ésser destacada dins els textos publicats pels proteccionistes.

2.9.- Ramon Anglasell o el suport acadèmic

Cal deturar-se en l'obra de Ramon Anglasell (39) perquè entre 1846 i 1863 -tret del parèntesi 1851-1853- fou ell qui ensenyà economia política a la Universitat de Barcelona i, com a conseqüència d'això, les seves idees acabaren tenint una influència destacada, àdhuc després de la seva mort. El seu pensament es troba recopilat en el Compendio de las lecciones de Economía Política (R. Anglasell, 1858) (40).

Fora del Compendio, els seus escrits més o menys econòmics no són pas abundants. El 24-6-1858, al Saló de la Llotja, pronuncià un discurs davant de la Societat Catalana General de Crèdit (R. Anglasell, 1859), en el que es plantejava les causes de la depreciació dels valors mobiliaris. Hom pensava que aquestes causes eren, fonamentalment, l'escassetat general de diner, el fet d'haver iniciat empreses amb capitals desproporcionats en relació a les possibilitats del mercat de capitals, i la manca de capitals estrangers (mentre que una part dels capitals catalans s'havien dirigit vers Astúries, Saragossa i València). D'altra banda, en opinió d'Anglasell el crèdit no augmentava el capital de les nacions, sinó que l'única cosa que feia era posar en circulació els capitals que no hi estaven i, com que el problema bàsic consistia en la migradesa del capital circulant, esdevenia necessari de fusionar totes les societats catalanes de crèdit.

Té interès el discurs que pronuncià Anglasell a l'acte de constitució de l'Ateneu Català, en 1860 (R. Anglasell, 1860), on hom recordava la tradició d'escoles industrials que existia a Catalunya. A més, era defensada la necessitat que l'Ateneu revitalitzés el país, a través de les seves seccions (entre les quals figuraven les de Comerç, Agricultura i Indústria). En el mateix Ateneu Anglasell desenvolupà per als socis, durant 1862, el tema de la

Història de les idees econòmiques (Ateneo Catalán, 1863a), cal suposar que basant-se en el seu Compendio.

Cal advertir que el pensament econòmic d'Anglasell, ultra estar impregnat d'un esperit conservador, intentava conciliar sempre la Moral (entengui's la moral cristiana) amb la ciència econòmica. El Compendio està ple de referències en aquest sentit, i Duran i Bas destacà aquest fet a la sessió necrològica que li dedicà l'Ateneu Barcelonès el 16-6-1878 (Ateneu Barcelonès, 1878, 45-59). El discurs de resposta d'Anglasell a Flaquer i Fraisse, en l'acte de recepció d'aquest com a catedràtic el 23-4-1863, constitueix una mostra més de l'interès d'Anglasell per a supeditar la ciència al cristianisme (J.Flaquer i Fraisse, 1863, 41-67).

Quant al Compendio (R.Anglasell, 1858), cal analitzar-lo detingudament. Es tracta d'una obra que anava dirigida als estudiants i que era dividida en dues parts: una primera dedicada a la "teoria de la ciència de l'economia política" i a l'exposició dels fenòmens, i una segona part dedicada a recomanar uns principis de govern.

A la primera part, Anglasell començava a plantejar, seguint Bastiat, que els motius pels quals un home transmetia el resultat d'un treball a un altre home (és a dir: prestava un servei a un altre home) responien a causes impulsives, que eren fonamentalment dues: l'interès personal i l'interès aliè. Si els serveis motivats per l'interès aliè eren objecte d'estudi per part de la moral, l'economia política, pel seu costat, estudiava els serveis que els homes es presten entre si per a satisfer llurs interessos personals (Op. cit., 9-10).

A partir d'ací, i després d'algunes consideracions sobre l'incertades que havia deixat les coses la Providència, hom

Barcelona, 1912

passava a disceptar sobre el valor i la utilitat. L'acte del canvi provocava que hom es preocupés pel valor de la utilitat. Segons el criteri d'Anglasell, Smith s'equivocà perquè va associar el valor al concepte de mercaderia, deixant d'atorgar un valor als serveis. Say, que criticà aquest suposat error de Smith, havia afirmat que la utilitat constituïa el fonament del valor. Ricardo, també mal encaminat segons Anglasell, feia derivar el valor del treball. Qui tenia raó, i malgrat fer-li algunes crítiques lleugeres, era Bastiat, de qui Anglasell reproduïa la cita següent: "Así, la definición de la palabra valor para ser exacta no debe referirse sólo a los esfuerzos humanos; sino a estos mismos esfuerzos cambiados o cambiables; puesto que el cambio además de probar y medir los valores les da existencia (...). Así que, cuando dos hombres se ceden mutuamente sus servicios actuales, o el resultado de servicios anteriores, se sirven uno a otro, se hacen recíprocamente un servicio, y la idea del valor hubo de nacer la primera vez que el hombre dijo a su hermano: Haz ésto por mí, que yo haré aquello por tí. Al ponerse de acuerdo pudieron decir por primera vez los dos servicios cambiados valen, y valorados se compensan. Hé aquí pues porque decimos que el valor es la relación entre dos servicios cambiados" (Op. cit., 17).

Després de criticar Say i Bastiat perquè s'havien limitat a consideracions massa materials, Anglasell donava la seva pròpia definició sobre el valor: "Por esta razón la definición más general y exacta que del valor puede darse, es también la más vulgar, cual es la de que el valor consiste en la apreciación que de un hecho o de una cosa hacemos por la utilidad que puede prestarnos con su uso, o con su cambio" (Op. cit., 19). Per a fixar el valor no n'hi havia prou a definir la "necessitat" i la "utilitat" sinó que, segons Anglasell, calia que es produís el canvi i que existissin limitacions. D'altra banda, la utilitat consistia

en l'aptitud per a satisfer les necessitats humanes. Una necessitat produïa una utilitat, i per a ésser satisfeta podia ésser-ho de forma gratuïta o onerosa, però això no treia que la utilitat deixés d'existir. Tot seguit, hom passava a definir els conceptes clàssics de valor d'ús i de valor de canvi.

Anglasell discrepava de Smith i de Garnier quan afirmaven que era car allò que s'obtenia amb molt de treball, i que era barat el que s'obtenia amb poc treball, perquè "el trabajo se halla igualmente sujeto a la ley de la mutabilidad de todas las cosas, y en diversos tiempos, y a un tiempo mismo en diferentes lugares, igual cantidad y calidad de trabajo tiene un valor distinto, es decir, es retribuido de muy diversa manera" (Op. cit., 24). Admetia que era difícil, si no impossible, de trobar una mesura fixa, constant i universal dels valors, car aquests valors eren essencialment variables. Quan un valor era mesurat a través d'un altre valor expressat en moneda, hom afirmava que la quantitat resultat de l'operació s'anomenava preu, "de manera que el precio no es más que la medida en dinero del valor cambiabile; esto es el resultado comparativo del valor del dinero con el de los demás productos" (Op. cit., 26).

Anglasell considerava dues lleis com a fonamentals: d'una banda la llei del cost de producció i, de l'altra, la llei de l'oferta i la demanda. Per a ell, el preu natural dels productes tendia a enganxar llur cost de producció. Observava que es podia produir una situació de monopoli, obstaculitzadora de la concurrència, que permetia al productor d'eleva els preus molt per damunt del cost de producció, fins a un màxim definit com a preu de monopoli (Op. cit., 28).

Hom precisava la llei de l'oferta i la demanda: "los valores cambiables y los precios están siempre en razón directa de la cantidad pedida e inversa de la cantidad ofrecida, o lo que es lo mismo, que el valor y el precio de las cosas aumentan con su demanda y disminuyen con su ofrecimiento" (Op. cit., 29).

La definició de riquesa era estreta d'Adam Smith, és a dir, la riquesa consistia en "las utilidades cuyo goce puede cada uno procurarse" (Op. cit., 32). D'altra banda, produir era "el acto de hallar o aumentar la utilidad de las cosas" (Op. cit., 37). Per a Anglasell el "conjunt de tots els treballs útils" formava la indústria, que podia ésser de diverses classes: extractiva, agrícola, fabril, del transport, mercantil i immaterial. Es tracta d'una classificació confusional, i ho és encara més la definició que donava de mitjans de producció: "De donde se sigue -escribia Anglasell- que toda producción es un efecto al cual deben concurrir una fuerza de acción, que es su causa, y una transición de causa a efecto, que es su modo de aplicación. Esta causa y la manera como se aplica constituyen los medios de producción" (Op. cit., 47).

Hom considerava que el treball era el primer mitjà de producció, el més important -ací hi havia un error que consistia a confondre el procés (o acció) del treball amb els instruments de treball necessaris perquè es produís el procés (o acció) que fa possible que existeixi producció-, i el barreig conceptual que això provocava condicionaria el desenvolupament argumental del Compendio. Per a la seva natural conformació, el treball requeria: la llibertat del treballador, el lliure exercici de la indústria, la llibertat d'associació i la "separació d'ocupacions" (que volia dir divisió del treball), la qual havia significat un gran avenç. La separació d'ocupacions podia produir-se,

segons Anglasell, per pobles (o sigui, per països), dins de cada poble i a l'interior de cada indústria.

Si el treball era el primer mitjà de producció, el segon estava constituït pels "dons i agents naturals i el sòl" (Op. cit., 66): mines, pedreres, l'aigua, la terra.

El tercer factor era el capital (Op. cit., 74), i hom distingia entre el capital pròpiament dit, entès com a riquesa acumulada utilitzada per a produir, i l'stock, que era el fons, la reserva o les existències que romanien ocioses i apartades tant del consum com de la producció. La definició que hom donava era la següent: "El capital pues, a nuestro entender, es el conjunto de todas las cosas útiles, o la suma de las riquezas destinadas a la producción. De esta definición se deducen los tres corolarios siguientes: 1º. Para que el capital exista ha de haber habido acumulación de cosas útiles. 2º. Estas cosas útiles han de ser destinadas a la producción de la riqueza, y no a la satisfacción de nuestras necesidades. 3º. No solo la moneda constituye el capital, como cree el vulgo, sino todas las utilidades acumuladas, a saber, las primeras materias, los instrumentos y máquinas, los animales, el fondo de subsistencias, los edificios, los productos terminados, y hasta los conocimientos y utilidades inmateriales, ya que todas estas cosas se destinan a la producción de riqueza" (Op. cit., 75-76). Era seguida, també, la distinció feta per Flórez Estrada entre: a) riqueza estante, que era la que restava ociosa; b) riqueza de inmediato consumo, que era la que s'emprava per a satisfer els plaers o per a la subsistència de les persones no productores; i c) riqueza capital, la destinada a la producció o al consum immediat dels productors (Op. cit., 75). Naturalment, els capitals es formaven a partir de l'acumulació, i l'estalvi era el que permetia la formació de capital.

Anglasell explicava els inconvenients que oferien les màquines -que formaven part del capital fix-, amb la intenció de demostrar que reportaven més avantatges que no pas inconvenients. Aquests darrers eren classificats en 10 punts, essent els quatre primers de caràcter transitori i els sis restants de tipus permanent. Els inconvenients de les màquines eren: 1) implicaven menys braços i això conduïa a la misèria dels operaris; 2) quan apareix una nova màquina en el mercat, es perden tots els capitals esmerçats en la maquinària obsoleta; 3) quan s'aplica una nova màquina més moderna, embarateixen els productes i sorgeixen alteracions i oscil·lacions en els preus; 4) quan una gran indústria és perjudicada per un invent, amb la seva caiguda arrossega les petites indústries que depenien d'ella; 5) si la maquinària ocasiona una producció indefinida i aquest fenomen no és acompanyat per un augment del consum, aleshores moltes fàbriques han de tancar en no poder col·locar llur producció i apareix la misèria als barris habitats pels jornalers,; 6) es pot crear una acumulació de riqueses en poques mans, formar-se una mena de "feudalisme industrial" que provoqui la ruïna de moltes empreses i l'absorció dels capitals petits; 7) l'apinyament de molts jornalers oposats al feudalisme industrial engrossia la formació del socialisme industrial; 8) l'operari passava a dependre cada cop més del capitalista, perquè necessitava de les màquines, de grans tallers i nombrosos capitals; 9) es tendia vers la reducció dels salaris, com a conseqüència de la fatiga i de la menor habilitat manual que es requeria en passar a realitzar el treball amb màquines (en aquest punt Anglasell anava totalment errat, perquè si bé a curt termini podia produir-se una baixa salarial, si l'oferta de treball era elevada -per tant, no es tractava d'un fenomen de caràcter permanent-, per a fer funcionar les màquines es necessitava una major habilitat manual i intel·lectual); 10) fer treballar dones i infants a salaris molt baixos (Op. cit., 86-87).

Amb tot, per a Anglasell les màquines oferien molts més avantatges que inconvenients, i no s'entretenia pas massa a demostrar-ho. Hom es limitava a afirmar que "si las máquinas privan de pronto del trabajo a cien jornaleros, ellas mismas los ocupan luego a millares de millares" (Op. cit., 90). En definitiva, segons Anglasell, la introducció de nova maquinària, acabava afavorint la barator, la qual a la vegada incrementava el consum i, amb ell, la producció. Malgrat els inconvenients, hom pensava que el "feudalisme industrial" era pacaç de reunir molts capitals i abocar a una producció en massa. De la mateixa manera que l'operari depenia dels capitalistes, deia Anglasell, aquests necessitaven dels operaris (no cal dir, però, que les doctrines dels socialistes de l'època eren bandejades). Els deu arguments contra les màquines eren rebutats un per un, i hom sostenia que si els salaris s'abaixaven, també disminuïa la fatiga i augmentava el benestar, gràcies a les màquines.

Si el treball, els dons i agents naturals i el sol, el capital i les màquines eren els mitjans directes de producció, els mitjans indirectes eren la moneda, el crèdit, la "lleï natural de la concurrència" i la influència del govern. Eren indirectes perquè depenien de la "institució social". Prèviament, hom introdueix el concepte de canvi, que és l'"acte de canviar una utilitat per una altra" (Op. cit., 94). Abans de parlar dels mitjans indirectes, calia explicar un principi econòmic: que "las utilidades se cambian con utilidades, o los valores con valores, o como dice Say, que los productos se compran con productos" (Op. cit., 96). Els productes passaven d'unes mans a d'altres a través de la circulació, i la moneda i el crèdit eren els elements auxiliars del canvi.

Per a Anglasell, la moneda reunia tres característiques fonamentals: 1ª) era un valor, i es regulava per les mateixes lleis que els valors; era, per tant, variable; 2ª)

la moneda no serviria com a mesura fixa i universal dels valors històrics; i 3a) la moneda tenia un valor intrínsec, que depenia del metall que la constituïa, i era "una segura prenda y garantia real de los demás valores y mercancías que con ella se cambian" (Op. cit., 102).

La definició que donava Anglasell sobre el crèdit era un poc confusionària, perquè afirmava que es composava dels "bitllets-promesa" (pagarés, accions, obligacions, lletres de canvi, etc.) és a dir, d'operacions que implicaven l'entrega de béns o mitjans de pagament contra la promesa de llur pagament o reembossament futur, tal com ho definiríem avui, i dels "bitllets-moneda", que incloïen els bitllets de banc i la "calderilla". Es tracta d'una definició rudimentària. D'altra banda, el crèdit suplia el capital i permetia de fornir capitals a qui n'estava mancat.

La "lleï natural de la concurrència" era definida com a la pretensió "recíproca" (caldria haver escrit, potser, "simultània") de dues o més persones a "una mateixa ocupació, utilitat o avantatge". La concurrència, segons Anglasell, s'establia entre els treballadors quan volien fer un mateix treball, entre els empresaris quan volien obtenir un mateix producte o adquirir les mateixes primeres matèries, i entre els capitalistes i propietaris quan pretenien col·locar llurs fons en determinades mans i en les mateixes condicions avantatjoses (Op. cit., 113). La funció de la concurrència consistia a regular l'equilibri industrial. Pel seu costat, el govern podia influir en la producció, especialment intervenint en el comerç exterior.

En examinar la distribució de la riquesa hom seguia la distinció de Rossi entre els béns que formaven l'objecte de la distribució i les persones entre les quals s'efectuava la distribució. El preu era l'element central de la

distribució, perquè "el valor de cambio se fija por medio del dinero, que lo convierte en precio; y de ahí el que sea en último resultado el precio de las cosas producidas el que deba entrar como factor en la división y distribución de las riquezas" (Op. cit., 125). El que s'obtenia a partir del preu era distribuït en quatre classes de coparticipants: els treballadors, els posseïdors de mitjans naturals limitats, els capitalistes i el govern. A partir d'ací, Anglasell definia la participació dels diferents agents en la distribució de la riquesa: a la dels treballadors l'anomenava salari, a la dels posseïdors de mitjans naturals renda, a la dels capitalistes premi o interès i a la de l'Estat impost, tribut o contribució. El salari mínim era definit com a aquell que representava la suma d'utilitats que el treballador i la seva família necessitaven per a subsistir. Dins del mercat de treball, la llei de l'oferta i la demanda també intervenia en la determinació dels salaris.

Per a Anglasell era bàsic de tenir en compte dos factors: el nombre de treballadors i la "quantitat de treball repartible" entre els treballadors; d'això en depenia el treball ofert, que calia mesurar en dos aspectes: d'una banda la suma dels productes a elaborar, i de l'altra l'import de la remuneració amb la que era possible de retribuir els treballadors. És a dir, la quantitat de treball era el temps esmerçable i el preu repartible, seguint la seva terminologia. A més temps, més fatiga, però el valor no depenia, per a Anglasell, del temps de treball esmerçat sinó dels resultats obtinguts pel treball i, per tant, de la quantitat de fons disponibles per a pagar els salaris. D'acord amb aquest esquema, els salaris podien augmentar encara que no variés el nombre de treballadors si augmentava la quantitat de treball i la quantitat de fons repartibles; podien pujar també si no variaven la quantitat de treball i els fons repartibles però disminuint el nombre de treballadors; i també augmentaven, finalment, si el

nombre de treballadors disminuïa més que la quantitat de treball i els fons repartibles. La llei que determinava el valor dels salaris era, per a Anglasell que "el salario está en relación con los precios de las cosas, el número de los trabajadores y las cantidades de trabajo y de fondos repartibles entre los mismos" (Op. cit., 132). El nombre de treballadors Anglasell el feia dependre del creixement demogràfic, i els altres dos factors de l'abundància o escassetesa de capitals. El salari tenia un punt mínim (el de la subsistència) i un punt màxim, el qual depenia de la relació entre el valor del propi salari i el de la "cosa produïda".

La renda era produïda pels agents naturals -sobretot la terra-, pel sol fet d'ésser-ho. Anglasell venia a dir que a partir dels agents naturals es podien obtenir uns productes (que havien de respondre a una demanda), els quals permetien d'obtenir al propietari dels agents naturals "un benefici d'un caràcter especial", diferent de la remuneració del treball i de l'interès del capital. Per tant, Anglasell utilitzava el concepte de renda amb una accepció molt restringida, seguint la tradició clàssica que en limitava l'ús a la remuneració de la utilització de la terra (que Anglasell ampliava però, ho hem vist, als altres agents naturals). Hom feia dependre la renda de dues classes de principis: els uns generals, els altres específics de la renda de la terra. Els principis generals, segons Anglasell eren: "1º. La renta nace de los precios, y es como ellos variable; de manera que según sean mayores o menores los precios que obtengan los productos en el mercado será también mayor o menor la renta de los poseedores exclusivos de los medios de obtenerlos. 2º. La mutabilidad de la renta emana en consecuencia de causas independientes de la voluntad de los que la perciben, las cuales influirán en su alza o baja con entera independencia del mayor o menor trabajo de los que la disfrutan. 3º. Esas causas son las

mismas que determinan la oferta i la demanda; pues que si por ellas aumentan o disminuyen los precios, en la misma exacta proporción debe aumentar o disminuir la renta. 4º. Si la mayor demanda, haciendo subir los precios, aumenta la renta, esta se acrecentará por todas aquellas causas que influyen favorablemente en la demanda, como son el aumento de utilidad relativa en los productos, y por consiguiente de las necesidades, de la población y de su riqueza; así como disminuirá en la misma proporción en que, por disminuir la utilidad relativa, las necesidades, la población y la riqueza, amengüe igualmente la demanda, pudiendo llegar a desaparecer con ella" (Op. cit., 138-139). Ultra aquests principis generals, hi havia dues causes que influïen, deia Anglasell, en la formació de la renda del sòl, i que havien estat definides per Rossi. Aquestes dues causes eren: "1ª. La fuerza productiva del mismo suelo considerada en sí y de una manera absoluta. 2ª. La fuerza productiva del suelo considerada de una manera relativa, es decir comparativamente con otra" (Op. cit., 139). La terra, per a Anglasell, tenia un avantatge sobre els altres agents naturals, car hom podia fer-hi transformacions que augmentessin la renda derivada d'ella. La renda de la terra podia confondre's, sovint, amb la remuneració del treball; així, a vegades reunia el doble aspecte de benefici obtingut d'un agent natural i de remuneració fruit d'un treball.

En síntesi, la renda era per a Anglasell un fenomen natural produït per agents naturals, entre els quals hom hi incloïa des del "don natural del talento de los sabios y de los artistas" i "las minas y canteras" fins a el sòl (Op. cit., 141).

Quant als interessos del capital, considerava que eren inversament proporcionals als salaris sempre que les utilitats fossin les mateixes; és a dir, si els salaris disminuïen sense que canviés ni la quantitat dels productes

ni llur preu, els interessos del capital s'eleven. Les lleis que regien l'interès del capital eren, segons Anglasell: "1º. El capital produce mayores rendimientos cuanto mayor es su fuerza productiva. 2º. El interés del capital se halla en razón directa del número de empresas lucrativas en que puede ser fácilmente empleado, de lo cual proviene que la ley de la oferta y la demanda obre en él lo mismo que en el precio de todos los productos. 3º. El riesgo, la esperanza, la intermitencia del empleo, la gloria, la inteligencia y el destino más o menos agradable de los capitales influyen en el interés de los mismos, como en el valor de los salarios. 4º. El aumento en el precio de las utilidades producidas acrecienta el interés del capital, y la disminución de aquél determina también su baja. 5º. El interés del capital está en razón inversa del importe de los salarios, siempre que no sufra alteración el valor cambiante que en la producción se ha obtenido" (Op. cit., 147).

En analitzar les contribucions, hom feia veure com guardàven una relació amb les altres formes de distribució de la riquesa (salari, renda i interès), i fins a quin punt era important per a tot el sistema econòmic que recolzessin sobre bases equitatives, ja que en cas contrari podrien sortir-ne perjudicats determinats productors o consumidors. Era evident que les contribucions feien disminuir els imports nets percebuts pels treballadors, pels propietaris i pels capitalistes, i, per tant, calia anar amb molt de compte en el moment d'implantar-les o de modificar-les.

Ara: el que té més interès és que Anglasell intenta formular una teoria de la distribució de la riquesa força inspirada en Say. En el seu Traité, Say establí tres classes de coparticipants en la distribució: els treballadors, els subministradors de terres i els subministradors de capitals (J. B. Say, 1804-1807, III, cap. V, 41-64). Anglasell n'establí quatre, car hi afegia l'Estat. La riquesa, doncs,

es distribuïa a través del salari, la renda, l'interès i la contribució, i entre aquests quatre tipus de participació s'establien unes relacions recíproques. Existia, en opinió d'Anglasell, un punt d'equilibri o "punt d'harmonia econòmica" entre els quatre tipus. Els quatre sumands podien variar, però el resultat seria sempre el mateix. No obstant, podia passar, sempre segons Anglasell, que si baixaven salari, renda i interès alhora la contribució recaptada per l'Estat restés invariable, i, en canvi, si aquesta darrera s'apujava feia disminuir, automàticament, els altres tipus de distribució que quedessin afectats. Quant a les relacions entre renda, interès i salari hom sostenia, sense massa demostracions, que la puja d'alguna d'aquestes formes de distribució feia minvar les altres dues i, a l'inrevés, que la davallada d'alguna d'elles feia pujar les altres dues. Per a Anglasell la conclusió era clara: "Así queda demostrado, que todo aumento en una de las cuatro porciones repartibles de la riqueza produce indefectiblemente una disminución en las tres restantes" (R. Anglasell, 1858, 157).

Els empresaris industrials eren els grans distribuïdors de la riquesa, perquè disposaven de terra, capital i treball i entregaven renda, interès i salari al propietari rural, al capitalista i al treballador. Després d'haver lliurat a cadascú -àdhuc al govern- el que li corresponia, l'empresari rebia d'un altre empresari que li reembossa els imports lliurats més el valor dels serveis prestats, i aquest circuit s'establia de forma natural, sense que intervingués la voluntat. Al final del circuit, el consumidor retribuïa l'últim empresari de la cadena. Per a il·lustrar l'esquema de la distribució, Anglasell proposava l'exemple següent: "De este modo luego que el labrador de Fernanbuco, por ejemplo, ha preparado los campos para la cosecha del algodón, el arrendador de las tierras o empresario agrícola le satisface, así como al propietario de las mismas, el valor de los servicios por la esperanza de una utilidad cuya

formación se ha comenzado. Recogida aquélla, el empresario mercantil, o lo que es lo mismo, el comerciante que la compra, reembolsa al empresario agrícola sus adelantos, y le satisface además el interés de su capital y el valor de sus servicios, que todo junto constituye el precio del algodón. Transportado éste a España, un empresario fabril, el fabricante de hilados que lo adquiere, reintegra al comerciante en sus adelantos, y le satisface además la parte que como productor por su comercio le corresponde. Iguales operaciones se realizan al venderse el algodón hilado al fabricante de tejidos, que es también otro empresario industrial; éste es a su vez resarcido y remunerado por el de pintados; éste por el tendero, y por último el consumidor reembolsando al último productor, y satisfaciéndole además sus servicios con la totalidad del precio de la cosa que compra, une esa maravillosa cadena por la cual pasando los productos de unas a otras manos, van dejando en todas ellas valores equivalentes a los que cada uno ha desembolsado y producido" (Op. cit., 158-159).

Aquest esquema de distribució només es produïa, a l'entendre d'Anglasell, en el cas dels productes materials; en el cas dels productes immaterials no era vàlid, perquè aquests no eren obra de varis productors relacionats entre si, ni era necessària la utilització de bestretes que després serien reembossades (argument que no s'apropa a la realitat, perquè és evident que els productors de productes immaterials necessiten invertir diners en llur formació, i sovint llur treball implica, encara que potser reduïdes, unes despeses de funcionament).

Anglasell, seguint la terminologia de Bastiat, acabava afirmant que la distribució era presidida per "lleis constants" i "principis naturals", els quals generaven "l'harmonia en el món econòmic" (Op. cit., 159). No escapava, per tant, a una visió de clàssic primitiu.

En relació a l'ús de la riquesa, Anglasell explicava que la utilitat es podia destruir de dues formes: o satisfent una necessitat actual (aleshores se'n feia un ús que ell anomenava "definitiu") o augmentant, transformant o traslladant altres riqueses (en aquest cas es tractava de l'ús reproductiu). La primera forma era el consum improductiu, i la segona era el consum productiu.

Té interès d'apuntar que la lliçó 24 de la 1ª part del Compendio fa una referència al principi de la població de Malthus, principi que era exposat i criticat. No obstant, Anglasell reconeixia que els homes lluitaven perquè no s'acomplissin els desastres predits per Malthus: "Así progresos de la civilización y de la cultura alejando a los pueblos de su estado primitivo, 'dificultan los males de un exceso de población, y previenen el hambre, azote más común en el mundo antiguo que en los presente tiempos". (Op. cit., 168). En certa manera, Malthus era, un cop més, rebutjat (41).

La conclusió que Anglasell treu de la primera part del seu Compendio, dedicada a exposar la "teoria" econòmica, és que la producció i el consum tendeixen, de forma natural, a l'equilibri, de la mateixa manera que també hi tendeixen el consum i el desenvolupament de la població (almenys, deia Anglasell, als països "civilitzats"). Hom definia del mode següent el cercle de l'economia política: "Las necesidades que aguijonean al hombre, dotado de fuerzas para el trabajo, determinan la producción de las riquezas, ésta su distribución, ésta el consumo, éste el acrecentamiento de la población, y por consiguiente el aumento de las necesidades que han de satisfacerse; y con tal aumento determinase el de las nuevas fuerzas productivas, y con ellas la producción de nuevas riquezas, y ulteriores distribuciones y consumos, que satisfaciendo por completo las necesidades de las generaciones presentes, abren el camino de la vida a las

generaciones que han de sucederlas; y éstas a otras, y así sucesivamente en un continuo nacimiento y en un continuo ocaso, dependientes en gran parte de la influencia de las leyes naturales del mundo económico" (Op. cit., 172). El comportament de les activitats econòmiques estava presidit, per tant, per un "ordre establert", segons el qual "se repiten sin cesar los mismos hechos en diferentes siglos" (Op. cit., 172); un ordre natural que era consubstancial a les condicions pròpies de l'"ànima humana": la llibertat, la responsabilitat i la sociabilitat, presidien també els fenòmens estudiats per l'economia política. És evident que el paradigma anglasellà era influenciat per les idees de Smith -filtrades per J.B.Say- i de Bastiat (almenys la idea d'harmonia que tenia Bastiat). A l'aparell clàssic, però, Anglasell hi afegia un cert intervencionisme de l'Estat, i aquest fet queda clar dins de la definició que donava d'economia política: "la Economía política no sólo tiene por objeto determinar las leyes naturales que presiden a la producción, distribución y consumo de la riqueza, sino que como ciencia política deduce de ellas las reglas de gobierno aplicables en la parte económica a las sociedades humanas" (Op. cit., 174-175).

La segona part del Compendio era dedicada a la política econòmica, a l'estudi de l'aplicació pràctica dels principis teòrics definits a la primera part. Per a Anglasell hi havia tres formes de política i de legislació econòmiques: la tutela, o intervenció del govern en la majoria dels fets; l'emancipació, o llibertat absoluta; i l'edat madura i reflexiva, que admetia una llibertat relativa i reglamentada. Hom defensava la necessitat de regular la llibertat a través de disposicions legislatives i, seguint John Stuart Mill, recomanava que els governs establissin prohibicions només en cas d'existir justificacions raonables.

Cal constatar que Anglaseu feia una defensa aferrissada, com és lògic, de la propietat privada. "Ese dominio y esa propiedad -escriu Anglaseu- son por consiguiente la necesaria extensión a las cosas de la fuerza y del poder encarnados en nosotros mismos. La propiedad es, pues, una necesidad para el hombre, y en la necesidad se funda de tal modo que por ella sola se justifica" (Op. cit., 229). Era, per tant, una dada incontrovertible, car la propietat era la forma com es projectava sobre les coses el lliure exercici de la llibertat de l'home. Calia, també, llibertat per a poder apropiarse de les utilitats derivades de la propietat i, a partir d'aquestes, la llibertat per a crear-ne d'altres, per a acumular-les i reutilitzar-les. Dins d'aquest context, naturalment, "La propiedad colectiva es inadmisibile", deia Anglaseu (Op. cit., 233). Els motius, eren ben clars per a ell: "El socialismo -escriu-, que grava la propiedad privada con obligaciones tales como las que él hace nacer del derecho al trabajo, no puede tampoco aceptarse; porque se propone igualar las desigualdades naturales, que en la posesión de la riqueza se manifiestan, tomando la del rico para dársela al pobre por medios directos o indirectos, sin atender a que la desigualdad es una consecuencia necesaria del principio mismo en que la propiedad se funda. En efecto, si ésta nace del ejercicio de las facultades humanas, y si éstas son naturalmente desiguales, pues no hemos recibido todos de la Providencia la misma intensidad en ellas, es evidente que la propiedad ha de reflejar aquellas desigualdades, y que si es justa la propiedad individual, lo ha de ser también la propiedad desigual que el socialismo combate" (Op. cit., 234). Així doncs, la propietat individual i lliure -tot i que podia estar sotmesa a certes restriccions en benefici de l'individu, de la societat i de l'Estat- era un fet incontrovertible, i un factor decisiu per a impulsar les activitats econòmiques. Hom reconeixia també la conveniència

de poder transferir la propietat, i passava a analitzar les diverses formes de propietat.

En el capítol sobre la maquinària (Op. cit., 267-274), Anglasell explicava que les màquines podien ésser considerades sota dos punts de vista: com a materials instruments de treball, i com a combinacions científiques de forces preses de la natura (definició, per cert, no massa clara). Defensor incondicional de la indústria, Anglasell criticava Sismondi perquè pretendia retardar el progrés industrial i reforçar el paper dels petits agricultors i menestrals i dels treballadors autònoms, per tal de contrarestar els estralls provocats pel capitalisme. Criticava, també, autors com Foucher que preconitzava el subsidi als desocupats; Anglasell era totalment contrari al que ell anomenava el "dret a l'assistència", segons el qual l'Estat havia de mantenir el jornalier quan aquest estigués mancat dels mitjans necessaris per a subsistir. Per a Anglasell, el fi de l'Estat no havia d'ésser l'assoliment de la felicitat de tothom (no es podia confondre la moral amb el Dret, deia), i era injust d'exercir una acció legal contra tots aquells que, a base de treball i d'esforç, havien arribat a assolir la condició de propietaris, perquè el "dret a l'assistència" implicava, evidentment, d'imposar gravàmens a la propietat per a repartir-los entre els no propietaris. Això contradeia, per a Anglasell, el principi de la llibertat; no obstant, no exclouia que l'Estat pogués actuar assistint els perjudicats pels excessos que podia provocar la implantació de la maquinària, però no havia d'ésser una acció exigible a través d'un dret, sinó una actuació puntual i voluntària de l'Estat en casos extraordinaris (Op. cit., 272-273).

El Compendio seguia explicant, sota el punt de vista aplicat, el paper del canvi i de la circulació, la moneda i el crèdit (auxiliar de la circulació i del canvi). L'anàlisi

aplicada sobre la concurrència era força extensa. Per a Anglasell es tractava d'una llei natural, que s'oposava a tot privilegi i a tota forma de monopoli. Conseqüentment, hom era contrari al prohibicionisme i als privilegis dels antics gremis. Quant al lliure canvi, que aplicava a escala universal la teoria de la divisió del treball, i que preconitzava la llibertat dels canvis entre nacions, hom pensava que "la medida en que se apoya es justa en la esfera de lo abstracto y considerando al género humano en conjunto; empero puede dejar de serlo por razón de las circunstancias especiales de los pueblos a que se aplique" (Op. cit., 331). El lliure canvi no podia aplicar-se, en opinió d'Anglasell, d'una manera absoluta, sense tenir en compte les necessitats, el consum i el capital d'un país. La llibertat econòmica podia esdevenir una injustícia per a molts pobles, per als interessos nacionals ("el interés de una nación no es el de todas las naciones" (Op. cit., 332)., escribia Anglasell). I, de la mateixa forma que calia rebutjar el prohibicionisme perquè exclouia l'element universal, calia refusar el lliure canvi perquè suprimia l'element nacional. Per tant, per a Anglasell calia que els governs restringissin la llibertat de compra dels productes estrangers en aquells casos en què la llibertat de compra perjudicés la fabricació d'uns mateixos productes a l'interior del país que efectuava la compra. La llibertat de comprar no podia coartar la llibertat de produir: era preferible produir car i dolent que tenir la llibertat de compra a l'estranger; sense producció, bona o dolenta, un país no podria prosperar de cap manera. La protecció era encara més necessària en el cas de les indústries naixents. Com que l'Economia Política s'aplicava als habitants d'una nació i no a "la universalitat del llinatge humà", calia limitar la concurrència estrangera en funció de la situació econòmica concreta de cada nació.

En l'establiment dels aranzels calia tenir present que havien de servir per a protegir uns productes concrets, i que llur finalitat primordial no havia d'ésser pas el creixement dels ingressos de l'Erari. No convenia que l'aplicació de l'aranzel sobrepassés el preu de la mercaderia fabricada a l'interior del país; d'altra banda, no s'havien de gravar ni les primeres matèries ni les manufactures que no s'obtinguessin a l'interior del país. Quan les primeres matèries obtingudes a l'interior fossin insuficients, calia establir un aranzel raonable que, sense perjudicar les de l'interior, permetés que el mercat nacional pogués satisfer les seves necessitats, i el mateix criteri calia aplicar per al cas dels productes alimentaris. A més, Anglasell advertia que s'havien de tenir en compte els diferents drets diferencials de bandera i que, per tant, per a un mateix article les tarifes de l'aranzel podien ésser distintes en cas d'ésser també diferents els drets diferencials de bandera, fonamentals per a protegir la marina mercant nacional. Ara: la sobrecàrrega implicada pels drets diferencials no havia de resultar un sobrecost a la importació de les primeres matèries i dels productes agrícoles necessaris per a la bona marxa de la indústria i del mercat nacionals.

El proteccionisme, però, també tenia els seus inconvenients: la manca de competència podia endarrerir el nivell de modernitat de la indústria, els preus elevats estimulaven el contraban, i podia produir-se la desviació d'uns tipus de comerç que podrien no ésser nocius (Anglasell parlava d'un "comercio de buena fe"). D'això es derivava que calia ajustar molt el sistema aranzelarí a les condicions i a les necessitats de cada país. Els drets aranzelaris no havien de conduir a una situació semblant al prohibicionisme, sinó que primer havien de protegir la indústria naixent, i després havien d'anar baixant gradualment amb el fi d'anar esperonant la indústria nacional i d'anar preparant-la per a

la competència internacional. Per un altre costat, Anglasell es mostrava partidari de no cobrir amb els aranzels l'assegurança del contraban (que era un risc que calia córrer) i d'establir ports de dipòsit, car d'aquesta manera hom pensava que no es desviaria el "comerç de bona fe". El port de dipòsit podia permetre que les mercaderies poguessin ésser reexportables sense pagar dret de duana. D'aquesta manera, els comerciants podien anar col·locant dins del mercat -pagant els drets corresponents- les mercaderies més d'acord amb la demanda, i tenien l'opció de la reexportació, amb la qual cosa disposaven sempre d'un marge més gran per a cobrir el risc d'una importació.

En el moment d'esbossar la política econòmica de la distribució, Anglasell arremetia contra les teories socialistes, des de Plató fins a Saint-Simon i Louis Blanc, passant per Tomàs Morus i Campanella. En aquest punt és on es revela més evident el conservadurisme d'Anglasell. I, com a mostra, paga la pena de reproduir el paràgraf següent: "la desigualdad de fortunas es un hecho necesario, justo y conveniente, y la nivelación de las mismas es enteramente impracticable. Es la desigualdad de fortunas necesaria, porque es necesaria la propiedad, y porque naciendo ésta de condiciones desiguales en los hombres, la propiedad ha de ser necesariamente desigual: es justa, porque justo es que el más trabajador, el más previsor y el que más privaciones se imponga para acumular por medio del ahorro una fortuna, goce de ella exclusivamente, y porque es justo además que el perezoso, el pródigo y el que prefiere gozar con los consumos de presente a asegurar por medio del ahorro su porvenir, sienta las consecuencias del uso que de su libertad hubiere hecho; y es conveniente, en fin, porque el contraste entre los que se enriquecen con el ejercicio de las virtudes que acompañan a la previsión, y los que se empobrecen con los vicios inseparables de la prodigalidad, ofrece a los hombres un ejemplo permanente que les lleva por

interés a ser buenos en el orden moral, y que les inspira en el económico hábitos de previsión y de trabajo" (Op. cit., 344).

Anglasell perseguia la seva anàlisi aplicada amb la política sobre salaris, rendes, rendiments del capital i impostos. En relació a les rendes, insistia, un cop més, en la necessitat de respectar les rendes de la terra i en el fet que la renda era quelcom d'"inseparable de la propietat" (Op. cit., 366-367). Quant a la política i la legislació sobre el consum, la postura d'Anglasell era força matisada, car "si bien el consumo es el fin de la producción, éste no puede alcanzarse cuando faltan los medios que sólo la producción facilita, de lo cual se deduce, que en vano se dispensará protección al individuo en su carácter de consumidor, sino se le dispensa en el de productor, porque la misma protección le quitará los medios de consumir (...) De todo lo que se deduce, que por regla general los gobiernos no han de proteger el consumo a expensas de la producción, ni ésta a expensas de aquélla; sino que (...) ha de impedirse con igual energía, así que los consumos se dificulten por la carestía excesiva, como que la producción se paralice por la excesiva baratura" (Op. cit., 404). Contrari, com ja ha estat vist, al sistema prohibitiu, Anglasell defensava un proteccionisme realista, adaptat a les condicions concretes de cada nació, i advertia del perill d'una fugida de capitals si el país importador i practicant del lliurecanvisme no disposava de mercaderies a oferir com a contrapartida de les seves importacions. Es tracta d'un argument força utilitzat pels proteccionistes catalans: és la fugida de capitals, tan denunciada per Illas i Vidal (1849). D'altra banda, cal fer remarcar que Smith i Say, tal com havia fet Jaumeandreu (1816) amb Say, eren sotmesos per Anglasell a la crítica proteccionista.

En tractar la política demogràfica, Anglasell considerava que els governs s'havien d'abstenir de prendre mesures

directes per a influir en l'augment o en la disminució de la població. Podien però, intervenir en la política demogràfica sempre que ho fessin de forma indirecta. D'altra banda, per a combatre el problema de la carestia que podia presentar-se a un país, calia adoptar un seguit de mesures de tipus indirecte, com per exemple l'agilització de la circulació, la llibertat d'importació per als productes escassos o la suspensió de les contribucions sobre els consums.

Les cinc darreres pàgines del Compendio constitueixen una síntesi molt simple de les idees que presideixen el pensament econòmic d'Anglasell. Segons el model anglasellià, l'Estat s'havia d'abstenir d'ésser productor i havia de deixar la producció en mans de la indústria privada, a la que havia de subministrar, naturalment, mitjans que facilitessin les seves activitats (per exemple: donar instrucció a la població). Per a Anglasell calia defensar tant la propietat com el treball, als que calia donar llibertat de moviments (d'això es derivava que no s'havien de limitar ni l'herència ni les transmissions entre els vius). Quant als contractes de conreu, hom preconitzava la parceria i els arrendaments a llarg termini. L'acumulació de capital havia de quedar afavorida per mesures indirectes, calia fomentar la renovació de la maquinària i el progrés industrial. Calia ajudar la circulació; la moneda i el crèdit havien d'ésser auxiliars del canvi i l'encunyació havia d'ésser monopolitzada per l'Estat, el qual no havia de posar en circulació més monedes de les que pogués absorbir el mercat. Anglasell preconitzava la major llibertat possible dins de la concurrència interior -i, per tant, la llibertat de mercat- i, en relació a la concurrència exterior, lleis aranzelàries adaptades a les circumstàncies concretes de cada país (és a dir, un proteccionisme realista). En tractar la distribució de la riquesa hom rebutjava de ple, com era d'esperar, tota mena de socialisme i de comunisme, "dejando seguir a la riqueza su curso

natural" (R. Anglasell, 1858, 425). Calia la llibertat de contractació de serveis, dins de la qual quedava inclosa la llibertat d'establir salaris, sense convenis amb els treballadors i sense establir cap mena de salari mínim. Hom acabava l'exposició dels seus principis de política econòmica recomanant que es protegís la renda -molt especialment la territorial- i demanant llibertat per als interessos derivats del capital (bo i advertint, però, els perills de la usura).

Quines eren els principals punts de referència que utilitzà Anglasell per a escriure el seu Compendio? El nombre de vegades que hom citava diversos autors pot resultar significatiu. Així, J.B. Say surt 15 vegades citat dins del Compendio, i Adam Smith 12. Més endarrera, apareixen Rossi (5 cops) i varis autors que són criticats: Malthus (8), Cabet (6), Morelli (6), Tomàs Morus (5), Saint-Simon (5), Fourier (4), Owen (4), Proudhon (4), Sismondi (3). Cal esmentar també, per a deixar-ne constància, els noms de Ricardo (3) i Bastiat (2) i, citats només un cop, Flórez Estrada, Mc Culloch, Quesnay, Roscher, Senior, John Stuart Mill i Storch. En conjunt, per tant, és fàcil de detectar la gran influència de J.B. Say -i, a través d'aquest, de Smith- sobre Anglasell. En un segon pla, hom coneixia relativament els economistes socialistes per a combatre'ls i, en tercer lloc, cal dir que la vella escola històrica i l'utilitarisme eren pràcticament ignorats.

ANNEXOS AL CAPÍTULO 1

ANNEX 1-1 (*)Dades estadístiques de la fabricació de gèneres de cotó a Catalunya a principis de 1839

	<u>Rals billó</u>
Els capitals invertits en edificis fabrils i en tota classe de màquines i altres útils els regula a Comissió a	300.000.000
Idem circulants a	201.000.000
Interessos de capitals i guanys, inclòs el descompte anual de maquinària	41.479.531
	<u>Pues</u>
Les pues de filar cotó que té Catalunya en moviment en l'actualitat són	873.256
	<u>Lliures Castellanes</u>
Aquestes pues filen a l'any per terme mitjà ..... (De les quals la introducció de cotó en floca consta del registre de la Duana de Barcelona a l'any 1838)	11.256.823
Aquestes 11.256.823 lliures es reparteixen de la manera següent. En cabdells, mitges, cintes, lligacames, tirants, etc.	1.000.000
	<u>Vares</u>
I les restants 10.256.823 lliures s'empren en la confecció de les diverses classes de gèneres que s'elaboren al Principat i que produeixen en resum	80.000.000
Aquests 80.000.000 de vares es distribueixen de la manera següent: 48.000.000, de coco, indiana o percala; 23.000.000, en altres varis teixits de només cotó; i 9.000.000, en gèneres de cotó i amb mescla d'altres matèries.	
Per a l'exercici o moviment de les 873.256 pues, que com s'ha dit filen a l'any 11.256.823 lliures de cotó dels números 16 al 80, hi a ocupades	

(*) Traduït del castellà

Persones

- 28.131 Persones de les classes següents 1/5 d'homes, 1/5 de noies de 7 a 15 anys d'edat, i els altres 3/5 de dones. A aquests nombre estan compreses 2.500 persones d'ambdós sexes ocupades a tòrcer cotó per a cabdells, i el que es gasta per a certes classes de gèneres.
- 1.795 Són les persones empleades als apartats de cabdells, mitges, cintes, lligacames, tirants, etc.
- 71.996 Les que s'ocupen a teixir i debanar les classes diferents de gèneres distribuïdes de la forma següent:
39.000 homes que teixeixen.
9.330 dones i nois que teixeixen de l'edat de 10 a 16 anys, i 23.666 dones que treballen en les preparacions de teixir com es adobar, debanar, ordir, etc.
- 15.060 Persones entre tintorers de varis colors i del vermell anomenat d'Andrinòpoli, blanquejadors, clindradors, treballadors a les fàbriques dels midons de blat i patates, premsadors, escutiadors, lliçadors, fabricants de pintes d'acer i canya, empleats en la fabricació de cardes, dependents i peons de magatzem, fonedors, moledors de barrella, goma i altres matèries, traginers i camàlics ocupats en el transport de primeres i segones matèries; i altres persones ocupades en la millor perfecció dels artefactes.
- 2.300 Persones que treballen en el ram d'estampats entre homes, nois de 10 a 14 anys, i altres de 6 a 10 anys; inclosos els homes empleats en les cinc màquines d'estampar indïanes, mes no els dels seus prats d'indïanes.
- 8.500 Persones són les que es poden calcular ocupades continuament en els edificis fabrils, a procurar els estris corresponents per a a fabricació, i recomposar els que es gasten o malbaraten, i són els oficis de paletes, fusters, manyans, torners, llauners, etc.
- 191.673 Persones són les que s'afegeixen pel nombre de dones i nens o nenes, que sense ocupar-se a cap classe d'obra fabril, llur subsistència depèn exclusivament del treball material en el que s'emplea el marit, pare, mare, o germà que les manté. En aquest nombre hi ha unes 63.891 persones que es conceptuen caps de família, i són la meitat dels ocupats directament en els rams esmentats; regulant que cadascuna d'elles sustenta tres individus (*) entre consort, fills d'edat més petita, decrepits i dones per a les feines domèstiques.
- 16.000 Persones agrega també la Comissió per les famílies de tots els Fabricants que viuen i es mantenen del guany que reporten aquells amb el gir de llurs capitals

335.455

(*) Si bé a totes les estadístiques es calculen cinc individus per família, això és respecte al nombre, però no respecte a l'ocupació; i pel mateix hem considerat en el present estat, posar només tres, perquè s'ha suposat que els dos restants estan ocupats en el treball, i per consegüent units al nombre d'operaris presentat.

Font: Comisión Mixta, 1840, 22 a 25

ANNEX 1-2 (*)Estat de primeres matèries, despeses i manufactures que <es> produïren en 1838COMPRA I DESPESES

<u>Quantitat</u>		<u>Valor en rals de billó</u>
10.256.823	Lliures cotó en floca a 3 rals	30.770.469
1.000.000	Id. per a cabdells, mitges i cintes a 3 rals	3.000.000
25.000.000	Id. matèries colorants a 3 rals 1/2	87.500.000
	Llenya i carbó	5.500.000
		93.000.000
600.000	Llana tenyida per a trama a 10 rals	6.000.000
750.000	Id. fil de vàries classes per a trama a 8 rals	6.000.000
		12.000.000
105.130	Operaris i treballadors a 27 rals	141.750.000
	Interessos de capitals i guanys, inclòs el descompte de maquinària, etc.	41.479.531
		<u>322.000.000</u>

PRODUCTE EN VENDA

71.000.000	Vares de només cotó a 3 rals 2/4 vara ..	248.500.000
9.000.000	Id. de id. amb mescla de fil i llana a 6 rals 2/4 vara	58.500.000
1.000.000	Lliures en cabdells, mitges i cintes a 15 rals lliura	15.000.000
		<u>322.000.000</u>

Font: Comisión Mixta, 1840, 30-31

(*) Traducció literal del castellà.

ANNEX I-3 (*)

COMPTATORIA DE LA PROVINCIA DE BARCELONA

Nota del colò en floca introduït i despatxat per la Duana de Barcelona en els anys de 1834 a 1838, ambdós inclosos, amb expressió de procedències

	Bandera	1834		1835		1836	
		Núm. de lliures	Drets en rals billó	Núm. de lliures	Drets en rals billó	Núm. de lliures	Drets en rals billó
Dels dipòsits de l'Habana i Puerto Rico essent el colò estranger	Nacional	...	...	452,727	35,292	1,560,885	121,674
	Estrangera	...	...	...	...	65,725	14,344
De ports estrangers d'Amèrica	Nacional	3,549,552	2,040,987	2,604,991	1,463,896	2,948,850	1,694,497
	Estrangera	53,998	47,247	...	...	70,098	59,211
De ports estrangers d'Europa, essent el colò d'Amèrica	Nacional	1,836,424	1,069,135	58,196	42,771	301,121	221,226
	Estrangera	216,239	188,964	287,738	314,873	85,142	96,709
De ports estrangers d'Europa, procedint el colò de l'illa de Xipre, etc., etc.	Nacional	...	...	50,515	29,048	352,033	211,481
	Estrangera	...	...	63,551	53,700	33,300	29,123
De l'Amèrica espanyola	Nacional	682,694	53,220	1,319,649	102,870	1,475,444	115,015
De l'estranger	Idem	...	...	168,200	15,916	800	74
De Motril	Idem	937,100	...	1,179,125	...	988,000	...
D'Amèrica	Idem	150,148	...	146,400	...	122,025	...
		7,426,155	3,399,553	6,331,092	2,058,366	8,003,423	2,563,354
Colò filat des del núm. 80 cap amunt		5,013	45,017	4,012	36,108	3,772	36,615

(1): Al quadre original figuren 600 rals de billó de mes, erroniament

(*) Traducció literal del castellà

	1 8 3 7		1 8 3 8	
	Núm. de lliures	Drets en raïls billó	Núm. de lliures	Drets en raïls billó
Dels dipòsits de L'Habana i Puerto Rico essent el cotó estranger	Nacional 4,895,956	381,649	7,021,302	547,324
	Estrangera 77,050	16,817	286,550	62,137
De ports estrangers d'Amèrica	Nacional 1,087,016	652,806	555,393	319,165
	Estrangera 46,200	39,029	...	...
De ports estrangers d'Europa, essent el cotó d'Amèrica	Nacional 318,759	234,190	6,006	4,411
	Estrangera 5,000	5,467	...	...
De ports estrangers d'Europa, procedint el cotó de l'illa de Xipre, etc. etc.	Nacional 740,753	317,376	154,096	88,233
	Estrangera ...	...	...	...
De l'Amèrica Espanyola	Nacional 1,062,159	82,796	1,296,951	101,100
De l'estranger	Idem ...	...	61,800	12,648
De Motril	Idem 883,775	...	1,162,625	...
D'Amèrica	Idem 321,300	...	712,100	...
	9,437,968	1,730,130	11,256,823	1,135,018
Cotó filat des del núm. 80 cap amunt	3,030	30,129	2,445	22,005

R E S U M

A N Y D E	1834 ...	7,426,155	.....	3,399,553
	1835 ...	6,331,092	.....	2,058,366
	1836 ...	8,003,423	.....	2,563,354
	1837 ...	9,437,968	.....	1,730,130
	1838 ...	11,256,823	.....	1,135,018
	Lliures	42,455,461	Raïls billó	10,886,421

ANNEX 1-4

RELACION OFICIAL DE VARIOS ARTICULOS INTRODUCIDOS EN CATALUÑA DURANTE EL AÑO 1840 PROCEDENTES DE DIFERENTES PROVINCIAS DEL REINO CON ESPRESION DEL RESPECTIVO VALOR.

Géneros o efectos	Cantidades	Precio	Valor	
			Rs. vn.	Mrs
Arroz	545,066 arrobas	á 18	rs. 9.811,188	
Almidon	724 quintales	á 84	rs. 60,816	
Acelle común	279,170 arrobas	á 58	rs. 16.191,860	
Id. varlos	1,558 arrobas	á 78	rs. 121,524	
Almendra	5,885 arrobas	á 97 1/2	rs. 573,787	17
Anís	10,039 arrobas	á 40	rs. 401,560	
Alazor	23,578 libras	á 2 1/2	rs. 58,945	
Azufré	8,496 arrobas	á 47	rs. 399,312	
Albaya Ide	13 quintales	á 140	rs. 1,820	
Azafran	6,713 libras	á 170	rs. 1.141,210	
Azogue	7,280 libras	á 16	rs. 116,480	
Aigodón	22,907 quintales	á 396	rs. 9.071,172	
Algarrobas	378,268 arrobas	á 3	rs. 1.134,804	
Alcohol	7,232 quintales	á 56	rs. 404,992	
Alum	1,350 quintales	á 80	rs. 108,000	
Ajos	2,533 doca.rista	á 16	rs. 40,528	
Azulejos	60,000 el millar	á 400	rs. 24,000	
Barrilla	9,231 quintales	á 40	rs. 369,240	
Cebada	185,926 fanegas	á 21	rs. 3.904,446	
Carnes saladas	40,167 arrobas	á 47	rs. 1.887,849	
Cera	3,929 arrobas	á 180	rs. 707,220	
Cochinilla	4,035 libras	á 22	rs. 88,770	
Carnazas	3,826 quintales	á 87	rs. 332,862	
Carbon común	31,917 quintales	á 20	rs. 638,340	
Carbon de piedra	37,825 quintales	á 10	rs. 378,250	
Corteza de Granada	3,922 quintales	á 80	rs. 313,760	
Cáñamo	5,710 arrobas	á 42 1/2	rs. 242,675	
Carneros	7,940 uno	á 144	rs. 1.143,360	
Cobre	1,986 quintales	á 380	rs. 754,680	
Esparto	51,136 quintales	á 40	rs. 2.045,440	
Enea	1,782 quintales	á 24	rs. 42,768	
Fierro	19,569 quintales	á 112	rs. 2.191,728	
Garbanzos	20,771 fanegas	á 54	rs. 1.121,634	
Goma	1,945 arrobas	á 60	rs. 116,700	
Harina	934,624 arrobas	á 17	rs. 15.888,608	
Habas	67,695 fanegas	á 28	rs. 1.895,460	
Higos	49,273 arrobas	á 16	rs. 788,368	
Judías	33,138 fanegas	á 45	rs. 1.491,210	
Lentejas	160 fanegas	á 18	rs. 2,880	
Loza	1,113 cargas	á 300	rs. 333,900	
Lana	131,633 arrobas	á 91	rs. 11.978,603	
Leña	149,377 quintales	á 4 1/2	rs. 672,196	
Maiz	42,404 fanegas	á 27	rs. 1.144,908	
Madera	5,866 tablones	á 100	doá 48.800	
Mejones	7,850 docenas	á 10	rs. 28,500	
Naranjas y limones	3,878 millares	á 80	rs. 310,240	
Pasas	21,769 arrobas	á 20	rs. 435,380	
Pescado salado	481,626 arrobas	á 16	rs. 7.706,016	

Pimentón	4,929 arrobas	á	28	rs.	138,013
Pielés de cabra	177 docenas	á	112	rs.	19,824
Pielés de Ganado Lanar	2,247 docenas	á	100	rs.	224,700
Paja gualda	1,134 arrobas	á	19	rs.	24,546
Plomo	9,899 quintales	á	70	rs.	692,930
Queso	1,163 quintales	á	160	rs.	186,080
Rubia	25,282 arrobas	á	50	rs.	1.264,100
Sebo	1,716 arrobas	á	50	rs.	85,800
Salitre	2,162 quintales	á	85	rs.	183,770
Seda	156,964 libras	á	80	rs.	12.557,120
Tocino fresco	52,754 arrobas	á	45	rs.	2.373,939
Trapos	46,511 arrobas	á	20	rs.	930,220
Trigo	550,083 fanegas	á	59	rs.	32.454,897
Tomates	2,095 quintales	á	48	rs.	100,560
Vinos	26,226 arrobas	á	20	rs.	524,520
Vidrios	1,012 cajas	á	375	rs.	379,500
Zumaque	2,372 arrobas	á	16	rs.	37,952

150.842,250 17

Por el diez por ciento de diferencia del peso castellano al catalán, que es el de contratación de esta plaza, por lo que respecta á los espresados artículos 10.627,346

No será posible fijar la cantidad total de lana que se introduce de otras Provincias del Reino en Cataluña, ni aun cuando se tengan las noticias de la de Lérida, por entrar libremente sin necesidad de despachos; pero se puede afirmar según las que han dado inteligentes en la materia, sacadas de las que tienen aproximadamente de la que se elabora, que no bajan de 300,000 arrobas, de las que deducidas las 131,633 que aparecen del antecedente dato oficial resultan 168,367 arrobas, que al respecto del precio medio de 91 rs. vn. cada una, importa 15.321,397

Como por la perentoriedad del tiempo no ha sido posible continuar en este estado todos los artículos importados; puede calcularse, que, según los datos mas aproximados, ascenderán los no comprendidos á lo menos á 10.000,000

TOTAL 186.790,993 17

NOTA: No se hallan incluidos en este estado los artículos que se han introducido por la provincia de Lérida por no haberse recibido todavía de aquella Aduana las noticias que se han pedido; pero se publicarán por separado tan pronto como se obtengan.

Es de notar asimismo, que hay muchos artículos, como, por ejemplo, la carne, el aceite, el trigo, el ganado mular, etc, cuyo importe tampoco se puede fijar, por entrar en estas Provincias sin adeudar ninguna clase de derechos en sus aduanas.

Font: Junta de Comercio de Cataluña, 1841, full final desplegable

ANNEX 1-5

Tabla estadística de los frutos, jéneros y efectos que anualmente consume Cataluña de las demás provincias de la Península é Islas adyacentes (1) ..... á saber,

-----ooo0ooo-----

<u>Provincias</u>	<u>Productos</u>	<u>Valores parciales</u>	<u>Totales en R. Ms.</u>
Alicante y Murcia	Trigo y cebada	4.000.000 --	
	Anís y almendra	500.000 --	
	Barrilla y sosa	400.000 --	
	Naranjas y limones	400.000 --	
	Trapos y cortezas	914.000 --	
	Otros frutos	800.574 --	7.014.574 --
Andalucía	Trigos y legumbres	6.500.000 --	
	Aceites	16.000.000 --	
	Algodón de motril	9.000.000 --	
	Habas, higos y pasas	2.500.000 --	
	Esparto obrado	2.000.000 --	
	Cobre y alcohól	1.200.000 --	
	Plomos y vinos	1.000.000 --	
	Lanas	20.000.000 --	
	Hierro	1.800.000 --	
	Otros artículos	622.025 15	60.622.025 15
Aragón	Trigos	11.000.000 --	
	Aceites	4.100.000 --	
	Lanas	10.000.000 --	
	Ganado y pieles	1.800.000 --	
	Orozú y otros frutos	1.620.004 15	28.520.004 15
Asturias	Carbon de piedra y otros artículos	178.517 --	178.517 --
Balears	Trigo y legumbres	6.500.000 --	
	Aceite	3.145.633 --	
	Tocinos vivos	2.500.000 --	
	Algarrobas	500.000 --	
	Almendra	500.000 --	
	Carbon	600.000 --	
	Leña y otros artículos	672.196 15	14.417.829 15
Canarias	Cochinilla, granos y vinos	100.310 --	100.310 --

Castilla la vieja	Harinas, trigos y lanas	36.741.713 32	36.741.713 32
Cuenca	Trigos, miel y lanas	10.000.000 --	10.000.000 --
Extremadura ..	Lanas	22.000.000 --	
	Carnes vivas y curadas	2.000.000 --	
	Garvanzos y otros frutos	55.481 27	24.055.481 27
Galicia	Trigos	4.689.993 --	
	Maiz	1.500.000 --	
	Pesca salada y jamones	8.040.000 --	
	Vidrios y estaño	450.000 --	14.679.993 --
Mancha (la) ..	Trigos	11.000.000 --	
	Azafran y alazor	2.500.680 32	
	Ganado	1.443.320 --	14.944.000 32
Navarra	Trigos y lanas	5.000.000 --	5.000.000 --
Soria	Trigos y lanas	5.000.000 --	5.000.000 --
Valencia	Arroz y Candeal	11.000.000 --	
	Algarrobas	500.000 --	
	Cera y cáñamo	980.400 --	
	Seda	12.000.500 --	
	Tejidos de seda y lana	1.210.000 --	
	Naranjas y otros artículos	3.004.650 --	28.725.550 --
		TOTAL	

(1) Los datos tomados de los estados de Balanza de la Aduana de Barcelona hacian subir las importaciones del año 1840 á 214.068,713 rs. 17 ms., no comprendiéndose en ellos las importaciones terrestres se han calculado éstas en 35.931,286 rs. 17 ms., componiendo ambas partidas la suma de 250 millones cuya distribución entre los productores del Reino por provincias y artículos está prudencialmente calculada.

Font: Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, 1842, darrer full desplegable

ESTADÍSTICA D'ESTEVE SAYRÓ (1842)

(xifres referides a 1841)

	N O M B R E D ' O P E R A R I S				TOTAL MENSUAL PAGAT EN SALARIS (1)			
	Homes	Dones	Joves (amb- dós sexes)	Total	Homes	Dones	Joves (amb- dós sexes)	Total
Filats i torçats	1,670	19,284	10,330	31,284	417,737	1,999,306	434,642	2,851,685
Teixits de cotó	23,877	10,701	4,081	38,659	4,412,934	863,273	187,189	5,463,396
Nantes o cobertes de lli	...	...	...	...	...	...	...	...
Teixits de cotó amb mescla	3,121	1,636	988	5,745	700,536	126,416	45,951	872,903
Estampats	1,404	119	1,700	3,223	366,852	16,250	96,563	479,665
Prats d'estampats	811	---	98 (7)	909	240,800	---	12,829 (7)	253,629
Prats de blanqueig	375	213	113	701	80,365	27,425	10,130	117,920
Prats d'andrinòpoli i altres lints	918	96	141	1,155	236,910	7,680	7,836	252,426
TOTAL	32,176	32,049	17,451	81,676	6,456,134	3,040,350	795,140	10,291,624
Altres fàbriques, manufactures i rams menors	...	...	...	15,670	...	...	...	2,325,416

CAPITALS (1)

	I	II	III	I+II+III	Producció	Nombre d'
	En edificis	En maquinària	Circulant	Total	Total	establiments
Filats i torçats	48,905,595	46,873,074	42,071,006	137,849,675	23,719,188 (2)	1,763
Teixits de cotó	36,461,714	14,430,288	68,350,502	119,242,504	72,688,152 (3)	...
Mantes o cobertes de llió	...	...	...	...	30,136 (4)	2,117
Teixits de cotó amb mescla	7,243,358	2,587,161	15,652,525	25,483,044	5,705,760 (5)	397
Estampats	8,390,866	3,719,992	3,439,240	15,550,098	18,861,732 (6)	62
Prats d'estampats	2,693,900	907,800	---	3,601,700	29,147,040 (8)	19
Prats de blanqueig	2,597,566	782,714	1,123,637	4,503,917	21,964,296 (9)	51
Prats d'andrinòpoli i altres tints	7,698,500	2,869,540	4,190,800	14,758,840	8,718,360 (10)	174
TOTAL	113,991,499	72,170,569	134,827,710	320,989,778		4,583

Altres fàbriques, manufactures i
rams menors

... .. 93,093,330

(1) Xifres en raïls de billó

(2) En lliures castellanques. Correspon a la suma de 19.082.844 lliures cast. de filats i 4.636.344 lliures cast. de torçats. 1 lliura castellana = 460 grams.

(3) En vares castellanques. Cal afegir a aquesta quantitat 224.400 tuls i 571.800 dotzenes de mocadors. 1 vara castellana = 0,8358 metres

(4) En nombre de peces.

(5) En vares castellanques. Cal afegir-hi, a més., 368.448 dotzenes de mocadors, 792 mantes i 240 xals

(6) En vares castellanques. Cal afegir-hi 18.288 cobrellits

(7) Només del sexe masculí

(8) En vares castellanques

(9) En vares castellanques, i referit a teixit de cotó. Cal afegir-hi 107.628 lliures de fil de llió o cànem i 2.254.200 lliures de fil de cotó

(10) En lliures. Cal afegir-hi 4.755.840 vares castellanques. Per un error d'impressió, la quantitat en lliures podria ésser 8.418.360, és a dir, 300.000 lliures menys

NOTES AL CAPÍTOL 1

- (1) La Junta de Comerç fou fundada a Barcelona en 1758, i confirmada per Carles III dos anys més tard. De fet, existí fins al 1847, tot i que en els darrers anys menava una vida més aviat esllanguida. Segons Jaume Vicens Vives (1958, 125 i ss.), hi predominava l'ambient burgès i hi abundaven els comerciants. D'acord amb Ernest Lluch (1973) "La Reial Junta Particular de Comerç de Barcelona es correspondrà amb el capitalisme comercial en el segle XVIII de la mateixa manera que el Foment del Treball Nacional i els seus antecessors es correspondran amb el capitalisme industrial en el segle següent". A més, per a Lluch en el cas de la Junta de Comerç "la relació de la burgesia comercial era molt més estreta amb els gremis que amb els "nous industrials" "(Lluch, 1973, 36). Ja ben entrat el s.XIX, la mateixa Junta no comptava amb cap fabricant de cotó entre els seus vocals, la majoria dels quals eren comerciants (Junta de Comercio, 1844a, 6). Per una història de la Junta de Comerç cal consultar les obres d'Àngel Ruiz i Pablo (1919), Josep Iglésies (1969a, 1969b), Jaume Vicens Vives (1974, especialment 28-37) i, sobretot pel que fa referència a les idees econòmiques, d'Ernest Lluch (1973, especialment 35-39 i 214-216).
- (2) Xifra perfectament compatible amb les 3.906 Tm que dona Jordi Nadal com a mitjana del consum de cotó en floca durant el quinquenni 1834-1838 (J.Nadal, 1975, 207; Apèndice 7, 273).
- (3) Encara que es tracti d'una qüestió de detall, cal discrepar ací de Miquel Izard, que dona un total de 873.256 fusos per a 1839 (M.Izard, 1973, 43). L'error està en l'any: en realitat es tracta de 1838, perquè allò que fa la Comissió Mixta de la Junta de Comerç i de la Comissió de Fàbriques és una estimació a partir del cotó en floca entrat per la duana de Barcelona en 1838 (que no era pas tot el que entrava a Catalunya).
- (4) Cal presumir que hom es referia a la vara castellana, equivalent a 0,8359 m.
- (5) Miquel Izard, dona la xifra de 117.487 persones per a 1839, perquè no considera 8.500 operaris ocupats en el manteniment d'edificis i màquines. Vegeu: M. Izard, 1973, 68).
- (6) La Junta de Comerç no apuntava únicament vers el proteccionisme: lluitava, també, contra el contraban. Sobre aquest afer, en 1844 va publicar un fulletó (Junta de Comercio, 1844a), en el que era criticat un R.D. del 20-2-1844 que prohibia escorcollar en els domicilis dels sospitosos de contraban. Hom combatia la Sociedad Mercantil Matritense, partidària de la

inviolabilitat. Per a la Junta de Comerç, si s'esfondrava la indústria, la seguirien al darrera l'agricultura, el comerç i la navegació.

- (7) Cal recordar que en 1839 n'hi havia 873.256 (Comisión Mixta, 1840, 22 a 25) i remarcar que, per tant, en dos anys el nombre de pues havia crescut en un 48,87%.
- (8) Miquel Izard (1973, 69) dóna la xifra de 81.168 persones per a 1841, seguint Madoz. No obstant, la mateixa Junta de Comerç donava la xifra de 97.346 operaris dedicats a la indústria cotonera en 1841 (Junta de Comercio, 1844b, 9).
- (9) En 1833 hi havia ja un projecte de reglament, però hom no n'aconseguí l'autorització. La R.O. del 28-9-1841 no va implicar modificacions substancials. El reglament establí les obligacions dels fabricants de filats, teixits i estampats, i l'art. 2 disposava que hi hauria un registre de matrícula on caldria que s'inscrivissin els fabricants. L'article 36 deia que la quota a pagar a la Comissió de Fàbriques es fixaria en funció del nombre de màquines, de fusos (segons els tipus), de cilindres, etc. Naturalment, això indica dues coses: 1ª) que la Comissió és una bona font de dades estadístiques per a elaborar el cens industrial de l'època; i 2ª) que, amb tot, els fabricants devien declarar xifres inferiors a les reals, amb la intenció d'evadir impostos (Comisión de Fábricas, 1842).
- (10) La Tesi doctoral d'Ernest Lluch (1970) demostra que l'autor d'aquest fulletó fou Eudald Jaumeandreu.
- (11) La xifra de 1/5 de la població catalana cal interpretar-la com a exagerada. Si segons l'estadística de Magí Corominas hi havia 100.009 obrers en 1833, i segons la Comissió de Fàbriques hi havia 200.000 operaris l'any 1834, resulta impossible que el 20% de la població catalana es dediqués a la indústria cotonera.
- (12) En una nota s'insistia en què Catalunya venia xifres importants a la resta d'Espanya, però que el volum de compres també era considerable. I, per a demostrar-ho, eren donades les xifres de les importacions entrades pel port de Barcelona, de 1815 a 1819.
- (13) D'acord amb M. Izard (1973, 69), aquesta xifra resulta un poc inflada.
- (14) Entre 1856 i 1864 la Junta de Fàbriques edità, junt amb el Círculo Artístico Industrial de Barcelona, la "Revista Industrial". Hom pot trobar-hi nombrosos

articles de defensa del proteccionisme i sobre tecnologia industrial. Cal fer esment de les col·laboracions d'A. Blanch i Cortada (per exemple, les respostes a diversos diaris i periòdics lliurecanvistes com ara "Semanario económico", "Correo de Castilla", "Economista", al núm. 43, 30-10-1856; i Situación del libre-cambio, al núm. 51, 25-12-1856) i de J. Ferrer i Vidal (per exemple, la crítica d'un article publicat a "El Clamor Público" i dedicat a defensar el contraban). Al núm. 45, del 13-11-1856 es reproduïx una carta de Laureà Figuerola al director de "El Criterio".

- (15) Sobre la política econòmica preconitzada, des de la seva fundació en 1822, per la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País cal consultar l'obra d'Ernest Lluch (1973, 225-234). La Societat, formada el 2-6-1822 tingué una breu existència fins a finals de 1823. Reaparegué el 6-8-1834, regint-se pel Reglament de 1822, i poc després pel Reglament establert pel Reial Decret del 2-4-1835. La Reial Ordre del 14-2-1836 permeté que la Societat reformés els seus Estatuts i el seu Reglament, la qual cosa es va produir el 24-2-1840. A més del foment de l'agricultura, les arts, el comerç i la indústria, els nous Estatuts afegiren la instrucció i la beneficència públiques (Societat Econòmica Barcelonina de Amigos del País, 1840a; 1859, 2, 1855, 37-60). En 1869 es tornaren a retocar els Estatuts i el Reglament, els quals s'ampliaren i completaren en 1877, sense cap altra variació fins a la fi del segle. La seu de la Societat era, en 1834, en un local del convent de Sant Bonaventura. Després de la crema de convents, es traslladà, junt amb la Reial Acadèmia de Bones Lletres, a l'antic convent de Sant Joan, i hi restà fins al 1859, per a passar a ocupar el segon pis de l'edifici on hi havia la Diputació Provincial. Més tard la Societat s'allotjà al segon pis de l'antiga casa dels Comuns Dipòsits, que havia estat propietat de l'Ajuntament i que, en aquell moment, pertanyia a la Caixa d'Estalvis de la província. Quan reaparegué el 6-8-1834, la Societat es constituí amb 12 socis, entre els que figuraven Pròsper de Bofarull i Eudald Jaumeandreu. A finals de 1835 hom ja comptava amb una vuitantena de socis. La Societat va impulsar una escola lancasteriana per a infants, que després estengué l'ensenyament als adults; en 1836 començà a gestionar una escola per a sords-muts. Després de diverses gestions iniciades per la Societat Econòmica a partir de la sessió celebrada el 6-5-1835, s'aconseguí que per Ordre del Regent del 18-6-1841 fos aprovat el pla traçat per la Societat perquè fos establerta una Caixa d'Estalvis de la província, la junta de govern de la qual es constituí el 10-9-1841. La Societat, a més, es preocupà per temes candents: la qüestió aranzelària,

el desestanc de la sal i del tabac i l'establiment de bancs hipotecaris, la reforma de la contribució de consums, el crèdit agrícola, la construcció de carreteres i ferrocarrils, etc. A partir de 1856 començaren els "premis a la virtut", esperonats per la presència d'Isabel II a la sessió de 1860, que foren ampliat en 1866 i en 1870 (es crearen dos premis nous: l'un a la "virtut filial" i l'altre a la "virtut maternal"). Per a finançar els premis, els burgesos generosos pagaven no en metàl·lic sinó en títols de Deute de l'Estat al 3% sobre el nominal, que es devaluaven rapidíssimament (regalar-los era una forma de treure-se'ls de sobre). En 1892-93 fou creada una Escola d'Institucions i altres carreres per a la dona, i també foren establertes unes colònies escolars de vacances. Entre els socis de la Societat Econòmica - entre parèntesi s'indica l'any d'ingrés a l'entitat- figuraven els següents: Manuel Duran i Bas (1848), Antoni Bech i Pujol (1864), Bartomeu Robert (1868), Eusebi Güell (1873), Josep Elias de Molins (1873), Antoni Torrents Monner (1879), Pere Estasen (1880), Josep Pella i Fargas (1880), Ramon Torelló i Borràs (1884), Joan Viura i Carreras (1885), Frederic Nicolau (1886), Ildefons Sunyol (1890), Josep Zulueta (1891), Francesc Carreras Candi (1892) i Josep Fiter i Inglès (1892). En 1895 hi havia 385 socis residents a Barcelona i, entre els residents a fora (anomenats corresponsals) cal anotar Laureà Figuerola, Josep Leopold Feu i Víctor Balaguer (Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, 1895).

- (16) Un exemple més de proteccionisme: Instituto Industrial de Cataluña, 1868. Per a tenir una visió més completa del paper jugat en el corrent proteccionista per l'Institut Industrial de Catalunya, cal consultar la tesi doctoral que li ha dedicat Roser Solà (1984). Per a aquesta autora, són l'Associació Defensora del Treball Nacional i de la Classe Obrera i la Societat Industrial les entitats que serviran a precedents a l'Institut Industrial de Catalunya en el moment de la seva formació (R. Solà, 1984, 7). Els fundadors viatjaren per França i Anglaterra per a estudiar les societats i instituts de caire semblant que funcionaven per Europa. R. Solà explica també les entitats formades a Madrid per catalans. Pel març de 1839 es constituí a Madrid l'Associació Catalana, presidida per Antoni Barata, que publicà el periòdic "El Corresponsal" (núm 1: juny 1839), portat per Aribau i per Subirachs (Op. cit., 197-198). Pel maig de 1840 l'Associació canvia de nom i s'anomena Associació de Foment (Op. cit., 202) i, en 1840, dona lloc a l'Institut Industrial d'Espanya (Op. cit., 123 i ss., 188). Entre els socis d'aquest Institut hi figuraven, en 1846, Esteve Sayró, l'advocat Jacint Felix Domènech, Ramon Bonaplata, Joan Vilaregut,

B.C. Aribau, Lluís Mª Pastor, Jaume Muntadas i Francisco Javier de Burgos (Op. cit., 222-223). Roser Solà explica també que Ortiz de Zárate era agent a Madrid de la Junta de Comerç, i que el de la Comissió de Fàbriques era Manuel María Gutiérrez. Els industrials catalans varen enviar a Madrid Magí Corominas, que va escriure el fulletó refutant les tesis de Pebrer i el lliurà a Manuel María Gutiérrez perquè li retoqués l'estil (Op. cit., 194-195). En 1847 es constituí a Barcelona l'Associació Defensora del Treball Nacional i de la Classe Obrera, impulsada per Jeroni Ferrer i Valls, Antoni Pujadas i Magí Soler i Espalter. Joan Illas i Vidal formà part de la seva Junta Consultiva (Op. cit., 238-276). A finals de 1849 i primers de 1850, l'Associació canvià el seu nom pel d'Associació del Treball i de la Classe Obrera i, en 1850, canvià d'orientació: abandonà el seu tiny progressista, els industrials la deixaren i passà a tenir un caire benèfic i catòlic amb el nou nom d'Associació de Socor i Protecció de la classe obrera i jornalera (Op. cit., 272-276).

Tenen interès les notes que Roser Solà dedica a la biografia de Jeroni Ferrer i Valls (Op. cit., 293-297): va fundar a Madrid el periòdic "El nacional" (1834) i, més tard (1841?), "El Independiente". Fou cònsol d'Espanya a Yucatán (Mèxic) i, en 1846, promogué i presidí la "Compañía Ibérica: Seguros contra riesgos marítimos, incendios, piedra, langosta, granizo en las cosechas y otras plagas". A més de la publicació, en 1846, de les Cartas históricas, filosóficas (...), en 1847 publicà, com a full a part i dins el diari "El Barcelonés", el fulletó Defensa del Trabajo Nacional. Dins el mateix diari, Ferrer i Valls publicà varis articles amb el pseudònim "Varios Españoles" els dies 12, 21 i 28 de setembre de 1847, i un article el 27-9-1847 (R. Solà, 1984, 294-296) (Roser Solà treu moltes d'aquestes dades de J. Carrera Pujal, 1961, I, 142). Segons Solà, seguint una nota del pare Casanovas a les Obras Completas de Balmes, Ferrer i Valls va anar a veure Balmes per a demanar-li que col·laborés amb els dirigents de l'economia catalana (R. Solà, 1984, 293). A més, sembla que Ferrer i Valls era un home amb afany de protagonisme i que cercava la notorietat.

Finalment, pel juny de 1848 fou inaugurat oficialment l'Institut Industrial de Catalunya (Op. cit., 351 i ss, 416) el qual, a diferència de l'Institut Industrial d'Espanya, a més de defensar el proteccionisme, s'imposà la lluita pel progrés tecnològic. El 9-2-1849 aparegué el seu òrgan, "El Bien Público", que deixà de publicar-se en 1850 en clausurar-se l'Institut Industrial de Catalunya per ordre governativa (Op. cit., 474). Formaven part de la redacció de "El Bien

"Público" Angel de Villalobos, director responsable que es retirà a finals de 1849, Joan Illas i Vidal, Magi Soler i Espalter, Josep Sol i Padrís (retirat a primers de desembre de 1849), Pere Dalmases i Víctor Balaguer (retirat el 30-11-1849). S'hi incorporaren Francisco José Orellana, Manuel Duran i Bas (28-12-1849) i Estanislau Reynals i Rabassa (juliol 1849) (Op. cit., 477-478). A més d'Illas i Vidal, hi varen escriure Güell i Ferrer i Esteve Sayró (Op. cit., 483). "El Bien Público" tractà la qüestió catalana". En un article signat per "D i B" (probablement Duran i Bas), publicat el 20-7-1850, s'afirmava que Catalunya contribuïa en 1/6 dels ingressos de l'Estat, un 50% més del que li corresponia (Op. cit., 514-515). L'Institut Industrial de Catalunya es preocupà, segons R. Solà, per bastir un nou Estat de tall liberal, i lluità per la reforma administrativa, contra la centralització i per un nou sistema fiscal amb menys figures impositives (Op. cit., 544, 548, 552 i ss).

El volum III de la tesi doctoral de Roser Solà és dedicat a explicar la vida de l'Institut (Op. cit., 556-832) i les seves activitats. Hom transcriu els llibres de la seva biblioteca, on hi destaquen les obres de Wolowski Code industriel annoté i el Cours de legislation industrielle (Op. cit., 582). S'hi donaven classes de química industrial, química mineral, química orgànica, mecànica industrial-filatura, dibuix mecànic, mecànica, teoria del teixit (Op. cit., 591-593). Hi funcionava també un saló de "casino-tertúlia" (Op. cit., 597) i, a finals de 1849, l'Institut aconseguí que Villalobos guanyés un escó per Manresa i que Joan Vilaregut, vice-president de la Junta de Fàbriques i mal vist en els ambients conservadors, guanyés l'escó per Barcelona (Op. cit., 604). Quan el 12-10-1850 es clausurà "El Bien Público" els homes de l'Institut aconseguiren la secció "Revista Industrial" dins el Brusi, i hi publicaren molts articles "S" (probablement Sol i Padrís) i Illas i Vidal (Op. cit., 609). Pel febrer de 1851 es reobrí l'Institut i es renovaren alguns càrrecs: aparegueren Valenti Esparó, Nicolau Tous i Mirapeix, Joan Agell, Miquel Jaumeandreu (Op. cit., 606). En 1851 hom envià Joan Illas i Vidal a l'Exposició Universal de Londres (Op. cit., 608, J. Illas i Vidal, 1852). Hom explica els homes que varen participar en la vida de l'Institut (R. Solà, 1984, 615 i ss.). Joan Güell i Ferrer no va voler formar part de cap junta, però col·laborava a "El Bien Público" (Op. cit., 617). Roser Solà explica una mica quins eren els personatges més destacats de l'Institut: Angel de Villalobos i Ferrer (Op. cit., 618-633), Joan Jaumeandreu, nebot d'Eudald Jaumeandreu (Op. cit., 635 i ss), el químic francès Jean Achon (Op. cit., 640 i ss), Pau Maria Tintorer i Pastor (Op. cit., 642 i ss.),

Nicolau Tous i Soler (Op. cit., 646 i ss.), Joan Illas i Vidal (Op. cit., 652 i ss.), Joan Vilaregut i Albalfull (Op. cit., 660 i ss.). Angel de Villalobos i Febrer nasqué a Vinaròs el 15-11-1808 i morí en 1880 a Madrid. Fill d'un militar afrancesat que en 1813 s'hagué d'exiliar a França, sabia francès i anglès. De 1840 a 1847 fou professor de llengua i literatura espanyoles al King's College de Londres. En 1847 fou anomenat agent oficial del govern, visità les fàbriques de Catalunya i publicà un report al núm. 11 de la "Revista Barcelonesa" (18-4-1847). Va formar part de la directiva de la Societat del ferrocarril Barcelona-Mataró. El 18-1-1848 fou anomenat assessor i apoderat de la Junta de Fàbriques, i el 5-5-1848 director de l'Institut Industrial de Catalunya. Fou diputat per Manresa (1849, 1850, 1851, 1853, 1857) i per Xàtiva (1865), vocal de la Junta General d'Aranzels en 1850, comissionat pel govern en 1851 per a visitar l'Exposició Universal de Londres i, en 1863, promotor del diari "La Razón Española". Joan Jaumandreu pertanyia a una família dedicada al tèxtil. Vers 1846-1847 participà a la Junta de Fàbriques, de la que fou vice-president de 1847 a 1849. Nicolau Tous i Soler (Igualada, 1785-Barcelona 1871) era membre de la Comissió de Fàbriques en 1829, i vice-president de 1842 a 1845. El seu fill era Nicolau Tous i Mirapeix, a qui va enviar a Alsàcia durant sis anys per a completar la seva formació. El 14-9-1855 Tous i Mirapeix es fusionà amb Valentí Esparó per a constituir la Maquinista Terrestre i Marítima de la Barceloneta. Joan Illas i Vidal havia assistit als cursos d'Economia Política que impartia Eudald Jaumeandreu a la Junta de Comerç (cursos 1835-36 i 1837-38). Roser Solà n'extreu les dades bibliogràfiques del discurs que li dedicà Pere Estasen (1879a), que s'expliquen a la nota (37) del present capítol. Illas i Vidal fou diputat en 1857, 1864 i 1865. Joan Vilaregut i Albalfull va constituir en 1831 la societat Bonaplata, Vilaregut, Rull i Cia., a Sallent. Era un home progressista, i després d'octubre de 1837 fou empresonat i confinat a Sallent. R. Solà suposa que Vilaregut morí poc després de 1854 (R. Solà, 1984, 669). Finalment, cal destacar, entre les conclusions que extreu Roser Solà que criden més l'atenció (Op. cit., 687-702), el fet que l'Institut Industrial de Catalunya nasqués com a conseqüència de la crisi de 1846-1849, davant la qual hom maldà per una millora de la tecnologia, i un suposat "protocatalanisme" o "protonacionalisme" que es manifestà en el moment en que l'Institut tractà la "qüestió catalana" (Op. cit., 699). (He d'agrair a Jordi Nadal el fet d'haver-me facilitat la tesi de Roser Solà per a poder consultar-la).

- (17) Josep M. Fradera, 1983, 20) sosté un punt de vista diferent. Per a Fradera Balmes no representà un intent, partint d'un cos ideològic basat en la tradició, de copsar l'aparició del capitalisme a casa nostra, sinó que la seva originalitat consistí a, partint d'"un punt de vista general essencialment burgès, haver tractat d'introduir-hi amb resultats pràctics poc reeixits, una tradició ideològica i cultural de base pre-capitalista".
- (18) Publicat per primer cop al quadern 2on. de "La Sociedad", 15-3-1843, vol.I, pp 60 i ss.
- (19) Publicat al quadern 3er. de "La Sociedad", 1-4-1843, vol.I, pp.112 i ss.
- (20) Publicat al quadern 4rt. de "La Sociedad", 15-4-1843, vol.I, pp.160 i ss.
- (21) Vegeu el quart article de la sèrie, titulat Consideraciones sobre la conducta que deben observar las clases ricas con respecto a las pobres, publicat al quadern 5è. de "La Sociedad", 1-5-1843, vol.I, pp.211 i ss. (J.Balmes, 1925, vol XIII, 121-134).
- (22) Els articles 1er. i 2on. d'aquesta sèrie foren publicats al quadern 19 de "La Sociedad", 1-3-1844, vol II, pp.292 i ss., i pp.329 i ss., el 3er. al quadern 20, 15-3-1844, vol.II, pp.367 i ss.; i el 4rt., el 5è. i el 6è. al quadern 21, 7-9-1844, vol.II, pp.385 i ss., 407 i ss. i 428 i ss. (Vegeu, respectivament: J.Balmes, 1925, vol.XIII, 137-150, 151-173, 175-189, 191-206, 207-224, 225-236).
- (23) Vegeu també el 4rt. article de la sèrie La Civilización, publicat al quadern 5 de "La Civilización", novembre de 1841, vol.I, pp.206 i ss., i reproduït al volum XI titulat Estudios sociales de l'edició de les obres complertes de Balmes a cura d'Ignasi Casanovas (J.Balmes, 1925, vol.XI, 64-83; vegeu especialment pp. 78-79.)
- (24) Publicat al quadern 11 de "La Sociedad", 3-8-1843, vol.I, pp.497 i ss. (J.Balmes, 1925, vol.XI, 194-211).
- (25) Vegeu els articles 2on., 3er. i 4rt. de la sèrie, publicada a "La Sociedad", quaderns 19, 20 i 22, 1 i 15 de març i 7 de setembre de 1844, vol.II, pp. 307 i ss., 344 i ss., 353 i ss., 358 i ss., 445 i ss., 453 i ss. i 468 i ss.. Pel que fa als articles 2on., 3er. i 4rt., estan reproduïts a J.Balmes, 1925, vol.XI, 228-243, 244-251 i 252 i 267.

- (26) Publicat el quadern 22 de "La Sociedad", 7-9-1844, vol.II, pp. 458 i ss., i reproduït a J.Balmes, 1925, vol.XI, 329-347.
- (27) Aquesta cita correspon a l'escrit deixat inèdit titulat El valor, publicat al núm. 13 de les Reliquias literarias de Balmes, i reproduït a J.Balmes, 1925, vol.XI, 351-353. Balmes acabava donant una definició de valor molt subjectiva i basada en la utilitat. Cal recordar, ací, que Destutt de Tracy bàsicament el que feia era considerar que el valor era mesurable a partir d'unitats de valor.
- (28) Segons Ernest Lluch (1973, 216-279) Aribau fou deixeble d'Eudald Jaumeandreu a la Junta de Comerç. Per a situar un poc la figura d'Aribau són interessants els articles que foren publicats al núm. 8-9 de la revista "Serra d'Or" (agost-setembre 1962) i, concretament, els de Josep Fontana i Làzaro (1962), Joaquim Molas (1962) i Sergi Beser (1962). A més de la introducció que li dedicà Fontana (1963, 3-26) dins del llibret Aribau i la indústria cotonera a Catalunya, hom pot consultar l'article que li dedica el Diccionario biográfico... d'A.Elias de Molins (1889), l'opuscle de Joaquim Riera i Bertran (1883) i, a nivell de síntesi, l'article que li dedica Joaquim Molas al Diccionari de la literatura catalana (1979, 52-53). Té també un cert interès el poema La Economía Política escrit per Aribau en 1822, i publicat per Joan Alegret i Ernest Lluch (1974), amb un estudi introductor, al núm. 27 de la revista "Hacienda Pública Española".
- (29) Per a conèixer la localització dels manuscrits d'Aribau i els criteris de l'edició vegeu J.Fontana (1963, 23-26).
- (30) Vegeu-ne la Memoria llegida pel seu secretari, Genaro Morquecho y Palma, el 3-3-1861, reproduïda al tom I de "La Verdad Econòmica" (407-418). A primers de gener de 1861, el Círculo Económico Español sobrepassava la xifra de 400 socis. Entre els accionistes de la revista hi figuraven: de Madrid, el marquès de Remisa, el marquès de Sanfelices, Juan Federico Muntadas, Eduardo Gasset i Matheu i Pascual Madoz; de Barcelona: Joan Güell i Francesc Solernou i Fernández. Hi figuraven, a més, tres entitats: la Societat agrícola Edetana de València, l'Institut Industrial de Barcelona i la Comisión de la industria ferrera de Madrid ("La Verdad Económica", 1861, I, 411-412).
- (31) Genaro Morquecho y Palma era especialista en economia agrària. Com a proteccionista publicà dos papers interessants (G.Morquecho, 1860, 1862).

- (32) Entre aquest tipus de treballs cal destacar Qué es la protección de José Román Leal ("La Verdad Económica", I, 22 i ss., 98 i ss., 185 i ss., 365 i ss.; II, 3-9, 89-98, 265-275); els articles de Joan Güell i Ferrer Adam Smith (Op. cit., II, 182 i ss., 290-298, 378-394), Adam Smith proteccionista (op. cit., II, 466-476), Bolsa de Madrid. Cuestión sobre los principios proteccionistas (Op. cit., III, 18-37, 105-115), Refutación del discurso pronunciado por el señor Sanromá el día 1º de abril en la Asociación para la reforma de los aranceles (sèrie d'articles publicats al periòdic "La Corona" els dies 2, 3 i 4 de juny cal suposar que de 1861; vegeu Op. cit., III, 293-302) i Réplica a la contestación del Sr. D. Joaquín Maria Sanromá (Op. cit., III, 359-376); i el treball de Josep Ferrer i Vidal Cuatro palabras á los señores libre-cambistas de la Bolsa de Madrid (Op. cit.; III, 265-284).
- (33) Vegeu la Carta quinta, titulada Necesidad y ventajas de la educación Agrónoma (J.Ferrer i Valls, 1846, 83-100).
- (34) Aquestes xifres difereixen lleugerament del resum donat a J.Ferrer i Valls, 1846, 177. El motiu de les diferències radica en què hem refet els càlculs parcials de l'estadística de Sayró (J.Ferrer i Valls, 1846, 155-169), i reproduïm el resum dels resultats a l'annex 1-6.
- (35) Convé fer alguns aclariments sobre aquest punt. Primer: hom sumava als 81.676 operaris, les 15.670 persones dedicades a "altres fàbriques, manufactures i rams", la qual cosa donava un total de 97.346 operaris; ultra això, s'estimava que existien 4.867 persones (un 5% més, per tant) entre directors, socis industrials, majordoms, amanuenses o escriptors, corredors, magatzemistes, traginers, carreters i altres assalariats. Per un altre costat si hom afirmava que el total dels salaris pagats per tots els conceptes pujava al cap de l'any 190.460.480 rals de billó, i que el valor de les mercaderies utilitzades com a matèries primeres (importades o no) era de 102.143.656 rals de billó (J.Ferrer i Valls, 1846, 184-185), hom podria fer un càlcul aproximat sobre els beneficis totals de la indústria cotonera corresponents a 1841:

Concepte	rals de billó	Font
Producció	521.556.305	Op. cit., 181
Salariis (cost anual)	-190.460.480	Op. cit., 184
Cost matèries primeres	-102.143.656	Op. cit., 184
Amortització maquinària	- 6.728.375	Op. cit., 177, annex 1-6
Amortització d'edificis	- 2.279.830	Op. cit., 177
Impostos	- 34.349.445	Op. cit., 204-205

Excedent = 185.594.519,-

Cal comentar una mica el càlcul precedent. En primer lloc, cal dir que hem considerat com a xifra d'inversió en maquinària existent 72.170.569 rals de billó. Hem estimat que el temps d'amortització de la maquinària era de 10 anys, i que el valor de deixalla era el 4% del cost inicial; és a dir: amortització de maquinària=

$$= \frac{72.170.569 - 2.886.822,76}{10} = 6.728.374, 62 \text{ r. b.}$$

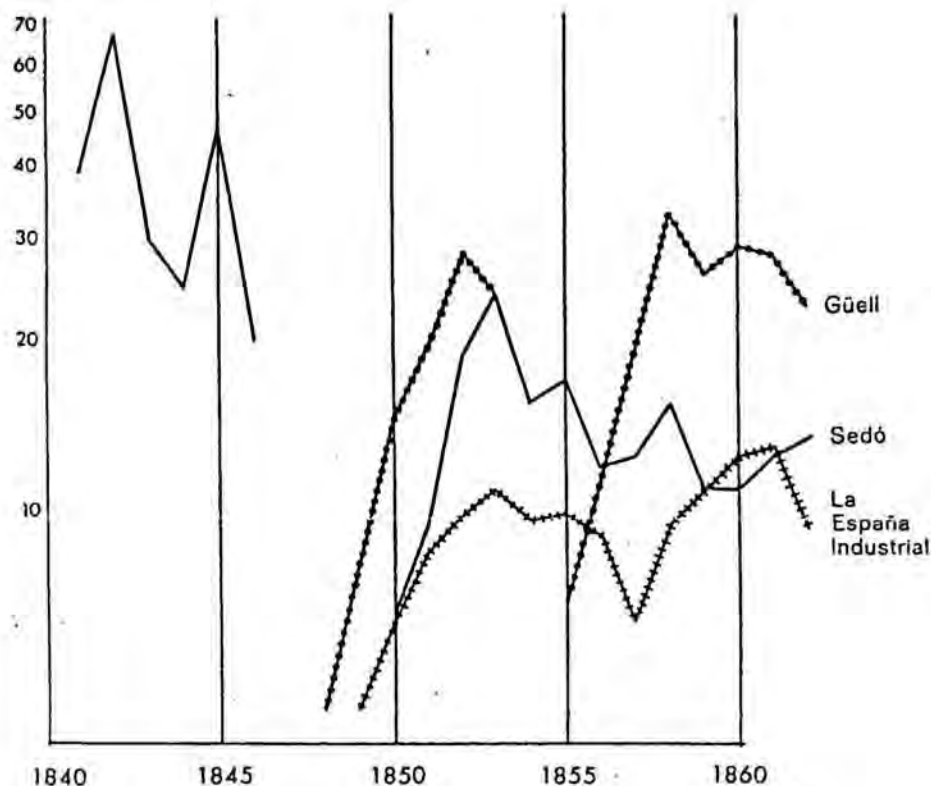
10

En relació a l'amortització dels edificis, hom ha estimat un període d'amortització de 50 anys. Quant als impostos, hem considerat els que graven la producció, indirectament o directa. En aquest darrer cas les xifres poden ésser discutides. Tot i que el corrcte consistiria a analitzar el resultat del compte consolidat d'explotació per a tot el sector, a partir de la tècnica comptable, cal retenir una primera conclusió prou important: en 1841, hom pot estimar uns excedents de 185.594.519 rals de billó o, en tot cas, una xifra semblant. Això vol dir que per cada ral de billó gastat (en inversió física o en despeses corrents) l'excedent obtingut era de 0,55 rals de billó. Naturalment, davant d'uns excedents d'aquest ordre, cal preguntar-se si, en 1841, era raonable de defensar a ultrança el proteccionisme. No hagués estat millor una desprotecció gradual, amb el fi d'anar convertint la indústria catalana en més competitiva? Aquesta pregunta, formulada per l'historiador valencià Rafael Aracil exigeix, és clar, una resposta rigorosa, requereix una sèrie històrica de comptes d'explotació consolidats. No és aquest l'objecte de la present tesi, però cal aventurar com a hipòtesi que, ja en 1841, el proteccionisme s'havia de començar a posar en qüestió. Adhuc admetent com a cert que "el negoci cotoner era, en iniciar-se la segona meitat del segle XIX, un negoci de rendiments escassos que no consentia grans alegries financeres" (J.Nadal i E.Ribas, 1974, 78), cal pensar

que potser en 1841 aquests rendiments encara no eren tan escassos i fins a quin punt una política aranzelària més intel·ligent hagués pogut tenir efectes més positius en el tarannà industrial. Cal dir també, per a reforçar els nostres arguments, que Gabriel Tortella Casares (1973, 225-233) -basant-se en Miquel Izard (1969, 170)- sosté que l'empresa cotonera de Sedó obtenia, a primers dels anys quaranta, uns beneficis propers al 70%. Tortella agafa els comptes de beneficis donats per Izard per a tres empreses catalanes (les de Sedó, Güell i l'Espanya Industrial) per al període 1841-1862 i les representa gràficament a escala semilogarítmica, obtenint les corbes següents:

TAXES DE BENEFICI D'ALGUNES EMPRESES COTONÈRES

CATALANES(en percentatge)

Font: G. Tortella, 1973, 225

El gràfic precedent no contradiu el resultat de la nostra estimació -basada en les xifres de Sayró- d'uns excedents del 55% per a 1841 i per al conjunt de la indústria cotonera. La conclusió de Tortella és que "el cuadro está lejos de ser angustioso. Si los fabricantes algodoueros no invertían en algodón no podemos achacarlo a que el negocio no fuera lucrativo" (G.Tortella, 1973, 226).

Tot això no vol pas dir, però, que no existís una crisi al final del segle, immediatament després de la "febre de l'or" (la crisi borsària de 1882, la crisi industrial començada en 1885). Són una mostra d'aquesta crisi la caiguda dels beneficis de tres empreses entre 1874 i 1888, que reproduí el Foment del Treball Nacional (1890, 119) dins d'un quadre en el que pretenia demostrar els efectes negatius que havien tingut les reformes aranzelàries (desprotectores) i els tractats de comerç sobre la indústria cotonera.

Beneficis d'empreses cotoneres

Empresa	Anys				
	1874	1875	1876	1877	1878
	(en percentatges)				
L'Espanya Industrial	7,25	9,80	10	6,80	4,50
Fabril Algodonera	10	9,50	7	6,50	2
Manufacturera	11,50	8,80	6	3	0

Empresa	1879	1880	1881	1882	1883
L'Espanya Industrial	5	4,80	7,60	6,40	5,40
Fabril Algodonera	2	2,50	3,50	5	3
Manufacturera	0	0	0	0	0

Empresa	1884	1885	1886	1887	1888
L'Espanya Industrial	6,50	2	1	0	0
Fabril Algodonera	6	3	3	2	2
Manufacturera	0	0	0	0	0

Font: Foment del Treball Nacional, 1890, 119

La "Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro" (T.XXXIX, 1890, 277) parla d'uns beneficis del 8% per a les fàbriques de 1890, i parla d'"aquellas

enormes ganancias del 25 o 50 por 100 que en otros tiempos improvisaron tantas fortunas".

Malgrat la crisi de fi de segle, les xifres anteriors a 1882 no fan més que reforçar la nostra hipòtesi: si els beneficis eren elevats o, almenys, acceptables, la insistència en el proteccionisme, argüint la ruïna de la indústria, no estava pas del tot justificada.

- (36) Aquest document va signat per les inicials N.T.L. i J.C., i és adreçat al director de duanes i aranzels, amb data 8-2-1846, en resposta a un ofici de data 13-1-1846. Hom hi informava que malgrat la baixa en el nombre de fusos (un milió en 1846) la producció havia crescut, i el preu dels fils havia baixat en un terç (això abaratia el preu dels teixits). A més, de 1842 a 1847 es preveia passar de 231 telers mecànics a més de 1000, i de 333 cavalls de força moguts pel vapor a més de 2000 cavalls. Era adjuntat, a aquest document, la resposta a un interrogatori (en el que s'informava, per exemple, que el "capital fix reproductiu o flotant" pujava 800 milions de rals de billó, la procedència del cotó en floca, que el valor de la producció de teixits i estampats era de 460 milions de rals de billó, l'existència d'una mà d'obra compresa entre 115.000 i 120.000 obrers, els preus del carbó, etc.) (J.Ferrer i Valls, 1846, 232-239), resposta que demanava el sistema prohibitiu durant vuit anys més (a partir de 1847!). Ferrer i Valls adjuntava, també, les dades que havia manejat el diputat Illa i Balaguer en el seu discurs de les Corts fet el 22-3-1847. (Op. cit., 239-242). Ultra les dades incloses a les respostes a l'interrogatori suara esmentat, Illa i Balaguer estimava que Catalunya importava de la resta d'Espanya per valor de més de 400 milions de rals de billó (en 1846?). A més, preveia que en un any la producció s'incrementaria en un 20%, i que en quatre anys es duplicaria amb escreix (Illas i Balaguer no es devia equivocar pas massa, perquè segons J.Nadal, 1975, 273, de 1847 a 1851 les importacions de cotó en floca, a Barcelona, van passar de 7,426 Tm a 14.768 Tm)

- (37) Joan Illas i Vidal va presentar, durant el curs 1837-1838, un examen públic a la càtedra que dirigia Eudald Jaumeandreu, sobre el tema El lujo bien entendido favorece la producción (E.Lluch, 1970, II, 436). Illas nasqué a Barcelona, el 14-11-1819, i morí també a Barcelona el 25-2-1876. Per a conèixer la seva biografia cal consultar el fulletó que li dedicà Pere Estasen (1879a) i l'article que li dedicà el Diccionario biográfico i bibliográfico... d'A. Elias de Molins (1889). Vegeu també la interpretació del seu pensament que figura al diccionari Ictineu (1979, 250). Llicenciat en lleis en 1839 i doctor en Jurisprudència

en 1846, fou catedràtic de Dret mercantil a la Junta de Comerç i es dedicà, també, a la creació literària (Diccionari de la literatura catalana, 1979, 330). Segons A. Elias de Molins (1889), en 1842 Illas publicà una gramàtica castellana (J. Illas i Vidal, 1842). Elias de Molins treia aquesta notícia del Suplemento... de Juan Corminas (1849), però cal preguntar-se si hom es referia als famosos Elementos de Gramàtica castellana, publicats a Barcelona en 1842, dels que n'eren autors, conjuntament, Laureà Figuerola i Ballester i Joan Illas i Vidal. Aquest darrer llibre tingué una gran difusió, i en 1869 es publicava la 33ª edició (Antonio Palau y Dulcet, 1948). Ultra això, Illas escriví, en castellà, un parell de peces dramàtiques i un parell de novel·les, entre elles Enrique y Mercedes que tractava el setge de Barcelona durant la guerra de successió. Va escriure també poemes, alguns d'ells en català. En 1862 presidí els Jocs Florals de Barcelona., Illas fou, però, per damunt de tot, un entès en economia, assessor de la Junta de Fàbriques, i un polític professional de signe moderat. Segons el Diccionari biogràfic de l'editor Albertí (1966-1970), col.laborà a les publicacions "La Violeta de Oro", "Diario de la Ciudad de Barcelona", "El Vapor", "El Nuevo Vapor", "El Imparcial", "El Bien Público", "La Verdad Económica" i "La Discusión". A aquestes caldria afegir-hi "El Fomento" (J. Corminas, 1849) i "El Herald", on emprava el pseudònim Berenguer Leal (P. Estasen, 1879a) en articles sobre qüestions econòmiques.

- (38) Cutchet nasqué a Llívia en 1815 i morí a Barcelona en 1892. Estudià medicina a Saragossa i a Montpeller, es dedicà al periodisme i a la història. Col.laborà a "La Reinaxença", "Lo Gay Saber", "El Barcelonés", "El Telégrafo", "El Conseller", "Revista de Catalunya", etc. Entre els títols que publicà sobre temes històrics cal esmentar El compromiso de Caspe (1851) i Història del siti de Girona en 1809 (1868). Cataluña vindicada (Ll. Cutchet i V. Balaguer, 1858), escrit conjuntament amb el seu amic Víctor Balaguer, és un treball sobre la revolta catalana contra Joan II, que és interpretada com a revolta justa. Hom hi estudiava la constància en l'esperit de revolta dels catalans contra Joan II, Felip IV i Felip V, les intrigues del compromís de Casp, la qüestió dels pagesos de remença i la guerra contra Joan II, i les simpaties dels catalans pel príncep de Viana. La república cubana (Ll. Cutchet, 1870) era una anàlisi sobre les possibilitats reals dels independentistes cubans, que advertia sobre el perill d'annexió de Cuba per part dels EUA i del perill que Cuba es convertís en una república caòtica, com moltes repúbliques de l'Amèrica Llatina. En opinió de Cutchet, Cuba podia aspirar a una autonomia, però el

país no estava pas encara prou madur per a la independència. Li mancava preparació, i calia elevar el nivell d'instrucció de la població. Cutchet al·legava una màxima de John Stuart Mill: "al sufragio universal ha de preceder la enseñanza universal" (Op. cit., 38).

- (39) Ramon Anglasell i Serrano va nèixer a Barcelona el 21 ó 22 de gener de 1821, i morí a Premià de Dalt el 18 de desembre de 1863. En 1843 acabà els seus estudis de Jurisprudència a la Universitat de Barcelona. Segons el Diccionario biográfico... d'A. Elias de Molins (1889), fou deixeble d'Eudald Jaumeandreu a la càtedra d'Economia Política de la Junta de Comerç, on el 1-8-1838 defensà el tema El raciocinio y la experiencia demuestran que el establecimiento de la maquinaria es útil a una nación, i, per una Reial Ordre de 17-10-1847, fou nomenat "Regente agregado de la facultad de filosofía, sección de ciencias filosóficas, desempeñando al año siguiente las cátedras de psicología y lógica y otras asignaturas de aquel establecimiento" (A. Elias de Molins, 1889). En 1851 ocupà la càtedra d'economia política i dret públic i administratiu de la Universitat de Santiago de Compostela, càtedra on substituï Manuel Colmeiro. Dos anys després es traslladà a Barcelona, on substituï a la càtedra Laureà Figuerola quan aquest marxà a Madrid. En 1857 fou nomenat vocal de la Junta Provincial d'Estadística. Fou membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, de la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País i fundador de l'Ateneu Català (constituït el 14-4-1860). Segons Josep Flaquer (Ateneu Barcelonès, 1878, 27-28), Anglasell hagués pogut escriure perfectament un tractat de Dret polític i administratiu -de la mateixa manera que va escriure un tractat d'economia-, i entre el model britànic del self-government o el sistema de reglamentació aplicat per França optà pel sistema francès. Joan Baptista Orriols destacà que Anglasell "posseïa un ciment filosòfic basat en el sentit pràctic de l'escola escocessa" (Op. cit., 42).

El Diccionario biográfico... d'A. Elias de Molins (1889, 94-95) subministra una copiosa bibliografia d'Anglasell, de la que cal transcriure els títols següents: Memoria de las ventajas que de la instrucción primaria puede reportar al país, especialmente los jefes de las familias obreras y dueños de establecimientos fabriles, proponiendo los medios más conducentes que pueden adoptarse para difundirla entre las clases jornaleras (19 septiembre de 1849) <Memòria premiada per la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País>, dins el "Boletín " d'aquesta Societat Econòmica, gener de 1853; Discurso leído en la Universidad central en el acto de recibir la

investidura de doctor, Imp. de Ríos y Ca, Madrid 1856, 19 p.; Vida de San Ramón Nonato <fullet amb gravats>, Barcelona, 1855; Observaciones sobre la centralización de la instrucción pública y sobre la enseñanza de la facultad de filosofía en la universidad de provincia, imp. T.Gorchs, Barcelona 1855, 36 p.; Elogio fúnebre del Ilmo. D. José Bertrán y Ros, vicedirector de la Sociedad económica barcelonesa de Amigos del país..., leído en la sesión pública de la expresada Sociedad económica el día 4 de Mayo de 1856, Imp. de Miguel Blanxart, Barcelona 1856, 23 p.; Calendario industrial y mercantil de la Sociedad Económica barcelonesa de Amigos del país, imp. del "Diario de Barcelona", Barcelona, 1857, 28 p.; Exposición elevada á S.M. la reina nuestra Señora por la Sociedad Económica barcelonesa de Amigos del país, para que se sirva tomar medidas de protección y fomento del comercio de España en Africa, imp. de F.Gabañach, Barcelona 1858; Exposición que dirigen á S.M. la reina doña Isabel II los habitantes de Tarrasa con motivo de su venida á esta villa en septiembre de 1860, imp. de Narciso Ramírez, Barcelona 1860, 11 p.; Discurso leído en la sesión inaugural celebrada por el Ateneo catalán para inaugurar sus trabajos literarios en el año 1862, imp. N.Ramírez y Ca, Barcelona 1862, 36 p.; De como pueden influir las universidades españolas en el movimiento intelectual y moral de nuestra patria, imp. de T.Gorchs, Barcelona 1862, 29 p.; Discurso inaugural que en la solemne apertura del curso académico de 1862 á 1863, leyó el Sr. Anglasell ante el Claustro universitario de Barcelona i Contestación al discurso leído ante el Claustro de la Universidad de Barcelona por D.Eustaquio Toledano sobre la importancia de las ciencias y lugar que entre ellas ocupa la de la Hacienda, en 27 de enero de 1861, imp. de Tomás Gorchs, Barcelona 1861; Contestación al discurso leído en la Universidad de Barcelona por D. José Flaquer en el año 1863, sobre el plan general de un curso de Derecho Público, comparado según el criterio del cristianismo, imp. de T.Gorchs, Barcelona 1882; i Estudio sobre la remuneración del trabajo, dins l'Almanaque de l'Ateneo Catalán de l'any 1864, imp. de N.Ramírez, Barcelona 1865.

- (40) Joan Mañé i Flaquer publicà una ressenya del Compendio... al "Diario de Barcelona" del 8 de maig de 1859 (A.Elias de Molins, 1889, 94).
- (41) La influència de Malthus ha estat escassa dins del pensament econòmic català. Segons Pere Gabriel existí una certa influència molt limitada de les idees de Malthus sobre els primers anarquistes, però fou immediatament combatuda, sobretot per Anselmo Lorenzo, vers 1890-1893 (P.Gabriel, 1979a, 37; 1979b, 285).

Segons Ernest Lluch, poc temps després de la guerra del francès es començà a publicar algun text de Malthus (per exemple: Obstáculos que experimenta la población en el estado menos culto de la sociedad humana, publicat en el núm. 105 del 22-11-1814, pp. 775-776 de la "Gazeta de Cataluña"), i Jaumeandreu el criticà, car considerà -bo i fent una interpretació no pessimista- que calia fomentar la producció per tal d'incrementar la població (E.Lluch, 1973, 211, 310, 325). A més del cas de Jaumeandreu, Lluch explica els autors que rebutjaren la teoria de la població de Malthus: Pere Felip Monlau -que el traduí-, Manuel Duran i Bas i Jaume Balmes (E.Lluch, 1979, 289).

CAPÍTOL 2TRES CLASSICS DEL PROTECCIONISME ?

Hem vist com el nou procés industrialitzador va tenir una influència decisiva sobre les diferents concepcions que els economistes elaboraren sobre la realitat econòmica del moment. El naixement d'unes institucions defensores, amb més o menys energia, d'aquest nou procés, en són una prova i una conseqüència. Balmes, Aribau i Ferrer i Valls no restaren indiferents a la nova realitat que despuntava, però no aconseguiren massa d'aportar els elements necessaris per a començar a entendre-la. Els coneixements de Balmes sobre economia eren gairebé nuls, a desgrat del seu interès pels socialistes utòpics; amb tot, la seva curiositat intel·lectual li permeté d'adonar-se dels canvis fonamentals que s'estaven produint. Aribau, que disposava d'un bon llegat de coneixements pràctics, defensà el nou sistema industrial des de Madrid estant i, en el cas de Ferrer i Valls, hom arribà a capgirar totalment el propi parer sobre el paper que havia de jugar la indústria dins de l'activitat econòmica. Illas i Vidal, ho hem vist, fou el primer —o un dels primers— a temptar un mínim d'anàlisi dels nous fets que havien començat a esdevenir a partir dels anys trenta. No fou pas massa original —tampoc el país donava gaire més de si mateix—, però demostrà una certa capacitat per a elaborar una teoria proteccionista, desenvolupant el rastre que deixà el seu mestre Jaumeandreu. Del proteccionisme es podia (o, millor dit: esdevenia necessari) passar al regionalisme, i Cutchet ho intuf. Com es veurà més endavant amb detall, a finals de segle les idees regionalistes anaren conquerint els economistes catalans. Entre 1840 i 1890 tres autors despuntaren a l'hora de publicar papers proteccionistes. No foren pas els únics, però molts historiadors han coincidit, sovint, a situar-los al centre de la literatura econòmica proteccionista. Güell i Ferrer, Ferrer i Vidal i Bosch i Labrús foren els tres grans clàssics proteccionistes de la segona meitat del segle XIX (comparables al trio Dou, Oliver i Jaumeandreu, estudiat per Ernest Lluch (1970, 1973))?. En els tres casos, la fama adquirida no coincideix pas amb la qualitat i l'originalitat de l'obra que deixaren. Potser el més interessant dels tres, i alhora el més útil per a l'historiador actual, malgrat ésser el més mal conegut, fou Ferrer i Vidal. Güell era un capitost,

i la seva obra és plena de repeticions i de demagògia a voltes massa elemental, poc argumentada. Com a economista, no fou tan original com el pinten Guíllem Graell (1911), Manuel Pugés (1931) o Josep M. Tallada (1944). Bosch fou el "menys economista" dels tres. Era un polític, un organitzador d'actes, un gestor d'institucions, però sense idees econòmiques.

1.- Güell i Ferrer: el proteccionisme i la preocupació per la balança comercial

Per a Adolf Blanch, el recopilador de la seva obra completa, Joan Güell i Ferrer professava una "economía positiva, que afectan desconocer los distinguidos teóricos que en nuestro país se han encargado de la gestión de la cosa pública" (J.Güell Ferrer, 1880, VII) (1) . Era un economista pragmàtic, que es guiava més pels seus coneixements pràctics sobre economia -derivats de la seva experiència com a empresari- que no pas per les seves lectures de caire teòric, la qual cosa no vol dir que no deixés d'intentar de criticar, sota un punt de vista teòric, els clàssics del lliurecanvisme. Era Güell un historicista? Potser no n'era directament, encara que sí en la seva pràctica de polemista; ara bé, per al seu recopilador Blanch estava molt clar que Roscher, Knies i Hildebrand, en adoptar el "mètode fisiològic o històric" i en preconitzar que no es podia separar el pensament econòmic de la "veritat pràctica" feien tron-tollar les teories dels lliurecanvistes (Op. cit., XLI). Blanch, contrari, com Güell, a l'anti-estatisme, sostenia que "El individualismo absoluto en la esfera económica está hoy lejos de representar la última etapa del movimiento científico, ni aún de sintetizar el mero concepto de libertad humana, como pretende Wolowski, la doctrina que vanamente se apellida ortodoxa. La práctica y la especulación han hecho a la vez su camino, y nos ofrecen las impresiones de su largo y accidentado viaje, del que han sacado una y otra utilísimo aleccionamiento" (Op. cit., LXI).

Güell era, naturalment, un autor capficat en la qüestió del proteccionisme. Hom s'hi jugava, o almenys així hom ho creia, l'esdevenidor de la indústria. En 1841 Güell publicà un conjunt d'articles sota el títol de Sobre industria (Op. cit., 1-23) (2) amb l'objectiu de denunciar un fet: per al cas de la maquinària, els drets aranzelaris que calia pagar per a importar màquines era inferior als drets que calia pagar per a importar les matèries primeres necessàries per a fabricar les màquines a Espanya (3). Davant d'aquest fet, Güell defensava la necessitat d'impulsar i protegir la fabricació de maquinària a Espanya, car sense maquinària resultava

impossible de muntar fàbriques, i, en canvi, amb una indústria pròpia de construcció de maquinària s'abaratiria el cost de les instal·lacions industrials.

Dins de la Polémica con D.Manuel Sánchez Silva (Op. cit., 24-56), hom rebatia les xifres que donava aquest autor sobre l'estructura industrial catalana. Així, al núm. del 18-5-1849 de "El Bien Público", Güell establí les diferències següents amb les xifres publicades per Sánchez Silva al núm. 90 de "El Bien Público"

	<u>Xifres segons Sánchez Silva</u>		<u>Xifres segons J.Güell i Ferrer</u>
Capital a les fàbriques de cotó	200 milions	.....	800 milions
Consum de cotó en floca	20 milions	.....	De 28 a 30 milions
Nombre de fusos	600.000	.....	1.000.000
Nombre d'obers a la in- dústria cotonera ...	40.000	.....	120.000

Per què Güell atacava Sánchez Silva? La raó era clara: Sánchez Silva pretenia afirmar que la indústria era poc important a Catalunya, i que, en canvi, la producció obtinguda era de l'ordre del 121% de les despeses de producció. Això, naturalment, no era cert, i era una caricatura inventada des de Madrid per a fer creure que els industrials catalans tenien poc pes i que, endemés, s'enriquien a base d'abusar del proteccionisme (Op. cit., 36-49).

Hom criticava també el lliurecanvisme aplicat per Anglaterra, car es tractava d'una doctrina que servia per a encobrir pràctiques proteccionistes: "Inglaterra predica para los demás pueblos la libertad de comercio,

la doctrina de Adam Smith, los principios económicos que conceden a los pueblos el derecho de comprarlo todo, sin trabas de ninguna especie, a quien se lo dé más barato; pero adoptándolos para sí, en aquellos artículos que no la perjudican, pone tales trabas al comercio de algunos, (...) que se hacen inasequibles a la mayoría de la nación (...) pero sin embargo los conserva altísimos [hom es refereix als drets aranzelaris] en ciertos artículos, y con leyes rígidas y una buena y bien organizada administración obtiene con ellos ingresos fabulosos, superiores en mucho a los de otra nación" (Op. cit., 115).

En un article publicat al "Diario de Barcelona" del 16-6-1852, Güell afirmava que no es podien sostenir les importacions sense les exportacions, i que sense produir no es podia exportar. Allò que calia era fomentar la producció, exportar els productes sobrants i, a partir d'ací, importar els articles necessaris no produïts a l'interior del país. A fi de comptes, això és el que feia Anglaterra. A més, per a Güell la rebaixa dels aranzels no augmentava tampoc les importacions, i així ho intentà demostrar (Op. cit., 305). Naturalment, els ingressos per drets aranzelaris tampoc augmentaven si es produïa una reforma lliurecanvista.

La base de la riquesa radicava en la indústria, perquè "España no tiene condiciones para ser exclusivamente agrícola (...): debe ser agrícola e industrial a la vez, y los esfuerzos del Gobierno han de propender al mayor desarrollo y fomento de estos ramos de riqueza que encierran todo su porvenir" (Op. cit., 325).

La Refutación de los discursos pronunciados por el Excmo Sr. D. Luis M. Pastor y otros oradores en varias sesiones de la Asociación para la reforma de aranceles (Op. cit., 421-497), que aparegué publicada en 1861, consistia en un conjunt d'al.legats a favor del proteccionisme. Güell

recordava els encerts (sempre en opinió de Güell) de la política proteccionista practicada per Colbert a França, que va permetre l'impuls d'una indústria autòctona; recordava com el tractat signat per Anglaterra (proteccionista) i França (lliurecanvista), preconitzat per part francesa per Calonne i Dupont de Nemours, conduí a la prosperitat anglesa i a la ruïna de França; com la política lliurecanvista havia convertit Portugal en un país pobre i el Marroc en un país miserable.

Quant a Espanya, la situació de partença en començar el s.XIX era desastrosa "El año de 1815, cuando la paz general, la nación española era indudablemente la más desgraciada de todas las de Europa: escasa población; poca agricultura y ésta muy atrasada; ninguna fabricación, cuyos residuos perecieron durante la guerra; ningunos capitales; ninguna inteligencia en los varios ramos de la industria; ni siquiera hábitos de trabajo, que se habían perdido en los siete años en que los españoles tuvieron que empuñar el fusil: tal era el estado de España" (Op. cit., 443). Per a Güell, d'ençà de 1830 Espanya, malgrat les dificultats, havia prosperat amb el proteccionisme.

MP | D'altra banda, Güell entenia el lliurecanvi com a sistema absolut, inflexible, mentre que el proteccionisme era un sistema relatiu, en el sentit que admetia modificacions segons els països i les circumstàncies. Allò que era bàsic, en tot cas, era el foment de la producció, promoure el treball, l'embaratiment dels productes, l'augment del consum i la millora de les condicions de vida de la classe obrera. El que els productes fossin cars provocaria, sota el proteccionisme, que la producció cresqués i que, per tant, s'apujessin els jornals, d'acord amb la llei de l'oferta i la demanda, perquè "los proteccionistas aceptamos, por ser verdadera, la [màxima] de que el trabajo, como una mercancía cualquiera, está sujeto únicamente a la ley de la oferta y la demanda: cuando es muy ofrecido baja de precio, cuando es muy solicitado toma mayor valor: esto acontece cuando aumenta la producción; aquello, cuando disminuye" (Op. cit., 463). Hi havia,

però, un punt fosc en el raonament de Güell, i que no quedava gens demostrat. Hom no veu com, ni que fos a mig o a llarg termini, el proteccionisme podia conduir a un embaratiment en el preu dels productes.

La diferència central entre lliurecanvi i proteccionisme radicava a donar prioritat al consum sobre la producció, en el primer cas, o bé a l'inrevés, a fer prevaler els interessos dels productors sobre els dels consumidors (Op. cit., 494-495). I, hom insistia: per bé que aparentment el lliurecanvi era, en una perspectiva immediata, més profitós, perquè semblava que permetia obtenir els productes a més baix preu, a llarg termini destruïa qualsevol possibilitat de desenvolupar la producció pròpia del país importador. L'argument de la barator, per tant, per a Güell no era més que una fal·làcia.

8/4
8/7
L. 8/6

A la Polémica con el señor Jamar, publicada en 1863 (Op. cit., 575-634), Güell rebatia el lliurecanvisme amb l'exemple següent: "Supongamos que el productor número 1 lo es de harina, y vende cada año un barril de dos quintales por ocho duros al productor núm. 10, que lo es de indianas, quien paga el barril de harina con una pieza de indiana que vende por ocho duros./ Un viajador inglés se presenta al productor núm. 1, le ofrece una pieza de indiana por cuatro duros y éste le compra creyendo naturalmente haber hecho un gran negocio. Un norte-americano se presenta al fabricante núm. 10 y le ofrece un barril de harina de dos quintales por cuatro duros, y éste se lo compra, satisfecho también de haber hecho una gran compra. Pero va el núm. 1 a ofrecer el barril de harina al productor núm. 10, y éste les dice: He comprado ya a un extranjero un barril por cuatro duros. Ofrécele a su vez la pieza de indiana, y le contesta el productor núm. 1 que ha comprado también a un extranjero por cuatro duros; con esto ya el negocio no se les presenta tan bueno. Vuelve el inglés después de algún tiempo a ofrecer una pieza de indiana al productor núm. 1, y éste le contesta: bien, pero que le ha de tomar un barril de harina.

Pregunta el inglés el precio, y le pide ocho duros. Como los americanos venden en Inglaterra el barril por cuatro duros, el inglés no ofrece más que tres, a fin de que con fletes, gastos y demás pueda también vender en su país el barril por cuatro duros, como el americano. Lo mismo le sucede al fabricante de indianas, a quien el americano no ofrece más que tres duros por la pieza que vendía a ocho; y sacando entonces las cuentas, así el productor de harinas núm. 1, como el de indianas núm. 10, encuentran que, tratando con los extranjeros el núm. 1, no puede comprar una pieza de indiana con un barril de harina como cuando trataba con el productor núm. 10, ni éste comprar un barril de harina con una pieza de indiana, viniendo ambos a convencerse de que lo que mirado en absoluto parecía barato, en sentido relativo, y por la verdadera teoría de que los productos se cambian por productos, resultaba más caro". (Op. cit., 587). El principi bàsic dels lliurecanvistes consistia, en conseqüència, a comprar més barat, fos qui fos el venedor. Però si un país no disposava de capitals, deia Güell, si no tenia unes bones comunicacions, si no tenia un bon capital humà, si era mancat dels elements essencials necessaris per a produir en bones condicions, no tenia més remei que produir car, impulsar un mercat interior protegit i perjudicar els consumidors en benefici dels productors. Sense aquest tipus de política econòmica, era impossible de crear riquesa i de prosperar (Op. cit., 587-588). Adam Smith, assenyala Güell, no va formular el seu sistema per a aplicar-lo a Anglaterra sinó perquè l'adoptessin els altres països.

Güell sostenia que, gràcies al proteccionisme -i malgrat les dificultats- la indústria catalana havia progressat. En efecte: "Las indianas que en el año 1840 al 1843 se vendían a ocho reales la cana catalana, se vendían los 1858 al 1861, más perfeccionadas, a cuatro reales, ¿No es esto caminar hacia la perfección y la baratura? En 1834 se importaron 7.426.000 libras de algodón; en 1844 aumentó hasta 15 millones, y el de 1859, 53 millones.

¿Es esto el estancamiento?" (Op. cit., 605). El creixement espectacular havia anat acompanyat, segons Güell, de l'aplicació de mesures proteccionistes.

Les Causas económico-administrativas de los males actuales de España distintas de las que expone el Círculo de la Unión Mercantil de Madrid, y justificación de la Balanza de Comercio (Op. cit., 635-692), opuscle publicat en 1866, constitueix un dels treballs més interessants de Güell i Ferrer de cara a conèixer el seu pensament proteccionista. D'entrada, advertia que les causes principals de les crisis consistien en la situació desfavorable de la balança de comerç i en la ineficiència de l'administració pública. Hom posava exemples de diferents polítiques proteccionistes que havien donat uns resultats positius: Anglaterra amb les seves prohibicions i els aranzels elevats, les seves lleis fiscals i les traves posades als comerciants; Carles III i les mesures que prengué quant a prohibicions i drets elevats, les millores administratives que impulsà i l'aniquilació del contraban; a França, Colbert promulgà un nou aranzel amb el fi de disminuir les importacions, combaté el contraban i impulsà una reforma administrativa i, més tard, Louis Philippe I, la II República i Napoleó III seguiren establint prohibicions i drets aranzelaris elevats.

Güell explicà el principi de la balança de comerç: un país, per a prosperar, necessitava que el saldo de la seva balança comercial arrossegés un superàvit; en cas contrari, es produiria una sortida de capitals en metàl·lic. En canvi, per als lliurecanvistes com Lluís Me Pastor, si un país exportava per valor de 100 i importava per valor de 120, hi sortia guanyant, i això, segons Güell, Pastor pretenia demostrar-ho basant-se en Smith, Say i l'escola de Bastiat. (Op. cit., 656). Per a Güell, "La base de la argumentación de Say, como la de Bastiat y la de todos los que combaten la Balanza, es la misma: suponen que la nación se compone no de productores, sino de comerciantes únicamente, y que sólo éstos

hacen el comercio de importación y exportación con el extranjero. De aquí que el edificio se falsee por la base". (Op. cit., 662). L'escuela optimista francesa, per tant, només tenia en compte el punt de vista dels interessos del comerciant, quan en realitat el que es tractava era de veure si, un cop liquidades i consolidades totes les operacions de comerç exterior d'un país, es produïa entrada o sortida neta de capital en metàl·lic.

Per a demostrar tot això, Güell exposava alguns exemples que val la pena d'examinar amb detall. "Si los comerciantes de España -escribía Güell- exportasen todos los productos sobrantes por valor de cien millones de duros, y los vendiesen en el extranjero por ciento cincuenta millones, los cuales invertidos en artículos que España necesitase para sus consumos se importasen y se vendiesen por doscientos millones de duros, indudablemente los comerciantes españoles habrían ganado cien millones en el cambio, pero la nación en este caso no habría ganado ni perdido, porque habría cambiado productos suyos, que le sobraban, con productos ajenos que necesitaba para sus consumos. Por este comercio no se exportan metales: no es, pues, según Watel, comercio desfavorable o ruinoso./ A esta hipótesis, opongamos otra: Supongamos que los comerciantes extranjeros compran esos productos de sus respectivos países por los ciento cincuenta millones de duros, y que llegados a España los venden a los comerciantes españoles por los mismos doscientos millones: supongamos también que esos comerciantes extranjeros compran productos españoles por valor de cien millones, y que el sobrante de cien millones se lo lleven en metálico representando capital./ Las dos operaciones son iguales; las mismas cosas con los mismos valores se importan y se exportan. Así aparece en las aduanas; pero hecha la operación por comerciantes españoles, no se ha extraído un solo real en metálico de España: mientras que hechas por comerciantes extranjeros, y en buques extranjeros, España no ha llenado sus necesidades del extranjero con productos suyos sino parte con ellos, y parte con metálico o sea con capital. En el primer caso, los comerciantes españoles han ganado y España no ha perdido; en el segundo, los comerciantes extranjeros

ha ganado y España ha perdido cien millones de duros. Este es el comercio que Watel llama desfavorable o ruinoso, y así se ^{le} llama ahora y se le llamará siempre. / Puede también suceder que el sobrante de cien millones de duros a favor de los comerciantes extranjeros, no se exporte en metálico, sino que con todo o parte de ellos compren papel del Estado, fincas u otros valores que den renta. La cuestión en este caso es la misma; siempre resulta que España ha pagado una parte de sus consumos del extranjero con capital de que, en esta hipótesis, se constituye deudora a los extranjeros, pagándoles un interés anual, hasta que plazca a estos retirarlo vendiendo el papel, fincas, etc.". (Op. cit., 662-663). Ja Bernardo Ward, al seu Proyecto económico publicat en 1779, escribia que "Hay comercio útil al comerciante y muy ruinoso al Estado: el que saca dinero del país, se considera como tal; el que introduce mercancías que impiden el consumo de las nuestras, lo es, en efecto, en cualquier país y en cualquier caso" (citada a Op. cit., 663). Queda ben clar, doncs, que per a Gñell allò que importava bàsicament era el moviment de capitals.

Per a Say, en canvi, una sortida de numerari no tenia per què perjudicar un país. En principi, deia Say, si un consumidor expressa la seva preferència per un producte estranger és perquè el troba més barat, o de qualitat superior i, en tot cas, perquè hi veu algun avantatge; per tant, per a Say és evident que la sortida de numerari no li dol, perquè amb ella ^{al consumidor} aconseguix satisfer els seus interessos. Si hom comprés un producte interior de qualitats diferents i més barat, l'estalvi de numerari no compensaria els desavantatges. A l'entendre de Gñell, aquesta anàlisi de Say era superficial, perquè no veia que allò que interessava realment era que un país pogués disposar de capitals per a invertir a l'interior, per a impulsar la riquesa i el desenvolupament econòmic del país. Gñell pretenia no ^sretar a la superfície dels fenòmens econòmics, i, en canvi, pensar una política econòmica amb efectes a llarg termini, que fes donar un salt qualitatiu al país.

① Gñell i Ferrer es basava en els mateixos autors lliurecanvistes per a reforçar els seus arguments, i sostenia que el mateix Say es contradeia quan, en el fons, acceptava el principi de la balança de comerç. L'esquema del pensament de Gñell era, ho hem vist, molt senzill: "La nación que produce mucho, tiene un sobrante que exporta y vende a los extranjeros, de quienes recibe, en cambio, otros productos que ella necesita; si el sobrante que exporta es mucho, y poco lo que necesita en cambio, la diferencia la recibe en metálico, que aumenta su capital y su riqueza a causa de esa Balanza constantemente favorable" (Op. cit., 671). Say reconeixia que Anglaterra havia progressat perquè havia aconseguit tenir una balança favorable. També Adam Smith, segons Gñell, reconeixia el mateix principi quan, al capítol III del llibre IV de l'Inquiry ... escrivia: "A la verdad, existe otra Balanza (...), la cual, según sea favorable o desfavorable, prosperan o decaen las naciones. Es la Balanza entre el producto anual y el consumo. Si el valor cambiante del producto anual excede al del consumo anual, el capital crece necesariamente todos los años en proporción de los excedentes. En este caso la sociedad vive de sus rentas, y lo que de ellas economiza, lo añade naturalmente a su capital y lo emplea en aumentar su renta. Si por el contrario el valor cambiante del producto anual es inferior a sus consumos, el capital nacional decrece en la proporción del déficit: en este caso la sociedad gasta más que su renta, y su capital disminuye, y con él el valor cambiante de su renta anual" (Op. cit., 673). Gñell, però, es confonia perquè Adam Smith, quan escriví aquestes ratlles, no es referia a la balança de comerç entre dos països, en termes d'economia oberta, sinó que, en termes d'economia tancada, es referia a la "balança o equilibri entre producte i consum" d'un país, és a dir, a la relació entre el producte anual (que produïa un ingrés, una renda destinada a l'estalvi incorporable a la inversió i al consum) i el consum anual. Lògicament, per a Smith convenia que el producte fos superior al consum, perquè en cas contrari es produiria una descapitalització (A. Smith, 1958, 440-441).

Hom addueix també que Pitt el Vell, en signar-se el tractat entre França i Anglaterra de 1786, intentà que la balança restés favorable per al costat

anglès i, ^{amés}, hom excloué del tractat els articles de seda, camp en el que la indústria francesa mantenia una superioritat. El tractat comercial anglo-francès de 1860, promogut pel lliurecanvista Gladstone, també es basà, segons Gñell, en el principi de la balança favorable, i, en general, tots els economistes, àdhuc els lliurecanvistes, aplicaven el mateix principi. Gñell conclofa, després de repassar l'experiència de varis països europeus, que "la Balanza de comercio es una verdad axiomática; que la nación que cambia sus productos sobrantes recibiendo de otras, parte en productos y parte en metálico, u otras cosas no consumibles, aumenta su capital y se enriquece; que por el contrario la que recibe o compra a las otras productos consumibles por un valor mayor que los productos excedentes que le vende o da en cambio, saldando la diferencia en metálico o en otros valores que representan capital, decae y se empobrece. Que Inglaterra y Francia, con el sistema protector, recibiendo todos los años metálico en cantidad de 30 millones de duros en cambio del exceso de sus productos vendidos, según afirma Pereyre, aumentan su capital, su producción y sus cambios interiores y exteriores: que la España, pagando en metálico una parte de los productos que recibe del extranjero, disminuye su capital, disminuye su producción, disminuye sus cambios interiores y exteriores y decae y se empobrece". (J.Gñell i Ferrer, 1880, 683).

L'essencial, per a Gñell, era el resultat de l'intercanvi de productes, en el context d'una economia oberta. De l'entrada o sortida de capitals en metàl·lic d'un país en depenien tant el nivell de la producció interior com els valors absoluts per la renda interior. El proteccionisme, en opinió de Gñell, es proposava "comprar menos y aumentar la producción para vender más" (Op. cit., 708), i això, si ho feia un país en desavantatge relatiu com Espanya, els països rics com Anglaterra (amb balança favorable) no ho podien permetre, perquè implicava *consentir* que un país pobre es preparés eficaçment per a lluitar dins de la competència. D'altra banda, per a obtenir crèdit internacional un país havia de tenir excedents de capitals

que el fessin aparèixer com a país solvent. Els països rics, amb solvència, podien obtenir crèdits de l'estranger, podien augmentar llur endeutament exterior. No era pas aquest el cas d'Espanya, que no podia finançar el seu dèficit pressupostari recorrent a l'emprèstit exterior (Op. cit., 708-709).

Al fullet Examen de la crisis actual ... (1866) (Op. cit., 715-793), Gñell rebaté l'opinió del senador Vicente Vázquez Queipo, el qual sostenia que Espanya havia importat or i que, per tant, havia augmentat el seu capital en metàl·lic. Gñell creia tot el contrari. Hi havia hagut una entrada d'or (i de plata) certament, però segons el parer de Gñell s'havia produït per iniciativa del govern i del Banc d'Espanya, amb la finalitat de neutralitzar la crisi monetària. Però el que no explicava Vázquez Queipo era que també s'havia produït -almenys durant el quinquenni 1860-1864, que era el que analitzava Gñell- una sortida d'or, dedicada a reintegrar els préstecs de l'estranger al govern i al Banc d'Espanya i, també, a finançar el dèficit comercial (Op. cit., 755-757).

A Resultados en Inglaterra y Francia del Tratado de Comercio de 1860 y de otras reformas económicas, con algunas observaciones sobre cuestiones de Hacienda, fullet publicat en 1867 (i no en 1869 com figura a Op. cit., 794), després d'intentar demostrar com en el fons el govern anglès no estava fent altra cosa que aplicar criteris proteccionistes, Gñell, a l'apartat titulat Privilegios de Cataluña (Op. cit., 864-868) i responnent un discurs del senador Sánchez Silva, negà que Catalunya pretengués imposar el proteccionisme a totes les províncies espanyoles. No hi havia res que impedis que es poguessin instal·lar indústries arreu d'Espanya; si no n'hi havia, deia Gñell, la culpa no la tenia pas Catalunya. El mercat català era important per a la resta de l'estat, i, com més intensos fossin els intercanvis, en la mesura que les províncies aconseguissin de col·locar més productes a Catalunya, s'aniria vers el desenvolupament d'Espanya.

La Hacienda de España dirigida por los librecambistas. ¡¡¡ Pobre España !!! (Op. cit., 898-946), publicat en 1869, constitueix un atac, per part de Güell, als polítics aferrats al lliurecanvisme, els quals, segons Güell, avantposaven els interessos estrangers als interessos nacionals. Sanromà, Pastor, Moret o Figuerola foren duríssimament criticats per Güell, a voltes no sense exageracions, no sense un apassionament desmesurat. Hom arribava a afirmar que els lliurecanvistes odiaven Catalunya. Per a Güell, "Es una calumnia suponer que Cataluña se opone a lo que quieren las demás provincias; es una calumnia suponer que les ha impuesto el Rey algodón; es una calumnia decir que hace política catalana. Todas estas suposiciones no pueden tener más objeto que el de concitar el odio de las demás provincias contra Cataluña. Cataluña no ha hecho nunca política catalana, ha hecho siempre política española, ha defendido los intereses generales de la Nación, combatiendo a los pocos españoles que los atacan en beneficio de los intereses extranjeros" (Op. cit., 909). Els atacs, en concret, anaven dirigits en aquest cas contra Sanromà, però la queixa de Güell era molt més general perquè, en el fons, no pretenia altra cosa amb els seus atacs que defensar davant de Madrid el sistema industrial, un sistema que convenia que fos implantat a Espanya sencera. En això, justament, consistia la "política espanyola" patrocinada per Güell.

Després d'atacar durament a Bona, Beraza, Moret i Pastor, sovint resquitllant vers el to pamfletari, Güell criticava Smith, Say i Bastiat i acabava sostenint, un cop més, que els grans homes d'estat sempre havien dut a terme una política proteccionista. El proteccionisme anava lligat, per a Güell, al creixement econòmic i a la prosperitat; el lliurecanvisme, en canvi, comportava la desocupació. Güell combatia Pastor quan aquest pretenia fer creure que Catalunya, amb el seu monopoli del cotó, creixia a costa d'Espanya; rebatia Bona ^(i Moret) perquè sostenien que el proteccionisme fomentava el contraban i que no havia deixat expandir Barcelona; i criticava Figuerola perquè disminuïa la xifra de les importacions catalanes de les altres províncies.

És interessant també la Polémica sobre cuestiones económicas entre D. Luis María Pastor y D. Juan Güell i Ferrer, fullet publicat en 1869 (Op. cit., 947 a 984) i que reproduïx una polèmica que els dos personatges tingueren per correspondència en 1868, entre el 12 de maig i el 29 de juliol. Güell, òbviament, defensava la prioritat de la producció per damunt del comerç, en la seva convicció que desenvolupant la producció s'impulsaria el comerç, es milloraria l'Administració i quedaria reforçat l'erari públic. Pastor creia (carta del 23-5-1868) que si els impostos de les duanes eren elevats, el consumidor, en pagar més, quedava empobrit mentre que el fabricant del país s'apropiava de l'increment de preu al que estaven sotmesos els productes protegits. Güell responia a això (carta del 30-5-1868) que el proteccionisme donava treball als obrers i que, per tant, era un antídoto contra l'atur. Així, per a Güell, "El obrero, en un país donde para vivir gasta ocho reales, ganando diez de jornal, vive más barato que en el pueblo donde gasta cuatro, ganando sólo tres: éste es el secreto del sistema protector. El productor A vende caro, en absoluto [hom vol dir en termes absoluts], al obrero, pero le da trabajo: vende caro el productor B a su consumidor, mas en cambio le compra también sus productos caros. El productor extranjero vende a todos más barato, en absoluto, pero en cambio no da trabajo al obrero no compra los productos de los fabricantes A y B; y careciendo éstos de medios para producir, por falta de consumidores, y aquél de jornal, no pueden comprar los artículos extranjeros baratos en absoluto, siendo esto en realidad una carestía relativa que es la verdadera, y lo otro una baratura positiva" (Op. cit., 962-963). Güell opinava que, d'ençà de 1830, s'havia produït al país una acumulació de capitals que havia fet possible la industrialització i que aquest fet havia estat ajudat pel proteccionisme. El que resulta més sorprenent és que Pastor qualificués a Güell de socialista (carta del 15-7-1868): "El socialista es quien, suponiendo como usted, que el Estado tiene misión de procurar la riqueza y el bienestar de todos, considera que está aquél autorizado y aún tiene el deber de

regularizar el uso que cada cual puede hacer de sus facultades y de su propiedad en provecho de la generalidad. Que este supuesto derecho del Estado, se ejerza en favor de la clase de fabricantes, o de la de jornaleros, es indiferente. La diferencia está en aplicación: el principio es el mismo" (J.Güell Ferrer, 1869, 30). Indiscutiblement no deixa de tractar-se d'una definició força original -per no dir pintoresca- sobre el socialisme. La resposta de Güell reblarà el clau: Catalunya necessitava produir per a vendre els seus productes a les altres províncies, que es dedicaven essencialment a l'agricultura. La polèmica resultava per tant, sota el punt de vista de l'aportació d'arguments per ambdós costats, força vulgar i gens novadora a l'hora de la veritat..

La situació política de Cuba meresqué també l'atenció de Güell en el full Rebelión cubana, publicat en 1871 (J.Güell Ferrer, 1880, 986-1.006), on hom no dubtava a afirmar que "como la Isla de Cuba, española y rica, es el principal mercado exterior de nuestros productos agrícolas y tal vez industriales; y como ella es el centro de donde irradia todo nuestro comercio marítimo, sirviendo de base al que tenemos con Montevideo, Buenos Aires, Nueva Orleans y Méjico, resulta con toda seguridad que la pérdida de la Isla de Cuba arrastraría no sólo la de los grandes capitales españoles que radican en la propiedad urbana y rural de la misma, los comprometidos en caminos de hierro, sociedades, empresas comerciales y los invertidos en los buques nacionales, sino lo mucho que se resentirían los capitales peninsulares con la falta del principal mercado para sus productos, y el insuportable aumento de nuestro presupuesto de gastos con la multitud de empleados que vendrían de Ultramar" (Op. cit., 1.001-1.002). Güell, que a l'edat de 35 anys ja havia amassat a Cuba una fortuna molt considerable, coneixia prou bé els avantatges que oferia el mercat cubà, i no estava pas disposat a renunciar-hi.

Hom mostrava també una gran preocupació pel dèficit sistemàtic dels pressupostos de l'estat (Los libre-cambistas en el poder. Aduanas y aranceles,

*mentament
 octava del pte. 1
 amb*

Op. cit., 1.007-1.069; especialment 1.017-1.027). La causa del dèficit, i de l'augment del deute públic, radicava en la imperícia dels governants, en la mala administració del país. Si a Espanya hi havia contraban, deia Gñell, era perquè l'administració era incapaç d'impedir-ho. "Si nuestros productos agrícolas no pueden luchar con los extranjeros, deia Gñell, la culpa es de las guerras civiles, de los trastornos y de los malos gobiernos que nos tienen poco menos que incomunicados de pueblo a pueblo por falta de caminos, y son causa del atraso en que se hallan todos nuestros ramos de producción; y por fin, si una parte de nuestros capitales ha buscado en la industria sus ganancias, no ha hecho sino un bien al país, porque un mal habría sido para éste que se hubiese ido al extranjero buscando utilidades que no hallaba en España" (Op. cit., 289). Durant la primera meitat del Dinou, les úniques mesures encertades que havien adoptat els governs espanyols havien estat les de 1820 i 1833, que havien establert el prohibicionisme necessari per a impulsar la indústria (Op. cit., 332). Els canvis freqüents de governants provocaven, en opinió de Gñell, una gran inoperància administrativa. En aquest sentit, hom escrivia: "¿Puede haber buenos ministros si se cambian cada seis meses? ¿Puede haber buena Administración si ella es movediza, si carece de estabilidad? ¿Puede haber empleados prácticos, inteligentes y celosos, si su destino no tiene garantías de ninguna especie, si los méritos que contraiga de nada le han de servir para obtener ascensos, que no pocas veces se dan al favor? ¿Es esto, por desgracia, verdad o mentira? Respondan los cientos de ministros que hemos tenido durante un período de 20 años, y responda también la partida del presupuesto destinada a los cesantes" (Op. cit., 389). A Causas económico-administrativas de los males actuales de España (Op. cit., 635-692) Gñell ja explicava que una bona administració podia permetre un augment dels ingressos, un estalvi en la despesa pública, un retrocés en la necessitat de recórrer a l'emprèstit i, fins i tot, un canvi de sentit en la balança (el qual, a la vegada, faria incrementar la producció, fet que tindria una repercussió positiva en les rendes de l'estat) (Op. cit., 688-691). Per un altre costat, els pressupostos generals de l'estat que presentava el ministre d'hisenda implicaven una disminució en la recaptació

per drets de duanes. Aquest fet, en opinió de Güell, havia d'implicar, ben segur, l'increment de les importacions, la davallada de la producció nacional, l'augment de l'atur i la disminució dels jornals, la fugida de capitals, l'escassetesa de capitals nacionals i, amb ella, la puja dels tipus d'interès (Op. cit., 691-692).

Cal preguntar-se quins foren els autors més combatuts per Güell. La resposta és simple: Smith, Say i Bastiat, sobretot aquest darrer. Ja ho explicava Adolf Blanch, a la introducció de l'obra completa de Güell: a Espanya havia començat a tenir un ressò la teoria de Smith, "depurada por Say y parafraseada por Bastiat" (Op. cit., XXII-XXIII). Smith no era pas massa conegut per Güell, com ja s'ha vist, i, per tant, li resultava difícil de combatre'l amb arguments mínimament coherents. El que sí coneixia Güell prou bé era el pensament dels proteccionistes. Així, per exemple, es cartejà amb Carey. Blanch reproduí, a la seva introducció, un fragment d'una lletra adreçada per Carey a Güell pel novembre de 1869, en la que Carey es lamentava del fet que els lliurecanvistes no li publicaven els seus escrits a llur premsa, mentre que ell sí que ho feia (Op. cit., LV nota 2). Cal dir també que Güell gairebé no estigué influït pels historicistes de la vella escola Roscher i Hildebrand.

Bastiat, un dels autors més utilitzats pels lliurecanvistes de l'època, era també un dels economistes més atacats per Güell i Ferrer. El fet que Bastiat defensés que calia calcular la "utilitat nacional" en funció de l'excés de les importacions sobre les exportacions obsessionava a Güell (Op. cit., 286). Ernest Lluch, al seu Esquema de la evolució del pensamiento económico en España en la segunda mitad del siglo XIX (E.Lluch, 1970, tom II, 445-453), explica una mica la repercussió de les idees de Bastiat a Espanya: així, la seva idea d'"harmonia" influí en la tesi doctoral de Canalejas, dirigida per Sanz del Río; a l'Academia de Ciencias Morales y Políticas es llegia i es comentava el "Journal des Économistes";

i, finalment, és evident que Bastiat influí en molts lliurecanvistes com Pastor, Sanromà, els Bona, Echegaray, Castelar, Canalejas i Moret, entre d'altres. No en va Bastiat era l'autor de moda en els ambients acadèmics.

Comercio de Cataluña con las demás provincias de España, y observaciones sobre el mismo asunto y otras cuestiones económicas, publicat en 1853 (J.Güell Ferrer, 1880, 198-252), constitueix un dels escrits més importants de Güell, sota el punt de vista de la seva contribució al coneixement de l'economia de l'època. Hom es proposava de demostrar el volum dels intercanvis entre els productes industrials catalans i els productes agrícoles de les altres províncies, i com aquest volum, vital per a ambdues parts, era possible gràcies al proteccionisme. Güell explicava que mentre per a l'ex ministre d'Hisenda Peña Aguayo Catalunya consumia de la resta d'Espanya 400 milions de rals, Laureà Figuerola, a la seva Estadística de Barcelona en 1849 (L.Figuerola, 1849, 255 i ss.), donava la xifra excessivament baixa de 240 milions de rals. Güell refusava les xifres estimades per Figuerola a la seva Estadística... basant-se en les balances calculades per la Junta de Comerç per a 1848 i 1849 (Junta de Comercio de Cataluña, 1849, 1850), fetes des d'una oficina instal·lada per la mateixa Junta a la duana del port de Barcelona. Segons les estimacions de Güell, en 1849 les importacions fetes a través de totes les duanes marítimes de Catalunya -un cop deduides les procedents d'Amèrica i les corresponents al tràfic interior català- donaven com a mínim 300 milions de rals de billó procedents de la resta d'Espanya. Si a aquesta xifra hom hi sumava 168.540.000,- rals de billó de les importacions per via terrestre, el resultat era que Catalunya havia importat per valor de 468.540.000,- rals de billó de les altres províncies. La conclusió que treia Güell era la següent: "Queda pues plenamente probado por los medios directos, que podré llamar oficiales, por mar, y por los inductivos sumamente moderados por tierra, que Cataluña consume al menos, de las demás provincias de España, por valor de 468 millones de reales. En cuanto a los valores que

éstas consumen de Cataluña, la balanza de la Junta de Comercio presenta un 11 por 100 menos en las exportaciones del puerto de Barcelona; lo cual autoriza a decir, que si bien nuestra balanza con las demás provincias españolas no nos es tan desfavorable como suponen los datos de la Estadística [hom es referia a l'Estadística... de Figuerola] , o sea de las aduanas, nunca noses favorable! (J.Güell Ferrer, 1880, 206)...

Güell demostrava com la reforma aranzelària de 1849 no havia tingut altra conseqüència que l'estroncament de les exportacions i el creixement de les importacions. Així, el comerç espanyol amb Europa i Àfrica havia enregistrat unes importacions de 294.962.198 rals en 1849, 392.371.907 rals en 1850 i 415.992.481 rals en 1851, i unes exportacions de 310.470.386 rals en 1849, 315.484.739 rals en 1850 i 301.868.481 rals en 1851 (Op. cit., 210). Amb la reforma aranzelària les exportacions no havien crescut proporcionalment a les importacions, tal com havien pronosticat els lliurecanvistes. Ultra això, hom pretenia demostrar que el comerç de la resta d'Espanya amb Europa i Àfrica, sense comptar les Antilles, era menys important que el realitzat amb Catalunya (Op. cit., 211). Que el comerç interior fos voluminós era avantatjós per a Espanya, perquè proporcionava contribucions directes i indirectes a les arque de l'estat. A la vista de les xifres "Queda pues plenamente demostrado -escribia Güell- que el principal mercado de Cataluña son las demás provincias de España, así como el principal de éstas es el de Cataluña. De un ataque a la producción de una de las dos partes se ha de sentir irremisiblemente la otra, así como el aumento del trabajo o de la producción en Cataluña aumenta sus consumos en beneficio de las provincias españolas que lo surten, y por consecuencia en beneficio común./ A todo esto hay que agregar una circunstancia muy importante, y es, que estos recíprocos mercados nacionales son los únicos seguros, pues los demás están expuestos a mil eventualidades" (Op. cit., 211).

A la segona part de Comercio de Cataluña ... hom rebatia 3 articles publicats a "La España" sota el títol comú d'Industria fabril. Esdevé al·lucinant de comprovar com "La España" criticava la indústria fabril perquè era l'única que havia assolit privilegis. És a dir: per a "La España", òrgan lliurecanvista, el fet que la indústria pogués ésser la condició imprescindible perquè es configurés una societat nova ni es plantejava. La mentalitat industrialista no existia. Hom arribava a responsabilitzar al "monopoli dels fabricants" del retard d'Espanya.,

Güell hi criticava un exemple que donava Bastiat, que suposava dos països: l'un amb indústria, el país A, i un altre sense, el país B. Si el país A venia molt més que no comprava a B, suposava Bastiat, a A el preu del treball, dels minerals i de les matèries primeres tendiria a augmentar, perquè els factors de producció començarien a escassejar, en contra del que succeiria a B. Al país B baixarien els preus de tots els productes, i com que hi hauria un transvassament de capital en numerari de B a A, a A hi hauria una gran abundància de capitals que tendrien a anar vers B i aquest darrer país tendria a industrialitzar-se (Op. cit., 225). Per a Güell, en canvi, tots els avantatges estaven del costat del país A.

El comerç interior de Catalunya amb la resta de l'Estat era, per tant, un punt important dins del pensament de Güell. Ja a la Polémica con D.Manuel Sánchez Silva, a l'article publicat a "El Bien Público" el 24-4-1849, Güell escrivia que "crecen las importaciones de las provincias de España en Cataluña, como lo demuestra el hecho de haber entrado efectos españoles por sólo la aduana de Barcelona en el año 1848 por valor de 180 millones" (Op. cit., 28), mentre que Sánchez Silva pretenia que aquesta darrera xifra era només de 93 milions. Güell pretenia combatre aquells que anaven proclamant que Catalunya frufava de privilegis enfront de les altres províncies de l'Estat (Op. cit., 864-865). I, per a demostrar-ho, escrivia: "En el año de 1861, según los cuadros estadísticos, las provincias de España exportaron para Cataluña, y ésta recibió por los puertos de mar, valor de 560 millones. No nos consta lo que exportaron y recibimos por tierra, pero siempre importará algunos centenares de millones; y teniéndose en cuenta que en el valor de

700 millones que España exporta para toda Europa y Africa van incluidos los de las provincias catalanas, vendrá a resultar que las otras venden más a Cataluña que a todas las naciones de Europa y Africa. ¿Es, pues, el mercado catalán insignificante para el resto de España?/ Lo que Cataluña exportó por mar para las demás provincias, fue de un valor de 580 millones, a lo cual agregado lo que se exportó por tierra, que no nos consta, puede considerarse que, poco más o menos, compondrá una suma igual al de la importación, mientras que lo importado de Europa y Africa, aun sin la defraudación, vale doble que lo exportado./ El comercio de una nación con las demás, es activo y pasivo; éste es el de importación, producto del trabajo extranjero; aquel el de exportación, que ^y representa trabajo nacional. Cuando éste es mayor, prospera el país; cuando es inferior, decae: estas son verdades palmarias, por más que las niegue la escuela radical; perdemos, pues, mucho con el comercio exterior" (Op. cit., 866-867). Per a Güell, si Catalunya comprava a la resta d'Espanya, hom feia possible que la resta de l'Estat augmentés la seva riquesa, i millorés la seva capacitat de compra. A més, "por estos poderosos resortes del cambio interior, las naciones fomentan el trabajo y su producción, perfeccionan y abaratan sus productos, exportan al extranjero y adquieren riqueza y prosperidad, acreciendo los ingresos del Estado en todos los conceptos" (Op. cit., 867).

La intenció de Güell i els proteccionistes estava ben clara: "Nunca hemos defendido los intereses de Cataluña aislados: siempre los de España, en que aquellos van embebidos. Cataluña jamás ha hecho política catalana, siempre la ha hecho española" (Op. cit., 913). Si, amb el sistema lliurecanvista implantat, Catalunya i les altres províncies efectuaven les seves compres a l'estranger, els mercats interiors s'esfondrarien i davallarien el nivell de producció i l'ocupació (Op. cit., 914)

2.- Els estudis empírics de Ferrer i Vidal

Josep Ferrer i Vidal fou un exemple d'empresari amb coneixements tècnics i sobre economia, alhora que amb mentalitat innovadora (4). La seva participació als debats sobre la qüestió proteccionista va ésser molt intensa, especialment des dels seus llocs de diputat i de senador. En 1861 publicà la seva rèplica als debats que tingueren lloc a la Borsa de Madrid durant el mateix any, reproduïts a la revista "La Verdad Económica" (II, 1861, 37-82, 125-140, 228 i ss., 310-329, 412-434, 483-516). La rèplica de Ferrer i Vidal (1861), reproduïda també a "La Verdad Económica" (III, 1861, 265-284), es titulava Cuatro palabras á los señores libre-cambistas de la Bolsa de Madrid. Ferrer i Vidal hi comentava que la indústria otonera s'havia anat desenvolupant d'ençà de 1839, i que entre 1841 i 1849 s'havien anat muntant, a Catalunya i a d'altres llocs, noves fàbriques de filats i teixits, de manera que en 1850 el consum de cotó havia quedat duplicat. Això no obstant, l'aranzel de 1849 de Bravo Murillo representà un fre, en opinió de Ferrer i Vidal, a aquest creixement. De fet, el nombre de mercaderies prohibides havia passat de 83 (1841) a 14, i es donava llibertat per importar bastants articles tèxtils. A desgrat de l'aranzel, explicava Ferrer i Vidal, la indústria tèxtil aconseguí que la seva frenada fos només momentània. Hom combatia les idees dels lliurecanvistes que havien participat a les sessions de la Borsa de Madrid, entre d'altres raons perquè volien ignorar les experiències proteccionistes dels països europeus, entre ells la mateixa Anglaterra. Ferrer i Vidal pretenia, a més, fer creure que la seva posició no es cloïa dins d'un proteccionisme dogmàtic, i s'expressava en els termes següents: "Defendemos el sistema protector, que no excluye ni la prohibición ni el libre cambio. Deseamos practicar lo que han practicado las naciones, que por su suerte nos han precedido; y para subir a la misma altura que ellas han alcanzado, deseamos valernos de los mismos medios, de ese sistema ecléctico de que se han valido, de que se valen todavía" (J.Ferrer i Vidal, 1861, 18).

Té interès el Discurso pronunciado en la información oral de la Comisión especial arancelaria (J.Ferrer i Vidal, 1866), en el que Ferrer

i Vidal anava explicant a una comissió presidida per López Ballesteros les seves respostes a un interrogatori sobre la situació de la indústria cotonera. Per a Ferrer i Vidal, la manca de producció era la causa principal de la situació precària d'Espanya; a més, calia afegir a això que el país no es preocupava per a formar tècnics capacitats per a treballar a la indústria. A La escala alcohólica y la cuestión lanera (J.Ferrer i Vidal, 1881) hom denunciava que els comerciants de Madrid ataquessin, per sobre de tot, els industrials catalans, i, en examinar el problema que presentava l'exportació dels alcohols, hom assenyalava la conveniència d'assentar, primer que tot, el comerç interior i fins a quin punt la manca de protecció era una de les causes principals de la sortida d'emigrants espanyols. En una altra ocasió, Ferrer i Vidal criticà al senat el tractat de comerç entre Espanya i França, signat el 6 de febrer de 1882 (J.Ferrer i Vidal, 1882), adduint que per a consumir calia abans produir i que no es podia permetre que el comerç exterior ofegés el comerç interior. A més, s'havia de tenir en compte, deia Ferrer i Vidal, que França hi sortiria guanyant en l'intercanvi, perquè era molt més potent econòmicament que Espanya.

Les Consideraciones sobre la crisis económica europea (J.Ferrer i Vidal, 1879) constitueix un dels textos més interessants de Ferrer i Vidal. Hom hi critica els lliurecanvistes francesos -l'escola de Bastiat, l'estudiós d'Adam Smith Maurice Block- i el lliurecanvisme britànic (per exemple William Huskisson), interpretant la història de la política econòmica de Gran Bretanya i de França (a partir de lord Macaulay, d'Alexandre Moreau de Jonnés), dels E.E.U.U. i de la Índia, Alemanya, Itàlia, Espanya. El punt de referència, naturalment, era el Das nationale System der politischen Ökonomie ^(de List) (1841). Per a Ferrer i Vidal, per a combatre els desequilibris provocats pels principis lliurecanvistes calia aconseguir un equilibri en tres plans: l'equilibri entre els productes alimentaris i agrícoles i els productes industrials, l'equilibri entre els productes intel·lectuals i els d'ordre material, i l'equilibri entre els jornals i els preus dels productes de primera i de segona necessitat. Ultra

això, Ferrer i Vidal opinava que, a Espanya, hi sobraven titulats superiors militars i empleats de l'Administració. El més important era que "Sin consumo no hay producción; sin producción no hay trabajo útil, y el trabajo es la vida de los pueblos" (Op. cit., 1879, 63-64). I Anglaterra, per la seva banda, necessitava d'apoderar-se del consum dels altres pobles per a poder desenvolupar la seva producció.

Quant a la situació d'Espanya, Ferrer i Vidal feia notar com el deute havia passat de 22.418 milions de rals el 31-12-1868 a uns 40.000 milions de rals en 1873, i com el servei del deute figurava amb 673 milions de rals dins del pressupost de l'exercici de 1868-1869 i amb 1.282 milions de rals dins del pressupost de l'exercici 1872-1873. I, en relació al proteccionisme sobre els productes agraris, hom sostenia que "La agricultura española debe ser defendida, gravando los productos similares extranjeros con derechos que la protejan; y sostenemos este principio, a pesar de la opinión de List, de Carey y otros economistas, que opinan no deben gravarse con derechos los productos alimenticios, porque consideran que el modo de proteger la agricultura es fomentar el desarrollo de la población; medio excelente, sin duda, pero no suficiente en nuestro concepto" (Op. cit., 1879, 98). Ferrer i Vidal comparava els nivells productius absoluts per França i per Espanya, per a mostrar el retard espanyol ostensible: el valor de la producció agrícola i pecuària de França era ^{en 1878,} més del doble (9.396 milions de ptes contra 4.046 milions de ptes), i, en el cas de la producció industrial, la diferència era abismal (14.497 milions de ptes contra 1.001 milions de ptes). L'economia espanyola no era capaç, tampoc, d'ocupar tota la mà d'obra disponible, i per això l'emigració cap a fora era important. Amb tot, per a Ferrer i Vidal la causa principal de la crisi econòmica a Espanya i a Europa tenia el seu origen en l'excés de producció industrial enregistrat per Anglaterra, país que necessitava pressionar les altres economies europees per tal que donessin facilitats per a admetre els productes de l'exportació britànica. Ultra aquest fet, existia també la invasió de productes procedents del mercat nord-americà, a la qual calia enfrontar mesures proteccionistes.

Cal ressenyar, també, que Ferrer i Vidal, a l'apèndix núm. 1 (Op. cit., 109-112), detalla el càlcul dels valors obtinguts, a Espanya i en 1878, per l'agricultura (3.450,3 milions de ptes, dels quals 2.042 milions corresponien als cereals), la ramaderia (596 milions de ptes) i la producció industrial (1.001,5 milions de ptes, després de deduir el cost de les primeres matèries) (5).

De cara a la història econòmica, l'obra més important de Ferrer i Vidal són les seves Conferencias sobre el arte de hilar y tejer ... (J.Ferrer i Vidal, 1875) (6) , que reflecteixen els arguments esgrimits pel nostre economista a les sessions que va assistir de la Junta d'Aranzels i de distintes informacions parlamentàries. Es tracta de tres conferències donades a l'Ateneu Barcelonès el 12-12-1872, el 19-12-1872 i pel març de 1874.

La primera conferència constitueix un resum de l'evolució de la tècnica per a filar el cotó, a partir de les grans invencions del segle XVIII i de primers del segle XIX (jenny, mule-jenny, selfactina), així com de l'aparició de les primeres grans factories a Anglaterra. Hom hi explica, també, el procés d'aparició del maquinisme a Catalunya, a partir de la instal·lació de les primeres jenny -als anys vuitanta del segle XVIII- i de llur transformació (a Sallent, a Manresa i a Berga) en Berguedanes, la introducció en 1791 de les màquines contínues inventades per Arkwright en 1768, i de l'aparició de les primeres mule-jenny en 1805 (màquina inventada per Samuel Crompton en 1779) a Sallent, Manresa, Berga, Barcelona, Olot i Vic, entre d'altres llocs. La guerra del Francès implicà una frenada en el procés de maquinització, però d'ençà de 1815 fou reprès el muntatge de les noves fàbriques. Ferrer i Vidal explica, també, la introducció de les primeres màquines de vapor en 1832 a la fàbrica de Bonaplata, Vilaregut, Rull i Cia; com en 1845 predominaven les mule-jenny, mentre que les antigues berguedanes manuals es trobaven en plena desaparició (7) ; com a partir de 1842 a Anglaterra es permet d'exportar màquines de filar i com, amb la repatriació dels capitals americans, a Sants, Reus, Igualada, Mataró i Sitges, així com a Màlaga, són muntades fàbriques importants amb selfactines.

Després de fer aquesta introducció general, explicant el desenvolupament dels filats a Anglaterra i a Catalunya, Ferrer i Vidal es plantejava les raons per les quals existien diferències -sobretot sota el punt de vista dels costos- entre els països fabricants. A l'entendre de Ferrer i Vidal, els motius d'aquestes diferències (que intentaria demostrar de forma minuciosa a les dues conferències restants) eren: 1) el cost més elevat de les matèries primeres, 2) la ^(major) necessitat de capital fix i, per tant, el fet de veure's obligat a treballar amb uns tipus d'interès més elevats,

3) les desigualtats de costos salarials en passar d'un país a un altre, i 4) el major o menor cost de les despeses generals (on calia incloure el preu del combustible).

A la segona conferència, Ferrer i Vidal abordava el tema més específic dels costos comparatius dels filats a Espanya i a diversos països d'Europa. Les conclusions a les que hom sempre arribava eren que a Espanya els costos sempre acabaven per ésser més elevats. Així, per exemple, vers 1870, el cost mitjà d'un fus era el següent:

<u>País</u>	<u>Rals de billó</u>
Anglaterra	100
França	186
Suïssa	167
Espanya	238

Font: J.Ferrer i Vidal, 1875, 57.

En què consistien els motius d'aquestes diferències? Fonamentalment, n'hi havia dos que despuntaven: Espanya havia de comprar les màquines a Anglaterra (i, a la vegada, les màquines que es fabricaven a Espanya resultaven al mateix preu que les angleses); i el cost dels edificis també era molt més elevat. En síntesi, els costos dels fusos eren els següents:

Cost d'un fus per any per interès i depreciació

(unitats monetàries en rals de billó)

<u>País</u>	<u>Capital</u>	<u>Depre- ciació</u>	<u>Interès</u>	<u>Total</u>	<u>Cost total</u>
Anglaterra	100 r.b.	5%	4%	9%	9,- r.b.
França	186 r.b.	5%	5%	10%	18,6 r.b.
Suïssa	167 r.b.	5%	5%	10%	16,7 r.b.
Espanya	238 r.b.	5%	5%	10%	23,8 r.b.

Font: J.Ferrer i Vidal, 1875, 58.

D'una banda, el cost de les matèries primes, el cost dels fusos (i els costos tant financers com de depreciació d'aquests) resultaven comparativament més elevats a Espanya; i, per una altra banda, també eren

més alts els costos en concepte de mà d'obra, salaris i despeses generals. Les estimacions de Ferrer i Vidal per a aquests tres darrers conceptes erent

Cost de la mà d'obra per fus i per any

França	20,178	rales de billó
Suïssa	14,516	" " "
Anglaterra	13,814	" " "
Espanya	27,110	" " "

Font: J.Ferrer i Vidal, 1875, 61.

Nombre d'obres i empleats per cada 1.000 fusos

Anglaterra	3,29
Alsàcia	7,25
Ducat de Baden	6,74
Suïssa	7,50
França	8,94
Espanya	11,93

Font: J.Ferrer i Vidal, 1875, 66.

Despeses per fus i per any (xifres en rals de billó), Any 1870.

<u>Concepte</u>	<u>Anglaterra</u>	<u>Suïssa</u>	<u>França</u>	<u>Espanya</u>
Per interès i depreciació	9,-	16,70	18,60	23,80
Per mà d'obra	13,81	14,52	20,18	27,11
Per despeses generals	8,93	10,26	18,81	28,47
 Despesa total de fabricació per un fus i per un any	 31,74	 41,48	 57,59	 79,38

Font: J.Ferrer i Vidal, 1875, 68.

La tercera conferència (març de 1874) tracta sobre els teixits de cotó, i comença per l'explicació sobre llur història i la introducció dels avenços tecnològics. L'autor comenta com la primera guerra carlina i l'incendi de la fàbrica Bonaplata (i, en general, els avalots contra la introducció de nova maquinària) detingueren, fins a 1842-1844, la instal·lació de nous telers mecànics i, amb aquest fet, el desenvolupament de la indústria cotonera.

Hom comença per analitzar el cost de la matèria prima, i calcula que, en 1870, els costos comparatius d'un kilògram de fil d'ordit de núm. 27 a 28, de forma que, per a cada kg. de teixit obtingut el cost de la matèria primera -en aquest cas, el cost del fil d'ordit- resultava el següent, per països: a Anglaterra: 9,597 rals de billó (r.b.); a França: 11,582 r.b.; a Suïssa: 10,698 r.b.; i a Espanya: 13,027 r.b. (J. Ferrer i Vidal, 1875, 169). A més de les primeres matèries, hom calculava els costos per interessos i amortització del capital fix (per cada teler, a Anglaterra 205,200 r.b., a França 405,080 r.b., a Suïssa igual que a França i a Espanya 493,44 r.b.), per mà d'obra (per telers: ^(a Anglaterra) 1.282,50 r.b. per any, a França 1.730,90 r.b., a Suïssa 1.162,80 r.b. i a Espanya 2.063,14 r.b.) i per despeses generals (per teler i per any: 634,60 r.b. a Anglaterra, 877,80 r.b. a França, 444,60 r.b. a Suïssa i 760,265 r.b. a Espanya) (Op. cit., 110-116).

Finalment, Ferrer i Vidal presentava el següent quadre-resum d'un kilògram de teixit, en 1870 i segons els diferents països:

(xifres en rals de billó)

	<u>Anglaterra</u>	<u>França</u>	<u>Suïssa</u>	<u>Espanya</u>
Cost d'1 l/10 kg. de cotó en floca	7,730	8,192	8,258	8,357
Despeses de filar aquest cotó produint un kg. de fil	<u>1,867</u>	<u>3,390</u>	<u>2,440</u>	<u>4,670</u>
Valor d'aquest kg. de fil	9,597	11,582	10,698	13,027
Despeses per a teixir aquest kg.	<u>3,265</u>	<u>4,637</u>	<u>3,096</u>	<u>5,103</u>
Cost total d'aquest kg. de teixit	12,862	16,219	13,794	18,130
Preu d'aquest kg. al mercat en 1870	<u>15,200</u>	<u>17,500</u>	<u>16,400</u>	<u>20,300</u>
Quantitat que representa les utilitats - de la filatura i del tissatge, comissions, pèrdues, etc., etc.	2,338	1,281	2,606	2,170

Font: J.Ferrer i Vidal, 1875, 118

On radicaven les causes de les diferències en els costos i els beneficis del tissatge a Espanya, en relació amb els altres països? En opinió de Ferrer i Vidal, a Espanya els costos de mà d'obra eren més elevats i la productivitat molt més baixa. Així, per exemple, si a Anglaterra existia una mitjana de 48,82 obrers per cada 100 telers, a França aquesta xifra era de 77,43 obrers, a Suïssa entre 54,21 i 57,74, a Espanya la mitjana era de 84,33 obrers per cada 100 telers (Op. cit., 119-120).

Certament, el nivell de beneficis, a Espanya, no era pas elevat, però tampoc era desastrós: un 11,97% enfront d'un 7,90% a França, un 18,18% a Anglaterra i un 18,89% a Suïssa. Cal preguntar-se, a la vista de les xifres, si la causa de la baixa productivitat no era la manca de renovació de la maquinària, renovació que el proteccionisme -malgrat l'aranzel moderadament lliurecanvista de 1869- no havia pas ajudat massa a impulsar. Perquè, cal preguntar-se, quin estímul podia tenir un fabricant català de teixits en 1870 si sabia que podia vendre als preus més elevats? I molts menys estímuls devia haver tingut abans de 1869, durant l'era proteccionista, quan la competència amb l'estranger no devia representar pas cap problema.

Tot amb tot, és cert que Ferrer i Vidal era un partidari decidit de la industrialització, i que aquesta actitud era massa sovint molt mal compresa a Madrid. I és cert, també, que s'esforçava per tenir un coneixement empíric de la realitat econòmica -fet que, no obstant, també comporta els seus inconvenients-, i que això representava un avenç. No deixava de tenir una part de raó quan afirmava que "es en nuestro país sumamente difícil encontrar datos exactos, por poca afición a esta clase de áridos trabajos, por falta de una estadística industrial y porque aún en las discusiones sobre asuntos industriales somos más aficionados a lanzarnos a la región de las teorías, y a recorrer con raudo vuelo espacios quizá imaginarios, inundando el ambiente de magníficas imágenes y poéticas descripciones, que a perdernos en un laberinto de guarismos y cálculos, para ofrecer después de humilde, pero ímprobo trabajo, tan solo una pobre y descarnada cifra más o menos aproximada a la verdad" (Op. cit., 112).

3.- Bosch i Labrús: el proteccionisme com a obsessió

Ha estat dit, i repetit, que Pere Bosch i Labrús(8) fou el successor de Joan Güell i Ferrer, quan en realitat era un home de molta menys talla. Era, això sí, un agitador, un propagandista de les idees proteccionistes. Un polític, més que un científic. Els seus coneixements, les seves lectures sobre economia eren més aviat escasses. No obstant això, Bosch i Labrús donava un paper preeminent a l'economia dins de la vida d'una societat, i considerava que els instruments més importants per a aixecar un país eren els mitjans econòmics (o materials). Així, a la conferència que donà a l'Ateneu Barcelonès amb motiu de l'Exposició Universal (Conferencias Públicas, 1889; P.Bosch i Labrús, 1929, 811-830), donà prioritat a la ciència econòmica i criticà el fet que, a Espanya, persones incompetents fossin les encarregades de resoldre les qüestions relacionades amb la producció.

L'atac al centralisme i la denúncia de la discriminació, a la que el govern havia sotmès Catalunya, eren dues constants en els discursos de Bosch i Labrús. El 27-11-1876, Bosch s'exclamava al Congrés de Diputats: "Es altamente sensible, Sres Diputados, que las personas encargadas de dirigir los destinos del país no conozcan muy bien el movimiento de la opinión y las aspiraciones de las provincias, y se inspiren por lo general en la atmósfera y en las opiniones en Madrid dominantes" (P. Bosch i Labrús, 1929, 70). Aclaria, però, que els catalans en defensar llur indústria volien que les altres províncies d'Espanya s'industrialitzessin, perquè Espanya havia d'esdevenir un país decididament industrial. I, per tal d'evitar malentesos, hom repetia contantment que "conste que los catalanes somos proteccionistas por amor a la patria española" (Op. cit., 534) o bé que "los catalanes son y serán siempre y antes que todo españoles" (Op. cit., 572). Per un altre costat, per a Bosch i Labrús Catalunya no era perjudicada únicament en l'aspecte de la política aranzelària: per exemple, hom recordava que la meitat de les línies fèrries que hi havia al Principat no havien rebut cap subvenció (Op. cit., 69-71).

El proteccionisme fou el tema al què Bosch i Labrús dedicà la part més extensa de la seva obra com a economista i com a polític, en la creença que calia basar l'economia en la producció i no en el consum. En aquest sentit, afirmava: "sostengo y creo demostrado completamente que el proteccionismo, lejos de perjudicar al comercio, le favorece, y le favorece porque, desarrollando la producción, crea riqueza, aumenta el consumo y, de consiguiente, las transacciones" (Op. cit., 261). Per a Bosch i Labrús, per tant, el proteccionisme no afeblia pas el comerç. El que feia era, fonamentalment, crear riquesa, potenciar més transaccions i, per tant, impel·lia també les activitats comercials perquè augmentava la potencialitat econòmica d'un país. Hom constatava, també, que el proteccionisme, a Espanya, no interessava només als catalans: interessava també als andalusos (amb els olis i el sucre), als castellans i als aragonesos per al blat, als asturians als gallecs i als bascos per al ferro i els carbons (Op. cit., 271). Per a Bosch i Labrús, el lliurecanvi era ruïnós per a l'industrial i per a l'obrer. A més, era un sistema que tendia a cercar la barator dels productes -i no la qualitat- per a poder sostenir la competència per damunt de tot. Hom posava l'exemple d'Anglaterra, on d'una banda els obrers veien baixar llurs salaris perquè els fabricants havien de produir a preus cada cop més baixos per a poder competir (Op. cit., 433), i, d'altra banda, malgrat el lliurecanvisme portes enfora, hom seguia amb el proteccionisme per a allò que li interessava. Pel juny de 1877, Bosch i Labrús criticava la barator que preconitzaven els lliurecanvistes amb els arguments següents: "Hay quien dice, Sres Diputados, que a mayor baratura mayor consumo; yo creo que los que dicen esto están completamente equivocados. El consumo es mayor o menor según es mayor o menor la riqueza, y la riqueza es menor o mayor según es menor o mayor la producción. Así observamos que en los Estados Unidos, donde los derechos son muy elevados, y donde por consiguiente los objetos todos valen por lo general muy caros, hay un comercio muy activo, hay un comercio que hace grandísimos negocios, hay un comercio que no compararé con el comercio español, que al fin y al cabo es tan pobre como todo lo demás de nuestro país./ De modo que las tarifas elevadas, no sólo perjudican al

comercio, sino que le favorecen, por lo mismo que favorecen el desarrollo de la producción, que es el desarrollo de la riqueza. Hágase todo lo que se quiera, véndase tan barato como se quiera, cuando no hay recursos no se compra" (Op. cit., 108). Per a Bosch i Labrús, en el fons la barator (de la forma en què la preconitzaven els lliuracanvistes) no feia més que anar en contra del mateix consum, perquè l'única cosa que aconseguia era fer retrocedir la riquesa, la producció, i sense això el consum acabaria per no ésser possible (Op. cit., 365).

Hem dit que les lectures de Bosch i Labrús sobre els economistes europeus que exerciren una influència teòrica al segle XIX eren escasses. I, curiosament, coneixia gairebé més autors lliurecanvistes per a rebatre'ls que no pas proteccionistes per a recolzar els arguments propis. Bosch, per exemple, criticà les idees de Bastiat i defensà la necessitat d'un cert intervencionisme per part de l'Estat, cità una Historia del comercio de l'autor lliurecanvista Scherer (Op. cit., 371, 461), i cità el lliurecanvista francès Léon Say, contrari també a la intervenció de l'Estat (Op. cit., 458, 498). Hom utilitzava també Luzzati (es tracta de Luigi Luzzatti?), autor que acabà per defensar el proteccionisme (Op. cit., 270-271). No cal dir que Bosch admirava la política econòmica de Bismarck (Op. cit., 268), però el que té més interès és destacar l'ús que Bosch va fer de les idees de l'economista belga Lavelaye (es tracta d'Émile de Laveleye?), autor d'una Crítica del optimismo de los antiguos economistas (Op. cit., 265) i que acabà també del costat dels proteccionistes. Amb tot, Bosch i Labrús no va insistir massa, contràriament al que va fer Güell i Ferrer, en què amb la baixa dels aranzels es produiria una fugida de capitals nacionals i una caiguda en el nivell de la inversió interior. D'altra banda, Bosch afirmava que "ser proteccionista no quiere decir derechos siempre elevados, quiere decir derechos suficientes, derechos bien armonizados, bien razonados para fomentar el trabajo" (Op. cit., 459), amb la qual cosa hom volia donar una aparença de flexibilitat que la pròpia praxi personal -en la que el proteccionisme era tant fruit d'una inèrcia com d'una obsessió- desmentia a cada moment.

Davant de la competència econòmica per part dels països rics, hom defensava l'impuls del comerç espanyol vers l'Amèrica Llatina i Portugal, vers les colònies (Op. cit., 897-902 -publicat a "La España Regional el 7 de juliol de 1889-; ³⁴⁶142; P.Bosch Labrús, 1886, 396). Però era molt difícil que Madrid pogués un dit per a bellugar l'economia, per a defensar la indústria. A l'obra de Bosch la crítica a tot allò que representava Madrid arriba, sovint, fins a les entranyes: "Madrid, que vive en una atmósfera especial, nada favorece por cierto al trabajo ni a los que trabajan, no estará conforme con nuestras soluciones [les preconitzades pels industrials catalans]. Era ya hora, sin embargo, de que hubieran aprendido algo; la mala situación de aquel comercio por falta de consumo y, por lo tanto, de ventas; tiendas sin alquilar en los mejores sitios, donde antes se abonaban gruesas sumas por traspaso, debían hacerles fijar la atención en los problemas económicos para venir en nuestra ayuda y cooperar con nosotros al desarrollo del trabajo en todas sus manifestaciones, sin lo cual no hay riqueza, ni consumo, ni comercio, y que es la base principal para el sostenimiento de la paz y para una buena y sólida hacienda pública" (P.Bosch Labrús, 1886, 395-396).

Bosch i Labrús arremeté també contra el sistema impositiu, la política pressupostària i la crisi econòmica d'Espanya. Seguint Léon Say, hom considerava que calia rebaixar la tributació que pesava sobre l'agricultura (P.Bosch Labrús, 1929, 458), que la càrrega impositiva era, en general, excessiva, i que als països desenvolupats "se grava más el consumo, el lujo, la comodidad que el trabajo en España todas las tendencias van siempre a gravar al que trabaja" (Op. cit., 317). Segons l'estadística donada per G.Bagge per a 1876, Espanya era, després de Sèrbia, el país en què els impostos directes representaven un percentatge més elevat dins de la recaptació total: un 58%, enfront d'un 26% a França, un 10% a la Gran Bretanya, un 6% als EEUU, un 31% als Països Baixos, un 44% a Itàlia, un 30% a Bèlgica, un 40% a Prússia, i un 25% a Rússia, per posar uns quants exemples (Op. cit., 406). La indústria, segons Bosch, era també gravada de forma exagerada, i això impedia el seu desenvolupament. En definitiva, si s'incrementava la riquesa pública l'erari podria obtenir més recursos. En aquesta

direcció, el 4-7-1876 hom assegurava davant del Congrés de Diputats: "Si queremos salvar la Hacienda, si queremos nivelar los presupuestos de una manera estable, de una manera formal sin que la tributación exceda los límites de lo justo, es necesario aumentar los elementos contributivos, poner en armonía las fuerzas contributivas del país con las necesidades del Tesoro; es indispensable fomentar la producción, proteger el trabajo en todas sus formas y manifestaciones; el trabajo elemento de moralidad, elemento de orden, elemento de riqueza; el trabajo fundamento principal del poderío y de la pujanza de las naciones modernas; el trabajo, sin el cual no hay riqueza, como sin riqueza no hay tributación, como sin tributación no hay Hacienda" (Op. cit., 66). A través dels seus discursos, Bosch reiterà la necessitat d'assolir l'equilibri pressupostari. Criticà, a més, la política de deute públic seguida per Fernando Cos-Gayón (Op. cit., 185) i la gestió de Juan Francisco Camacho al front del ministeri d'Hisenda en 1881-83 (Op. cit., 687-738).

Quant a la crisi econòmica de Catalunya i d'Espanya, Bosch considerava que no estava motivada per un excés de producció, sinó per tot el contrari (Op. cit., 142-143). Ultra els problemes d'ordre extern, n'hi havia també de tipus intern. D'altra banda, la crisi que travessava Espanya era encara molt més greu que la que sofria Europa, car Espanya era un país que, a més, no exportava i no podia assegurar uns nivells mínims de continuïtat en la inversió interior. Pel maig de 1878, Bosch insistí en els perjudicis que ocasionava el sistema tributari: "No es exceso de producción lo que ocasiona la crisis en nuestro país; la crisis, que es general a la industria, a la agricultura y al comercio, procede, Sres Diputados, de que en nuestro país se va acabando la savia, de que nuestro país no puede más, de que nuestro país está agobiado por contribuciones que no puede soportar. Esta es la causa de la crisis que atraviesa nuestra patria" (Op. cit., 153-154). Això no obstant, Bosch confiava en què si s'adoptaven les mesures de política econòmica adequades, el país podria refer-se i sortir de la crisi: "España tiene elementos y los españoles condiciones para sobresalir en la mayoría de los ramos de la producción y constituir una nacionalidad fuerte y poderosa, y Cataluña

puede y debe aspirar a algo más que a ser la primera provincia de una nación pobre; puede y debe aspirar a ser la primera de una nación rica, y todo depende de un buen sistema económico" (Op. cit., 829-830; Conferencias públicas, 1889, 744).

NOTES AL CAPÍTOL 2

- X
- (1) Joan Güell i Ferrer nasqué a Torredembarra (Tarragonès) el 3 de maig de 1800 i morí a Barcelona el 22 d'octubre de 1872. Després de viure amb el seu pare a Santo Domingo, entre 1810 i 1816, als 16 anys retornà a Barcelona per a cursar la carrera de nàutica i, més tard, a partir de 1818, treballà a Cuba, on amassà una gran fortuna. Als 35 anys retornà a Barcelona, després de viatjar pels EEUU i pels països més industrialitzats d'Europa. Estudià a la càtedra d'Eudald Jaumeandreu a la Junta de Comerç durant el curs 1837-1838 (E.Lluch, 1973, 282). En 1839 participà en la fundació del taller La Barcelonesa, dedicat a fundició de ferro i a la construcció de maquinària tèxtil, en 1840 fundà la fàbrica de panes del Vapor Vell de Sants, amb més de 1.000 treballadors, i en 1855 col.laborà en la formació de La Maquinista Terrestre i Marítima. En tant que proteccionista, en 1848 ajudà a fundar l'Institut Industrial de Catalunya -l'òrgan del qual era "El Bien Público", d'ençà de 1849- i, en 1869, fou un dels impulsors i primer president del Foment de la Producció Nacional, format per a lluitar contra l'aranzel de Figuerola i que publicava "El Protector del Pueblo", fundat en 1869 per Bosch i Labrús. Propietari i empresari agrícola a les terres de Lleida, contribuí també a la construcció del canal d'Urgell. Va ésser diputat a Corts i senador. Entre les biografies dedicades a Güell, cal esmentar les de Montserrat Llorens (J.Vicens Vives, 1958, 326-332), Josep Argullol i Serra (¹⁸⁷¹1881), Antoni Elias de Molins (1889), Pere Estasen (1881b), F.Romaní i Puigdemolas (1888) ^{J.A. Muntadas (1879)} i la Introducción d'Adolf Blanch a l'obra completa de Güell (J.Güell Ferrer, 1880, VII-LXVII). I, quant als estudis sobre el seu pensament, cal citar el de Miguel Paredes Marcos (1941, 234 i ss.). El 29 d'abril de 1879, la comissió executiva del monument a Güell i Ferrer acordà la publicació dels seus treballs econòmics recopilats per Adolf Blanch i Cortada, que foren publicats l'any següent sota el títol d'Escritos Económicos (J.Güell Ferrer, 1880) i que aplegaven els treballs següents: Sobre industria (Op. cit., 1-23; Imprenta de H.Martínez, Madrid 1841); Polémica con D.Manuel Sánchez Silva (Op. cit., 24-56; publicat a "El Bien Público" de Barcelona, òrgan de l'Institut Industrial de Catalunya, als núm. del 24-4-1849, 18-5-1849, 16-7-1849, 29-7-1849, i del 30-8-1849); Consideraciones sobre algunos puntos económicos y administrativos combatiendo algunos vulgarizados errores que los libre-cambistas españoles

presentan como fundamento principal de sus doctrinas (Op. cit., 57-133; Imprenta de D. Agustín Gaspar, Barcelona, 1852); Polémica con "El Contribuyente", "El Heraldo", "El Defensor del Comercio" y D. Laureano Figuerola (Op. cit., 134-197; "Diario de Barcelona" del 10-6-1852, 16-6-1852, 18-6-1852, 8-7-1852, 6-8-1852, 8-8-1852, 22-9-1852, 23-9-1852, 26-9-1852, 28-10-1852, 30-10-1852, 7-11-1852, 10-11-1852; i "Diario de Cataluña" 19-9-1852, 20-9-1852, 25-9-1852, 17-10-1852, 29-10-1852 i 7-11-1852); Comercio de Cataluña con las demás provincias de España y observaciones sobre el mismo asunto y otras cuestiones económicas (Op. cit., 198-252; Imprenta de Narciso Ramírez, Barcelona 1853); Polémica con "La España" (Op. cit., 253-262; "La Nación", 22 de març i 30 d'abril de 1853); Opúsculo sobre reformas arancelarias y otras cuestiones político económico-administrativas (Op. cit., 263-358; Imprenta de D. Antonio Brusi, Barcelona, abril de 1856); Cereales. Reflexiones sobre esta y otras cuestiones arancelarias, sugeridas por la reunión de ciento y un diputados, celebrada en Madrid el 21 de febrero de 1859 (Op. cit., 359-391; Imprenta de D. Antonio Brusi, Barcelona 1859?); Adam Smith (Op. cit., 392-420; "La Verdad Económica", Madrid, 30 d'abril, 15 i 30 de maig i 15 i 30 de juny de 1861); Refutación de los discursos pronunciados por el Excmo Sr. D. Luis M. Pastor y otros oradores en varias sesiones de la Asociación para la reforma de aranceles (Op. cit., 421-497; Establecimiento Tipográfico de Narciso Ramírez, Barcelona 1861); Polémica con el Sr. Sanromá. Refutación del discurso pronunciado por el Señor Sanromá el día 1º de abril, en la Asociación para la Reforma de los Aranceles. Tercera sesión celebrada el día 1º de abril. Presidencia del Excmo Sr. D. Luis María Pastor. Tema de la discusión: ¿Contribuye el sistema protector al desarrollo de la riqueza pública, ó bien ocasiona una pérdida real y efectiva á las naciones? (Op. cit., 498-519; "La Corona", 2, 3 i 4 de juny, i 28, 30 i 11 de juliol de 1861); Observaciones á la reforma arancelaria ejecutada y á la propuesta á las Córtes por el Excmo Sr. Ministro de Hacienda D. Pedro Salaverría,

precedidas de una reseña histórico-crítica de los reinados de las tres
Isabeles, primera y segunda de España é Isabel de Inglaterra (Op cit.,
520-574; Tipografía de Narciso Ramírez y Rialp, Barcelona 1863); Polé-
mica con el Sr. Jamar (Op. cit., 575-634; "El Guipuzcoano", 7, 10, 12,
14, 17 i 21 de febrer, 11, 13, 16, 18, 20, 23, 25, 27 i 30 de juny i
16 de juliol de 1863); Causas económico-administrativas de los males
actuales de España distintas de las que expone el "Círculo de la
Unión Mercantil de Madrid", y justificación de la balanza de comercio
(Op. cit., 635-692; Imprenta de Narciso Ramírez y C^a, Barcelona 1866);
Refutación del folleto "Preocupaciones sobre la balanza de comercio
y remedio de la crisis monetaria", por un concesionario del ferro-
carril (Op. cit., 693-714; Establecimiento tipográfico de Narciso
Ramírez y C^a, Barcelona 1866); Exámen de la crisis actual con ocasión
del opúsculo publicado por el Excmo Sr. D.Vicente Vázquez Queipo (Op. cit.,
715-793; Imprenta de Narciso Ramírez y C^a, Barcelona 1866); Resul-
tados en Inglaterra y Francia del tratado de comercio de 1860 y de
otras reformas económicas, con algunas observaciones sobre cuestiones
de Hacienda (Op. cit., 794-868; Establecimiento tipográfico de Narciso
Ramírez y C^a, Barcelona 1867); Observaciones á la exposición que pre-
cede al Decreto sobre supresion del derecho diferencial de bandera
(Op. cit., 869-881; Establecimiento tipográfico de Narciso Ramírez
y C^a, Barcelona 1868); Informe sobre un proyecto de tratado especial
de comercio con Inglaterra emitido por el Instituto Industrial de
Cataluña (Op. cit., 882-891; Establecimiento tipográfico-editorial
de Salvador Manero, Barcelona 1868); Dos palabras al señor Moret como
apéndice al opúsculo "Observaciones á la exposición que precede al
Decreto sobre supresión del derecho diferencial de bandera" (Op. cit.,
892-897; Establecimiento tipográfico de Narciso Ramírez y C^a, Barce-
lona 1869); La Hacienda de España dirigida por los librecambistas.
!!!Pobre España!!! (Op. cit., 898-946; Establecimiento tipográfico
de Narciso Ramírez y C^a, Barcelona 1869); Polémica sobre cuestiones
económicas entre D.Luis María Pastor y D.Juan Güell y Ferrer (Op. cit.,

947-984; Establecimiento tipográfico de Narciso Ramírez y C^a, Barcelona 1869); Rebelión cubana (Op. cit., 985-1.006; Imprenta de Narciso Ramírez y C^a, Barcelona 1871); i el treball inèdit Los libre-cambistas en el poder. Aduanas y aranceles (Op. cit., 1.007-1.069).

- (2) Primera edició: Imprenta a cargo de H.Martínez, Madrid 1841.
- (3) Güell i Ferrer afirmava que "las primeras materias de que se compone la maquinaria pagan de derecho según el arancel aprobado ¡cuatrocientos cincuenta por ciento más que la misma maquinaria introducida del extranjero!!!" (J.Güell Ferrer, 1880, 6).
- (4) Josep Ferrer i Vidal va néixer a Vilanova i la Geltrú el 29 d'agost de 1817 i morí a Barcelona en 1893. Segons el seu biògraf Joan Sallarès (1895) als 15 anys d'edat anà a Barcelona, a la Junta de Comerç, a estudiar química, física experimental i mecànica i, tres anys més tard, retornà a Vilanova per a treballar a la fàbrica de filats de teixits de cotó de Sebastià Gumà. Als 21 anys Ferrer i Vidal ja figurava com a soci d'aquesta empresa. Viatjà per les zones industrials d'Anglaterra i França per a conèixer els avenços tècnics, i realitzà estudis sobre els rendiments i els costos de les màquines i de la mà d'obra. En 1848 aconseguí que l'empresa de Sebastià Gumà es transformés en "José Ferrer y C^a", i més tard establí una fàbrica de teixits a Sant Martí de Provençals. Fou president de l'Ateneu Barcelonès (1874), diputat (1857, 1865, 1866, 1868), senador (1875) i membre del partit conservador. A partir de 1856 fou vocal de la Junta d'Aranzels i Valoracions i, d'ençà de 1891, membre de la Comissió Aranzelària. Fou, també, president de l'Institut de Foment del Treball Nacional (1880-1881) i un dels promotors de la formació del Foment del Treball Nacional en 1889. Ajudà a organitzar l'Exposició General Catalana de 1871 i l'Exposició Universal de Barcelona de 1888. Segons Puig i Alfonso (1907), en 1881 presidí el míting del Teatre Principal contra l'anul·lació de la suspensió de la base 5^a de l'aranzel. Formà part, a més, del Consell

d'Administració de la companyia del ferrocarril Barcelona-Saragossa (G.Tortella Casares, 1973, 230) i de la companyia de Caminos de Hierro del Norte de España (M.Izard, 1973, 54). Per a ampliar dades biogràfiques hom pot consultar el fullet de F.Puig i Alfonso⁽¹⁹⁰⁷⁾ i el de J.Sallarès (1895)^{ja esmentats}, i així com l'article que li dedica el Diccionario... d'A.Elias de Molins (1889).

- (5) Les fonts que utilitzà Ferrer i Vidal són les dades que publicà Fermín Caballero sobre producció agrícola al catàleg oficial de la secció espanyola de l'exposició universal de París de 1867, estadístiques oficials elaborades per l'Administració, la taula oficial de valoracions, revistes sobre mercats, l'article d'Aribau Producción del aceite de olivo en España ("La Verdad Económica", 1861, I, 324-329) i l'estadística minera de 1873 (J.Ferrer i Vidal, 1879, 111-112). Fora d'això, hom no concreta més les fonts. Cal dir, també, que en alguns moments del càlcul Ferrer i Vidal fa estimacions.
- (6) La Diputació en va fer una edició de 1.000 exemplars (J.Ferrer Vidal, 1875, 3-4).
- (7) El quadre, ja clàssic, elaborat per Jordi Nadal sobre les màquines en actiu a la indústria cotonera catalana entre 1835 i 1861 il·lustra aquest procés de substitució dels fusos manuals per fusos mecànics (J.Nadal, 1970, 339; J.Nadal, 1975, 196). Vegi's també el quadre de Miquel Izard (1973, 43), que demostra també aquest mateix fenomen entre 1833 i 1861.
- (8) Pere Bosch i Labrús nasqué a Besalú en 1827 i morí a Barcelona en 1894. Comerciant, creà a Barcelona la sastreria "El Àguila", que tingué sucursals a Madrid, València, Sevilla i Cadis. D'acord amb la biografia que li dedicà Montserrat Llorens (1958), fins a 1860 no sabia què era un aranzel, cosa que aprengué aquest mateix any en una reunió de fabricants barcelonins. En 1869 Bosch i Labrús ajudà a constituir el Foment de la Producció Nacional, del que fou secretari i més tard (1870) president,

El nou Foment nasqué

com a reacció a l'actitud de l'Institut Industrial de Catalunya, que intentava col·laborar -infructuosament- amb els polítics de la Unió Liberal. Bosch i Labrús va ésser un dels organitzadors principals de la gran manifestació proteccionista del 21 de març de 1869, muntada per a çacar la reforma aranzelària de signe lliurecanvista projectada per Laureà Figuerola. Hom intentà de crear varis Foments per Espanya (a Madrid, València, Saragossa, Màlaga i Valladolid), interconexionats a través de la Liga Proteccionista. Bosch i Labrús fou diputat de 1876 a 1886 i de 1891 a 1893, i un dels líders del proteccionisme al parlament de Madrid. En 1876 Bosch deixà el Foment i fundà el Foment de la Producció Espanyola, que presidí el Dr. Letamendi. L'incident que provocà aquesta escisió fou l'establiment de la línia de vapors entre Espanya i les Filipines: Bosch defensà -fet que escandalitzà molts membres del Foment de la Producció Nacional, i molts proteccionistes catalans, entre ells Víctor Balaguer- que la línia havia de tenir el seu origen a Cadis, d'acord amb el projecte inicial (1873) del Foment de la Producció Nacional, però al final el projecte fou presentat a les Corts, en contra del parer de Bosch, amb origen i arribada a Barcelona. Això irrità Bosch i Labrús, que s'alià amb els diputats andalusos per a defensar el port de Cadis, i que acabà fundant un nou Foment.

Bosch i Labrús col·laborà a muntar l'Exposició Catalana de 1871, donà la conferència inaugural, el 15-11-1880, del cicle de Conferencias sobre artes y oficios (Fomento de la Producción Española, 1880-1881), assistí a la fusió de les institucions que, en 1889, donaren vida al Foment del Treball Nacional, i participà, amb una conferència sobre La industria lanera en la Exposición, al cicle de Conferencias Públicas relativas a la Exposición Universal de Barcelona (1889), organitzat per l'Ateneu Barcelonès.

En 1929, els seus fills feren publicar l'obra completa sota el títol Discursos y escritos (P. Bosch i Labrús, 1929), que aplegava els treballs següents: En la urgente necesidad de fomentar el trabajo y la producción nacional, ¿cuáles son los medios morales, económicos y políticos más eficaces para conseguirlo? (Op. cit., 3-8; Ateneu Català, 20-2-1869);

Sobre el proyecto de Ley autorizando al Gobierno para la ratificación del convenio celebrado entre España y Bélgica (Op. cit., 9-29; Congreso de Diputats, 30-5-1876); Contra el dictamen declarando leyes del Reino los decretos expedidos por el Ministerio de Hacienda (Op. cit., 31-44; Congreso de Diputats, 21 i 27-6-1876); Contra el art. 6º del dictamen de la Comisión de Presupuestos, referente al de ingresos para el año económico de 1876-1877 (Op. cit., 45-68; Congreso de Diputats, 4-7-1876); Sobre la construcción del ferrocarril de Salamanca a Portugal (Op. cit., 69-71; Congreso de Diputats, 27-10-1876); Voto particular, discurso y rectificaciones sobre el Presupuesto de ingresos presentado a las Cortes para el año económico de 1877-78 (Op. cit., 73-131; Congreso de Diputats, 27 i 28-6-1877); Contra el dictamen relativo a la ratificación del convenio especial de comercio con Francia (Op. cit., 133-157; Congreso de Diputats, 1 i 2-5-1878); Contra el Presupuesto de gastos para el año económico de 1878-79 (Op. cit., 159-208; Congreso de Diputats, 13 i 14 de maig de 1878); Sobre el proyecto de enajenación de los Bonos del Tesoro (Op. cit., 209-241; Congreso de Diputats, 5, 6, 13, 14 i 16-12-1878); Sobre una proposición de Ley encaminada a que se declarase libre la introducción de cereales (Op. cit., 243-246; Congreso de Diputats, 21-11-1879); Sobre valoraciones y clasificaciones de los tejidos de lana (Op. cit., 247-281; Informe davant la comissió especial aranzelària, 22-11-1879); Sobre el proyecto declarando libre de derechos el material necesario para la conducción de aguas a Santander (Op. cit., 283-285; Congreso de Diputats, 17-12-1879); En contra del proyecto sobre calcinación de minerales de cobre (Op. cit., 287-292; Congreso de Diputats, 27-1-1880); Sobre la adjudicación de los ferrocarriles del Noroeste (Op. cit., 293-319; Congreso de Diputats, 11 i 15-3-1880); Sobre el presupuesto de gastos de la isla de Cuba (Op. cit., 321-358; Congreso de Diputats, 2, 3, 16 i 22-4-1880); Sobre las consecuencias producidas por la supresión del derecho diferencial de bandera (Op. cit., 359-397; Informe davant la comissió especial aranzelària, 7 i 10-5-1880); Sobre el proyecto de Presupuestos generales del Estado (ingresos) para el ejercicio de 1880-81 (Op. cit., 399-446; Congreso de Diputats, 2, 3, 7 i 10-6-1880); Sobre el tratado de comercio con Austria

(Op. cit., 447-449; Congrés de Diputats, 18-6-1880); Sobre artes y oficios (Op. cit., 451-465; Conferència donada al Foment de la Producció Espanyola el 15-11-1880); En defensa de la producció nacional (Op. cit., 467-477; discurs pronunciat a la manifestació proteccionista celebrada el 26-6-1881); Sobre el Presupuesto de gastos para el ejercicio de 1882-1883 (Op. cit., 479-486; Congrés de Diputats, 24 i 27-11-1881); Sobre la contribución industrial y de comercio (Op. cit., 487-494; Congrés de Diputats, 6-12-1881); Sobre la contribución de inmuebles, cultivo y ganadería (Op. cit., 495-506; Congrés de Diputats, 7-12-1881); Sobre el impuesto de la sal (Op. cit., 507-512; Congrés de Diputats, 10-12-1881); Sobre el impuesto de sello y timbre del Estado (Op. cit., 513-518; Congrés de Diputats, 17-12-1881); Sobre ilegalidades cometidas por el Gobierno (Op. cit., 519-532; Congrés de Diputats, 22, 24, 28 i 29-3-1882); Sobre el tratado de comercio con Francia (Op. cit., 533-582; Congrés de Diputats, 14 i 15-4-1882); Sobre conversión de la Deuda pública (Op. cit., 583-589; Congrés de Diputats, 27-4-1882); Sobre el Código de Comercio (Op. cit., 591-634; Congrés de Diputats, 12-12-1882, 12, 15 i 18-1-1883, i 26-2-1883); Sobre introducción de primeras materias (Op. cit., 635-685; Congrés de Diputats, 2, 3, 12, 13 i 16-3-1883); Presupuestos generales del Estado (Op. cit., 687-738; Congrés de Diputats, 8-6-1883 i 6 i 7-7-1883); Sobre el "modus vivendi" con Inglaterra (Op. cit., 739-768; Congrés de Diputats, 6,7 i 11-5-1885); Sobre el programa de fuerzas navales (Op. cit., 769-779; Congrés de Diputats, 11-6-1885); Sobre el malestar general de la producción en España (Op. cit., 781-798; Círculo conservador liberal de Barcelona, 14-1-1888); Sobre la ruina de la industria en relación con la agricultura (Op. cit., 799-809; Congreso de Economía Nacional, Barcelona 12-10-1888); La industria lanera en la Exposición (Op. cit., 811-830; Ateneu Barcelonès, maig 1889, dins del cicle de Conferencias Públicas dedicades a l'Exposició Universal de Barcelona de 1888); Sobre la cuestión cubana (Op. cit., 831-833; Congrés de Diputats, 2-7-1891); Cuestiones económicas de actualidad (Op. cit., 835-852; Foment del Treball Nacional, 11-12-1891); Tratados de comercio (Op. cit., 855-857; "El Fomento de la Producción Nacional", 8-2-1869); Industria

vinícola (Op. cit., 859-861; "El Fomento de la Producción Nacional", 29-8-1869); Al "Avisador de La Coruña" (Op. cit., 863-865; "El Fomento de la Producción Nacional", 3-9-1869); Presupuestos: A propósito de un discurso del Sr. Moret (Op. cit., 867-890; "El Fomento de la Producción Nacional", 1871); La cuestión de los dos Fomentos (Op. cit., 891-895; "La Publicidad", 7-7-1888); i Conveniencia de un concierto económico entre las distintas naciones de raza española (Op. cit., 897-902; "La España Regional", 7-7-1889). Quant a les biografies publicades dedicades a Bosch i Labrús, ultra la ja esmentada de Montserrat Llorens (1958), cal citar la de J. Fiter Inglés (1896), E. Passarell Dirla (1896) i G. Graell (1894).

CAPÍTOL 3

EL PENSAMENT ECONÒMIC A LES INSTITUCIONS

DURANT LA SEGONA MEITAT DE SEGLE

El pensament econòmic des de les institucions

Hom ja ha disceptat, en un altre capítol (vegeu supra, cap. 2), el paper que varen jugar les primeres entitats de tipus econòmic dins de l'etapa inicial de la industrialització. Ara es tracta de donar una mostra, ni que sigui molt sumàriament, de la difusió de les idees per part de les institucions que tingueren una vida econòmica durant la segona meitat del segle XIX, és a dir, quan ja havia quallat, més o menys, la primera etapa de la industrialització capitalista.

1. La Diputació Provincial de Barcelona

En primer lloc, cal parlar de l'antiga Diputació Provincial de Barcelona, formada a partir de la divisió provincial de 1833 feta per Javier de Burgos ⁽¹⁾. La Diputació barcelonina publicà diverses memòries i exposicions que mantien la postura proteccionista i un cert anticentralisme. Així, per exemple, una Memoria datada el 18-6-1870 i signada pel vice-president Anicet Mirambell, criticava, des de la perspectiva de la revolució de 1868, la Junta de Carreteres de Catalunya creada a partir del Reial Decret del 29-9-1848, perquè les decisions eren preses des de Madrid. Hom hi assegurava que "sólo cuando esta liquidación se realice [es referia a les operacions de la Junta de Carreteres], las provincias catalanas recobrarán la libertad de acción que tanto necesitan para emprender con la independencia que las leyes actuales les conceden las obras públicas que estimen convenientes" (Diputació Provincial de Barcelona, 1870, 13).

Ja en plena Restauració, en 1882, la Diputació s'oposà al tractat comercial franco-espanyol adduint que només afavoria una mica l'agricultura i perjudicava força les indústries cotonera, metal·lúrgica i sedera (Diputació Provincial de Barcelona, 1882). La Diputació no deixà d'insistir en la defensa del proteccionisme, àdhuc després de l'aranzel del 1891 (Diputació Provincial de Barcelona, 1894).

En 1883, una comissió de membres de la Diputació publicà una Memoria (de data 29-12-1882) en la qual s'afirmava que calia millorar la instrucció pública, condició essencial per a fer progressar el comerç, la indústria i l'agricultura i que, per un altre costat, mancava una protecció de l'Administració a l'agricultura. Calia subministrar capitals al camp i, per tant, hom considerava convenient la creació de bancs regionals agrícoles. Hom es feia ressò, també, d'una constatació feta pel Centre Català: la província de Barcelona feia una contribució molt important als ingressos de l'Estat, i la contraprestació que en rebia no feia altra cosa que palesar un tractament tributari desigual. La comissió especial de diputats insistia també en tot allò que havia estat fet per protegir la indústria i reiterava l'oportunitat d'ampliar les comunicacions, i molt en especial la xarxa ferroviària, de cara a l'impuls de les activitats comercials. Finalment, cal dir que els acords adoptats per la Diputació s'emmarcaven en la línia de la descentralització econòmica i de l'impuls de la prosperitat material de Catalunya (Diputació Provincial de Barcelona, 1883)⁽²⁾.

Un altre exemple de la tasca duta a terme per la Diputació: el dictamen aprovat el 9-5-1899 (i que anava firmat pel president de la Comissió d'Hisenda de la Diputació, Joan Ferrer-Vidal i Soler), referent al repartiment, el cobrament

i la inspecció, tot a càrrec de la Diputació, de les contribucions directes de la província de Barcelona (Diputació Provincial de Barcelona, 1899), demanda que feia un temps que ja havia estat formulada per la Diputació i amb el suport, el 26-11-1897, del Foment del Treball Nacional, amb la intenció de millorar l'eficàcia de l'Administració i d'avançar en la descentralització. El projecte comptava amb el suport del Sindicat de les Associacions de Propietaris de Barcelona i el seu Eixample, de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (que en demanà l'aplicació a les quatre províncies catalanes) i dels presidents de les Diputacions de Girona, Tarragona i Lleida. Per un altre costat, la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País havia condemnat el sistema tributari aleshores vigent i, extrapolant la qüestió, tant la Lliga de Catalunya com l'Ateneu, en llurs informes, consideraven que el projecte no havia de quedar limitat a la província de Barcelona, sinó que calia aplicar-lo a Catalunya sencera "como entidad etnográfica e histórica que es" i que havia d'abastar, endemés, tot el sistema tributari. Els Ajuntaments de Reus, el Vendrell, Poboleda, Prades i Figueres demanaren que "no ya para la provincia de Barcelona exclusivamente, sino para Cataluña entera, se recabe la mayor autonomía económica conducente a la mayor descentralización administrativa" (Diputació Provincial de Barcelona, 1899, 10) (3).

L'Exposición aprovada per la Diputació barcelonina l'11-12-1900 (Diputació Provincial de Barcelona, 1901) constitueix una altra mostra de les preocupacions d'aquesta institució pels problemes econòmics (4). Per a la Diputació, la crisi econòmica que estava travessant Espanya era particularment greu a Catalunya, i singularment a la província de Barcelona. El desenvolupament iniciat d'encà de 1882 quedà ben aviat estroncat i sobretot amb la pèrdua de les colònies, que provocà un excés de producció difícil de col·locar, no

contrarestat per l'increment del consum interior. Per a la Diputació, la causa més important de la crisi industrial --i del creixement de l'atur-- radicava en el desequilibri entre la producció i el consum, i les mesures que calia adoptar havien d'anar encaminades a assolir tres objectius: 1) l'increment de les exportacions (facilitat per a l'establiment de zones neutrals); 2) l'expansió del "consum nacional", que havia d'anar lligada a una política de disminució de la càrrega fiscal; i 3) el perfeccionament i l'abaratiment dels productes acabats.

2. L'esmorteïda Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País

Algunes entitats que es movien en el marc de les activitats econòmiques anaren esllanguint-se i acabaren jugant un paper força anodí, allunyades dels cercles més inquietos. Aquest és el cas de l'antiga Societat Econòmica Barcelona d'Amics del País. Si en 1838 la Societat encara s'havia distingit pels seus atacs a Pebrer i per una defensa contundent del proteccionisme, vers 1859-1860 havia caigut ja en una situació d'inèrcia, i pràcticament els premis que concedia cada any dins del més pur estil benèfic-paternalista (els quals, d'altra banda, reflecteixen la misèria de la societat de l'època) havien passat a esdevenir gairebé el centre de totes les activitats.

En 1838, el efecte, la Societat Barcelonina havia publicat un fullet amb el títol de Refutación de las cinco proposiciones del Señor Pebrer contra el sistema prohibitivo (Societat Econòmica d'Amics del País, 1838). Pebrer havia sostingut que les principals prohibicions aranzelàries perjudicaven l'agricultura i la mineria (les quals eren considerades les bases fonamentals de la riquesa); que la llei d'aranzels només afavoria una part insignificant del país; que els aranzels i les prohibicions facilitaven el frau i eren la causa de l'existència de 375.000 contrabandistes a Espanya; que la llei d'aranzels provocava les penúries de l'Erari i originava "la decadència de la Nació"; i que el veritable objectiu de la llei aranzelària ^{si}constia a protegir les fàbriques de Catalunya, i que aquest fet era contrari a "l'interès de la Nació", entre d'altres raons perquè Pebrer suposava, erròniament, que hi havia molt poques fàbriques a Catalunya. Per a la Societat Barcelonina no era cert que Espanya fos un país essencialment agrícola; també existia una indústria: en 1833, la producció de teixits estampats i blanquejats havia estat de 55.000.000 vares, i amb el producte de Catalunya

era possible de vestir 1/3 de la població espanyola (Op. cit., 22). D'altra banda, per a la Societat Barcelonina la guerra civil era el que havia afavorit el contraban. Hom estimava que només a la ciutat de Barcelona hi havia més de 40.000 persones que depenien únicament dels rams de la seda i del cotó (Op. cit., 32). Per a l'Econòmica Barcelonina, "Tanto en tiempo de paz, como en tiempo de guerra, será más rica e independiente la Nación, que pueda cubrir por sí misma mayor número de sus necesidades" (Op. cit., 34). La qüestió aranzelària anava lligada, per tant, al desenvolupament del país. Finalment, hom concloïa que "la industria lejos de perjudicar a la agricultura contribuye en gran manera a su fomento, la primera no hace más que consumir los productos de la segunda dándoles nueva forma (...) La industriosa Cataluña cultiva mejor su suelo que otras provincias más feraces de España que descuidan el ramo fabril" (Op. cit., 35).

La Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País va continuar jugant, potser més per inèrcia que per cap altra cosa, un paper de defensa del proteccionisme durant les darreres dècades del segle. El 5-6-1860 la Societat Econòmica aprovà un dictamen emès per una comissió, integrada entre d'altres per Joan Güell i Nicolau Tous, relatiu a una comunicació de la Comissió de la Unió Aduanera Peninsular (anomenada per la Sociedad Económica Matritense) ⁽⁵⁾ en la qual hom demanava l'opinió sobre la conveniència de formar una unió duanera entre Espanya i Portugal (Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País, en endavant SEBAP, 1860, 9-26). El dictamen de la Societat Barcelonina desaconsellava la constitució d'una Unió Duanera Peninsular, perquè el Zollverein de List es podia aplicar a diferents Estats quan aquests mantenien una certa semblança i igualtat entre ells, la qual cosa no succeïa en el cas d'Espanya i Portugal;

d'altra banda, hom sostenia que Espanya, amb el proteccionisme, havia aconseguit més rendes i un major creixement que Portugal. El 21-2-1894 una comissió, presidida per Frederic Nicolau, emetia un dictamen que desaconsellava la ratificació dels tractats comercials amb Alemanya, Àustria-Hongria i Itàlia i del conveni provisional amb França (SEBAP, 1894).

Cal destacar, també, la Contestación al interrogatorio formulado por la Comisión para el estudio de la Reforma Arancelaria y los Tratados de Comercio (SEBAP. 1890), signada pel president de la Societat, Ildefons Par i Pérez i pel secretari, Francesc Gusi de Bofarull, que feia una anàlisi interessant sobre la situació de la indústria. Així, hom afirmava que la producció, en termes generals, havia disminuït entre 1882 i 1890; la indústria cotonera, que havia crescut fins a 1884, inicià una davallada que no es frenà fins a 1888. Hom reconeixia que els costos de la maquinària havien baixat una mica i que les rendes derivades de la propietat territorial urbana o bé es mantenien o bé tendien a disminuir. Hom assenyalava que els aranzels no havien protegit suficientment, i es mostrava partidari de no aplicar en 1892 la base 5a de l'aranzel de 1869. A més, la Societat Econòmica Barcelonina sostenia que els tractats de comerç havien estat nefastos per al comerç exterior. Cal posar l'atenció sobre els quadres que reproduïa l'entitat barcelonina al final de la seva Contestación a la Comissió, que va acabar elevat el seu informe pel novembre de 1890 al govern presidit per Cánovas del Castillo. Aquests quadres agafaven les importacions per grups d'articles entre 1870 i 1888 i les xifres del comerç exterior amb els principals països d'Europa entre 1850 i 1888.

Les actes de les sessions públiques constitueixen una bona font per a fer-se una idea sobre les activitats de la Societat. Així, en la sessió pública del 10-10-1848, essent

director Josep Melcior Prat, Laureà Figuerola pronuncià un discurs sobre la delinqüència i la situació de la beneficència a la ciutat de Barcelona (SEBAP, 1848, 12-29), on per cert sostingué que el nombre d'assassinats i de robatoris era inferior a la mitjana espanyola, i Antoni Bergnes hi féu un discurs sobre l'origen i la formació de les llengües (Op. cit., 29-51). La sessió del 20-11-1853 té interès perquè el secretari que hi feia la ressenya de les activitats de l'any era Laureà Figuerola (SEBAP, 1853). Figuerola explicà --entre altres coses-- que la Societat havia exposat una crítica de la imposició indirecta (contribució de consums, drets de portes, renda de tabacs, renda de la sal); i que hom s'havia mostrat partidari de l'enderrocament de les muralles de Barcelona. Eduard Coll i Massadas va fer, a la mateixa sessió, un discurs que versà sobre el mercat de l'or al món. En 1853 la Societat continuava essent dirigida per Josep Melcior Prat, Manuel Duran i Bas era el bibliotecari i arxiver, Jacint Fèlix Domènech era el president de la Diputació permanent a la Cort i Laureà Figuerola, ultra ostentar el càrrec de secretari 1er, era un dels directors del butlletí de la Societat. Tot i l'autocomplaença que caracteritzava la Societat, en 1853 eren membres adscrits a les diferents classes que funcionaven dins del seu si, destacats intel·lectuals i científics: Marià Cubí i Soler, Antoni Bergnes de las Casas, Ramon Martí d'Eixalà, Ramon Anglasell, Emili Pi i Molist, Joan Agell, Joan Güell, Eduard Coll i Massadas i Joan Illas i Vidal, entre altres (6).

L'esperit absolutament conservador de l'entitat també es pot comprovar a través d'una simple ullada a les actes de les sessions. Així, per exemple, a la sessió del 19-11-1857, Narcís Gay, en parlar de la història de la civilització, criticà les "noves doctrines socialistes", referint-se a autors com Owen, Fourier o Cabet (SEBAP, 1857, 41-56). Per justificar el

statu quo, Gay sostenia que "se ha declamado, injustamente, contra el capital; contra él se ha excitado el odio de las masas, y el capital, legítimamente adquirido, es, precisamente, la suma de muchos trabajos"(Op. cit., 48). El secretario Marià Franquesa resumia, a la sessió del 19-11-1858, els temes que es proposava d'estudiar la Societat: 1) la reforma del sistema impositiu, 2) la reforma en la contractació d'efectes públics, 3) la reforma duanera en un sentit protector, i 4) la reforma de les ordenances municipals (SEBAP, 1858, 10-11) (7).

El 30-9-1866 es va acordar d'establir escoles gratuïtes dominicals per a obrers i, per iniciar-les, hom va muntar tres cursos: Filosofia moral, Geografia i Higiene. Aquestes escoles eren dirigides per una comissió de set membres que presidia Pere Armengol i Cornet (un expert en prevenció de la delinqüència juvenil i en temes penitenciaris), el qual, en el discurs paternalista que pronuncià a la mateixa sessió sobre la Importancia de la instrucción de las clases obreras, no es va estar de criticar Voltaire i Cabet per a acabar dedicant lloances a Balmes, autor que li servia per a justificar la necessitat d'instruir els obrers (SEBAP, 1867, 9-28). Dintre de la mateixa veta paternalista, a la sessió del 20-5-1893 fou anunciada la creació d'una "Escola d'Institucions i d'altres carreres per a la dona", que perseguia l'objectiu de la Societat: "Millorar, en fi, la condició moral de les masses" (SEBAP, [1893]). Les bases i el pla d'aquesta nova escola havien estat aprovats a la sessió del 28-10-1892, i l'escola fou inaugurada el 29-9-1893 (SEBAP, 1895, 131 i ss.). Joan Baptista Orriols, el director de l'Escola d'Institutius, explicà la intencionalitat: educar les dones perquè poguessin esdevenir unes bones administradores de les llars domèstiques. Al voltant d'aquesta iniciativa, hom organitzà la "Festa de la il·lustració feme-

menina" (sic) i àdhuc s'arribà a convocar un premi literari sobre temes femenins, celebrat el 28-4-1895, amb unes bases clarament reaccionàries (Op. cit., 1895, 174-182, 219 i ss.). Es tractava de donar a les masses, ben entès, una moral conservadora; es tractava de fer creure a les classes treballadores que la millor actitud que podien adoptar era la submissió als poders establerts (per demostrar això n'hi ha prou amb repassar una mica l'extensa verborrea almoïnara que, en cada sessió, es feia servir per a justificar els mèrits "heroics" que les obreres i els obrers havien fet per ésser mereixedors dels diferents premis).

La reforma de la contribució territorial i de comerç i els estudis previs a la reforma aranzelària foren qüestions sobre les quals la Societat Econòmica prengué posicions durant l'any 1890 (SEBAP, 1891, 10-11). El proteccionisme, ho hem vist, no deixà de ser present dins la vida de la Societat Econòmica Barcelonina. Per exemple, hom dirigí una exposició al govern sobre els aranzels publicats pel Reial Decret del 27-11-1862 (SEBAP, 1863, 7); en 1864, la Societat premià una memòria d'Antoni Bech i Pujol que tractava sobre el proteccionisme (SEBAP, 1865, 22-23, 41; A. Bech i Pujol, 1865); a la sessió del 20-5-1893, essent president Joan Baptista Orriols, hom donava notícia d'una exposició enviada al govern per la Societat, exposició que tractava sobre el modus vivendi i el projecte de tractat comercial amb França (SEBAP, [1893]). En 1891 hom va presentar una Exposición elevada a las Cortes por la Sociedad Económica de Amigos del País, con motivo del proyecto de Ley sobre levantamiento de la suspensión de la base quinta del arancel vigente (Boletín de la SEBAP, 1881, 1-6); el 28-3-1881 es constituí una comissió (de la qual formaven part Pere Bosch i Labrús, Joan Baptista Orriols i Antoni Torrents i Monner), per informar

el tractat de comerç amb França (Boletín de la SEBAP, 1er trimestre de 1882), i fou aprovat el dictamen corresponent en la sessió del 30-6-1882 (Boletín de la SEBAP, tercer trimestre de 1882, 37-45); el 16-2-1885 hom s'oposà al Convenio Comercial o "modus vivendi" con Inglaterra (Boletín de la SEBAP, 1885, 1-15). Les demostracions de proteccionisme, per part de la Societat, foren constants.

L'Econòmica es preocupà, també, pels problemes de la ciutat. Així, per exemple, en 1909 editava un estudi sobre l'encariment de les subsistències (SEBAP, 1909) que havia estat present el 22-3-1909 i aprovat pel ple de la Societat el 24-9-1909 ⁽⁸⁾. L'estudi plantejava les causes de l'increment de preus ininterromput des de finals del segle XIX, i en concret de la puja de preus dels productes alimentaris que s'havien duplicat en els darrers cinquanta anys, sense que els salaris haguessin crescut en la mateixa proporció. Pels autors del treball hi havia diverses causes que explicaven el fenomen alcista. L'aparició de noves necessitats i l'elevació del preu del treball manual havien provocat l'increment en el cost de molts productes. A més, hom considerava, com a elements explicatius de l'alça, la situació aranzelària, l'impost sobre els consums (hom en preconitzava la desaparició), les deficiències en els transports (calia abaratir-los i afavorir la circulació), l'estat rudimentari de la producció pecuària i avícola, la deficient organització dels mercats i l'existència de fraus i adulteracions. El proteccionisme sobre el blat i la farina provocava un elevat preu del pa que, d'altra banda, gairebé no permetia de fer beneficis als forners. Davant d'això, l'estudi no descartava el proteccionisme però aconsellava l'abaratiment dels costos de producció del blat. Quant als mercats, calia instal·lar bons mercats al major, suprimir molts intermediaris, millorar els centres minoristes i perseguir les adulteracions. Hom anava repas-sant la situació dels diferents productes alimentaris i pro-

posava una actuació sobre les causes de la carestia de les subsistències i, a les conclusions, es proposava la creació de Juntes de Subsistències municipals i la formació de cooperatives per a certs productes com els vins, el pa i la llet, car, en opinió dels autors de l'estudi, calia tendir vers una "semimunicipalització" d'alguns serveis de subsistències.

Entre les memòries que auspicià la Societat, a través dels premis que concedia, cal destacar La abertura del istmo de Suez y el puerto de Barcelona, de Manuel Duran i Bas (1858), memòria en la qual es sostenia que l'obertura de l'istme de Suez reportaria avantatges per al port de Barcelona, avantatges que es derivarien de l'increment del moviment mercantil dins del Mediterrani, de les perspectives d'expansió vers l'orient i de l'impuls que rebrien els països més desenvolupats. Per a Espanya, el canal de Suez facilitaria la comunicació amb les illes Filipines; per a Barcelona, representaria un augment del tràfic i un escurçament importantíssim de la distància amb els ports de l'oceà Índic. Calia, per tant, per Duran i Bas, ampliar i millorar el port de Barcelona aprofitant la construcció del canal, però l'ampliació no serviria de gaire si, a la vegada, no es construïen més línies fèrries que comunicessin Barcelona amb l'interior d'Espanya i si no es modernitzaven els vaixells (incorporant-los l'hèlix).

La Societat Econòmica Barcelonina fou, per tant, una entitat dedicada a fer propaganda de les idees econòmiques proteccionistes, encara que el seu cofoisme la conduïa més a conrear una imatge social benèfico-paternalista i a fer "vida de societat" que no pas a produir idees econòmiques i polítiques originals, malgrat els dictàmens i els informes emesos relatius a temes lligats a l'activitat de les Corts de Madrid.

3. El conservadorisme dels agraris

En 1851 es fundà l'Institut Català de Sant Isidre (9) (en endavant, IACSI) amb el propòsit de defensar els interessos dels grans propietaris rurals. Socialment, l'entitat jugà un paper clarament conservador. Per exemple, en 1873 s'oposà a la llei que declarava redimibles les pensions i les rendes derivades de la propietat immoble i, entre elles la rabassa morta, llei que fou derogada durant la Restauració, i en part gràcies a la insistència de l'Institut, que naturalment s'oposava a totes les reivindicacions que provenien dels rabassaires. Des de 1852, hom publicava la "Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro" (anomenada al principi "Revista de Agricultura práctica"). L'Institut havia persistit en la formació i la utilització, per part dels pagesos, de les caixes rurals, en l'organització de la propietat rural, en la constitució de sindicats agrícoles i en la construcció d'obres hidràuliques, entre d'altres qüestions importants (IACSI, 1910, 1906a, 1912, 1906b).

Quant a les societats de crèdit territorial, hom proposà, el 20-5-1864, un projecte al ministre d'Hisenda (IACSI, 1864). Hi havia, al davall, la influència de Louis Wolowski, l'economista d'origen polonès instal·lat a França que, en 1852, havia creat el "Crédit foncier". Per l'abril de 1864, l'IACSI havia enviat una exposició a la reina per demanar autorització per a fundar una Caixa hipotecària de propietaris, juntament amb el projecte corresponent d'Estatuts (Op. cit., 6-22). L'IACSI publicava, també, un Dictamen del Col·legi d'Advocats de Barcelona i un Dictamen de la comissió especial del Banc Hipotecari de l'IACSI (Op. cit., 47-58, 60 i ss.).

L'Institut es preocupà constantment, per tant, pel crèdit territorial (un exemple: Revista de l'IACSI, tom XVIII, 1869, 25-26). En 1915, hom acudí a la informació pública sobre un projecte de llei de crèdit agrícola i mercantil, i hom criticava el Banc Hipotecari d'Espanya perquè no facilitava els crèdits hipotecaris als petits agricultors (IACSI, 1915b, 3-6).

No cal dir que l'Institut s'interessà també per la defensa del proteccionisme: així, per exemple, en 1869 Manuel E. de Casanova publicava un article crític sobre el lliure canvi i l'agricultura a l'òrgan de l'IACSI (M. E. de Casanova, 1869a, 89-96). Per Casanova, la salvació del Regne Unit depenia del fet que els altres països adoptessin el lliure canvi. A més, hom sostenia que Bastiat, si bé tenia raó quan definia l'existència de la "concurrència" (o l'intercanvi de productes entre nacions), s'equivocava quan, a partir de la concurrència, defensava el comerç lliure entre nacions, tant pel que es refereix a les mercaderies de les quals un país estava mancat com en relació a les mercaderies que era capaç de produir el país importador. Un país, en opinió de Casanova, només havia d'importar els productes que era incapaç de fabricar. No es podia establir com a veritat absoluta allò que no era més que una veritat relativa. Bastiat, per altra part, incorria en una contradicció, segons Casanova: a Les harmonies econòmiques (1a edició: 1850), afirmava per un costat que la concurrència era l'expressió de la llibertat, l'absència de tota autoritat arbitrària, i que es basava en l'individualisme; en canvi, per una altra banda, Bastiat sostenia que l'individualisme situat en el nivell dels productors refusava la concurrència. "Según las mismas declaraciones de Bastiat --escrivia Casanova-- existe un individualismo contrario al principio individualista de libre concurrencia, pero este individualismo a pesar de representar

el principio de libertad no debe ser atendido ni oído porque no es más que productor y habrá de ser sofocado por el otro individualismo consumidor en nombre de la libertad y de la igualdad" (Op. cit., 91). Per tant, per Bastiat, l'única llibertat legítima era la dels consumidors.

Casanova es plantejava si el lliure canvi convenia o no a l'agricultura espanyola i, com era de suposar, sostenia que només podia tenir sentit si Espanya no disposava dels productes agrícoles necessaris, fet que no es produïa. Segons Casanova, si Espanya generava 59.700.000 hl de cereals, les necessitats interiors del país eren de 57.400.000 hl i, per tant, existia un sobrant de 2.300.000 hl (en 1866 s'exportaren més de 2.000.000 hl); en el cas de les llegums, en 1863 s'exportaren 4.919.430 kg en total; en el cas de les patates les exportacions havien estat de 471.000 kg; quant al vi, si la producció era de més de 24 milions d'hl i el consum interior de 15 milions d'hl, hi havia un sobrant de més de 9 milions d'hl del qual s'exportaven 1,5 milions d'hl; hom exportava més de 200.000 hl d'oli i, finalment, el país era excedentari en bestiar, excepte en el cas de l'oví. En conseqüència, pensava Casanova, si Espanya tenia sobrants en la producció del camp, no necessitava per a res el lliure canvi a l'agricultura (Op. cit., 93). Si s'implantava el lliure canvi, el consumidor podia comprar potser a un preu més baix, però el productor deixaria de fer beneficis i, lògicament, deixaria de consumir. En un país, deia Casanova, no hi havia només consumidors. Hi havia també productors, i consumidors, que també eren productors. Es tractava, per Casanova, de no perjudicar ni a uns ni a d'altres, i que tots se sacrificuessin una mica perquè tots poguessin quedar afavorits després.

Que el blat era més barat si s'importava, era una veritat demostrable. Casanova donava exemples: el blat d'Odessa (Ucraïna) costava, desembarcat en un port espanyol, 82 rals/hl

(= 54 rals/quartera), el blat d'Anatòlia (Turquia) costava 32 rals/quartera, el blat hongarès costava 44 rals/quartera, el blat de Kalafat (Romania) costava 50 rals/quartera, quan el blat produït a Espanya costava 66 rals/quartera. Per al cas de les mongetes, les procedents de Gènova costaven 64 rals/quartera i les produïdes al país 80 rals/quartera (Op. cit., 94-95). En conseqüència, per Casanova el lliure canvi aplicat a l'agricultura no faria altra cosa que ensorrar la producció autòctona.

Més sobre literatura proteccionista de l'IACSI: amb data 31-5-1869, hom llançà un manifest titulat À las Córtes Constituyentes (Revista del IACSI, t. XVIII, 1869) contra el projecte de reforma aranzelària de Figuerola. Per l'IACSI, calia assegurar un bon preu de 80 rals/quartera per al blat (això es contradiu amb els 66 rals/quartera que indicava Casanova), en uns moments en què el blat procedent d'Odessa, Egipte, els Principats danubians i Hongria es pagava al port de Barcelona entre 36 i 44 rals/quartera. Per al cas del cànem, l'IACSI demanava un dret protector del 25 per cent, per a les mongetes el dret havia d'ésser del 30 per cent (per a assegurar el preu interior de 80 rals/quartera), per als alcohols industrials es demanava un dret aranzelari del 35 per cent i per a tota classe de bestiar un 25 per cent (Op. cit., 174-177). En canvi, per als vins i els olis hom acceptava les bases del projecte. I, endemés, hom demanava que certes exportacions de productes necessaris per a la fabricació d'adobs (carns seques procedents d'animals morts, fems solidificats, residus nitrogenats i fosfatats, etc.) fossin també gravades amb drets d'exportació, a fi d'influir perquè aquest tipus de productes fos utilitzat dins d'Espanya per a adobs.

Amb data de 14-7-1890 es publicà a Lleida un dictamen fet per la Junta de defensa dels interessos econòmics de la

província de Lleida, que fou reproduït per la "Revista del IACSI" (t. XXXIX, 1890, 274-279). El dictamen anava firmat per Lluís Corbella i Boada, Modest Ribé, Ramon Jené i Manuel Ribalta, i demanava proteccionisme per a l'agricultura i la ramaderia de les terres de Lleida.

Té interès també la publicació de Sobre la reforma arancelaria y los tratados de comercio. Interrogatorio de la Comisión. Contestación del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro ("Revista del IACSI", t. XXXIX, 1890, 83-90), sobretot perquè reflecteix la situació de l'agricultura de l'època. Hom constatava, per exemple, una davallada dels preus dels principals productes agraris entre 1882 i 1889, com les modificacions aranzelàries del 1882 havien provocat el descens de moltes produccions i com els tractats comercials amb Alemanya i França no havien estat positius. L'IACSI, a més, s'oposava a les rebaixes 2a i 3a, proposades per la base 5a de l'aranzel de 1869, que s'havien de posar en pràctica el primer de juliol de 1892.

Naturalment, la defensa de la propietat era un dels principals objectius de l'IACSI. I no protestaven únicament quan veien amenaçada la propietat rústica; els membres de l'Institut també ho feien quan perillava la propietat urbana. L'IACSI es lamentava, per exemple, del fet que l'Administració municipal pogués exigir "la cesión obligatoria y gratuita de terrenos en que hayan de abrirse nuevas calles", segons afirmava l'article 9è d'un projecte de Llei presentat sobre la reforma, el sanejament, l'eixample i altres millores de les poblacions (IACSI, 1862, 5). L'IACSI demanava indemnització prèvia i que l'Ajuntament expropiés "associat" als propietaris. Isidor d'Angulo, noble i terratinent i primer director de la revista de l'Institut, publicà una sèrie d'articles per a defensar la conveniència de no fraccionar la propietat i per oposar-se a

la nova llei de successió, perquè no afavoria la formació de beneficis (I. de Angulo, 1852). El tradicionalisme dels homes de l'IACSI era, doncs, obertament reaccionari. Per a mostrar-ne una perla n'hi ha prou amb saber que essent diputat per Girona a les primeres Corts de la restauració, el marquès de Camps votà en contra de l'article 11è del projecte de Constitució de 1876 que reconeixia la tolerància de cultes (IACSI, 1890).

Per a tenir una idea sobre el pensament social subjacent a l'IACSI és molt sugnificatiu el discurs sobre Cuestiones económico-sociales, pronunciat a la Societat Econòmica d'Amics del País pel membre de l'IACSI Lluís Corbella i Boada, discurs que fou publicat a la "Revista del IACSI" (L. Corbella, 1890). Per Corbella, les desigualtats entre els homes eren naturals i havien d'existir. És el mateix que havia anat repetint l'església catòlica durant tot el segle XIX i que en 1891 acabaria sancionant el papa Lleó XIII, amb la Rerum novarum: que les desigualtats entre els homes eren "naturals", "necessàries" i "convenients" (León XIII, 1960, 38-39). D'altra banda, la "igualtat absoluta, econòmica i social" era inassolible. Això no obstant, Corbella defensava certa protecció per part de la societat, en aquells casos en què els homes no havien provocat les desigualtats a través de la voluntat (aquest cas, seria, per exemple, la situació de misèria ocasionada pel "vici" o la "indolència") sinó que les contrarietats apareguessin con a conseqüència de la impotència davant la mala sort. "Y esa necesidad de protección --escrivia Corbella-- se hace más patente cuando, a virtud de fenómenos de todos conocidos, el aumento de la población, atestiguando la exactitud de la ley de Malthus, el empleo de las máquinas, desarrollando la producción fabril en términos desproporcionados con el consumo, y el encarecimiento de la vida y aumento de las necesidades en el seno de las familias, perturbando el equilibrio económico, demuestran que la crisis general, que abarca todos los pueblos civilizados y afecta a todos los

órdenes, tiene que cebarse por manera más lamentable en las clases trabajadoras que no cuentan con fondos de reserva ni elementos suficientes para hacer frente a los días de penuria" (L. Corbella, 1890, 250).

En opinió de Corbella, hi havia quatre escoles principals que proposaven una solució a la "crisi general": l'escola anarquista, la individualista, la socialista i l'harmònica. Quant a la primera, Corbella amb prou feines li dedicava set ratlles, per a dir que preconitzava el poder dels canons i de les barricades. La segona, l'escola individualista, era també rebutjada perquè conduïa a "l'abús del més fort que va a poc a poc concentrant els elements de vida i erigint-se en àrbitre de la producció i del consum" (Op. cit., 251). Hom pensava que no es podia dur fins a les últimes conseqüències l'esperit de la competència, perquè això acabava provocant "una tibantor insostenible a totes les forces de la producció" (Id., id.). Corbella pensava que "solo previendo podrá evitarse que el dejar hacer y dejar pasar, que es el emblema del individualismo puro, conduzca al desbarajuste general y a la imposición de la fuerza del número o de las bayonetas" (Id., id.). La tercera escola, la socialista, anul·lava la llibertat perquè l'absorbia en el principi igualitari, car suposava que "tots els homes són iguals per naturalesa", la qual cosa, segons Corbella, no era certa; per ell, l'experiència demostrava justament el contrari: que "l'existència de desigualtats" donava origen "al progrés i varietat en el si de la civilització" (Id., id.). Les desigualtats no es podien esmenar, perquè per a això caldria "corregir l'obra de Déu", la qual cosa era impossible. I la trampa ideològica de Corbella anava encara més lluny, quan negava que els poders públics poguessin "coartar" la lliure contractació reorganitzant de nou el treball: aleshores sempre n'hi hauria uns quants que exercirien una influència per a endur-se la millor part, i això faria sorgir desigualtats i nous desequili-

bris interns. L'ortodòxia de Corbella era implacable: "Siendo dos factores importantes en la producción, el trabajo y el capital, siendo una verdad matemática la ley de la oferta y la demanda que rige las relaciones entre ambos, y hallándose ésta basada en la libertad, es indudable que no puede ponerse cortapisa a la contratación del trabajo como tampoco a la de cualquier mercancía. A la oferta de capitales corresponde la demanda de brazos, y viceversa. Querer, pues, cambiar esta regla, es perturbar el orden de la producción y destruir los gérmenes de riqueza" (Op. cit., 252). Finalment, quedava l'escòla harmònica, que era la preferida de Corbella, la qual, "respetando la libertad individual, sale al paso al socialismo, y negando en absoluto la intervención del Estado en la esfera individual del trabajo, hace suyas todas aquellas soluciones encaminadas a suplir, en lo posible, las deficiencias de la naturaleza o de la suerte, para realzar el nivel moral, intelectual y físico de todas las clases sociales" Id., id.). Això li servia, d'una banda, per a rebutjar la jornada de vuit hores (perquè abaixaria la producció i faria pujar els preus, sense tenir en compte la possibilitat d'augmentar la productivitat), i per a justificar la creació de caixes d'estalvis i de caixes per a invàlids del treball, la reglamentació del treball de les dones i dels nens, l'educació dels fills dels obrers, la construcció de vivendes per a obrers, etc., és a dir, per a introduir una sèrie de millores en les condicions de vida dels treballadors, inspirades sempre en la moral del cristianisme de l'època. Perquè, entenquem-nos: per Corbella, per damunt de totes les escoles hi havia la solució del cristianisme, la qual, "predicando la mansedumbre, la paciencia y el amor al prójimo, destierra los rencores y suaviza las relaciones entre todas las clases" (Op. cit., 253). El to era de capellà que parla des de la trona.

Els articles sobre la situació general de l'agricultura espanyola eren nombrosos a la "Revista del IACSI". Per exemple,

en 1869, Manuel E. Casanova publicà una sèrie de tres articles titulada Breves observaciones sobre el estado de nuestra agricultura (M. E. Casanova, 1869b). Hom explicava que a Espanya l'agricultura era un sector fonamental, perquè a través d'ella s'obtenien 2.100 milions de rals, i donava feina a 4.340.000 persones sobre una població activa de 5.009.000 persones. El lliurecanvisme --que en aquells moments predominava al govern d'Espanya-- era considerat també com un perill per als agricultors. Casanova assenyalava alguns problemes que planaven damunt l'agricultura: els gravàmens excessius; el nivell baix d'instrucció dels agricultors; els préstecs eren fets a uns tipus d'interès massa elevats, i especialment els que tenien garantia hipotecària (d'on: la necessitat de crear institucions de crèdit territorial que operessin amb tipus d'interès baixos i amb períodes d'amortització llargs); la grandària de les propietats era en uns casos massa extensa i en d'altres massa petita (en les grans propietats andaluses, per exemple, només es conreava 1/3 de la superfície) i calia tendir vers un tipus de propietat de tipus mitjà. Casanova parlava també de la necessitat de realitzar una "Informació agrícola" exhaustiva, a l'estil de les que es feien als països avançats, que indagüés sobre la situació real en què es trobava l'agricultura espanyola.

Quant al tema dels sindicats agrícoles i les caixes rurals, cal apuntar un fullet publicat per Creus i Corominas en 1906, on es criticava la manca de facilitats que donava l'Administració per a construir associacions (T. Creus Corominas, 1906). Creus (ex-president de la Federació Agrícola Catalano-Balear i president de la subdelegació de l'IACSI i de la Lliga de Productors de Vilanova i la Geltrú i sa contrada) hi feia una breu síntesi dels intents catalans fets entre 1894 i 1906 per crear sindicats agrícoles i explicava que la Federació Agrícola Catalano-Balear --a la qual estava adherit l'IACSI-- va proposar, en el IV Congrés agrícola de Figueres, un projecte d'associacions

sindicals que, segons el mateix Creus, fou violentament atacat al Senat perquè la paraula "autonomia" hi figurava massa sovint, perquè es basava en el "concepte autonòmic" i perquè, en opinió de molts senadors, només beneficiava Catalunya. Per a Creus, calia posar l'agricultura al mateix nivell que la indústria i el comerç. Hom pretenia, inspirant-se en experiències dutes a terme a Alemanya, Bèlgica, Holanda i França, proposar una legislació més favorable a l'associacionisme agrari, i pensava que els sindicats agrícoles havien d'acabar abastant el nivell de la comarca. Creus concebia les caixes rurals lligades als sindicats i en proposava l'organització seguint les pautes del francès Louis Durand. Poc després el mateix IACSI publicava unes Instruccions per a la constitució de Sindicats Agrícoles i Caixes Rurals (IACSI, 1910), concebudes com a manual pràctic per a orientar el funcionament administratiu i la comptabilitat d'aquest tipus d'entitats ⁽¹⁰⁾.

4. La Junta Provincial

La Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç de Barcelona, entitat proteccionista, participà en el debat aranzelari i en altres qüestions concretes que preocupaven els comerciants, els agricultors i els fabricants. Per exemple, en 1866 hom s'inquietava per la supressió del dret diferencial de bandera, la situació de les empreses ferroviàries que actuaven a Catalunya i la necessària reforma del port de Barcelona davant l'obertura de l'istme de Suez (L. Morata y de Cisneros, 1867). Entre els vocals de la Junta (1866) cal destacar Joan Agell, director de l'Escola Industrial, Francesc Romaní i Puigdengolas, secretari de la secció d'agricultura i Josep Ferrer i Vidal, vocal de la secció d'indústria. De les qüestions de què s'ocupà la Junta durant 1866, cal fer ressaltar les següents: 1) en relació al problema aranzelari, hom considerava que la indústria es trobava en una situació naixent, molt incipient i que, per tant, necessitava protecció (L. Morata y de Cisneros, 1867, 14-15, 48-51); 2) la protecció a la pròpia marina mercant a través del dret diferencial de bandera (Op. cit., 19-21); 3) la necessitat de substituir o modificar la contribució de consums (Op. cit., 22-23); 4) la qüestió dels ferrocarrils; en aquest sentit, la Junta constatava que "sabido es que las provincias catalanas son de todas las de España las que más capitales han invertido en la construcción de vías férreas. Exclusivamente a sus esfuerzos y a sus recursos pecuniarios, débense las que hoy cruzan el territorio del Principado, y solamente una, ha recibido subvención del Presupuesto general" (Op. cit., 26); i 5) la necessitat d'aprofitar fins al màxim els jaciments de carbó del país, amb el fi d'abaratir els costos energètics, car "en Inglaterra, en las industrias de maquinaria y otras muy importantes, un caballo efectivo de 75 kilogramos gasta

sólo 116 escudos, al paso que en España no baja nunca de 225 escudos, diferencia verdaderamente desconsoladora para todos los industriales españoles que necesitan el vapor como fuerza motriz" (Op. cit., 29-30).

Cal explicar, també, que era clara l'oposició de la Junta --que sortia en defensa dels propietaris rurals-- als contractes de conreu de llarga durada (Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç, 1866) i a la memòria sobre el foment de la població rural publicada per Fermín Caballero en 1864. En 1868, la Junta s'oposà al tractat de comerç amb Anglaterra, conjuntament amb l'IACSI i l'Institut Industrial de Catalunya, a través d'un dictamen signat per Francesc Romaní i Puigdengolas en el qual s'argumentava que l'intercanvi de vins espanyols per productes anglesos no resultaria profitós per a la indústria. Més tard, el 15-2-1879, la Junta elaborà un informe sobre la situació del comerç espanyol (Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç de Barcelona, 1879). Segons aquest informe hi havia, a Espanya, una paralització del treball, una pèrdua de numerari i una frenada en la creació de capitals. Per la Junta "es España que se muere, porque hoy la lucha internacional se ha colocado en el terreno puramente económico, y las naciones que no pueden vencer, sucumben, sino se abroquelan tras muralla arancelaria o renuncian a toda comunicación exterior y se declaran en pleno aislamiento económico" (Op. cit., 4). Hom pensava que, si eren preses les mesures correctores necessàries, Espanya encara podia atrapar el nivell dels països desenvolupats. La Junta utilitzava les teories de Jevons per a explicar la periodicitat de les crisis comercials i les idees de Carey per a justificar la necessitat del proteccionisme (Op. cit., 9, 19), a la vegada que criticava les conseqüències negatives del contraban i la decadència de la marina mercant espanyola, lligada a un desenvolupament insuficient de la indústria de construcció naval.

5. El Foment de la Producció Nacional

El 8 de març de 1869, pocs dies abans de la gran manifestació del 21 de març, es va fundar, de la mà de Pere Bosch i Labrús, Domènec Sert, Miquel Buxeda i Josep Puig i Llagostera, i sota l'autoritat moral de Güell i Ferrer, el Foment de la Producció Nacional ⁽¹¹⁾. Segons demostra Miquel Izard (1979, 224), el programa del Foment ja estava confeccionat pel desembre de 1868. En opinió d'Izard, la burgesia industrial s'agrupava en dos organismes: l'Institut Industrial de Catalunya (1848-1879) i el Foment de la Producció Nacional (1869-1879). "El primer --escriu Izard referint-se a l'Institut-- englobava els empresaris de l'oligarquia fabril, especialment els grans del cotó, amb algun representant d'altres activitats tèxtils i un parell de metallúrgiques, per bé que en la majoria dels casos estaven interessats en altres activitats. El Foment (...), es va crear essencialment per defensar els interessos del que podríem qualificar d'activitats manufactureres o pre-industrials, però també va englobar cotoners, més o menys dissidents o menors, i representants d'altres activitats del sector de serveis, comerciants, naviliers, etc." (Op. cit., 62). En tot cas, cal dir que era molt clar que el Foment de la Producció Nacional ni agrupava la gran burgesia industrial ni, per descomptat, una part significativa de la burgesia. No era un grupúscol (en 1874, per exemple, tenia 980 socis en total), però sí un grupet, sense gaire influència i, en tot cas, sense cap influència sobre les decisions econòmiques del govern de Madrid. Assajà d'atreure's la classe obrera, però l'intent resultà fallit; a més, la creació d'entitats del mateix signe en diverses ciutats (Madrid, Saragossa, València, Castelló, Santander), amb l'objectiu de formar

una Lliga Proteccionista a nivell espanyol, no tingué gairebé incidència. Hom creà un periòdic, "El Protector del Pueblo" (núm. 1, 11-2-1869), anomenat poc temps després "El Fomento de la Producción Nacional" a partir del núm. 205 (8-7-1869) i convertit en el setmanari "Fomento de la Producción Nacional" d'ençà del 17-4-1870, òrgan de la Lliga Proteccionista (M. Izard, 1979, 264). Òbviament, la lluita contra l'aplicació de la reforma lliurecanvista de Figuerola, que no havia estat prou atacada pels membres de l'Institut Industrial de Catalunya, fou un dels principals objectius de la nova entitat dirigida per Bosch i Labrús (Fomento de la Producción Nacional, 1875).

Hom analitza en detall, a l'annex 3-1, les preocupacions econòmiques del Foment de la Producción Nacional, a través del seu òrgan d'expressió.

6. L'escissió del Foment de la Producció Espanyola

L'incident de la línia de vapors entre Espanya i les Filipines fou el detonador que conduí a la formació del Foment de la Producció Espanyola, el 7-5-1876, com a escissió del Foment de la Producció Nacional i sota la iniciativa de Bosch i Labrús i del Dr. Letamendi ⁽¹²⁾. Naturalment, el nou Foment s'alineà en el proteccionisme més intransigent. En 1880-81 organitzà un cicle de conferències (Fomento de la Producción Española, 1880-1881), inaugurat el 15-11-1880 per Pere Bosch i Labrús amb un discurs proteccionista. El catalanista i republicà Josep Roca i Roca hi féu una conferència el 22-11-1880 per demanar la formació d'una institució, destinada a l'ensenyament d'arts i oficis, que funcionés amb els mitjans necessaris i no amb la precarietat que havia de suportar l'Escola Lliure d'Arts i Oficis, constituïda en 1871 a partir de l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona i absorbida tres anys més tard per la Diputació de Barcelona. Cal remarcar la visió de Roca i Roca sobre el catalanisme, car hom concedia força importància al terreny econòmic: "Mucho se viene hablando --concloïa Roca--, señores, del catalanismo, de esa legítima preponderancia de Cataluña en el seno de la gran nación española. Yo entiendo que esa preponderancia no la alcanzaremos de un modo tan eficaz en la esfera de la política y en la de las letras, como en la esfera de la producción. El día que gracias a la iniciativa de Cataluña y gracias a la enseñanza industrial aquí establecida, porque es aquí donde existen para ello las mejores condiciones, proporcionemos a las demás provincias, no solo nuestra producción, sino nuestro genio productor; el día que las incitemos a explotar y poner en uso las grandes condiciones industriales que deben a la naturaleza, y que hoy permanecen inactivas, aquel día el catalanismo dentro de España será un hecho, por cuanto se habrá ejercido en aquello que tienen los pueblos de más no-

ble, de más grande, de más útil y de más práctico, en el desarrollo provechoso de la actividad y del trabajo". En el mateix cicle, el 6-12-1880 Pere Estasen analitzà la composició del comerç exterior entre Espanya i Anglaterra; el 20-12-1880 Teodor Baró defensà la necessitat de protegir la indústria perquè Espanya fos independent econòmicament; el 27-12-1880 Josep Ricart i Giralt pronuncià una conferència sobre la protecció a la navegació; els dies 3, 10 i 17-1-1881 Marià Font i Matheu tractà sobre la indústria paperera; i els dies 24 i 31-1-1881 Josep Fiter i Inglès parlà sobre la història de la fabricació de puntes.

En 1881, el Foment llançava un Manifiesto al País (Fomento de la Producción Española, 1881a), signat pel seu president Pere Bosch i Labrús i pel vocal-secretari Josep Fiter i Inglès. El manifest es va llegir en tots els llocs on se celebrà la manifestació proteccionista del 26-6-1881 (Fomento de la Producción Española, 1881b) i hom hi criticava la decadència econòmica d'Espanya, per a acabar preconitzant el proteccionisme com a mitjà per a situar el país al nivell de les nacions més pròsperes. El manifest s'acabava amb els crits de "¡¡Viva España!! ¡¡Viva la causa de la producción española!!" (Op. cit., 163). Els leit-motiv de la manifestació del 26 de juny foren: 1) el proteccionisme, 2) la necessitat d'impulsar la marina mercant, 3) la situació de les diferents branques industrials i 4) que Catalunya defensant els seus interessos defensava també els de les altres províncies de l'Estat. Al Circ Eqüestre parlaren Bosch i Labrús i Fiter i Inglès. Esteve Amengual presidí el míting del Teatre Novetats, on també intervingué Adolf Blanch. A l'acte del Teatre Espanyol, l'andalús Vicente de Romero, que el presidia, afirmà: "Que cada Provincia española se convierta en una nueva Cataluña, en vez de que Cataluña se convierta en lo que son, por su desgracia, muchas provincias españolas!" (Op.cit., 83).

Hi participaren, també, Josep d'Argullol i Josep Roca i Roca. Al Teatre del Buen Retiro, en l'acte presidit per Venceslau Fortuny, hi parlà Valentí Almirall, el qual afirmà que tot i que el proteccionisme no era pas una causa exclusivament catalana, Catalunya era el seu portaestendard. Eduard Vidal i Valenciano demanà, un cop més, el proteccionisme per a la indústria, i Manuel Angelon es lamentà del fet que Catalunya fos incompresa. Josep Pujol i Fernández presidí l'acte del Teatre Tívoli, on participaren J. Maluquer i Vilador i Ramon Batlle, el qual manifestà que "no son los intereses de cuatro comerciantes y fabricantes catalanes los que ataca el libre-cambio, sino que atropella la vida y la honra de los que del trabajo vivimos aquí en Cataluña, así como ataca la vida y honra de todos los españoles que en el trabajo debemos cifrar nuestra subsistencia" (*Op. cit.*, 151). Les manifestacions organitzades pel Foment de la Producció Espanyola a favor del proteccionisme no foren pas les úniques que es realitzaren (Manifestación proteccionista, 1881a, 1881b, 1881c, 1882).

El Foment de la Producció Espanyola publicà un setmanari (núm. 1, 15-7-1876) anomenant "Fomento de la Producción Española. Semanario de intereses generales". A partir del núm. 317, de l'1-9-1882, passà a publicació quinzenal. El tema predominant de l'òrgan del nou Foment era, naturalment, el proteccionisme. Així, per exemple, en el núm. 3 (29-7-1876) hom demana l'adopció de mesures proteccionistes perquè d'aquesta forma es facilitava la creació de noves fàbriques a Barcelona. Antoni Rodó i Casanovas, economista proteccionista, col·laborava regularment a través de la seva secció Defensa comercial. Al núm. 18 (11-11-1876) el setmanari es fa eco de Un obrero en Fairmount Park (1876) de Josep Roca i Galés, el conegut dirigent obrer que visità el 1876 l'Exposició Industrial de Filadèlfia, convertit ja a les idees més reformistes. S'insistia que als EUA el lliurecanvisme tenia cada dia menys

partidaris i que, en canvi, el proteccionisme, a part d'anar-se imposant, comptava amb figures com Henry Ch. Carey (núm.36, 17-3-1877). Als EUA, la mitjana dels drets aranzelaris se situava entre el 50 per cent i el 60 per cent (núm. 70,10-11-1877) i el poder econòmic assolit era degut a l'adopció de mesures proteccionistes; en el cas d'Anglaterra, es podia permetre el luxe d'aplicar el lliurecanvisme perquè prèviament havia refermat la seva economia amb el proteccionisme (núm.139,8-3-1879).

Té interès l'article La guerra al sentido común. Juicio crítico del folleto de D. Luis Cutchet (núm. 5, 8-2-1885), en el qual hom afirma que Cutchet sosté cinc tesis: la indústria manufacturera és la principal font de riquesa; en el camp de l'economia, una cosa és la teoria i una altra la pràctica (hom insinua ací, potser, que val més decantar-se per allò que ensenya la pràctica); Anglaterra professava el lliurecanvisme però, quan li va convenir, prou que era proteccionista; que els anglesos representaven una farsa; i que, finalment, els espanyols no se n'adonaven. El to utilitzat pel Foment de la Producció Espanyola era, massa sovint, simplista i matusser, excessivament propagandista i prou, amb pocs arguments. Un exemple d'aquest to: l'article Figuerola triunfador (núm.9, 1-5-1886), en el qual es parlava de la visita de Figuerola a Barcelona, que era acusat d'anticatalà.

Altres temes lligats al proteccionisme: el contraban (per exemple, núms. 12, 30-9-1876; 13, 7-10-1876), tolerat pels lliurecanvistes; la navegació (Medidas para regenerar la marina, de Pere Estasen, núm. 135, 8-2-1879; Información naviera, núm. 141, 22-3-1879, on es deia que calia anar substituint els vaixells de vela pels de vapor i que la supressió dels drets diferencials de bandera havia constituït un cop per a la indústria naviliera) i, òbviament, la crítica dels tractats de comerç. Així, per exemple, hom criti-

cava el tractat de comerç amb Bèlgica (núm. 24, 23-12-1876); Estasen criticava el tractat amb Anglaterra, perquè perjudicava la indústria espanyola el fet que Espanya s'hagués de limitar a exportar vins, fruites i primeres matèries per a la indústria britànica, mentre que, com a contrapartida, havia d'importar productes elaborats (núm. 231, 11-12-1880). Per Rodó i Casanovas, abans de passar a ampliar tractats amb l'estranger calia resoldre els problemes del comerç interior espanyol, solució que havia de consistir a aplicar el lliurecanvisme dins d'Espanya i amb els territoris d'ultramar.

És interessant la part sobre informació estadística regular relativa al moviment de la balança de comerç. Cal destacar-hi el treball Comercio general (núm. 142, 29-3-1879), que donava el quadre sobre el comerç exterior entre 1859 i 1874: les importacions creixien entre 1859 i 1864, entre 1864 i 1870 no hi havia creixement, i, a partir d'aquest darrer any, tornà a haver-hi un impuls; en canvi, les exportacions augmentaven regularment, i s'accentuà la tendència en 1870.

De tant en tant apareixien articles sobre agricultura. Cal destacar La viabilidad y la industria agrícola, de Pere Garcia Faria (núms. 2, 7 i 8, del 15-1-1886, 1-4-1886 i 15-4-1886, respectivament), en el qual s'assenyalava la importància que podien tenir els transports de cara al desenvolupament de la indústria agrícola. Hom hi presentava un quadre sobre el desenvolupament agrícola de l'Espanya del segle XIX, fins al 1882, alhora que es manejava força informació estadística sobre altres països.

Finalment, cal dir que la referència als economistes de l'època era escassa dins les pàgines de "Fomento de la Producción Española". En realitat, es tractava més d'una publicació d'informacions puntuals i de pura propaganda protec-

cionista que no pas d'un òrgan que servís per a la reflexió. No hi abundaven els articles de fons. Quan commemoraven El centenario del libro de Adam Smith (núm. 3, 29-7-1876) assenyalaven que en Smith hi ha una contradicció: d'una banda propugna el lliure canvi i, de l'altra, defensa l'Acta de Navegació, que imposava el monopoli d'Anglaterra en el tràfic marítim. Es parlava de Bastiat (núm. 94, 27-4-1878), de Leon Say (núm. 350, 15-2-1884), de Saint-Simon, Fourier o Louis Blanc (núm. 350, 15-2-1884), s'exalçava Carey (núm. 36, 17-3-1877), però sempre de forma força superficial, sense com a mínim exposar una mica llurs idees econòmiques. Hom es fixava, per exemple, en la crítica de Jean Courcelle-Seneuil al laissez faire, laissez passer de Vincent de Gournay (núm. 7, 26-8-1876, 142), en les crítiques de Garnier a la intervenció de l'Estat, en la impotència dels ortodoxos davant la intervenció de Luzzatti davant la Societat d'Economia Política de París, la preponderància dels historicistes alemanys sobre les teories dels economistes clàssics en els congressos de Viena, Munich i Eisenach de 1875 (Op. cit., 143). Hom reproduïa un article de Francisco de Asís Pacheco, publicat a "El Imparcial", titulat La nueva economía política. "Estudios Económicos y Sociales", por Gumersindo de Azcárate, on s'explicava que a Alemanya havia aparegut l'escola dels socialistes de càtedra, amb ramificacions a Bèlgica, Anglaterra, Itàlia i Dinamarca. Per Pacheco, a Espanya hi havia tres obres dins aquest corrent: Indicaciones sobre el concepto y plan de la ciencia económica (1874), de José Manuel Piernas Hurtado, el Compendio de Hacienda Pública, de Lozano y Montes, i el llibre ressenyat d'Azcárate (Op. cit., 144-148). Pacheco conclouïa: "Tiempo es ya de que no seamos extraños al movimiento intelectual de Europa, y tiempo es también de que, conocedores de las ideas que pugnan fuera de España por preponderar é imponerse, podamos examinarlas sin pasión, y, reconocido ó nó el mérito que se les atribuye,

veamos si en alguna hay gérmenes de bienestar y de prosperidad que puedan ser fecundos en nuestra patria" (Op.cit., 148). Antoni Rodó i Casanovas, en l'article Los proteccionistas (núm. 62, 15-9-1877, 650-653) afirmava que el laissez faire anava essent bescantat. Hom posava l'atenció també en les crítiques de Cairnes al laissez faire (núm. 15, 21-10-1876, 293), dins un article titulat per la redacció La ciencia económica, en el qual Bastiat és posat en qüestió (Op. cit., 292-295).

7. L'Institut de Foment del Treball Nacional

En 1879 es fusionaren l'antic Institut Industrial de Catalunya i el Foment de la Producció Nacional per formar el nou Institut de Foment del Treball Nacional ⁽¹³⁾. Naturalment, l'Institut bregà a favor del proteccionisme, i en 1882 prengué especial virulència la qüestió de la derogació de la base 5a de l'aranzel de 1869, que fou restablerta el 6 de juliol pel govern liberal de Sagasta (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1882a, 1882b). El 4 d'abril de 1881, l'Institut havia organitzat un míting al Teatre Principal de Barcelona, contra la base 5a (Manifestación Proteccionista, 1881c), presidit per Josep Ferrer i Vidal, essent secretari de l'Institut Francisco José Orellana. Antoni Rodó i Casanovas, economista instal·lat a Madrid, hi llegí una adhesió de Víctor Balaguer --datada a Madrid el 31-3-1881-- en la qual aquest afirmava que "Cataluña es mi país (...) Pero si es Cataluña mi país, España es mi patria; y al defender los intereses de Cataluña, definiendo y defender quiero los de España entera" (Op. cit., 4-5). El president, Ferrer i Vidal, hi féu una arenga proteccionista, bo i basant-se en l'exemple dels EUA i escometent contra el Cobden Club de Londres. Josep Roca i Galès atacà el possible restabliment de la base 5a i criticà els atacs madrilenys contra Catalunya i contra "el catalanisme" (Op. cit., 17). Teodor Baró insistí que Catalunya defensava, amb el proteccionisme, interessos espanyols. Valentí Almirall, que s'estengué en l'evolució històrica del Principat per justificar la cohesió a l'entorn del proteccionisme, criticà el fet que a Espanya no haguessin estat fomentades ni la instrucció ni les obres públiques. Finalment, Manuel Duran i Bas, que va protagonitzar la intervenció més brillant, va remarcar que Catalunya estava més industrialitzada que la resta d'Espanya i va demanar, també, la supressió de la base 5a.

El 4 de juny tingué lloc un altre míting proteccionista, al Teatre de Santa Cruz de Barcelona, muntat per l'Institut de Foment del Treball Nacional (Manifestación Proteccionista, 1881b) i presidit per Josep Pujol i Fernàndez, organitzat en contra d'un tractat comercial amb Anglaterra. Estasen, que era el secretari, indicà que el proteccionisme no era patrimoni exclusiu dels catalans. Pujol sostingué que el lliurecanvisme menava a la ruïna d'Espanya. Josep Roca i Roca acusà els lliurecanvistes de manca de patriotisme, distingí entre un catalanisme positiu (ubicat a Catalunya) i un altre de negatiu localitzable en certs ambients de la Cort. Per Roca i Roca, "cualquiera diría que Cataluña disfruta de odiosos privilegios, que no son asequibles a las restantes provincias" (Op. cit., 27). Finalment, Joan Baptista Orriols llegí un acord de l'Institut, referent a l'oposició a la firma del tractat de comerç amb Anglaterra, acord que havia d'ésser enviat al govern de Madrid. Orriols escometé contra el lliurecanvisme i es defensà contra tots aquells qui "desconociendo mi espíritu sincera y profundamente catalanista", l'havien atacat personalment (J. B. Orrios, 1894, 101). Durant els anys vuitanta, per tant, una part de la patronal catalana es defensava contra "l'animadversió a Catalunya"; el mateix Institut, per posar un exemple, arribà a acusar el Círculo de la Unión Mercantil de Madrid de cridar "a la guerra contra Cataluña a las demás provincias de España" (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1882a). Paral·lelament a la inclusió constant i reiterada de Catalunya dins d'Espanya hi havia, també, un cert ressentiment contra una suposada discriminació (o un cert tracte de desigualtat) a què era sotmesa Catalunya per part del centre. El ressentiment es manifestava sovint, és cert, de forma tímida, però ja no ho era tant quan calia arrossegar les masses als mítings.

L'Institut no parava d'organitzar actes proteccionistes i de publicar manifestos. Qualsevol acta de la seva Junta

constitueix un exemple d'aquestes múltiples activitats: pressions per a la derogació de la base 5a, tractats comercials, drets duaners, campanya per a rebaixar la Contribució Industrial (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1884). El Decret de 31-12-1881 de reforma del reglament i les tarifes de la Contribució industrial i de comerç fou criticat minuciosament, demostrant article per article que en la immensa majoria dels casos la quota tributària resultava més elevada que abans de la reforma (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1882c, 10-15). Els manifestos editats foren força nombrosos (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1881a, 1881b, 1881c, 1881d, 1887). Per a l'Institut, a partir del 1870 havia començat una davallada en la producció agrícola, que provocà a partir de 1880-1884 un dèficit en el comerç exterior de cereals. Entre les principals causes de la crisi agrícola, l'Institut assenyalava les següents: excés de càrrega fiscal, manca de capitals i de crèdits per als agricultors, allunyament de les zones rurals dels grans centres de consum, dèficit d'adobs, sequeres i poca seguretat en els camps (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1887, 7, 9-10). En els tractats de comerç, l'Institut s'oposava a qualsevol mesura que beneficiés la importació de manufactures de l'estranger. Curiosament, creixien sempre les importacions procedents dels països amb els quals s'havia signat tractat (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1885).

8. La unificació dels Foments

Pel març de 1889 es fundà el Foment del Treball Nacional, fruit de la fusió entre l'Institut de Foment del Treball Nacional i el Foment de la Producció Nacional ⁽¹⁴⁾, amb l'objectiu de defensar la indústria catalana i de lluitar a favor del proteccionisme. Hom pensava que "la gran família proteccionista catalana (...), gracias a la unió, podrá acometer empresas que la discordia hacía imposibles" (Fomento del Trabajo Nacional, 1889, 4) i que calia defensar la causa del "treball nacional". Assistiren a l'acte de la fusió Josep Ferrer i Vidal, Pere Bosch i Labrús, Andreu de Sard, Pere Estasen, Guillem Graell i Francisco José Orellana. Durant els seus primers anys de vida, el Foment del Treball Nacional no deixà d'exhibir una actitud crítica envers el govern central, i les seves primeres campanyes proteccionistes contra l'aplicació de la base 5a de l'aranzel Figuerola quallaren en l'aranzel proteccionista de 1891, que fou apuntalat per la LLei de Bases Aranzelàries de 1906. El nou Foment també s'esforçà per disminuir la càrrega fiscal que pesava sobre els empresaris, per a impulsar l'ensenyament industrial (en 1900 presentà un projecte d'escoles industrials (Fomento del Trabajo Nacional, 1900a) ⁽¹⁵⁾) o per defensar la conveniència d'establir una zona neutral al port de Barcelona (Fomento del Trabajo Nacional, 1903a, 1903b, 1911, 1915).

Naturalment, el proteccionisme fou, des del començament, el tema clau. El president Pau Sadó, en un discurs pronunciat el 12-2-1890, defensà el proteccionisme sota un punt de vista teòric, invocant les idees de List, i assenyalà la necessitat de resoldre la qüestió de la base 5a, la reforma aranzelària i el problema dels tractats comer-

cials. Per Sadó, Espanya no seguia cap política mercantil racional; "la información arancelaria --deia Sadó--, el mercado exterior (...) son problemas de tal gravedad que necesitan todas nuestras fuerzas para poder resolverlos con algún acierto. Yo no sé si podremos resolverlos satisfactoriamente, pero es indudable que en su favorable resolución se cifra todo el porvenir de la población industrial de Cataluña" (P. Sadó, 1890).

La postura patronal del Foment era clara: defensa, per damunt de tot, de la propietat privada. Encaixa perfectament amb això tota la seva línia. Els exemples que ho demostren, com era d'esperar, són constants. Joan Baptista Orriols, en un discurs sobre El colectivismo y la propiedad individual (1892) propugnava que el poble baix havia d'eleva el seu nivell educatiu per tal de poder esdevenir propietari. De collectivisme, ni pensar-hi.

El Foment era pragmàtic. Interessava conèixer el mercat de treball, l'oferta i la demanda de mà d'obra, i es va crear, pel juliol de 1907, la Borsa de Treball. Amb ella la patronal disposava d'una bona font d'informació per a poder subordinar el mercat laboral als seus interessos. Si es tractava de lluitar per l'aranzel de 1891, es contestava l'interrogatori enviat per la Comissió nomenada per a l'estudi de la reforma aranzelària (Foment del Treball Nacional, 1890). El Foment intentava demostrar que la política aranzelària del govern havia perjudicat la indústria cotonera, amb la publicació d'un quadre sobre els Datos que demuestran los efectos de las Reformas y Tratados de Comercio en la Industria Algodonera Española, de 1874 a 1888 (Op. cit., 1890, 119) [Annex 3-2]. Cal destacar, d'aquest quadre: 1) la importació de cotó en floca augmenta més o menys fins al 1884 (52.622, 2 Tm), i a partir d'aquest any hi ha una davallada fins a 1888 (42.401,6 Tm); de fet, si s'observa la sèrie completa que publica Jordi Nadal (1975,

273-277), es constata que el retrocés de les importacions queda frenat amb la pujada de 1889 (63.691 Tm), any a partir del qual la tendència és creixent, malgrat les oscil·lacions en forma de dents de serra. (L'aranzel de 1891 va fer augmentar les importacions al nivell de les 60.000-70.000 Tm anuals, i el de 1906 cap a 70.000-90.000 Tm --1913: 88.242 Tm--). 2) Ho hem vist ja en parlar dels beneficis dels industrials catalans (vegeu capítol 2, nota 35), el Foment pretén demostrar la baixada en picat dels beneficis de tres societats: La España Industrial passa del 7,25 per cent en 1874 al 6,5 per cent en 1884 i al 3 per cent en 1885; la Fabril Algodonera del 10 per cent al 6 per cent i al 3 per cent, en aquests mateixos anys; i la Manufacturera, que obté un benefici de l'11,5 per cent en 1874, passa a no tenir-ne cap a partir de 1878; 3) Quelcom d'anàleg succeeix amb la cotització de les accions: per a les dues primeres societats esmentades, la situació s'agreuja després de 1884; 4) Per un altre costat, el preu de l'empresa --és a dir, el teixit en cru sense tenyir ni blanquejar o estampar-- decaigué de 1,65 rals/metre en 1874 fins a 1 ral/metre en 1888. El canvi de la moneda tampoc no afavoria els exportadors catalans, perquè el tipus de canvi amb la moneda britànica, per exemple, havia passat de 1 pta = 9,87 penics en 1874 a 1 pta = 9,40 penics en 1888. 5) L'exportació de teixits no decau, sinó més aviat el contrari: en 1885 s'exporten en total 2.297,3 Tm i, en 1888, 6.317,8 Tm. Per tant, devia haver-hi problemes perquè no era fàcil importar, malgrat el lliurecanvisme, perquè els beneficis empresarials no eren bons, o perquè el tipus de canvi no afavoria l'exportació; però la producció pujava, el preu del cotó en floca baixava i l'exportació no parava de créixer (àdhuc a les colònies). Hi hagué, això sí, als anys vuitanta, una "desacceleració industrial", com assenyala Jordi Nadal (1975, 223, 212-213), sobretot a partir de la fi de "la febre de l'or" (1882), però no es dedueix d'aquest fet una responsabilitat plena del lliurecanvisme, tot i que era cert que fins 1878, malgrat els alts i baixos, les importacions de teixits

de cotó no havien parat de créixer. Per al cas de les importacions de manufactures i derivats del cotó, provinents de la Gran Bretanya, les xifres que dóna Joaquim Nadal Farreras (1978, 387-388, 408; la sèrie gairebé completa que dóna agafa el període 1772-1914) són interessants, perquè hi ha una coincidència amb les que dóna el Foment: hi ha un creixement fins a 1878, més accentuat en les importacions d'origen britànic que en el total de gèneres de cotó. Per a les primeres la represa no es produeix fins el 1885; per a les segones la represa és més immediata: en 1878. En tot cas, queda clar que en 1884-86 hi ha un canvi de tendència. Ara: si es miren les importacions espanyoles entre 1876 i 1890 (J. Nadal Farreras, 1978, 241), que es basa en S. B. Saul, Studies in British Overseas Trade 1870-1914, (Liverpool, 1960), s'observa un creixement lent però persistent entre 1876 (índex=100) i 1889 (índex prop de 180) per als tèxtils de llana. El mateix succeeix entre 1876 (índex=100) i 1889 (índex=170) per a les importacions de tèxtils de cotó. La inflexió es produí, en ambdós casos, en 1889. El que cal retenir, en tot cas, és que les importacions de teixits de cotó i llana no canviaven la tendència a créixer, almenys fins el 1889.

La revista "EL Trabajo Nacional" constitueix un bon reflex de les preocupacions del Foment del Treball Nacional. La hacienda pública y los cambios ("El Trabajo Nacional", núm. 8, 16-7-1892) és un article en el qual hom es queixava del volum excessiu de deute. En el núm. 12 (13-8-1892) trobem un article titulat Nuevas trabas a la industria en el qual es criticaven les mesures aranzelàries; en el núm. 14 (27-8-1892) hi ha un altre article sense signar, En toda línea, que defensa el proteccionisme, critica Richard Cobden i examina la política econòmica dels EUA i dels països europeus. En un article titulat Población de Barcelona (núm. 21, 15-10-1892) es pot detectar una idea subjacent de rivalitat amb Madrid i de desatenció de Barcelona per part del poder central. En el núm. 23 (29-10-1892) hi ha un ar-

ticle sobre el desenvolupament industrial a les terres gironines. Nuestro comercio exterior en el presente año (núm. 24, 5-11-1892) constitueix una defensa davant dels atacs provinents dels lliurecanvistes. Desastre financiero (núm. 35, 21-1-1893) és una anàlisi sobre la situació financera d'Espanya que incorpora xifres sobre el dèficit comercial espanyol. Avelino Brunet envià una de les seves cartes des de Madrid, amb data 1-2-1893 (núm. 37, 4-2-1893), on criticava les tendències lliurecanvistes que presidien la Comissió especial per als Convenis de Comerç i denunciava els interessos annexionistes nord-americans a Cuba. En el núm. 1 (28-5-1892) hi ha una exposició programàtica, en la qual s'explicava quins eren els principis que orientaven el Foment del Treball Nacional: proteccionisme, patriotisme espanyol, apoliticisme, protecció a la marina mercant, impuls al mercat interior, suport a la indústria (i, també, a l'agricultura, suport a les arts i a les ciències. L'arenga acabava amb un "¡Viva España!", per si hi hagués algun dubte. Al núm. 15 (3-9-1892) i al núm. 20 (8-10-1892) hom publicà articles sobre la indústria suro-tapera i el seu nivell de competitivitat exterior, indústria per a la qual també es demanava protecció (núm. 23, 29-10-1892).

Amb la fundació del Foment de Treball Nacional, en 1889, es produeix de fet una unificació de diferents tendències industrials, una combinació d'esforços que anirien quallant, amb el temps, en la realització d'estudis de base sobre els quals fonamentar la política econòmica preconitzada per la patronal (Fomento del Trabajo Nacional, 1890, 1899, 1900). Moltes idees foren llançades, ho hem vist, a partir del seu òrgan "El Trabajo Nacional". El Foment esdevindrà, malgrat el seu apoliticisme, una plataforma política important del pensament de dreta i dels poders fàctics del país. Ja en el moment de la fundació, fou nomenat secretari un economista brillant i eficaç, Guillem Graell i Moles, el qual no publicaria els seus papers econòmics més importants fins a primers del segle XX.

9. L'Ateneu

L'Ateneu Català (esdevingut Ateneu Barcelonès en 1872), a més de les seves activitats literàries no fou aliè als problemes econòmics, des que fou fundat en 1860. Així, en l'acta de la sessió celebrada el 30-12-1862 (Ateneu Català, 1863a), hom pot assabentar-se dels diferents actes organitzats per l'Ateneu, entre els quals figuren els temes següents: la indústria en les seves relacions amb la civilització, a càrrec de Francisco José Orellana, sistemes de comerç i Dret Mercantil, a càrrec de Joan Baptista Orriols i història de les doctrines econòmiques, a càrrec del president Ramon Anglasell. Hi funcionaven, entre d'altres, una secció de comerç, una secció d'agricultura i una secció d'indústria, la qual, pel que sembla, es proposà d'obtenir una estadística industrial de les quatre províncies catalanes. En 1863, el secretari de l'Ateneu Català, Leopold Feu explicà que hom havia acollit debats sobre proteccionisme, inspirats en List i Carey, i sobre lliurecanvisme, inspirats en Bastiat, Mill i l'escola anglesa (Ateneu Català, 1863b). L'Ateneu Barcelonès, en certa forma, tot i que no constituïa la seva activitat central, restà interessat pels temes econòmics i per la tasca dels economistes. Per exemple, en 1878 fou dedicada una sessió a l'economista Ramon Anglasell, en la qual participaren Francesc Miquel i Badia, Josep Flaquer, Joan Baptista Orriols i Manuel Duran i Bas (Ateneu Barcelonès, 1878). El 26 de maig de 1880 l'Ateneu Barcelonès destinà una sessió a glossar la figura del gran urbanista Ildefons Cerdà, que havia mort en 1876, i Manuel Angelon hi explicà que Cerdà era conscient de l'existència de la lluita entre dues civilitzacions --la industrial i la tradicional de base agrària--; no cal dir que Cerdà optà per la primera, i que vegé com la civilització industrial necessitava una nova organització, més espai, més llibertat. D'ací la seva Teoria general de la ur-

banización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona (Boletín del Ateneo Barcelonés, núm. 4, 1880, 313-339), el pla d'eixample de 1859 per a obrir el creixement de Barcelona a la realitat de la nova societat industrial. En 1884 Joan Tutau donà a l'Ateneu un conjunt de conferències en el qual analitzà, sota un punt de vista teòric, el fenomen de les crisis, que situava dins el context del cicle econòmic (J. Tutau, 1886; T. Jiménez Araya, 1966).

El "Boletín del Ateneo Barcelonés" dedicà algunes pàgines a difondre els economistes catalans. Així, en el núm. 1 (1879, 6-20) es publicà la biografia de Josep d'Argullol sobre Güell i Ferrer, llegida en la sessió de l'Ateneu del 22-6-1879, i la de Josep A. Muntadas (21-33), que explicà les activitats industrials de Güell. En el núm. 9 (1881), hom publicà la Memòria necrològica de Pere Estasen dedicada a Güell en la mateixa sessió del 22-6-1879. Una anècdota rellevant: Pere Estasen regalà a la biblioteca de l'Ateneu dues obres de H. Ch. Carey (núm. 1, 1879, 94). En el núm. 7 hom pot trobar la Biografía de Don Buenaventura Carlos Aribau llegida en la sessió del 22-6-1877 per Manuel Angelon (209-221). En general, hom pot trobar llibres d'economia tant en les ressenyes breus com en les llistes d'entrades a la biblioteca (8.300 volums en 1880), on figuren John Stuart Mill (núm. 3, 1880, 311), J. Güell i Ferrer (núm. 4, 1880, 405). Amengual, Fawett, Toledano (núm. 5, 1880, 96, 102, 104), Bagehot (núm. 8, 1881, 411). L'Ateneu Barcelonès rebia 60 revistes generals, sense comptar les especialitzades. Hom pot trobar-hi revistes com "Revista geográfica y estadística", "El Porvenir de la Industria", "Gaceta industrial" (Madrid), "El Eco de la Producción", "Revista de Hacienda" (Madrid), "Journal des Économistes" (París) i "The economist" (Londres) (núm. 4, 1880, 411-415). Però, indub-

tablement, el text més important publicat pel "Boletín del Ateneo Barcelonés" fou l'extensa Memoria sobre las causas que han impedido el desarrollo y han motivado la decadencia de la industria en España, y medios que deberían adoptarse para fomentarla, d'Antoni Bech i Pujol (1879-1882) (16).

Amb el tomb de segle l'Ateneu accentuà la seva politització vers una direcció regionalista, i això es pot constatar examinant les sessions públiques inaugurals. Així, en la sessió del 19-11-1904 el president Lluís Domènech i Montaner manifestà que "el regionalisme és la solució de concòrdia en la qual Catalunya ha d'insistir per a la salvació de tots ("Ateneu Barcelonès, 1907, 27). Domènech pensava que era millor dedicar tots els esforços cap a l'interior, cal suposar que amb el fi de cohesionar-los, que no pas pretendre sortir a catalanitzar fora de Catalunya. Almenys, en una primera etapa, cal inferir que aquesta era la idea política de Domènech, el qual acusava l'Estat centralista de no haver fet gaires goses. Per Domènech, no s'havia d'entendre el regionalisme com a etapa preliminar d'una posterior separació. Catalunya, deia Domènech i Montaner, no desitjava l'autonomia per isolar-se, sinó per donar-se a si mateixa una cultura superior, per expansionar les activitats en el seu interior i per conduir la seva indústria i el seu comerç vers els mercats universals. Catalunya pretenia influir, amb el seu criteri, en la marxa de l'Estat espanyol, en la seva expansió comercial. En les seves paraules, "Catalunya autònoma (...) fóra un nucli positiu en la regeneració per a Espanya" (Op. cit., 31). És evident que l'Ateneu, com a centre de debats, es feia ressò dels anhels polítics de primers de segle, en els quals política i economia anaven sovint barrejades, passant a ésser la qüestió del proteccionisme una qüestió més. I, a més, no cal dir que el regeneracionisme

que, des de Catalunya, era patrocinat per a Espanya era de signe molt diferent al que es plantejava des de Madrid, entre d'altres raons perquè les crítiques --expressades des del regionalisme català-- implicaven sempre, de forma més o menys latent, una reforma de les estructures de l'Estat espanyol.

ANNEX 3-1

UN EXEMPLE DE PREMSA PROTECCIONISTA:

L'ÒRGAN DEL FOMENT DE LA PRODUCCIÓ NACIONAL

Un exemple de premsa proteccionista: l'òrgan del Foment de la Producció Nacional

Un repàs a l'òrgan periòdic del Foment de la Producció Nacional pot ilustrar sobre les idees preconitzades per l'entitat i, alhora, permet de desmitificar-la una mica (almenys hom no entén perquè des de Manuel Pugés (1931) fins a Jaume Vicens Vives (1958) s'ha exalçat tant el pàper del Foment, que, segons Vicens, "no parà ni un minut en la defensa del treball català, i per això la seva obra esdevingué popular" (Op. cit., 135)) En tot cas, hom hi troba poques idees noves, molt poca teoria i, en general, poca originalitat, malgrat l'empenta inicial. Cabussar-se dins una publicació i seguir-li el fil, bo i intentant sintetitzar allò que sostenien els seus redactors, pot servir de mosaic ilustratiu del pensament proteccionista.

L'anàlisi de l'òrgan del Foment de la Producció Nacional (primer, des del núm. 1 --11-2-1869-- fins al núm. 204 --7-7-1869-- era diari i s'anomenava "El Protector del Pueblo"; des del núm. 205 del 8-7-1869 fins al núm. 482 del 13-4-1870-- es titulava "El Fomento de la Producción Nacional"; més tard, d'ençà del núm. 1 del 17-4-1870 passà a setmanari amb el nom de "Fomento de la Producción Nacional", que continuà publicant-se fins al núm. 472 del 19-7-1879) és interessant, per tant, per a fer-se una idea concreta sobre les activitats dels fabricants proteccionistes. A la presentació de "El Protector del Pueblo" (en endavant, "EPP"), Lluís Cutchet, en un encapçalament titulat Nuestro propósito, escrivia: "Y he aquí como Carey ⁽¹⁷⁾, cuyos profundos y saludables consejos han seguido los Estados norte-americanos, como los Estados alemanes de Europa siguieron los de Litz [sic, hom es referia a List] , el infatigable propagador de la idea

proteccionista en ambos mundos, y verdadero iniciador de ese Zollverein que tanto ha contribuido al movimiento liberal alemán de nuestros días; hé aquí, repetimos, cómo Carey ha podido demostrar irresistiblemente que el libre cambio conduce a la mayor parte de las naciones a la miseria y a la esclavitud, mientras que la protección conduce a la libertad y a la riqueza. Y hé aquí porque nosotros, a la par que proteccionistas, nunca hemos dejado de ser partidarios de toda libertad política compatible con el orden público. Y hé aquí, por fin, como los libre-cambistas españoles de la presente generación, al declarar, según en su mayoría declaraban al principio en voz muy alta, que España debía ser exclusivamente agrícola, no daban con esto una gran prueba de sabiduría, a pesar de expresarse con cierto tecnicismo científico más o menos imponente" ("EPP, 1, 11-2-1869, 4). Per Cutchet, la identificació entre lliurecanvisme i Espanya agrària era evident.

Aquest diari es componia de diferents seccions fixes, entre les quals cal destacar una Sección Oficial, que reproduïa notes del govern militar, una Sección Mercantil, que donava les entrades de vaixells al port de Barcelona, els canvis corrents facilitats pels corredors de canvis, els efectes públics, etc.), la secció Correo Nacional, que copiava decrets i donava notícies d'àmbit espanyol, i la secció Correo extranjero que proporcionava notícies de l'estranger.

Quant als temes tractats, hi predominava, òbviament, el proteccionisme. Al núm. 2, F. J. Orellana, en un article titulat Cuestión de aranceles ("EPP", 2, 12-2-1869, 2-4), ultra atacar la reforma de Figuerola, opinava que amb el lliurecanvisme no era possible que pugessin els ingressos obtinguts a través de les duanes. A la sèrie d'articles titulada Cuestión de aranceles, el mateix Orellana escrivia: "Los aranceles de

Aduanas (...), son la ley fundamental de la economía del país y la base de los Presupuestos. Producción abundante, comercio activo, capitales, crédito, prosperidad pública y particular, Hacienda desahogada, todo puede adquirirse por ellos, con el auxilio de otras leyes e instituciones liberales. Todo se pierde con unos aranceles mal hechos, o dispuestos de manera que favorezcan más al comerciante extranjero que al nacional" ("EPP", 10, 18-2-1869, 2-3). En una ressenya sobre les sessions que es fan fer a l'Ateneu Català referents al tema En la urgente necesidad de fomentar el trabajo y la producción nacional ¿cuáles son los medios morales, económicos y políticos más eficaces para conseguirlo? ("EPP", 11, 18-2-1869, 1), sessions que foren inaugurades pel Dr. Letamendi, Alomà manifestà que el proteccionisme no era pas un mitjà per a arribar al lliurecanvisme, sinó que calia aplicar-lo permanentment, a la vegada que aconsellava que hom estudiés "List i Carey i el principi de les forces productives" ("EPP", 26, 27-2-1869, 2-3).

Qualsevol espurna de proteccionisme que espetegués a Espanya era recollida immediatament pels redactors d'"EPP". Així, F. J. Orellana, a Los productores asturianos, es feia ressò del fet que llauradors, operaris i miners asturians haguessin demanat proteccionisme a les Corts Constituents ("EPP", 28, 28-2-1869, 2-3). El proteccionisme també s'havia d'aplicar a l'agricultura, segons Orellana, el qual, en un article titulat ¡Pobre agricultura! ("EPP", 46, 11-3-1869, 3-4), escrivia: "Hé aquí por qué pedimos y pediremos siempre el fomento y la propagación de todo género de industrias en España, como el medio más eficaz de favorecer a la agricultura y desarrollar la riqueza pública. Mientras esto no se haga, --y precisamente lo que se quiere hacer es lo contrario--, las exportaciones agrícolas empobrecerán al suelo, y las importaciones de cereales y demás productos de nuestra

tierra serán la ruina de la agricultura, y por consiguiente, de todos los españoles" (op. cit., 4).

Des d'"EPP" es pot resseguir l'ambient previ a la manifestació proteccionista del 21 de març de 1869. Al núm. 52 (14-3-1869, 1) es demanaven firmes per a donar suport a un text, una "exposición" ad hoc per a la manifestació que havia de coincidir amb el diumenge de rams d'aquell any, i s'informava que hi havia fulls en blanc per a poder-hi estampar la firma en tots els cafès i confiteries de la Rambla i del carrer de la Llibertat, als despatxos de l'Espanya Industrial, als principals casinos, a l'Ateneu Català i al de la Classe Obrera, a la Casa de la Ciutat, als baixos de la casa de la Llotja i als cafès de la plaça de Palau. Al núm. 53 (15-3-1869) la comissió organitzadora de la manifestació convocava els delegats de les entitats participants a una reunió que havia de tenir lloc el 16-3-1869 al local del Foment de la Producció Nacional, situat al núm. 1 del carrer de la Portaferrissa. Al núm. 57 (13-3-1869) es pot llegir que la comissió convidà, a través de telègraf, Madoz, Pi i Margall i Figueras a la manifestació. L'itinerari --que transcriu per al lector curios-- era explicat en el núm. 62 (20-3-1869): inici a plaça de Catalunya-passeig de Gràcia, i recorregut, Rambla, Drassanes, Dormitori de Sant Francesc, plaça Medinaceli, carrer i plaça de la Mercè, carrer Ample, Fusteria, carrer de la Mercè, plaça de Sant Sebastià, Consolat, plaça de Palau i concentració davant de Governació; retorn pel passeig de la Duana, carrer del Rech, el carrer ex-Princesa, el carrer de Jaume I, plaça de la Constitució, carrer de la Llibertat, Rambla i final a la plaça de Catalunya. El núm. 64, que coincidí amb el 21-3-1869, dia de la manifestació, anunciava l'arribada a Barcelona, la nit anterior, de Pascual Madoz per participar en l'acte, i reproduïa un text d'Adolf Blanch sobre l'esdeveniment (3-4). Finalment, en el núm. 65 (22-3-1869) es resse-

nyà la manifestació proteccionista convocada "contra els fòrassenyats projectes de reformes lliure-canvistes, que prepara el ministre d'Hisenda" (1). Es tractava, per tant, d'un atac frontal (al qual donaven suport les masses) contra la reforma aranzelària que estava projectant Laureà Figuerola. La comissió organitzadora s'entrevistà, a l'edifici de Governació, amb el governador Angulo i, tot seguit, sortiren a la tribuna, per arengar els participants, Chacón en nom del Foment, Madoz, Almirall, Orellana i Vidal i Valenciano. Després, la comitiva es dirigí a l'Ajuntament, on fou rebuda per l'alcalde i un grup de regidors. Sortiren al balcó de la Casa de la Ciutat, entre d'altres, Madoz, Orellana, Vidal i Valenciano, Passarell, Roca i Galés i Lostau (Op. cit., 1-2). A nivell anecdòtic, Orellana assenyalava que va assistir a la manifestació un vellet que caminava amb crosses que era Nicolau Tous i Soler ("EPP", 25-3-1869, 3), que morí poc després, el 20-12-1871 ("Fomento de la Producción Nacional", en endavant "FPN", 30-12-1871, 10-14) (18). Un any just després de la manifestació, "EFPN" dedicà un número especial, que aparegué el 21-3-1870, a commemorar l'esdeveniment. A l'editorial, titulada El 21 de marzo de 1869, hom escrivia: "El 21 de marzo de 1869 podíamos tener todavía alguna esperanza de ser escuchados; en 21 de marzo de 1870 sabemos que hay empeño en no atendernos; sabemos también que los economistas radicales no sirven para la Hacienda" (Op. cit., 1).

La plana major del proteccionisme català escrivia, amb més o menys regularitat, a "EPP". Així, en el núm. 70 trobem un article de Güell i Ferrer, Dos palabras al Sr. Moret como apéndice al opúsculo observaciones á la exposición que precede al Decreto sobre supresión del derecho diferencial de bandera ("EPP", 25-3-1869, 70, 4-6). Al núm. 80 (1-4-1869) hom reproduïa una carta enviada amb data 28-3-1869 per Güell i Ferrer, des del seu exili voluntari i daurat de Tolosa de Llenguadoc,

al vice-president del Foment, carta en la qual Güell es feia ressò de l'èxit assolit per la gran manifestació proteccionista. Blanch ressenyà el fullet de Güell sobre La Hacienda de España... ("EPP", 4-4-1869, 86; 11-4-1869, 98, 3-4; 14-4-1869, 102, 2-3); en el núm. 108 (17-4-1869) es dóna notícia de la polèmica de Güell amb Lluís Maria Pastor; en el núm. 143 (8-5-1869) hom publicava una carta de Güell escrita també des de Tolosa de Llenguadoc; en el núm. 166 (30-5-1869, 1) una nova carta de resposta a un article de Bona; en el núm. 196 (29-6-1869, 1) un article enviat des de França. A més de Güell, hom pot trobar nombroses col·laboracions d'Adolf Blanch i Francisco José Orellana; hi col·laboraren també proteccionistes com J. Roca i Galés i Ignasi Carbó i Ortega.

D'entre les notícies que hom pot trobar, destaca, dins de la intervenció que va tenir Feu en les Sesiones del Ateneo Catalán, ressenyades per Blanch. Feu sostenia que la ciència econòmica no menava indefugiblement a la teoria del lliure canvi, i que els grans economistes, des d'Adam Smith fins a Michel Chevalier, en els canvis internacionals havien fet concessions al sistema proteccionista (hom no entén com Feu podia afirmar això en el cas de Chevalier, que auspicià tractats comercials inspirats totalment en el lliure canvi). ("EPP", 30-3-1869, 2-3). És interessant també la intervenció d'Illas i Vidal a l'Ateneu, en la qual va dir que no sempre els productes es canvien per productes, com creien els lliurecanvistes, sinó que a vegades els productes es canvien també per capital, de forma que una part dels productes és destinada a consum i una altra a capital. A més, segons Illas, els lliurecanvistes s'equivocaven en considerar el diner, perquè ni era l'única riquesa ni tenia un valor exactament igual als altres. Ni tota exportació de diner havia d'ésser preocupant, ni tota importació de diner havia d'ésser forçosament positiva; el diner era un simple element auxiliar que

facilitava la circulació ("EPP", 1-4-1869, 3-4). Orellana publicà un article, Los datos del Sr. Bona, rebatent l'intent de Bona de demostrar amb dades que les reformes lliurecanvistes havien afavorit la indústria ("EPP", 3-4-1869, 84, 2-4). En un article titulat La reforma de los aranceles y las ropas hechas, Orellana estimava que hi havia a Espanya 330.000 persones relacionades amb el sector de la confecció ("EPP", 12-4-1869, 100, 3-4).

En el núm. 143 Lluís Cutchet, el director de la publicació, s'acomiadà dels lectors, i hom hi informava sobre la fusió d'"EPP" amb "La Publicidad", diari mercantil i industrial, fusió que s'esdevingué a partir del núm. 145 (9-5-1869). Les edicions de la tarda quedaren suprimides i es canvià el format. Poc temps després, a partir del núm. 205 (8-7-1869), "EPP" passà a anomenar-se "El Fomento de la Producción Nacional" (en endavant, "EFPN"), sense que el canvi de nom representés un canvi apreciable en el contingut.

En una sèrie d'articles d'Emili Oliver titulats Más sobre el libre-cambio ("EPP", 104, 15-4-1869; 136, 4-5-1869; 163, 27-5-1869; 198, 1-7-1869 i "EFPN", 225, 28-7-1869), hom assajava de demostrar que la Gran Bretanya havia assolit el seu apogeu industrial i comercial gràcies a l'adopció de mesures protectores.

Hom dóna notícia sobre la creació a Oviedo d'un Centre de Foment de la Producció Nacional i, per les informacions donades, existien centres d'aquesta naturalesa, a més del de Barcelona, a Valladolid, Bilbao, Santander, Pamplona, Saragossa i Palència ("EFPN", 247, 19-8-1869, 1; 385, 4-1-1870, 1). En el núm. 256 es pot trobar reproduït un fragment de la traducció d'un fullet de H. C. Carey: Cartas de M. Carey a M. Wells sobre la perfecta compatibilidad de la protección

con el desarrollo de las rentas públicas y privadas y la independencia nacional ("EFPN", 256, 28-8-1869, 1; 256, 28-8-1869, 1). F. J. Orellana es queixà del fet que no hagués estat possible de crear a Corunya un Centre de Foment de la Producció Nacional, després d'una reunió de més de cent persones (de les quals molt poques eren proteccionistes) que havia tingut lloc el 26-8-1869 ("EFPN", 263, 4-9-1869, 1). Adolf Blanch, en un escrit sobre Los carbones de Asturias, exposava la vella idea de l'interès català pel bé d'Espanya. "A todo productor español --escribia Blanch-- le conviene que su mercado natural sea rico. Los fabricantes de Cataluña no venden si los agricultores de Castilla o Andalucía tienen malas cosechas, y así mismo, los carboneros de Asturias, sin que tengan su interés en funcionar las máquinas de vapor y los altos hornos, no lo tienen ellos tampoco en la explotación de sus minas (...) De aquí que los productores catalanes, siendo además fieles á la buena doctrina que profesan, están interesados en que nade en riquezas la nación española; que el trabajo, que únicamente las crea, se difunda por todos los ámbitos del país; que se fomente todo elemento de producción; protegiéndolo contra la concurrencia desventajosa del extranjero, y que á este fin, privilegiadamente se atienda á la producción de las primeras materias, propias ó posibles en el país, que son los verdaderos elementos de un trabajo y de una producción segura, ventajosa y progresiva" ("EFPN", 297, 8-10-1869, 1). És el tòpic del "¡Perezca Cataluña si ha de ser un obstáculo para el progreso de la nacionalidad española!", de Güell i Ferrer, el desig de fer creure que els interessos dels industrials catalans no tenien perquè entrar en contradicció amb els interessos econòmics dels altres indrets de l'Estat. El diari del Foment es feia ressò també de la premsa obrera, quan aquesta expressava opinions proteccionistes. Es pot trobar, per exemple, una ressenya d'un article aparegut a "La Federación", en el qual se sostenia que

el lliure canvi no feia altra cosa que facilitar als rics mercaderies a baix preu, mercaderies que malgrat tot no podien ésser adquirides pels obrers, atesa llur capacitat adquisitiva massa precària. D'altra banda, l'article de "La Federación" advertia que el lliure canvi produïa l'atur (i que, per tant, no interessava a la classe treballadora) ("EFPN", 307 [en realitat 308] , 19-10-1869, 1).

Cal destacar un article interessant sobre La España Industrial, reproducció de l'article publicat al periòdic de Madrid "El Cascabel" ("EFPN", 386, 5-1-1870, 1-2) (19). El tractat comercial amb Bèlgica (publicat en el núm. 473, del 2-4-1870), suscità una allau de crítiques ("EFPN", 461, 21-3-1870, 2; 467, 27-3-1870, 1). El 6 i el 7 d'abril de 1870 el diari no pogué aparèixer, per causa dels greus incidents haguts a Gràcia i a Barcelona i, en el núm. 484 (16-4-1870) hom anunciava la transformació del diari en setmanari, que s'anomenaria "Fomento de la Producción Nacional" (en endavant, "FPN", amb el subtítol de "revista semanal, órgano de la liga proteccionista". El núm. 1 de la nova revista aparegué el 17-4-1870 i, en una editorial de data 16-4-1870 i signada pel vice-president de la junta directiva del Foment, J. Buxeres, i pel secretari P. Bosch i Labrús, s'expressaven les parts en què quedaria dividida la revista: 1) la revista pròpiament dita, dedicada a tractar punts d'interès general, legislació, qüestions socials i morals i temes de polèmica, 2) quatre Guies específiques, que es publicarien a part i que, ultra llur escàs interès, acabaren tenint una continuïtat precària. Aquestes Guies havien de versar sobre agricultura, comerç, indústria i les arts (20).

En el núm. 2 (24-4-1870) s'anunciava el canvi de junta directiva: Pere Bosch i Labrús passava a ocupar la presidència. En el mateix número (11-13) es pot trobar una exposició

elevada a les Corts Constituents per l'Institut Industrial de Catalunya, contrària a la supressió del dret diferencial de bandera a les províncies d'Ultramar.

Orellana continuava insistint, en un article titulat La experiència, sobre el fet que Espanya havia progressat sota el proteccionisme, i intentava demostrar-ho amb dades concretes ("FPN", 6, 22-5-1870, 6-11; 7, 29-5-1870, 6-11). Així, la indústria cotonera havia consumit com a mitjana 8.600.000 lliures de cotó de 1835 a 1839 i 17.000.000 lliures de 1840 a 1848 (Op. cit., 8). De 1840 a 1849, sempre segons Orellana, s'havien muntat 14 noves fàbriques, amb un total de 116.000 fusos instal·lats, El consum de cotó havia pujat 33.600.000 lliures de 1849 a 1851 a 50.000.000 lliures de 1857 a 1860. El consum de mineral de ferro havia estat de 410.350 quintars mètrics en 1849, 1.302.590 en 1861 i 1.916.841 en 1865. La producció de ferro era la següent:

<u>Any</u>	<u>Lingot</u> <u>(en quintars mètrics)</u>	<u>Malleable</u> <u>(en quintars mètrics)</u>
1849	141.564	157.338
1865	500.000	425.000

En pocs anys, per tant, la producció de ferro havia experimentat un augment molt significatiu. La industrialització havia fet forat, i això també havia influït moltíssim en el comerç exterior sota pavelló espanyol.

Comerç exterior d'Espanya sota pavelló espanyol:

<u>Any</u>	<u>Tm d'arqueig en vaixells de càrrega</u>	<u>Valors de les mercaderies (en r.b.)</u>
1849	534.982	690.236.477
1855	757.923	1.321.129.736
1864	1.044.900	1.957.738.000

El total en compte de quotes ⁽²¹⁾ i recàrrecs de la contribució territorial havia passat de 310.125.000 rals en 1846 a 560.927.000 rals en 1864-65. En relació a la contribució industrial, Orellana assenyalava que el nombre de contribuents havia crescut de 310.584 en 1846 fins a 483.273 en 1864-65, és a dir, hi havia hagut un increment del 55,60 per cent; pel que concerneix el total de quotes i recàrrecs, hom havia passat de 39.830.988 (cal suposar que es tracta de rals) a 113.901.880 [rals], és a dir, l'augment havia estat del 185,96 per cent. Entre 1857 i 1864-65, el nombre de masovers ⁽²²⁾ contribuents disminuï en 123.487 persones; en canvi, el nombre de propietaris de finques rústiques havia augmentat en 281.009 persones, el nombre de propietaris de finques urbanes en 229.406 persones i el nombre de ramaders en 241.763 persones. Per tant, en poc més de set anys el nombre de contribuents propietaris havia crescut en 752.178 persones. Tot plegat, segons Orellana, no feia més que demostrar la prosperitat constant que havia experimentat el país en pocs anys (Op. cit., núms. 6 i 7, 6-11 i 6-11).

Luis Justo y Villanueva, en un treball sobre les Condi-
ciones del ganado vacuno en Francia ("FPN", 8, 5-6-1870, 7) subministrava una estadística interessant sobre el consum de

carn, que donava una mesura del nivell de vida espanyol comparat amb el dels països industrialitzats. Segons Justo y Villanueva, un ciutadà francès consumia a l'any 20 kg de carn (75 kg/any a París), mentre que, en 1859-60 un espanyol consumia com a mitjana només 10,5 kg per any. El desglossament del consum anual de carn per habitant i per províncies (infravalorat en un 20 per cent, segons el mateix autor) donava grans disparitats, des de 57,75 kg a Càceres, 35,01 kg a Madrid, 32,69 kg a Còrdova, 23,37 kg a Salamanca o 17,48 kg a Barcelona, fins a 6,41 kg a Girona, 4,34 kg a Tarragona, 3,04 kg a Lleida, 2,7 kg a Almeria o 2,54 kg a Canàries. El proteccionisme al camp fou també tractat sovint. Així, per exemple, "P" signava un article en el qual sostenia que amb els nous aranzels de 1869 s'arruïnaria l'agricultura ("EFPN", 321, 1-11-1869, 1).

En el número 114 (14-9-1872) hom continuava cantat les excel·lències del proteccionisme, gràcies al qual la indústria cotonera pogué progressar i veure augmentat el seu consum. Segons l'autor anònim de l'article La industria algodонера y el libre-cambio, la reforma liberal de 1841 havia respectat la prohibició sobre les importacions de cotó, el mateix succeí amb la reforma de 1849, i en 1855 i 1856 el cotó continuà essent protegit. Hom continuava reproduint, naturalment, les memòries presentades per les successives juntes directives. Crida l'atenció, però, un article sense signar titulat Madrid (núm. 142, 29-3-1873, 7-9), en el qual l'articulista expressava les següents opinions: "Madrid ha adelantado bastante en industria de poco tiempo á esta parte, á causa seguramente de las necesidades del consumo, aumentadas á su vez por la exacerbación de la gran plaga político-presupuestívora que lo esteriliza é imposibilita todo en España. Madrid, sin embargo, continua absorviendo [sic] mas y mas cada dia la savia de las provin-

cias y viviendo de la vida oficial. El exagerado espíritu centralizador que ha dominado á todos los gobiernos sin excepción, ha ido engendrando al lado del mundo burocrático enjambres, nubes o miríadas de seres indefinibles que viven y medran al calor de la máquina ó balumba administrativa, sin la cual desaparecería como por encanto toda esa turba de insectos. Nadie ignora las costosas obras públicas que debe al tesoro de la nación la descoronada villa, el dinero que atrae y viajes que ocasionan el monopolio de grados y oposiciones, el interminable y serpentino expedienteo, el pago de los cupones de la Deuda, los contratos, los empréstitos, las mil y una evoluciones de una administración perfectamente montada para ser á la vez cosa así, recurso fiscal y municipal, fuente de trabajo extra-oficial y origen de infinidad de industrias auxiliares" (Op. cit., 7-8) (23). La crítica a l'esperit burocràtic que impregnava la capital del centralisme espanyol era realment dura, i adequada a la incomprensió sistemàtica per part de Madrid del desenvolupament industrial. Així, en el núm. 339 de "EFPN" (19-11-1869, 1), hom pot llegir una màxima ben reveladora: "O en España no hay administración pública, ó, si la hay, sobran muchos empleados de los más gordos".

En 1875 el Foment s'oposà novament a l'aplicació de la base 5a de l'aranzel de Figuerola. Hom publicà, al núm. 243 (6-3-1875, 167-170): Suspensión de la Base 5ª. Exposición elevada al Excmo Sr. Ministro de Hacienda reproduciendo otra de 2 de Octubre de 1874, pidiendo la suspensión de las rebajas graduales que, con arreglo á la Base 5ª del apéndice letra C de la ley de presupuestos de 1869-1870, deberían sufrir los derechos de Aduanas consignados en los aranceles vigentes, a partir de 1º de Julio del corriente año. Antoni Rodó i Casanovas publicà una ressenya del llibre de Gumersindo Vicuña titulat Progresos industriales ("FPN", 243, 6-3-1875, 180-182; 244, 13-3-1875, 196-198). L'autor de l'o-

bra en qüestió era enginyer i catedràtic a Madrid, i Rodó el felicitava perquè "ha sabido resistir dos grandes escollos que en Madrid le han cercado: el krausismo y el libre-cambio (...) Dé un paso más y no tema al catalanismo. Estúdielo, mírelo de frente, y verá que no es tan osco, tan egoista, tan anti-estético como en Madrid lo pintan" (Op. cit., 198). En una Carta de Madrid datada el 10-5-1875 ("FPN", 253, 15-5-1875, 331-332), signada amb la inicial "A", es criticava el caràcter aventurer dels espanyols i llur incapacitat per a preveure, per a programar.

De tant en tant hom feia comentaris sobre la teoria de la balança de comerç, defensant Carey per desmentir Bastiat. A La reforma arancelaria de 1869 ("FPN", 264, 31-7-1875, 545-546) l'articulista sostenia que era important de conèixer el saldo de la balança, perquè la diferència entre les exportacions i les importacions es pagava en numerari, i el numerari era el producte "que mejor representa el poderío, la riqueza, el ahorro ó el capital de un país" (Op. cit., 545). Espanya era un país que sempre acabava devent a l'exterior, i havia d'aconseguir els diners que li mancaven acudint a emprèstits de l'exterior. D'on: la necessitat de fer progressar la indústria, de posar-la a l'alçada assolida per les indústries més protegides per la legislació aranzelària.

La revista del Foment publicà un article anònim titulat Las nuevas tendencias de la economía política ("FPN", 268, 28-8-1875, 615-618; 269, 4-9-1875, 636-638; 270, 11-9-1875, 660-662) que té un interès indubtable sota el punt de vista del pensament econòmic. Hom remarcava, per començar, que els principis lliurecanvistes començaven a ésser revisats, sobretot des d'Alemanya, a partir de les experiències en comerç exterior (la balança comercial desfavorable, la sortida de numerari eren causes de malestar econòmic i financer, en molts

països). Molts economistes, segons l'articulista, estaven fent revisió de principis: Cliffe Leslie i Thornton a Anglaterra; Luzzatti, Forti, Lampertico, Cusmano [sic], Morelli i d'altres a Itàlia; Frederiksen, Falbe i Hausen Schorling a Dinamarca; Thiers, Dupin i Pouyer Quartier a França (24). Hom elogiava també Laveleye, que tampoc no era aliè ni a l'escola històrica ni al socialisme de càtedra. És significatiu, un cop més, que no es fes la més mínima referència a cap autor neoclàssic: a Europa, l'atac a l'historicisme germànic ja s'havia iniciat en 1870. L'autor anònim del "FPN" sostenia que calia tenir en compte "l'element nacional" i que era bo que hi hagués una certa intervenció de l'Estat: no una intervenció permanent, com pretenien els socialistes, sinó en funció de les necessitats a satisfer i dels recursos amb què podia comptar la iniciativa privada. A més, les funcions de l'Estat no tenien perquè disminuir a mesura que s'anés progressant econòmicament. L'Estat havia d'anar protegint els febles, i havia d'anar eixamplant les seves atribucions.

L'atac del "FPN" era dirigit sobretot contra els clàssics francesos, i hom utilitzava la metodologia historicista (inductiva) per a oposar-se al punt de vista clàssic (deductiu). La qüestió, la tenien molt clara els economistes del Foment: "En suma: mientras los antiguos economistas, dice M. Laveleye, partiendo de ciertos principios abstractos, creían llegar por el método deductivo á conclusiones perfectamente demostradas y universalmente aplicables, los de la nueva escuela, apoyándose en el conocimiento de los hechos pasados y presentes, deducen de ellos por el método inductivo e histórico soluciones relativas que se modifican según el estado de la sociedad á la que han de ser aplicadas. Los primeros, convencidos de que el órden natural que preside á los fenómenos físicos basta para regir á las sociedades humanas, pretenden que, removidas todas las trabas artificiales,

resultará del libre impulso de cada cual la armonía de los intereses, y de la emancipación completa del individuo la mejor organización social y el mayor bienestar. Los segundos, creen, por el contrario, que el conflicto de egoismos que produce la lucha por la existencia, el más fuerte derriba y explota al más débil, siempre que no interviene el Estado, órgano de la justicia y elemento principal de civilización. En fin, en vez de pretender que basta la libertad ilimitada para poner término a las luchas sociales, consideran necesaria una serie de reformas y mejoras inspiradas por sentimientos de equidad, para conjurar las disensiones civiles y el despotismo que en pos de sí traen siempre" ("FPN", 268, 28-8-1875, 617). La "nova escola" era formada --i hom continuava citant Laveleye-- per List, Stein, Roscher, Knies, Hildebrand [sic] primer; Nasse, Schmoller, Held, Contzen, Schäffle, Wagner, Schönberg, Hirth, Böhmert, Brentano, Cohn, Scheel i Samter, després.

Per al "FPN" no tenien raó Smith o Bastiat quan afirmaven que la ciència econòmica es limitava a descriure com es produïa i es distribuïa la riquesa, talment com feia la fisiologia (l'autor de la comparança fou Bastiat) ("FPN", 269, 636). El "deixar fer" no solucionava res, segons "l'escola nacional", perquè calia lluitar contra la natura, governar amb lleis que milloressin les condicions socials. El lliure canvi no ho entenia així, i convençut de la necessitat de la divisió del treball a l'interior d'un país, pretenia extrapolar aquesta divisió a l'àmbit internacional. La clau de volta consistia en el fet que les exportacions fossin superiors a les importacions: el país havia de vendre més del que comprava. No es podia "prescindir de la nacionalitat", no es podia fer abstracció de l'existència de fronteres, de l'existència de "diversitat d'interessos polítics i econòmics".

En el núm. 273 (2-10-1875; 715-717) hom es feia ressò de l'impacte que havia causat un article de l'economista belga Laveleye sobre la Societat d'Economia Política de París, un impacte que esclatà quan atacà els principis absoluts dels clàssics (paral·lel a la polèmica que suscitava Luzzatti en defensar la intervenció de l'Estat). En un altre article, titulat Los nuevos economistas ("FPN", 281, 27-11-1875, 854-856), hom citava la conversió de Cliffe Leslie contra els clàssics (25). Baudrillard i Joseph Garnier havien començat a distanciar-se de l'ortodòxia del laissez faire, i a afirmar que calia entendre tan sols com a "tendència" l'"harmonia dels interessos" (Op. cit., 856). En un altre article titulat La nueva escuela, hom es feia ressò d'una intervenció de Luzzatti davant la Societat d'Economia Política de Pàdua: "Pasando luego á ocuparse de la significación de las nuevas tendencias económicas, que calificó de verdadera divergencia, dijo [Luzzatti], que al igual de lo que acontece en todos los ramos del saber, dos métodos se hallan hoy enfrente uno de otro: el metafísico ó de deducción y el físico ó de inducción, deduciendo el uno los hechos de los principios y remontándose el otro á los principios por la observación de los hechos. La economía política experimental, según el Sr. Luzzati [sic], no admite a priori ni la armonía ni la contradicción fatal de los intereses humanos; renunciando á buscar un término ideal, se dedica pacientemente á sondear la realidad de las cosas" ("FPN", 285, 24-12-1875, 917): En el fons, per tant, l'únic mètode científic amb validesa, per als proteccionistes catalans, era l'inductiu perquè, fora de tota abstracció, era el que millor permetia explicar els fenòmens econòmics a partir de l'observació dels fets. En un altre article, El progreso de la ciencia económica ("FPN", 302, 22-4-1876, 262-264; 306, 20_5-1876, 325-326) s'exposava com al "Giornale degli economisti" s'anava admetent la intervenció de l'Estat, una intervenció limitada que, en tot cas, venia a contradir el principi del laissez faire.

Francisco José Orellana publicà un article sobre els problemes de la marina mercant ("FPN", 315, 22-7-1876) en el qual, seguint la vella opinió de Campomanes, es defensava la necessitat de fer servir fonamentalment la marina pròpia en el comerç exterior, la qual òbviament calia impulsar. La marina mercant espanyola havia d'ésser protegida, perquè no podia competir amb l'estrangera --la qual, ben sovint, oferia un transport a més baix preu i es quedava amb el 80 per cent del tràfic. D'altra banda, segons Orellana, la supressió del dret de bandera havia provocat que, en 1872, s'haguessin pagat en nòlits uns cinc milions i mig de duros. Orellana afegia: "Podrá citarse en contra el ejemplo de Bélgica, nación próspera, que no tiene marina, y se sirve de todas las demás. La Bélgica es esencialmente industrial i fabricante; necesita importar materias voluminosas, y le conviene obtenerlas con el menor recargo posible, para favorecer á su floreciente industria. Bajo este concepto, le interesa, como pudiera interesar en parte á Cataluña, si fuese nación independiente, valerse para sus transportes marítimos de todas las banderas en competencia. Pero, acaso, ¿no saldría más gananciosa si, á los beneficios de su fabricación y comercio, uniese la utilidad de los fletes?" (Op. cit., 478). Els vaixells de la marina espanyola havien de fer trajectes anant mig buits i es dirigien a Amèrica però no cobrien pas el millor tràfic amb Europa.

La qüestió de la supressió del dret diferencial de bandera, conseqüència de la revolució de setembre de 1868, fou tractada en una contestació del Foment a la Comissió Especial Aranzelària ("EFPN", 456, 29-3-1879, 191-197). Pel Foment, la supressió del dret diferencial havia ocasionat, entre 1868 i 1879, la ruïna de la marina mercant, la disminució del nombre de vaixells i del tonatge i la davallada de la construcció naval. Només al port de Barcelona el tonatge havia baixat en

un 32 per cent, i a l'altres ports espanyols la caiguda del tonatge havia estat ruïnosa (el 78,85 per cent a Cadis, el 82 per cent a Màlaga). Només entre 1877 i 1878, el nombre de vaixells de vela havia passat de 2.744 (i 550.533 Tm) a 1.590 (329.215 Tm), i el nombre de vaixells de vapor, de 226 (176.310 Tm) a 199 (152.708 Tm), mentre que durant el mateix breu període la bandera anglesa, traduïda en tonatge, havia augmentat en 169.088 Tm pel que fa referència als vaixells de vela i en 181.277 Tm en allò que concerneix els de vapor (Op. cit., 193). A. Blanch també s'havia oposat al Decret del 22-11-1868, pel qual se suprimia el dret diferencial de bandera ("EPP", 3, 13-2-1869 (2-3)).

En un altre article, Riqueza mineral de España ("FPN", 371, 5-8-1876, 513-516), Orellana criticava el fet que Espanya exportés molts minerals i que fos incapaç de transformar-los dins del país.

A la secció de la revista titulada Correspondencias particulares, hom pot trobar al núm. 331 ("FPN", 4-11-1876, 720-722) una carta enviada des de Madrid per "G" en la qual es fa una crítica del llibre de Joaquim Mª Sanromà, La Política del taller, el qual hom acusa d'adoptar un criteri científic excessivament individualista. Per l'articulista, Bastiat estava desfasat i la ciència econòmica havia d'anar per nous camins: "Hay que rehacer, hay que estudiar, hay que investigar de nuevo, hay que hacer entrar en el cuadro científico el resultado de nuevas observaciones" (Op. cit., 722). Laveleye i Luzzatti ja havien optat per altres camins i, a Espanya, Piernas Hurtado i Gumersindo de Azcárate (del qual hom citava els Estudios económicos y sociales publicats en 1876).

Movimiento proteccionista es un article firmat per "O"

(Orellana), en el qual s'atribuïa una influència de Laveleye i Luzzatti sobre molts economistes alemanys i francesos, i àdhuc una influència a Espanya ("FPN", 333, 18-11-1876, 751-753). Carey i Peshine Smith, segons l'articulista, havien contribuït a impulsar l'onada contra el lliurecanvisme, fent retrocedir els partidaris de Say o de Bastiat. La Memoria presentada a la sessió celebrada el 30-1-1876 també es fa ressò dels pretesos canvis operats a Europa (especialment a Alemanya, França i Itàlia) en la direcció d'un sistema d'"economia nacional", "en la mesura que el sentit pràctic i la recta interpretació dels fets ho exigeixen" (Fomento de la Producción Nacional, 1876, II). Itàlia modificava els seus tractats comercials reforçant el proteccionisme, a França havien causat un fort impacte les noves teories de Laveleye i a Alemanya, "centre de la nova transformació", s'obrien "minucioses informacions industrials" encaminades a fonamentar noves reformes aranzelàries.

En una ressenya publicada a la secció Revista extranjera i firmada per "F" [probablement Ignasi Manuel de Ferran] ("EFPN", 382, 27-10-1877, 743-748) es pot comprovar com l'economista italià Alberto Morelli mantenia al corrent el recensionista de "FPN" sobre els papers de Luzzatti que es publicaven a Itàlia. Morelli havia enviat a la revista una Memoria de Luzzatti, dedicada a glossar la figura d'Adam Smith. L'autor de la ressenya aprofitava l'excusa per a fer propaganda del mètode dels historicistes: "Somos amantes como el que más de la verdadera Ciencia Económica: de la que se aprende á fuerza de observación, de la que se descubre, no sólo en las páginas de los mejores y más concienzudos tratadistas, sino en la paciente comprobación de los hechos, verificada por medio de serias operaciones estadísticas, bajo los auspicios de los Gobiernos más ilustrados y previsores. Como entendemos que así, y sólo así, esto es, sometiendo la teoría

y la especulación á la piedra de toque de la experiencia y de la historia, es como se logra entrar en plena posesion lo mismo de la Ciencia económica que de las demás ciencias que figuran en el grupo de las sociales y políticas" (Op. cit., 743-744). Luzzatti havia escrit el seu paper amb motiu del primer centenari de l'aparició de la Investigació sobre la naturalesa i causes de la riquesa de les nacions (1776) de Smith, i pretenia donar a entendre que calia atorgar a l'economista escocès el mèrit d'haver assentat les bases de la ciència econòmica moderna, però que les seves teories tenien ben poc a veure amb l'obra dels seus vulgaritzadors. Quant al lliurecanvisme de Smith, Luzzatti puntualitzava que Smith reconeixia l'existència de dos casos en els quals convenia "establir algun recàrrec a la indústria estrangera, per estimular la nacional". El primer cas es donava, segons Smith, quan una determinada indústria era necessària de cara a la defensa del país: per exemple, l'Acta de navegació de Cromwell, que atorgava el monopoli a la marina britànica. L'altre cas es donava quan un producte d'una indústria nacional es trobava massa sobrecarregat pels impostos: aleshores, calia compensar d'alguna forma, gravant els drets d'entrada dels productes similars provinents de l'estranger, aquest excés de càrrega impositiva. Finalment, segons Smith, després d'un període de prohibició o de protecció, es podien anar abaixant els drets però gradualment, "lentament i mitjançant la màxima reserva i molta circumspecció" (Op. cit., 747-748). Luzzatti feia veure com aquestes idees assenyades de Smith no coincidien gens amb les dels lliurecanvistes a ultrança. La veritat, però, és que també Luzzatti deformava una mica les coses. És evident que Adam Smith era lliurecanvista. Ho repetia constantment a l'Inquiry... Així, per exemple, deia que de la mateixa manera que un sabater havia de comprar els vestits al sastre, perquè li resultaria molt més car confeccionar-los ell mateix, un país havia de comprar a fora, en princi-

pi, el que li resultava més barat. Smith escrivia: "Quan un país estranger ens pot oferir una mercaderia en condicions més barates de les que resultarien si la féssim nosaltres, serà millor comprar-la que produir-la, donant per ella part del producte de la nostra pròpia activitat econòmica, i deixant que aquesta es dediqui a aquelles branques en les que tregui avantatge a l'estranger" (A. Smith, 1958, 403). És cert, això no obstant, que Smith acceptava dos casos excepcionals: el cas motivat per la necessitat de defensa del territori, exemplificat amb l'Acta de Navegació (Op. cit., 408-410), o el cas en el qual "a l'interior del Regne existeix algun impost sobre els productes indígenes", cas en el qual és raonable "que s'imposi un altre [impost] igual sobre l'article de la mateixa espècie de procedència estrangera". Smith explicava: "Quan a la Gran Bretanya s'estableix un impost sobre algun dels articles de la indústria nacional, és molt freqüent establir un gravamen encara més elevat sobre els articles similars de procedència estrangera, a fi d'apaivagar les queixes de comerciants i artesans" (Op. cit., 410). En realitat, Smith concebia com a situació desitjable la llibertat de comerç; el que passa és que reconeixia que, en determinades circumstàncies --per exemple, després d'un llarg període de prohibició o d'aplicació de drets aranzelaris sobre gèneres estrangers produïts al país --calia anar restablint gradualment i amb prudència la llibertat de comerç (Op. cit., 413-414). Amb tot, però, l'autor de les notícies sobre Luzzatti pretenia demostrar que les pròpies teories de Smith sobre comerç exterior no eren tan radicals --o, si més no, eren molt més matisades-- com les presentaven els lliurecanvistes espanyols ("EFPN", 391, 29-12-1877, 891).

Seguint amb la sèrie titulada Revista extranjera, "I. M. de F" [Ignasi Manuel de Ferran] es feia ressò de les observacions de Luzzatti sobre el "concepte econòmic

de l'Estat" que tenia Adam Smith ("EFPN", 393, 12-1-1878, 19-23). Segons Luzzatti, per Smith l'Estat no havia d'ésser indiferent al "sosteniment d'obres, empreses i establiments públics el destí dels quals reporti grans avantatges a la societat, sempre que no fos possible als particulars crear-los i conservar-los, ni aïllats ni reunits, bé per falta de coneixements o de mitjans intel·lectuals suficients, bé per l'enormitat de la desproporció que resultaria per a ells entre les despeses necessàries i els productes o beneficis probables" (Op. cit., 20). Smith també plantejava fins a quin punt l'Estat havia d'immiscir-se en l'educació popular (perquè l'home era el principal agent de la producció), i opinava que el grau d'intervenció de l'Estat en aquest camp havia de dependre de la situació de l'educació i social del país, de la importància o no de la ignorància de les masses. Per Ferran, Smith "piensa que no siendo solamente el Estado un órgano ó instrumento de la justicia, sino además un impulsor de progresos reales y de positivos perfeccionamientos, es menester que con su acción complementaria supla la deficiencia de las fuerzas individuales, é inicie ó funde cuando estas no fueren bastante poderosas, por sí solas, á levantar y mantener" Op. cit., 21). Breu, Luzzatti feia observar com Smith era partidari del fet que l'Estat impellís certes institucions públiques, però sense definir com havien d'ésser i com havien de funcionar. Adam Smith servia d'excusa per a defensar el punt de vista historicista, per a defensar que "la Ciència econòmica (...) ha de subjectar-se avui a un procediment minuciós de revisió i rectificació, basat en l'observació exacta dels fets de la que un funest idealisme l'ha mantinguda apartada durant tant de temps" (Op. cit., 23).

Com a suplement als núms. 394 i 395 de "EFPN", corresponents al 19-1-1878 i al 26-1-1878, hom publicà les Cartas

del Sr. E. R. Garczynki, redactor del "New York Times", dirigides al director del "Diario de Barcelona", Joan Mañé i Flaquer ⁽²⁶⁾, en les quals s'explicava com els EUA havien progressat amb el proteccionisme.

Les crítiques a Madrid tampoc no hi mancaven. Darrera les inicials "J. V.", en un article titulat La verdad ante todo, un redactor escrivia: "Dejad vanas quimeras. Madrid no es la España, ni la España es ni piensa como Madrid" ("EFPN", 401, 9-3-1878, 134), a la vegada que criticava aquells qui, des de Madrid, es creien els únics amb dret de dirigir el comerç de tot el país. El mateix "J. V." parlava sobre els estralls de la crisi econòmica a Catalunya: 119 fàbriques, 5.986 telers i 299.930 fusos havien deixat de funcionar ("EFPN", 402, 16-3-1878, 154). De fet, durant tot l'any 1878 la revista parlà constantment de la crisi tèxtil i, en general, de la crisi econòmica de Catalunya, agreujada per la política comercial i aranzelària del govern (Fomento de la Producción Nacional, 1879, 6).

La qüestió de les suspicàcies de Madrid contra el catalanisme també sortia de tant en tant, i en aquest aspecte és rellevant l'article ¿Provincialismo?...¿Catalanismo?, firmat per "F" ("EFPN", 410, 11-5-1878, 287-289). Hom començava amb una cita extreta de "La Época", en la qual hi havia queixes sobre el "provincialisme" que fomentava "dissidències i gelos locals". El Foment es donava per alludit, i responia que els seus homes no havien estat mai indiferents al "eco de las necesidades y aspiraciones legítimas de cualquiera comarca ó porción de España, porque sabemos amar á esta sobre toda ponderación, en su conjunto y totalidad, como madre propia y común" (Op. cit., 287). L'ocasió era aprofitada, però, per a retreure que no s'havia

fet cas dels fabricants catalans quan s'oposaven als tractats comercials, que la Junta Consultiva de Valoracions i Aranzels no havia acceptat cap de les esmenes presentades pel Foment, que era lògic i natural que els industrials d'una mateixa "regió" proposessin solucions a llurs propis problemes econòmics. S'insistia que el fet de demanar proteccionisme no implicava defensar només interessos catalans, que Catalunya no pretenia obtenir un tractament especial. Finalment, hom concloïa: "Y si en esto consisten todo nuestro 'provincialismo' ó 'catalanismo', nos declaramos culpables, y aún impenitentes, con tanto entusiasmo como orgullo, por que creemos estar en lo justo y lo conveniente y ser tan buenos españoles como el que más" (Op. cit., 289).

Ignasi M. de Ferran, a Presente y porvenir de la Economía Política ("EFPN", 445, 11-1-1879, 19-23) explicava un article de J. G. Courcelle-Seneuil (n. 1813 - m. 1892) titulat Ciencia, aplicación y enseñanza de la Economía política, publicat pel maig de 1878 al "Journal des Économistes". Courcelle-Seneuil era autor d'un Traité ... des opérations de banque (1853), d'un Traité ... des entreprises industrielles, commerciales et agricoles (1855) i d'un Traité théorique et pratique d'économie politique (1858). (J. A. Schumpeter, 1971, 559). Segons Gide i Rist (1927, 464-465) la primera edició del tractat sobre les operacions de banca és de 1852 en comptes de 1853, que és l'any que dóna Schumpeter. Gide i Rist sostenen que Courcelle-Seneuil fou el guardià de la ciència pura, la qual anomenà "Plutologia" per distingir-la de l'"Ergonomia" o ciència aplicada, i que des del "Journal des Économistes" "manejava la fèrula sobre els economistes que intentaven d'emancipar-se". Segons Ignasi M. de Ferran, l'economista francès no pensava que l'economia política fos com una ciència positiva, capaç de formular veritats definitivament demostrades, ni que hagués descobert cap llei natural, ni que fos capaç de donar demostracions conclo-

ents. La interpretació d'Ignasi M. de Ferran no coincideix amb la de Gide i Rist, que posaven més l'accent en l'aspecte teòric, però l'important ací és fixar-se en el que creia l'autor català sobre allò que deia Courcelle-Seneuil: com que la teoria econòmica no era capaç d'elaborar lleis definitives, allò que calia era discórrer sobre els problemes d'aplicació.

Per Ferran els fisiòcrates i Adam Smith s'havien basat en el Dret natural, Rossi havia format una escola eclèctica, J. B. Say i Bastiat havien estat uns vulgaritzadors, John Stuart Mill havia assajat de coordinar un gran nombre d'estudis dispersos per extreure conclusions més metòdiques i més noves. Davant d'aquest panorama, Ferran creia en la necessitat de deixar-se guiar per l'experiència, completar la teoria amb la política econòmica "essencialment nacional" i, és clar, acabar aplicant una política proteccionista.

El Foment de la Producció Nacional, com és fàcil de suposar, es caracteritzà pels seus atacs furibunds i constants a Laureà Figuerola. Adolf Blanch criticà, a La Revolución y sus consecuencias económicas ("EPP", 3, 13-2-1869, 2-3), la situació que provocà la reforma i liquidació --en l'aspecte de les seves funcions bancàries-- de la Caixa de Dipòsits. De fet, el Tresor devia 130 milions d'escuts a la Caixa de Dipòsits (cal recordar que, a partir de cert moment, es va convertir el saldo deutor de la Caixa a través de dipositar el seu valor equivalent en bons del Tresor); per un altre costat, l'Estat, seguint la seva espiral d'endeutament, no podia captar diners, segons Blanch, ni pagant interessos del 17 per cent, perquè els títols que emetia es cotitzaven a Borsa al 35 per cent.

La figura de Figuerola era deformada de manera simplista per tal de poder ésser criticada i anorreada més fàcilment⁽²⁷⁾. És molt interessant el discurs de Figuerola publicat a l'extracte de la sessió de les Corts del 24-2-1869 ("EPP", 27,

27-2-1869, 2-4), en el qual hom feia balanç de la feina feta com a ministre --càrrec que ocupava des del 8-10-1868--, tot donant una impressió d'intelligència i de lucidesa, malgrat tot, ben diferent de la que pretenien donar els redactors d'"EPP". Figuerola va dir, per exemple, dirigint-se a Pi i Margall: "Pero entienda que si algún mérito hay en mi conducta, consiste, no en lo que he hecho, sino en lo que he impedido que se haga" (Op. cit., 2). Si Figuerola havia emès un emprèstit, al qual s'oposava Pi i Margall, era perquè no tenia cap altra alternativa. En entrar al govern, va proposar un emprèstit voluntari de 2.000 milions, al qual calia afegir 400 milions més de deute exterior que venia autoritzat per una vella disposició de 1857, perquè el dèficit del Tresor era de 2.400 milions i, a més, perquè el dèficit del pressupost corrent era de 700 milions. El dèficit era motivat per tot el que devia la Caixa de Dipòsits, i Figuerola la liquidà en quatre mesos perquè des de 1865 els dipòsits estaven disminuint mentre que la Caixa anava oferint uns interessos cada cop més elevats, i perquè entre 1861 i 1866 la cotització pública havia baixat en un 23 per cent. Figuerola no volgué decretar la circulació forçosa de bitllets de banc, i es decantà per la llibertat de bancs territorials, que fou molt criticada per Pi i Margall. Proposà que l'Estat fabriqués els bitllets i que els bancs agafessin els que necessitessin. Hi hagué un enfrontament entre els dos polítics, fins al punt que Figuerola, declarant-se partidari de la llibertat, acusava Pi i Margall de socialista, i els socialistes, deia, no eren amics de la llibertat perquè ho sacrificaven tot a "la idea de l'Estat". Figuerola denuncià la corrupció i la mala administració dels governs anteriors i que, davant d'aquest fet que pesava com una llosa, "Nosotros haremos todo lo que puede hacerse; lo primero es poner órden, y despues adoptar las reformas oportunas" (Op. cit., 3).

Figuerola era força atacat, però, sovint amb pocs arguments (o, senzillament, amb cap), quan Figuerola es caracteritzava, ho hem vist, per tenir una forta capacitat d'argumentació que fins i tot es pot detectar en els extractes que els seus detractors feien sobre els seus discursos. En el núm. 145 d'"EPP" (9-5-1869, 1), podem llegir: "La ruina de España preside los actos del Sr. Figuerola". L'acusaven d'ineptitud, i Adolf Blanch sostenia que els mateixos amics de Figuerola li criticaven les instruccions o bases sota les quals s'havia de recaptar l'impost substitutiu de "l'odiosa contribució de consums" ("EFPN", 215, 18-7-1869, 1).

Els nous aranzels, que havien d'entrar en vigor en 1er d'agost de 1869, foren publicats per "EFPN" (227, 30-7-1869, 1-3). Com és sabut, l'article 4rt estableix que, d'acord amb allò que deia la base 5a, eren "inalterables durant els sis anys que han de transcórrer des del 1er de juliol de 1875 els drets assignats a cada article", però durant els sis anys següents s'havien de rebaixar els drets extraordinaris fins a assolir el 15 per cent, i per a procedir a aquesta reducció calia seguir tres regles:

1a) $15\% < \text{Drets} < 20\%$: s'havien de reduir fins al 15%
l'1-7-1875

2a) $\text{Drets} > 20\%$: s'havien de reduir fins al 15% en rebaixes per terceres parts; la 1a rebaixa ...
l'1-7-1875, la 2a l'1-7-1878, i la 3a l'1-7-1881

3a) $\text{Drets} \leq 15\%$: en arribar l'1-7-1875, es faria o no la reducció, segons que fos o no aconsellable de fer-la.

D'altra banda, la disposició 3a per a l'aplicació de l'aranzel estableix que, tret del cas d'algunes mercaderies,

no s'exigiria cap recàrrec per diferència de bandera. Entre els núms. 328 (8-11-1869) i el 332 (12-11-1869) d'"EFPN" es continuaren completant els aranzels de duanes de 1869, que hom havia començat a publicar amb la reproducció, al núm.227, del Decret de 12-7-1869. Cal recordar que la base 3a, en definir els drets de duanes, distingia entre tres classes de drets: a) els "extraordinaris", que per a la majoria de mercaderies podia arribar al 30 per cent del valor i al 35 per cent només en alguns casos previstos per la base 4a; b) els "fiscals", fins al 15 per cent del valor; i c) els de "balança", que es fixaven en petites quantitats per unitat de compte, pes o mesura. La base 4a deia que les mercaderies gravades amb dret protector en el moment de la reforma podien pagar drets fins al 30 per cent, i només fins al 35 per cent els articles, en aquell moment prohibits, que es determinessin així com aquells productes que, essent de preu elevat i encara que no fossin de primera necessitat, poguessin suportar el tipus impositiu esmentat. La resta de mercaderies, segons la mateixa base 4a, havia de pagar drets "fiscals" o de "balança" segons ho determinés el govern. Per tant, la reforma aranzelària de Figuerola era tímida sota el punt de vista lliurecanvista, entre d'altres raons perquè la reducció dels drets més elevats quedava ajornada fins a 1875.

A més de la defensa del proteccionisme, el Foment de la Producció Nacional s'ocupà també de la Hisenda pública. Hom publicà, per exemple, les xifres totals dels Pressupostos de despeses presentats a les Corts entre 1835 i 1870-71 ("FPN", 4, 8-5-1870, 14). Antoni Maria Morera publicà una sèrie d'articles sobre La Hacienda española ante la Revolución de Septiembre ("FPN", 12, 3-7-1870, 5-10; 13, 10-7-1870, 6-9; 14, 17-7-1870, 8-13), que fou publicada també en forma de fullet (A. M. Morera, 1870). Poc temps més tard, el mateix autor pu-

blicaria un projecte de finances públiques per a Espanya (A. M. Morera, 1871; publicat també a "FPN", 31, 11-2-1871, 5-10; 32, 18-2-1871, 5-10; 33, 25-2-1871, 5 i ss) i una sèrie d'articles sobre La Hacienda Española ("FPN", 121, 2-11-1872, 7-14; 122, 9-11-1892, 6-12; 123, 16-11-1872, 5-10). Bàsicament, Morera constata que en setze mesos el govern havia promogut sis o set emprèstits, i que el Deute no baixava d'11.000 milions de rals, fins a arribar als 22.500 milions de rals pel setembre de 1868. Des-d'aquesta data fins al juny de 1870, els tenidors de paper de l'Estat havien perdut 1.575 milions de rals. Per Morera, les emissions de Deute eren ruïnoses, i per aquest motiu s'oposava, un per un, a tots els emprèstits concertats pel ministre Figuerola. D'ençà del setembre de 1868, l'Estat havia contractat, segons Morera, un Deute per un import d'11.183.236.410 rals, que només havien produït en efectiu 3.522.340.605 rals i, en canvi, l'obligació de pagar uns interessos anuals de 406.340.847 rals.

Entre les dades més interessants que donava Morera, cal destacar la comparació entre la càrrega fiscal d'Espanya i la d'altres països europeus, per tal de demostrar que els espanyols eren els qui suportaven un tipus impositiu més elevat, i els que tenien menys capacitat adquisitiva. Heus ací les xifres:

Països	Població en habitants	Pressupost de despeses (en milions de r.b.)	Contribució (en r.b./habitant)	Riquesa (en r.b./habitant)	Tant per cent de la contribució sobre la riquesa	Xifres % correctes
Prússia	27.000.000	3.500	144 (129)	1.700	8%	<u>7,5</u>
Àustria	30.000.000	4.000	133	1.440	<u>9%</u>	
França	38.000.000	9.000	236	2.260	<u>10%</u>	
Bèlgica	5.000.000	1.000	200	1.900	<u>10%</u>	
Holanda	3.500.000	1.000	288 (285)	2.400	12%	<u>11,8</u>
Anglaterra	30.000.000	10.000	350 (333)	2.900	13% (12)	<u>11,5</u>
Itàlia	24.000.000	5.000	208	1.300	<u>16%</u>	
Espanya	16.000.000	3.000	200 (187)	985	21% (20)	<u>19</u>

Es poden observar diversos errors de càlcul aritmètic en el càlcul de la contribució per habitant. Les xifres correctes són les que figuren, entre parèntesis, al costat de les que dona Morera a la columna de la contribució. Aquests errors fan que els percentatges de la contribució sobre la riquesa s'hagin d'esmenar, i els percentatges correctes són els que figuren subratllats a la taula precedent. Cal fer notar, a més, que Morera també s'equivocava en calcular els percentatges d'Anglaterra i d'Espanya.

Les taules que segueixen han estat degudament corregides. A la primera columna, hom hi expressa la riquesa per habitant (en r. b.), a la segona la contribució per habitant (en r.b.) i, a la tercera, la quantitat líquida que queda per habitant després d'haver pagat els impostos (és a dir, la diferència entre les dues columnes anteriors).

Renda disponible per habitant (després de pagar impostos)

Països	I		II	
	Riquesa per habitant (en r.b.)	Contribució per habitant (en r.b.)	Contribució per habitant (en r.b.)	I-II: renda disponible per habitant després de pagar impostos (en r.b.)
Prússia	1.700	129		1.571
Àustria	1.440	133		1.307
França	2.260	236		2.024
Bèlgica	1.900	200		1.700
Holanda	2.400	285		2.115
Anglaterra	2.900	333		2.567
Itàlia	1.300	208		1.092
Espanya	985	187		798

En tot cas, restava molt clar que la càrrega financera que havia de suportar el contribuent espanyol era del 19 per cent, força superior a l'11,49 per cent que era la mitjana europea dels vuit països considerats, i, a més d'aquest fet, la capacitat adquisitiva dels ciutadans espanyols era també la més baixa. Això volia dir que per una banda la capacitat del consum interior era molt esquistada, el mateix que el nivell d'inversió.

Segons Morera, la situació de la Hisenda espanyola, en contra del que sostenia Figuerola, no havia fet altra cosa que empitjorar. Així, entre desembre de 1868 i finals de 1870, l'import del deute públic havia passat de 22.291.295.097 r. b. a 33.474.531.507 r. b.: els interessos de 545.870.303 r. b. a 952.211.150 r. b.; el dèficit (l'única cosa que havia millorat) de 2.110.000.000 r. b. a 800.000.000 r. b.; el valor dels fons públics del deute consolidat al 3 per cent havia passat al 34 per cent del nominal al 27 per cent; i en el cas del deute exterior s'havia passat del 38 per cent al 31 per cent.

Té interès l'anàlisi del deute públic al món, feta per "M y G" en l'article Deudas del Mundo ("FPN", 153, 14-6-1873, 12-14). El deute públic dels principals països europeus era el següent:

<u>Països europeus</u>	<u>Deute (en rals de billó)</u>
Gran Bretanya	79.000.000,-
França	74.800.000,-
Itàlia	36.000.000,-
Rússia	35.500.000,-
Àustria	30.600.000,-
Espanya	26.100.000,-
Imperi alemany	20.800.000,-
Turquia	12.400.000,-
Holanda	8.400.000,-
Portugal	6.400.000,-
Bèlgica	2.700.000,-
Grècia	1.800.000,-
Rumania	1.300.000,-
Dinamarca	1.200.000,-
	<hr/>
Total	337.000.000,-

Per "M y G" el deute total d'Europa devia oscil·lar a l'entorn de 340 milions de rals de billó, i l'estimació per a tot el món, segons el mateix autor, devia ser la següent:

	Deute (en rals de billó)
Europa	340.000.000,-
Amèrica	57.300.000,-
Àsia	13.500.000,-
Àfrica	3.900.000,-
Austràlia	3.800.000,-
Altres	1.500.000,-
Total	420.000.000,-

Pel que sembla, l'autor pretenia demostrar, malgrat cometre alguns errors aritmètics, que el deute públic a nivell mundial era rellevant, i que la xifra espanyola venia a ésser important, en termes relatius.

En una sèrie d'articles sobre La Hacienda de España ("FPN", 358, 12-5-1877, 314-316; 359, 19-5-1877, 330 333; 360, 26-5-1877, 345-349; 361, 2-6-1877, 365-368; 365, 30-6-1877, 426-429; i 366, 7-7-1877, 445-448), Francisco José Orellana feia un repàs sobre els principals problemes de la Hisenda espanyola, per a la qual no veia cap solució. Hom veia que la Hisenda no havia comptat amb recursos permanents, que existia un dèficit pressupostari cada cop més elevat. A Espanya, les pugnes entre els partits polítics, el desordre administratiu, els capítols dedicats a sufragar la guerra i el Deute públic havien contribuït, tot plegat, a la ruïna cada cop més grossa de la Hisenda. El problema greu consistia en el fet que "subsiste casi inalterable una línea divisoria entre gobernantes y gobernados, y un antagonismo perpetuo entre el contribuyente que paga y la Administración que cobra: son dos mundos separados por una barrera insupera-

ble, que sólo se abate para dar paso al parasitismo insolente, ó a la defraudación organizada" (Op. cit., 316).

En el fons, persistien el "despotisme" i les mateixes pràctiques administratives de l'època dels monarques absoluts. Segons Orellana, si en 1854 el pressupost d'ingressos era de 1.800 milions de rals, en 1865-66 era de 2.750 milions de rals, i encara que un 20 per cent eren coberts amb recursos extraordinaris, el país podia assumir-ho perfectament, perquè estava en plena expansió econòmica; però en 1877 la qüestió hauria ja canviat radicalment perquè, des de feia temps, hom havia anat contraient deutes que després no s'havien pogut assumir, de forma que hom es trobava amb un projecte de 3.000 milions d'ingressos mentre que les necessitats del país n'exigien 3.800 milions, els quals hom no podia afrontar. En efecte: dels 3.800 milions, una suma equivalent a la meitat havia d'anar destinada a fer-se càrrec dels interessos del Deute. I l'Estat, per poder afrontar el Deute, optava per complicar cada cop més el sistema tributari, carregant cada vegada més la propietat, la indústria i el comerç.

Orellana tenia una especial aversió pel paper nefast que jugaven els partits polítics de l'època: "Todos luchan por alcanzar el Poder, y todo el que lo alcanza necesita rodearse de un triple ejército de amigos interesados, que le ayuden á defenderse de sus contrarios (...) Extraviase la opinión, y llega á creerse que la posesión del Poder confiere el dominio útil de la fortuna pública, y sirve para enriquecer, á costa del país, á los que mandan y á sus allegados. Estos, por lo menos procuran aprovecharse de su situación transitoria, y la guerra de los partidos se convierte en guerra de empleos y de influencias. Los que profesan el principio del Estado Providencia, y los que teóricamente defienden el Estado gendarme,

todos en la práctica concluyen por abrazar la idea del Estado omnipotente; hacen y deshacen á su arbitrio; y obligados á resistir el asedio de amigos y enemigos, degeneran por necesidad en tiranos. Así se fomenta la empleomanía y la afición á vivir del presupuesto, males que todos reconocen, y ninguno se atreve á corregir (...); y como no es posible que ningun Gobierno consienta en carecer de los medios de gobernar, forzosamente han de arbitrar la manera de adquirirlos; el déficit se presenta inexorable, y hay que llenarlo apresuradamente: invéntase al efecto nuevos tributos y recargos; idéanse combinaciones peregrinas y sutilezas fiscales para perseguir la materia imponible bajo cualquiera forma que aparezca, díctanse á porfía providencias y leyes contradictorias, que complican la máquina administrativa, hasta el punto de embarazar su marcha; empéñanse las rentas y los recursos del porvenir, fiando en el crédito lo que este no puede dar de sí cuando no hay seguridad y confianza, y el apremio de las necesidades perentorias del momento no permite advertir que estas medidas, á la larga, son contraproducentes y desastrósas" (Op. cit., 331).

Si els governs, des de feia temps sempre inestables, i si els partits, dedicats amb miopia política a demolir, eren incapços de redreçar el país, calia, perquè era l'única sortida possible, segons Orellana, que els contribuents s'unissin i aconseguissin d'influir sobre el govern. Hom pensava que calia impulsar les Lligues de contribuents, homogeneïtzant-les a través d'una unitat de pensament i situades al marge dels partits polítics.

Davant dels Pressupostos que acabaven d'ésser presentats a les Corts, que pujaven 3.000 milions de rals, Orellana pensava que abans de plantejar reduccions de despeses i la possibilitat de fer economies al final de l'exercici, calia començar per prendre consciència de la insuficiència de recursos

per a afrontar les obligacions concretes. Calia, segons Orellana, introduir economies, però no en les despeses necessàries sinó simplificant la gamma de contribucions i d'impostos múltiples, gabelles, descomptes i tants per cent addicionals que complicaven tant la recaptació com la gestió administrativa. En el cas de la contribució territorial i de comerç, l'augment del frau havia coincidit amb l'increment de les quotes i dels recàrrecs. Per Orellana els ingressos no havien pujat tant com podia semblar, entre 1845 i 1875-76, si es deduïen els recàrrecs. Els recàrrecs no feien altra cosa que gravar més els contribuents i complicar la comptabilitat, i, en tot cas, no deixaven veure que la puja dels ingressos no era el que calia esperar (Op. cit., 347). Si s'aprovava el projecte de llei de pressupostos que havia entrat a les Corts, les quotes passaven a ésser augmentades en un 117,35 per cent, i en un 145,70 per cent per als contribuents obligats a satisfer el recàrrec supletori de l'impost de vendes. Si s'afegien els recàrrecs municipals (i l'augment, per tant, dels premis de cobrament), els increments passaven a ésser del 129,95 per cent i del 158,30 per cent, respectivament (Op. cit., 348-349). Per tant, no era gens estrany que el contribuent, que sentia damunt seu una càrrega molt gravosa, tant si era ric com si era pobre, intentés defensar-se a través del frau, emparant-se en la complexitat burocràtica implicada per les declaracions i la recaptació. Hi havia una forta ocultació de la base imposable. En el cas de la contribució d'immobles, el dilema era clar: o ocultar la riquesa, o sucumbir davant del Fisc (Op. cit., 336).

El que calia, en opinió d'Orellana, era tenir un coneixement al més exacte possible de la riquesa imposable, i no anar sortint de l'impasse a base d'anar augmentant els tipus sense saber preveure els efectes que podia tenir aquesta elevació si fos aplicada sobre la riquesa real. D'altra banda, hom opi-

nava que el frau fiscal potser no era tan elevat com molts l'imaginaven; per al cas de la contribució d'immobles, hom l'estimava només en un 10,5 per cent.

Per Orellana, l'essencial era el foment de la indústria, perquè "sólo fomentando la industria, y con ella los recursos del país, puede hacerse compatible y llevadero el peso de los tributos, y elevarse á la vez los presupuestos del Estado á toda la altura que reclamen las necesidades públicas. Sólo creando, por medio de la industria, un comercio activo, y una activa demanda de servicios á la población y de materiales y frutos á la tierra, es como se acrecientan los valores y las rentas, y se crean capitales que, en constante circulación, fecundizan todos los venenos de la riqueza pública" (Op. cit., 365, 427). Allò que calia era tenir assegurats els "elements reproductors del capital nacional", i no "ofegar la producció abans de néixer", apujant els tipus de tributació per sobre de l'augment de la riquesa imposable. Així, per exemple, entre 1857 i 1877, si la riquesa imposable de la contribució territorial havia crescut en un 21 per cent, la quota per al Tresor s'havia incrementat en un 83 per cent i la quota amb recàrrecs en un 94 per cent (Op. cit., 365, 428). El comerç i la indústria, segons Orellana, també havien estat excessivament gravats. Per un altre costat, la indústria del país no era pas afavorida per les Duanes, quan el principal mal d'Espanya radicava en la manca de desenvolupament de la seva producció industrial (Op. cit., 366, 447). Orellana demanava un acurat Aranzel adequat a les necessitats reals del país.

El Foment de la Producció Nacional s'oposà, durant el 1874, al monopoli d'emissió per part del Banc d'Espanya (vegeu la Memoria de la junta celebrada el 14-2-1875, ("FPN",

(241, 135-136). D'altra banda, era freqüent la crítica a les emissions de Deute Públic que permetien que una part del diner prestat fos en altres valors, fet que podia implicar, segons el Foment, que el tipus d'interès efectiu fos del 40 per cent en comptes del tipus del 12 per cent ("FPN", 253, 15-5-1875, 332).

El Foment de la Producció Nacional també prengué posició en relació a la qüestió cubana. Així, Antoni G. Llorente manifestà que calia conservar Cuba per a Espanya, costés el que costés ("EFPN", 307, 19-10-1869, 1-2). La referència a la necessitat de conservar la colònia era força freqüent, en els diferents números del periòdic. En el núm. 150 del "FPN" (24-5-1873, 11) figuraven les estadístiques del comerç exterior amb Cuba, i també les dades sobre la demografia cubana (28). L'oposició a la independència de Cuba era constant. Així, per exemple, la redacció firmà un manifest sobre La pacificación de Cuba ("EFPN", núm. 400, 115-116), I.M.F. [Ignasi Manuel de Ferran] firmava un article sobre La honra de España en Cuba ("EFPN", 401, 9-3-1878) i en el núm. 415 hom pot trobar un editorial sobre La paz (367-369) insistint en la defensa de la permanència colonial. Naturalment, la burgesia industrial i comercial tenia uns interessos colonials als quals no podia pas renunciar.

El reaccionarisme de la posició envers la qüestió cubana encaixa amb els atacs matussers al socialisme (El socialismo y sus aberraciones económicas", "EFPN", 440, 7-12-1878, 775-778), que no constitueixen cap sorpresa. Però cal expressar una preocupació, en el sentit de preguntar-se per què els fabricants catalans no es plantegen una embestida més fonamentada, formulada amb més coneixement de causa, contra el socialisme. Per què no és produeix l'atac més intel·ligent? (29). Era per manca d'uns coneixements econòmics?

Per què tanta mediocritat? Per què Estasen, quan atacava el socialisme, tampoc no defugia aquesta òptica simplista?

En síntesi, la sèrie de publicacions periòdiques que agafa des del núm. 1 d'"EPP" (11-2-1869) fins al núm. 472 de "FPN" (19-7-1879) és interessant per a l'historiador de l'economia, car hom pot trobar-hi un cert resseguiment dels avatars de la hisenda pública d'Espanya i dels problemes aranzelaris, i també algunes xifres sobre producció, però, en general, els resultats sobre la indagació des del punt de vista de l'historiador del pensament econòmic són més aviat minsos. Cal destacar una certa influència d'historicistes italians: Luigi Luzzatti, Eugenio Forti. I, també, un cert impacte de Fedele Lampertico i Vito Cusumano, "socialistes de càtedra". En tot cas, els redactors de les publicacions periòdiques del Foment de la Producció Nacional devien llegir el "Giornale degli Economisti". Els historicistes alemanys Roscher, Knies, Hildebrand, Schmoller, també eren més o menys coneguts, i eren utilitzats per a atacar Smith o Bastiat.

La burgesia que hi havia al darrera del Foment de la Producció Nacional era, per tant, terriblement pragmàtica, àdhuc un poc estreta de mires a l'hora d'analitzar la realitat. Els seus horitzons eren, potser, massa reduïts, i el bagatge científic-intel·lectual era escàs. El preocupava molt d'atacar el govern sense treva (primer Figuerola, després Moret), de defensar els aranzels, de divulgar noves tècniques agrícoles i industrials, de no deixar viure el lliurecanvista. Tenia, aquesta burgesia, un programa de política econòmica amb un mínim de visió de futur? Molt interessada per resoldre els temes més imminents, molt interessada a fer negocis a través de les colònies, no va saber o no va poder acabar d'aplicar a fons els programes econòmics en voga per Europa i pels Estats Units.

En el terreny del pensament econòmic no estaven gens al dia. En 1871 gairebé repetien els mateixos autors que Güell i Ferrer citava als anys quaranta i cinquanta, autors tots ells de segona fila. Es tractava d'una burgesia que no entenia que un procés industrial es desenvolupa per etapes i que, sota d'una òptica estricta capitalista, després d'una etapa de proteccionisme inicial era necessari moure's en un marc de més competitivitat, que estimulés la renovació de la maquinària i la millora en els mètodes de producció. -Almenys en el cas del tèxtil. Cercaven massa el guany immediat, i molt poc la modernització del país. No entengueren que Figuerola era el ministre d'una certa modernització, que pretenia fer progressar la implantació del capitalisme. L'arrencada industrial fou bona, però no s'aconseguí de traçar una continuïtat amb el pas següent: la metallúrgia. Aquest fenomen distancià Catalunya d'Europa. En tingueren la culpa els empresaris catalans? Alguns historiadors contemporanis tendeixen més a atribuir el fracàs a causes externes, i cal dir que sovint no estan pas mancats de raó. Així, per exemple, l'opinió de Jordi Maluquer de Motes (1984, 32) és la següent: "Ara bé, la responsabilitat d'aquest fracàs relatiu [Maluquer es refereix al fracàs de la metallúrgia de transformació i les construccions mecàniques] , de repercussions transcendents, no s'ha de buscar exclusivament, ni principalment, a la mateixa Catalunya. En els anys de la mecanització del tèxtil, i en el seu impuls, és a dir, en el segon terç del XIX, va néixer un grup de grans empreses, ben finançades i util·lades, capaces de promoure l'arrencada del sector amb prou dinamisme. La iniciativa privada no va mancar, doncs, a la cita. També les institucions catalanes acompliren la seva comesa. El seu suport va consolidar, entre altres coses, un bon sistema d'ensenyament tècnic: Barcelona va comptar amb l'única escola d'enginyers de l'Espanya del segle XIX. / Va ser la política econòmica del govern

la que va sufocar les empreses existents i va sacrificar el sector en conjunt. Els mecanismes principals de la desgraciada intervenció governamental van ser dos. El primer, la franquícia a la importació de material ferroviari. Una oportunitat perduda per a la indústria siderúrgica, evidentment, però també, i amb molta més gravetat, per a la indústria de construccions mecàniques. El segon, la política aranzelària, que va castigar sistemàticament el sector amb una protecció efectiva negativa, definida per baixos marges protectors sobre la maquinària d'importació i molt alts per a la primera matèria, els productes siderúrgics". Certament, la política menada des del govern central no va pas ser encertada. Però això no tenia perquè justificar completament una posició de la burgesia industrial sistemàticament gemegaire, que perdia força el temps donant les culpes de tot al govern de Madrid sense redoblar les energies pròpies, sense acabar de cercar una línia deslligada del govern central, basada en la potencialitat específica catalana. Per què no es va jugar més a fons la carta de trencament amb el govern central? Si el model de societat que existia a Barcelona no era el mateix que el que tenien dins del cap els qui dirigien el govern de Madrid, per què la burgesia industrial no fou capaç de convertir els dirigents del govern al model industrialista, trencant la concepció agrària tradicional? La indústria catalana havia aconseguit un dinamisme, almenys en comparació amb la resta d'Espanya, però, evidentment, hi havia un estagnament català en relació a Europa. No hi havia possibilitat d'un major desenvolupament si els grups econòmics dominants a Catalunya no eren capaços d'assolir uns volums importants de capital financer; si no podien realitzar per si sols grans projectes d'inversió; si no eren prou potents per a crear indústries de base. El problema era, amb tot, la resta d'Espanya, encara que, entre finals del segle XIX i principis del segle XX, Catalunya havia aconseguit d'assentar, malgrat les dificultats que li venien de fora, una indústria diversificada: maquinària, ciment, electricitat, gas, química, construcció.

ANNEX 3-2

EFFECTES DE LES REFORMES I TRACTATS DE COMERÇ A
LA INDÚSTRIA COTONERA ESPANYOLA, DE 1874 A 1888

ANNEX 3-2

INDUSTRIA ALGODONERA

---000000---

DATOS QUE DEMUESTRAN LOS EFECTOS DE LAS REFORMAS Y TRATADOS DE COMERCIO EN LA INDUSTRIA ALGODONERA ESPAÑOLA, DE 1874 A 1888

		1874	1875	1876	1877	1878	1879
Algodón en rama: Importación	Kilogs.	37,830,457	33,801,768	39,177,508	33,962,864	35,951,244	36,746,311
Géneros de algodón: Importación	Kilogs.	680,745	893,576	1,408,153	1,460,565	1,476,953	1,352,984
Beneficios de la España Industrial		7,25%	9,80%	10%	6,80%	4,59%	5%
Beneficios de la Fábrica Algodonera		10%	9,50%	7%	6,50%	2%	2%
Beneficios de la Manufacturera		11,50%	8,80%	6%	3%	0	0
Cotización de Acciones España Industrial		89%	102,50%	109,50%	104%	102%	90%
Cotización de Acciones Fábrica Algodonera		89,50%	102%	103%	94%	80%	56%
Cotización de Acciones Manufacturera		78%	98%	93%	73%	64%	62%
Algodón en rama: precios Ptas. por 50 kilogs.		103,20	97,59	85,25	81,89	80,76	84,13
Empesa, Reales el metro		1,65	1,55	1,45	1,40	1,30	1,20
Cambios s/. Londres, Peniques por 1 peseta		9,87	9,78	9,79	9,77	9,52	9,63
Cambio s/. Francia		B. 2%	B. 1,40%	B. 1,50%	B. 1,10%	P. 1,10%	B. 0,60%
Exportación de Lejidos	Total Kilogs.	172,214	402,184	410,629	421,735	319,182	495,990
A Cuba, Puerto-Rico y Filipinas		155,775	378,633	394,760	399,177	274,466	438,278
A otros países		16,439	25,551	15,869	22,558	44,716	57,712

	1880	1881	1882	1883	1884	1885
Algodón en rama: Importación Kilogrs.	44,777,774	45,084,688	46,385,390	45,031,260	52,622,212	48,803,489
Géneros de algodón: Importación Kilogrs.	1,377,018	1,518,003	1,558,796	1,674,284	1,883,563	1,918,290
Beneficios de la España Industrial	4,80%	7,60%	6,40%	5,40%	6,50%	2%
Beneficios de Fabril Algodonera	2,50%	3,50%	5%	3%	6%	3%
Beneficios de Manufacturera	0	0	0	0	0	0
Cotización de Acciones España Industrial	94,50%	97%	93%	90%	82%	56%
Cotización de Acciones Fabril Algodonera	68%	56%	55%	47%	57%	52%
Cotización de Acciones Manufacturera	45%	0	0	0	0	0
Algodón en rama: precios Plas. por 50 Kilogrs.	87,50	81,89	87,50	75,16	81,89	74,03
Impeña, Reales el metro	1,20	1,15	1,20	1,20	1,15	1,15
Cambios s/. Londres, Peniques por 1 peseta	9,64	9,59	9,47	9,50	9,50	9,30
Cambio s/. Francia	B. 0,80%	P. 0,50%	P. 1,60%	P. 1,10%	P. 1,00%	P. 3,20%
Exportación de tejidos Total Kilogrs.	642,693	897,412	1,119,366	1,190,570	991,647	1,148,685
A Cuba, Puerto-Rico y Filipinas	548,677	766,967	985,528	1,098,693	885,671	1,045,547
A otros países	104,066	130,445	233,838	91,877	105,976	103,138

		1886	1887	1888
Algodón en rama: Importación	Kilogs.	45,842,189	46,300,165	42,401,618
Géneros de algodón: Importación	Kilogs.	1,999,183	1,897,670	2,124,254
Beneficios de la España Industrial		1%	0	0
Beneficios de Fabril Algodonera		3%	2%	2%
Beneficios de Manufacturera		0	0	0
Cotización de Acciones España Industrial		33%	28%	30%
Cotización de Acciones Fabril Algodonera		50%	38%	40%
Cotización de Acciones Manufacturera		0	0	0
Algodón en rama: precios Ptas. por 50 Kilogs.		69,55	71,79	72,91
Empesa, Reales el metro		1,05	1,05	1,00
Cambios s/. Londres, Peniques por 1 peseta		9,52	9,47	9,40
Cambio s/. Francia		P. 0,60%	P. 0,90%	P. 1,95%
Exportación de tejidos	Total Kilogs.	2,192,936	2,431,858	3,158,936
A Cuba, Puerto-Rico y Filipinas		2,039,862	2,198,352	2,851,146
A otros países		153,174	233,506	307,790

Font: FOMENTO DEL TRABAJO NACIONAL: Contestación del fomento del trabajo Nacional al interrogatorio formulado por la Comisión para el estudio de la reforma arancelaria y los tratados de comercio vigentes. A. López Robert, Impresor. Barcelona, 1890, 1/3 p. (pag. 119)

- (1) Com a precedents de la Diputació cal esmentar la Diputació Provincial de Catalunya constituïda en 1812 a partir de les Corts de Cadis i dissolta dos anys més tard per Ferran VII. Quan el Trienni Constitucional de 1820-1823, la Diputació fou reinstaurada i jugà un paper esperonador del liberalisme imperant. Val la pena de destacar un fullet publicat en 1822 sobre l'obra feta (Diputació Provincial de Catalunya, 1822), on s'afirmava que les atribucions de la Diputació "se dirigen todas al fomento de la agricultura, industria y comercio, que son los manantiales de la riqueza pública" (Op. cit., III). A més, l'entusiasme constitucionalista hi traspuava, i n'és una prova l'asseveració següent: "No está distante de nosotros la época en que vuelvan a reproducirse aquellos afortunados siglos, en que Cataluña por su gloria, riqueza y prosperidad ocupaba tan distinguido lugar en el mapa de las naciones civilizadas. Vosotros, catalanes, sois quienes debéis acelerar esta época, que divisamos ya en los nobles sentimientos que os animan" (Op. cit., V). Hi ha ací, palesament, una nova visió optimista del futur de Catalunya, amarada de saba liberal. La Diputació era, a més, partidària del proteccionisme, i recordava les excel·lències del prohibicionisme: "¿Quién ignora que Cataluña y en particular esta numerosa capital han debido su prosperidad al benéfico influjo de aquel sistema? [hom es refereix al sistema prohibitiu]" (Op. cit., LVII). Dissolta la Diputació en 1823, la divisió provincial de 1833 permeté ben aviat el funcionament --a voltes interromput-- de les quatre Diputacions catalanes. És útil la consulta de la Historia de la Diputació de Barcelona, dirigida per Borja de Riquer (1987), perquè es tracta d'un estudi força complet.
- (2) Segons consta en la present Memoria, publicada en 1883, concorregueren a la informació pública, oberta amb la intenció de millorar la situació econòmica barcelonina, les entitats i les persones següents: el Centre Català (Memòria de data 31-10-1882) (P. Estasen, 1900, 73); el Comissari Regi d'Agricultura, Antonio Cipriano Costa (informes de dates 10 de novembre i 6 de desembre de 1882); el Foment de la Producció Espanyola (Memòria del 6-12-1882); Institut Agrícola Català de Sant Isidre (Informe del 16-12-1882); i la Reial Acadèmia de Ciències naturals i Arts de Barcelona (Informe del 17-12-1882).

- (3) Ultra les entitats esmentades presentaren informe sobre la provincianització de la recaptació de contribucions la Cambra de Comerç, la Lliga de Productors del Principat de Catalunya i la Lliga de Defensa Industrial i Comercial de Barcelona.
- (4) L'Exposición publicada en 1898 és també un altre exemple de preocupació per part de la Diputació, per la situació econòmica del país (Diputació Provincial de Barcelona, 1898).
- (5) Formaven part d'aquesta Comissió, entre d'altres, els lliurecanvistes Laureà Figuerola, Fèlix de Bona i Joaquim Mª Sanromà.
- (6) A més d'aquests noms, durant els anys cinquanta i seixanta hom pot comprovar les següents incorporacions a les diferents classes (Instrucció i Beneficència, Agricultura, Minería, Arts i Oficis, Comerç i Estadística, etc.) que hi havia dins de la Societat: Estanislau Reynals, Josep Ferrer i Vidal, Ildefons Par, Elies Rogent, Ferran Puig, Josep Leopold Feu, Josep de Letamenti, Domènec Call, Pere Felip Monlau, Antoni Bech i Pujol, etc. Entre els socis hom pot trobar-hi Ferdinand de Lesseps, Pascual Madoz, Santiago Lluís Dupuy, Teodor Creus, Eduard Vidal i Valenciano, Ildefons Suñol i Casanovas, Josep Fiter i Inglès, Jeroni Merelo i Sayró, Pere Estasen, Josep Pella i Forgas, etc. Entre els directors de la Societat cal destacar Albert Pujol, Josep Melcior Prat, Joan Agell, Ildefons Par, Joan Baptista Orriols, Eduard Maluquer, etc.
- (7) A aquesta sessió del 19-11-1858 hom va premiar una memòria sobre la insalubritat de les condicions de vida dels obrers. Resultà guanyador un treball de Josep Leopold Feu, que s'havia presentat amb un lema en francès que deia així: "J'ai étudié avec une religieuse sollicitude la vie privée d'une foule d'ouvriers, et j'ose affirmer que l'insalubrité de leurs habitations est le point de départ de toutes les misères, de tous les vices, de toutes les calamités de leur état social" (SEBAP, 1858, 13-14, 30).
- (8) Entre els autors d'aquest estudi hi havia Francesc Carreras Candi, Narcís Verdaguer i Callís i Josep Roig i Bergadà.

- (9) Sobre l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, hom pot consultar la tesi doctoral de Montserrat Caminal i Badia (1979). El 3-6-1850 se celebrà a Barcelona la sessió preparatòria, i el 22-5-1851 tingué lloc l'assemblea fundacional en la qual foren aprovats els Estatuts (IACSI, 1851). Caminal sosté un postulat un poc quimèric, en afirmar que d'ençà de 1835-1837 hi ha un únic sistema hegemònic a l'Estat espanyol i una sola classe dominant (M. Caminal, 1979, 66). Talment com si existís una burgesia catalana única, amb diversos tentacles, Caminal escriu: "Així la nostra hipòtesi és que l'IACSI apareix com una institució més de la burgesia catalana, específicament orientada en els interessos agraris, en cap cas, contradicitoris amb els industrials, comercials i financers, sinó tot el contrari ja que la seva activitat política i econòmico-social és la mateixa a través de la lluita aranzelària, fiscal, social i ideològica, aquesta coincidència es concreta a finals de segle amb la militància en un mateix partit" (Op. cit., 342). A mitjan segle XIX, "les relacions de producció dominants al camp català ja són capitalistes i els homes de l'IACSI han de ser considerats una fracció de la burgesia" (Op. cit., 340). Per l'autora, per tant, els hisendats no podien considerar-se, com feia Vicens Vives, un grup social separat de la burgesia industrial i financera: "No té massa sentit fer una separació entre burgesia industrial, comercial, financera i agrària perquè s'ha pogut documentar les seves profundes relacions fins al punt que és difícil destriar les seves activitats en molts casos concrets. En la història de l'IACSI intervenen prohoms representatius del capital industrial, comercial i financer" (Op. cit., 340). Però el fet que molts membres de l'IACSI acabessin afiliant-se a un mateix partit industrial, la Lliga Regionalista, el fet --demostrat perfectament per Caminal-- que la implantació de l'Institut fos més intensa justament a les zones rurals on estava més implantat el capitalisme, no vol dir ni que en 1851 existís una classe burgesa única ni que tots els burgesos pensessin el mateix. No pensaven igual ni el 1868, ni el 1873, ni el 1901. No hi havia, pensem, "una sola classe dominant". Hi havia, això sí, un bloc dominant a Espanya, format per aliances --més o menys actives o tàcites-- entre diversos grups socials de l'Estat. Però vist des de dins de Catalunya, el bloc autòcton socialment dominant, quan anà deixant d'ésser menys "agrari" per a anar esdevenint més "industrial", no exercia el poder abastant tot l'Estat. En 1851, a Catalunya no hi havia "una sola classe dominant", perquè ací el teixit social era potser més complex del que imagina Caminal. Hi havia també alguns comerciants, els cacics,

els partidaris (almenys mentalment) del règim absolutista, alguns financers poc oberts als nous corrents industrialistes. Izard parla, amb encert, de "les burgesies industrials catalanes" (M. Izard, 1979, 201-222). Totes aquestes observacions no impliquen, no obstant, que Caminal no deixi de tenir raó quan demostra amb exhaustió que "el mòbil principal d'aquests grans propietaris [els de l'IACSI] era, tot protegint els seus interessos agraris individuals, engegar i impulsar una agricultura capitalista, i fomentar el desenvolupament de l'economia rural per mitjà de la posada en pràctica d'una agricultura científica amb la introducció i divulgació d'avenços agronòmics que milloressin els rendiments i els profits agraris" (Op. cit., 96). Els membres de l'IACSI, a més de dedicar-se a llurs activitats agrícoles, mantenien estretes relacions amb el món financer i amb el món industrial. Donaren suport, lògicament, a la Restauració, i, a finals de segle iniciaren "un viatge cap a un regionalisme polític buscant una política o un terreny polític més adequat a les necessitats dels seus interessos socio-econòmics" (Op. cit., 89).

La tesi de Caminal explica, amb detall, les activitats menades pels membres de l'IACSI, presidides sempre per la defensa a ultrança de la propietat. Des d'aquest punt de mira, hom es preocupà per les crisis agrícoles (per exemple, IACSI, 1887), per la defensa constant del proteccionisme (M. Caminal, 1979, 264-291), i, entre els temes sobre els quals l'IACSI formulà crítiques o proposà esmenes al Parlament (assajant d'exercir alguna mena de pressió), Caminal esmenta els següents: Pressupostos de l'Estat, impost sobre la successió, contribucions indirectes, contribució territorial i d'immobles, obres públiques, lleis de boscos, societats d'assegurances, llei hipotecària, Bancs Hipotecaris, Bancs Rurals, Societats de Crèdit, etc. (Op. cit., 292-293).

Des de la seva fundació, en 1851, foren presidents de l'IACSI: 1851-1860: marquès d'Alfarràs; 1860-1862: marquès de la Cuadra; 1862-1866: comte de Fonollar; 1866-1868: Miquel de Foxà; 1869-1870: marquès de Ciutadilla; 1871-1872: Francesc de Casanova; 1872-1875: Pelai de Camps; 1875-1876: Josep Mª de Fivaller; 1876-1882: marquès de Palmarola; 1882-1889: marquès de Camps; 1890-1892: marquès de Sentmenat; 1892: Benigne de Salas; 1892-1893: Silví Thos i Codina; 1893-1897: marquès de Monistrol i d'Aguilar; 1897-1901: marquès de Camps, (IACSI, 1915a, 29-30).

- (10) El marc legal que permetia la constitució de sindicats agrícoles era el següent: Llei de Sindicats Agrícoles del 28-1-1906 i el seu Reglament corresponent, Llei d'associació del 30-6-1887 i Reial Ordre del Ministeri d'Hisenda del 10-4-1909 referent a la inscripció de Sindicats Agrícoles (Institut Agrícola Català de Sant Isidre, 1910).
- (11) Per a conèixer la història del Foment de la Producció Nacional, i també la línia econòmica que preconitzava, és fonamental la lectura del llibre de Miquel Izard, Manufactureros, industriales y revolucionarios (M. Izard, 1979), que a més inclou un apèndix sobre l'evolució del Foment entre 1869 i 1875 (Op. cit., 223-253). Presidiren el Foment de la Producció Nacional: Miquel Buxeda (interí, elegit el 9-3-1869), Josep Antoni Salom (31-3-1869), Pau Milà i Fontanals (17-2-1870), Pere Bosch i Labrús (19-4-1870) i Josep Pujol Fernández (27-6-1876).
- (12) Foren presidents del Foment de la Producció Espanyola: Josep de Letamendi (14-6-1876) i Pere Bosch i Labrús (24-4-1879). Hom publicà un setmanari amb el mateix rètol, "Fomento de la Producción Española" (núm. 1, 15-7-1876). La finalitat d'aquest Foment consistia a defensar els industrials catalans, els agricultors del centre, els industrials oliverers i tota l'activitat productora en general ("Fomento de la Producción Española", núm. 18, 11-11-1876).
- (13) Fins que es fusionà junt amb el Foment de la Producció Espanyola, en 1889, per formar el Foment del Treball Nacional, els diferents presidents de l'Institut de Foment del Treball Nacional foren: Josep Ferrer i Vidal (5-1-1880), Manuel Feliu i Coma (25-1-1882), Domènech Sert i Rius (29-1-1884), Delmir de Caralt (28-11-1884), Josep Pujol i Fernández (9-1-1886), Josep Mª Cornet (18-11-1887) i Andreu de Sard (10-1-1888). En 1880 aparegué el núm. 1 d'"El Eco de la Producción", òrgan de l'Institut i subtitulat "Revista de intereses económicos y conocimientos útiles". Hom pot consultar el reglament i els estatuts publicats en 1879 (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1879a, 1879b).

- (14) Des de la seva fundació fins a 1899 els presidents del Foment del Treball Nacional foren: Joan Puig i Saladrigas (28-4-1889, interí), Pau Sedó (26-6-1889), Josep Sert (31-1-1891), Ramon Romaní (16-1-1893), Joan Puig i Saladrigas (5-2-1895), Joan Sallarès i Pla (4-2-1897) i Albert Rusiñol (3-2-1899). Per a conèixer la història d'aquesta institució cal recórrer, naturalment, a l'estudi ja clàssic de Guillem Graell (1911). La tesi doctoral de Borja de Riquer (1977) explica amb detall, entre altres coses, els lligams entre el Foment i els polítics de la Restauració, i també les diferents preses de posició política que adoptà (simpatia per Cánovas, oposició a la independència de les colònies, oposició al govern liberal de Sagasta, aproximació al general Polavieja). És útil també la lectura del fullet Resumen de la obra del Fomento del Trabajo Nacional. 1767-1914 (Fomento del Trabajo Nacional, 1914), on es considera que la Reial Companyia creada amb la pragmàtica de Carles III del 4-10-1767, constitueix l'antecedent del Foment, que és vist com a culminació de tot un procés associatiu d'una burgesia catalana primer mercantil, després industrial.
- (15) En aquest informe el Foment proposava de separar, dins de l'ensenyament d'arts i indústries, les escoles de Belles Arts de les d'Indústries. Hom pensava que les escoles industrials s'havien de muntar en funció de les necessitats del desenvolupament de la indústria, desenvolupament que havia de prevaler sobre el de l'agricultura. Amb aquest informe el Foment no feia més que respondre a una demanda del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, referent a com aplicar la Reial Ordre de 1er de juny de 1900 i, en concret, quins eren els mitjans més apropiats. L'informe del Foment, tot i que no brillava pas pel seu excés de regionalisme, fou criticat i mal acceptat per la premsa centralista de l'època, que arribà a publicar bestieses com la següent: "Algún 'inglés' más o menos catalán y aún catalanista huélenos que anda en el asunto y ha puesto sus pecadoras manos en el informe" (Fomento del Trabajo Nacional, 1900).
- (16) Vegeu l'anàlisi feta d'aquesta Memoria en el capítol 2. Per un altre costat, per a conèixer la història de l'Ateneu Barcelonès, cal consultar el treball de Jordi Casassas i Ymbert (1986).

- (17) Les referències a Carey eren freqüents. Per exemple, en un article sense signar titulat Una saludable experiència ("FPN", 23, 18-9-1870, 3-5), hom recalrava que Carey sostenia que les forces productives eren les vertaderes forces d'una nació. En una sèrie d'articles titulada Sofismas económicos (per exemple, "FPN", 164, 30-8-1873; 181, 27-12-1873, 8-11) hom avantposava el pensament de Carey amb el de Bastiat.
- (18) Cal fer observar un error del Diccionari biogràfic d'Albertí (1966-1970, IV, 380), que dona 1893 com a any de la mort de Nicolau Tous i Soler. És interessant el Tributo dedicado a la memoria de Don Nicolás Tous i Soler ("FPN", 30-12-1871, 10-14) per les dades biogràfiques que aporta. Hom explica, com és sabut, que des de jove començà a dedicar-se a fabricar teixits de cotó, que muntà en 1833 el primer motor mogut per vapor, a Catalunya, i que fou fundador de La Maquinista Terrestre y Marítima. Va ser membre de la Comissió de fàbriques de filats, teixits i estampats de cotó, de la Junta de fàbriques de Catalunya, i de la Societat Econòmica d'Amics del País (a partir del 10-2-1840), des d'on va promoure la fundació de la Caixa d'Estalvis, de la qual va redactar el primer reglament. En 1847 va cooperar a fundar l'Associació protectora del treball nacional i de la classe obrera. En 1866 fou escollit diputat provincial per Barcelona.
- (19) Aquest article forneix dades d'interès. Explica que La España Industrial fou fundada a Madrid en 1847, pels germans Muntadas i d'altres. Per l'abril de 1851 la societat es domicilià a Barcelona. Es muntà la fàbrica a Sants, dedicada a filats, teixits, blanqueig, estampats, tints i empeses, sempre dins del ram del cotó. La força instal·lada era de 600 cavalls efectius, subministrats per set màquines de vapor. Hom consumia 120.000 kg de carbó a la setmana (5.910.000 kg de carbó a l'any) i s'importava el cargó de Cardiff (Gal·les). Cada any s'elaboraven 900.000 kg de cotó. Funcionaven uns 43.000 fusos i obtenien entre 170.000 i 200.000 peces de 50 m de llargada. L'empresa tenia uns 1.700 operaris, entre homes, dones i infants. El salari mitjà oscil·lava entre 8 i 16 rals de billó diaris, i el màxim no sobrepassava els 20-24 rals de billó diaris. Quant als infants, cobraven entre 4 i 6 rals de billó per dia. El total anual pagat per salaris passava dels 5,5 milions de rals de billó. El cost en primeres matèries es

xifrava en 14 o 15 milions de rals de billó. El total pagat en un any per tots els conceptes (salariis, matèries primeres, despeses generals, edificis i reparació i conservació de maquinària) era de 20 milions de rals de billó, quantitat que equivalia al capital líquid de La España Industrial ("EFPN", 386, 5-1-1870, 1-2).

- (20) En relació a aquestes Guies cal fer ressaltar llur caràcter pràctic. La "Guia de Agricultura" (núm. 1: 17-4-1870), d'una extensió de 8 pàgines, donava notícies sobre l'agricultura estrangera i sobre tècniques agrícoles. En el núm. 8 (24-7-1870) hom informava sobre la plaga de la filloxera a les vinyes franceses. El 17-4-1870 aparegué "Guías de Industria y Artes" (núm. 1) que a partir del núm. 2 (24-4-1870) es desglossà en "Guía de Industria" i "Guía de las Artes". Totes les "Guías" anaven encapçalades pel títol de la revista, "Fomento de la Producción Nacional".
- (21) En castellà, "cupos".
- (22) En castellà, "colonos".
- (23) Madrid tenia, segons el Cens de 1860, 298.426 habitants. Barcelona tenia encara una població inferior.
- (24) Quant als italians, Luigi Luzzatti (1841-1927) fou professor d'economia política a l'institut tècnic de Milà i, d'ençà de 1866, professor de Dret constitucional a la universitat de Padova. Fou ministre del Tresor en el govern de Rudiní, a finals del segle; col·laborà (i arribà a exercir-hi una influència notable) en el "Giornale degli Economisti" (inicialment aquesta publicació estava influïda per l'escola històrica i preconitzava la superioritat del mètode "inductiu" sobre el mètode "deductiu" utilitzat pels clàssics) i, entre els seus treballs cal destacar La diffusione del credito e le banche popolari (Padova, Libreria Sacchetto, 1863) i L'economia politica e le scuole germaniche ("Nova antologia di scienze, lettere et arti", setembre 1874, pp. 174-192). (A. Cardini, 1981, 26, 27, 51, 165; M. Finnoia, 1980, 696). Eugenio Forti era un representant destacat dels historicistes italians. Dirigia la "Rassegna

di Agricoltura, Industria e Commercio" i, entre els seus treballs, cal ressenyar I principi della scienza economica secondo i socialisti della cattedra, publicat al "Giornale degli economisti" (vol. VI, dicembre 1877, pp. 202 i ss.; vol. VI, gennaio 1878, pp. 296 i ss.; vol. VI, marzo 1878, pp. 396 i ss.; vol. VII, giugno 1878, pp. 380 i ss.; vol. VIII, ottobre 1878, pp. 1 i ss.). (A. Cardini, 1981, 51). Fedele Lampertico (1833-1906) era professor a Padova. Socialista de càtedra, cercava un "mètode experimental" propi de l'economia política. Atacà sovint els "teòrics", els clàssics i entre ells Ferrara. Tot i ésser catòlic i, en principi, distanciat del positivisme i de l'evolucionisme en tant que filosofies, tenia mentalitat científica positivista. Entre els seus escrits interessa remarcar Della italianità della scienza economica ("Giornale degli economisti", vol. I, sett. 1875) i Economia dei popoli e degli stati (editat per Treves i a Milà en cinc volums: vol. I: Introduzione, 1874; vol. II: Il lavoro, 1875; vol. III: La proprietà, 1875; vol. IV: Il commercio, 1878; vol. V: Il credito, 1884 (A. Cardini, 1981, 22-24, 62). Sobre el pensament proteccionista de Lampertico, vegeu "FPN", 293, 19-2-1876, 103-104. Vito Cusumano (1843-1908) (i no Cusmano, com escriu el "FPN") era socialista de càtedra i s'havia format a Alemanya. Entre els seus escrits cal destacar Sulla condizione attuale degli studi economici in Germania ("Archivio giuridico", vol. XI, núms. 2-3-4, estr. 1873), Le scuole economiche della Germania in rapporto alla questione sociale. Studi del prof. Vito Cusumano. La scuola del libero scambio, i socialisti cattedratici, i conservatori sociali, il socialismo (Napoli, G. Marghieri, 1875; "Biblioteca delle scienze giuridiche e sociali", vol. XXII"), Saggi di economia politica e di scienza delle finanze (2a ed., Palermo, Tip. dello "Statuto", 1887) (M. Finio, 1980, 695-696, 700; A. Cardini, 1981, 21, 40). Quant a Morelli, hom suposa que es tracta d'Alberto Morelli, l'autor de L'associazione tra le banche popolari italiane e il suo primo congresso ("Giornale degli economisti", vol. V, luglio 1877) (A. Cardini, 1981, 53; "FPN", 382, 27-10-1877, 743). En relació als francesos, cal assenyalar que el baró de Dupin (1784-1873) fou, segons Gide i Rist (1927, 408), qui va proporcionar a Friedrich List l'expressió "forces productives", expressió que utilitzava Dupin en el començament de la seva obra Situation Progressive des forces de la France (París, 1827), quan escrivia: "Presento ací la introducció a una obra intitulada Forces

productives i comercials de França, i jo anomeno així les forces combinades de l'home, dels animals i de la natura aplicades a França als treballs de l'agricultura, dels tallers i del comerç" (citat per Gide i Rist, Op. cit., 408). Va publicar també Constitution, histoire et avenir des caisses d'épargne (1844) i una obra fonamental: Forces productives des nations de 1800 à 1851 (1851).

- (25) Schumpeter (1971, 602, 901) explica que Thomas Edward Cliffe Leslie (1826-1882) no es decantà vers el mètode històric fins el 1876. "FPN" demostrà que aquest canvi es produí una mica abans. Leslie destacà pels seus estudis sobre els sistemes de propietat de la terra a Irlanda, Anglaterra i a l'Europa continental.
- (26) Aquestes cartes foren també editades a part (Garczynski, 1878).
- (27) Els articles de crítica a Figuerola eren força freqüents. Exemples: J. Roca Galés, La clase obrera y el Sr. Figuerola ("EPP", 58, 18-3-1869, 2-3); A. Blanch, Los economistas en el poder ("EFPN", 432, 20-2-1870, 1); F.J. Orellana, Las ilusiones de un Ministro de Hacienda ("FPN", 9, 12-6-1870, 5-8); 10, 19-6-1870, 9-15).
- (28) Són interessants les xifres de la població cubana:

<u>Any</u>	<u>Nombre habitants</u>	<u>Composició de la població</u>
1522	5.000 ⁽¹⁾	
1524	2.500	2.000 castellans, 500 negres
1656	30.000	Dels quals, 8.000 espanyols fugits de Jamaica, ocupada pels anglesos
Finals s. XVII	50.000	
1730	100.000	
1774	172.620	Dels quals, 96.000 blancs
1792	272.304	Dels quals, 153.000-blancs
1817	553.000	
1827	704.000	
1841	1.007.000	
1861	1.359.538	Dels quals, 729.957 blancs i 368.550 esclaus
1869	1.399.811	Dels quals, 763.176 blancs, 238.927 hab. de "color lliure (sic) 363.238 esclaus i 34.424 asiàtics

(1) La font era l'estimació feta pel llicenciat Vadillo.

Font: "FPN", núm. 150, 24-5-1873, pàg. 11.

(29) Un exemple de crítica intel·ligent al socialisme, feta molt més tard, en ple segle XX per un economista de la dreta: L'organització econòmica a la Rússia soviètica, de Josep M. Tallada i Paulí (1935).